ReaderWorks

Standard

Navi-GAND-ind

Introducere in ciber-cultura

ADRIAN MIHALACHE

Societatea Culturala Noesis

Sponsor

Microsoft Romania srl

Caseta tehnica
Coordonator al publicatiilor
virtuale Noesis:
Remus Cernea
remus@xnet.ro
093.68.24.09 240.53.80
Web-editor:
Gabriela Bagrinovschi
ela.g@k.ro

© Adrian Mihalache

Societatea Culturala Noesis
Presedinte – Diana Tatulescu
www.noesis.ro
aprilie 2001
Multumiri
Revista PC Magazine, Dan Iancu,
Revista Q Media,
Fundatia Romana pentru Calitate,
AGIR.

Date bio-bibliografice

Adrian Mihalache

A absolvit Facultatea de Electronică şi Telecomunicaţii a Universităţii "Politehnica" din Bucureşti în 1971. După absolvire, a fost angajat în calitate de cadru didactic la aceeaşi facultate, unde a urcat toate treptele carierei universitare, ajungând profesor plin în 1998.

Începând cu anii '70, s-a ocupat de teoria fiabilităţii şi de statistica aplicată. A obţinut titlul de doctor inginer în 1979 cu o teză privind Inferenţa Bayesiană aplicată în modelarea fiabilităţii sistemelor. A dezvoltat cursul de teoria fiabilităţii ca disciplină generală în cadrul ştiinţei sistemelor. Demersul lui în cercetarea ştiinţifică a fost guvernat în acei ani de paradigma structuralistă, conform căreia se căutau modele şi metode general-abstracte, apte să rezolve toate problemele tehnice particulare.

În anii '80, a publicat numeroase articole în revistele de specialitate din ţară şi străinătate. Ca o sinteză a activităţii sale ştiinţifice de până atunci, a publicat lucrarea *Bazele teoretice ale fiabilităţii*, la Editura Academiei în 1984. O altă monografie, în limba engleză,a fost publicată în 1989 de Editura Elsevier, sub titlul *Reliability Fundamentals*.

Începând din anul 1986, a publicat în revista *Contemporanul* eseuri privind dimensiunile culturale ale ştiinţei şi tehnologiei.

Imediat după 1990 a căutat să stabilească numeroase contacte profesionale în plan internaţional. A efectuat stagii de cercetare la *Centre for Software Reliability*, *City University*, Londra; *Institut fiir Informatik*, *Technische Universität*, München, *Ecole Nationale des Arts et Métiers*, Paris, *COREP, Politecnico di Torino*. A participat cu lucrări la numeroase conferinţe internaţionale. Activitatea sa de cercetare s-a reorientat spre domenii bine delimitate ca: fiabilitatea sistemelor de programe (software), asigurarea şi managementul calităţii totale, impactul socio-cultural al tehnologiei informaţiei. Este vice-preşedintele unei organizaţii nonguvernamentale, *Fundaţia Română pentru Promovarea Calităţii,* al cărei simpozion anual îl organizează începând din 1990. Prezenţa sa în mass-media s-a amplificat şi s-a diversificat. A publicat numeroase eseuri în reviste ca *22, Dilema, Vineri, Creanga de Aur, Arc, Arta, Plural, Lettre Internationale, România Literară*. Susţine o rubrică

permanentă privind dimensiunile culturale ale Internet-ului în săptămânalul *Contemporanul - Ideea Europeană*. În 1994-1995 i-au apărut cărţile *Când calculatoarele greşesc...Fiabilitatea sistemelor de programe* şi *Riscul declinului. Eseuri despre sensul cultural al tehnologiei.*

În anul 1999-2000 a fost profesor Fulbright la Western Michigan University, SUA. Acolo a iniţiat un proiect de cercetare privind aplicarea metodelor antropologiei culturale în studiul societăţii ciberspaţiului. Rezultatele acestui studiu urmează să fie publicate în lucrarea *The Ethnology of Cyberspace*. Are pregătite pentru publicare volumele: *NaviGÂNDind: Introducere în cibercultură* şi *Pe gânduri...Eseuri culturale*.

Pasiunea secundară a lui Adrian Mihalache este teatrul. Este un critic teatral activ, membru al AICT (*Asociaţia Internaţională a Criticilor de Teatru*), colaborează la revista de specialitate *Scena* şi susţine rubrica de cronică teatrală la revista *Dilema*. A scris patru piese de teatru, dintre care una a fost jucată la Teatrul Naţional Radiofonic şi alta la Muzeul Literaturii Române.

Are doi copii: Antonia de Wolfe, pianistă, rezidentă la Toronto, Canada şi Matei Şerban Mihalache, elev la şcoala Elena Văcărescu, Bucureşti.

Moto

The Four Living Creatures
[…]
[…] conversed together in Visionary forms dramatic which bright
Redounded from their Tongues in thunderous majesty, in Visions
In new Expanses, creating exemplars of Memory and of Intellect
Creating Space, Creating Time according to the wonders Divine
Of Human Imagination,
(William Blake, Jerusalem, pl. 98, 24-32)

INTRODUCERE ÎN CIBER-CULTURĂ
INCURSIUNI ÎN CIBERSPAŢIU

Reflexia intelectuală a încercat dintotdeauna să exorcizeze orice nouă tehnologie, insistând asupra temei că un instrument este, în fond, neutru şi, deci, contează doar ceea ce faci cu el: scopurile în vederea cărora îl utilizezi, strategiile şi modul de întrebuinţare. Astfel, concepţia umanistă, sigură de capacitatea ei de rezistenţă - doar a supravieţuit atâtor cataclisme ale istoriei - se încurajează singură cu gândul că emergenţa noilor tehnici de comunicare prin conectarea calculatoarelor la Internet - reţeaua tuturor reţelelor, încrengătură de autostrăzi informaţionale - nu va face decât să promoveze verificatele valori ale demnităţii individuale, ale familiei, comunităţii, statului, culturii. S-au mai văzut doar atâtea altele, s-au tras, de-a lungul vremii, atâtea semnale de alarmă fără rost: cinematograful n-a desfiinţat lectura, televiziunea n-a făcut ziarele inutile, nici calculatorul n-o să ne facă să uităm valorile pe care ni se întemeiază identitatea, oricând ne vom putea întoarce *back to basics*[1].

Contrar acestor raţionamente superficiale, susţinem că nici o tehnologie comunicaţională nu este inocentă, ea ne modelează comportamentele şi reflexivitatea şi declanşează, ca urmare, o adevărată mutaţie culturală, deci identitară. Este timpul să conştientizăm, fără să dramatizăm, ceea ce e pe cale să ni se întâmple: să devenim oameni noi într-o *mândră lume nouă*. Această lume nu este a satului planetar, creaţie a televiziunii, prefigurat de către Marshall Mc Luhan[2] cu treizeci de ani în urmă, ci lumea virtuală a infosferei. Nu televiziunea sau radioul, instrumente de transmisie <în umbrelă>, de la cei puţin spre cei mulţi, aveau să

schimbe practicile culturale tradiţionale ale producţiei şi schimbului de informaţii, ci calculatorul, din momentul în care conectarea la reţea i-a adus în prim plan funcţia de comunicare, mascată până atunci de cele de redactare, prelucrare de date şi de *entertainment*. Orice sistem centralizat de comunicare poate fi controlat de instanţele puterii, cu atât mai uşor, cu cât este mai mare. Sistemul distribuit, descentralizat al reţelelor eludează orice control, subminează orice autoritate. Oferind posibilitatea ca fiecare să fie în acelaşi timp emiţător şi receptor, să se poată adresa unor grupuri cu identitate flexibilă, dar bine determinată, comunicarea prin Internet reprezintă o curioasă democratizare a producţiei simbolice din sfera numită de Pierre Bourdieu[3] a <pieţii restrânse>, înţelegând prin ea zona elitelor care se adresează altor elite. Producţia culturală inovatoare, destinată cercurilor cu vocaţie creatoare, a fost mereu subversivă, deoarece căuta <să schimbe lumea>, în spiritul mitului fondator al modernităţii. Ea a putut fi însă neutralizată prin confinarea în limitele unor nişe sociale, autoritatea lăsându-i un spaţiu limitat de manevră, în timp ce ea se concentra asupra *mass-mediei,* mai eficace în privinţa stăpânirii spiritului public. Or, răspândirea, prin intermediul Internetului, a unor practici comunicaţionale de tip elitist - cei puţini adresându-se celor puţini, din aproape în aproape - conduce la demantelarea prestigiului comunicării <în umbrelă> prin radio, televiziune, ziare sau chiar prin sistemul editorial. Zadarnică este, deci lupta pentru controlul <departamentului de emisiuni informative>, bătăliile decisive se dau şi se câştigă în altă parte, în spaţiul virtual al comunicării computerizate.

Acolo se pot şi pierde, dacă nu se înţelege că în acest spaţiu se formează noua sensibilitate, noile convenţii, noile coduri, noua cultură, noile raporturi interumane, noua sociologie. De altfel, termenul însuşi de cultură, având în vedere conotaţiile lui ancorate în teluric şi organic, pare nepotrivit cu mediul *hi-tech* în care se dezvoltă astăzi producţia simbolică. Prefixul *ciber* ne tentează, îl preferăm lui <post>, uzat de dezbaterile despre postmodernitate. Cibercultura este cea ce se construieşte - era să spun <se naşte>, o, reminiscenţă a organicităţii! - astăzi în mediul <cablat> al calculatoarelor, în bazele de date interconectate, în mediile virtuale partajate. Ea are o semiotică proprie, este multimedială şi interactivă. Criteriile ei proprii de valoare sunt în curs de formare, instanţele critice încă-i lipsesc. În orice caz, ea nu mai tinde la <perenitate>, după modelul agri-cultural, ci la <fiabilitate>, conform paradigmei sale tehnologice. Ne vom încumeta, călători temerari în infosferă, navigând, dar şi gândind în acelaşi timp, să-i cartografiem domeniul, mai puţin prin explorări sistematice cât prin incursiuni rapide, aducând ca pradă (sau ca suvenire) fragmente de discurs, mostre de *situri*, frânturi hipermediale, nuclee narative. Ne vom feri să fim colonizatori brutali, deşi tentaţia de a formula, printre primii, legi şi reguli este puternică. În schimb, ne vom urmări pe noi înşine cu atenţie, observatori şi observaţi în acelaşi timp, pentru a detecta efectele pe care noile practici culturale le au asupra noastră, transformându-ne raporturile sociale, modificând însăşi substanţa noastră umană. O cibersociologie este necesară pentru a vedea clar ceea ce se petrece în jurul nostru şi în noi. Dacă era modernităţii, concentrată asupra producţiei materiale, ne ameninţa cu alienarea, postmodernitatea, orientată spre noua ordine informaţională, ne

promite virtualizarea. Cibersociologia ne poate ajuta ca aceasta din urmă să nu însemne şi des-fiinţarea.

---

[1] După o formulă a conservatorilor englezi, adoptată în pană de imaginaţie ideologică.
[2] Cf. Galaxia Gutenberg, *The Medium is the Massage* etc.
[3] cf. Economia bunurilor simbolice. Editura Meridiane, 1988.

ONTOLOGIA CIBERSPAŢIULUI

SOMNUL LUI NEWTON

William Blake ne previne împotriva viziunii unice, reductive, asupra lumii, viziune care-şi are originea în somnul lui Newton, adică în filosofia lui naturală, devenită, pentru sute de ani, teoria mecanică unanim acceptată a mişcării corpurilor în spaţiu şi timp. Dacă somnul raţiunii produce monştrii, somnul lui Newton trezeşte inspiraţia lui Blake. Acesta din urmă susţine cu ardoare romantică faptul că *fără abordarea Poetică şi Profetică, Filosoficul şi Experimentalul ar fi raţiunea ultimă a tuturor lucrurilor, pe care le-ar reţine în nemişcare, sau le-ar lăsa doar să-şi repete mecanic rotirea lor monotonă (Nu Există Religie Naturală, b).* Contemporanii englezi ai lui Blake - intelectuali ca Addison, Pope, Desaguliers, sau Johnson - considerau teoria ştiinţifică a lui Newton ca un adevăr definitiv şi credeau că doar interpretările ei dincolo de domeniul strict al mecanicii puteau să constituie obiect de dezbatere. Cu atât mai şocantă este poziţia non-conformistă a lui Blake, gata nu numai să-l critice pe Maestru, dar şi să-l ia în derâdere: *dacă nu crezi, nu voi să te conving / Dacă eşti adormit, nu te-oi trezi / Dormi, Dormi, cât timp în visele-ţi frumoase / Şi Raţionale, poţi bea din ale Vieţii limpezi ape. / Dar Raţiunea şi Newton sunt două lucruri distincte / Precum cântecul Rândunelei şi cel al Vrabiei. / Acolo unde Raţiunea vede Miracolul, Newton pune Îndoiala / Şi astfel îşi încheie el repede socotelile cu Natura.* (Din *Carnete).*

În critica lui Newton, Blake este un izolat printre ai săi, dar se află în buna companie a doi distinşi europeni: Leibniz şi Goethe. Ambii îl contestă însă pe Newton doar în domenii bine delimitate. Primul are o problemă de prioritate în privinţa instrumentului matematic al calculului diferenţial şi integral. Al doilea are o teorie

rivală în domeniul opticii, mai precis al percepţiei culorilor. Blake, în schimb, se leagă de intuiţia fundamentală a lui Newton privind cadrele fundamentale ale abordării raţionale - spaţiul nemărginit şi timpul absolut. El nu poate admite că spaţiul există ca atare, în afara imaginaţiei umane, ca o imensitate goală de gânduri: *Un gol imens, sălbatic, întunecos şi adânc / Unde nu se află nimic: larg vagin al Naturii* (*Cartea lui Urizen,* pl. 4, II. 16-17). El crede că vidul, ca şi spaţiul absolut, există numai pentru cei incapabili să-l umple cu plenitudinea inspiraţiei lor. În absenţa suflului poetic, omul este invadat, el, de un gol interior, care-i fragmentează percepţia în conformitate cu categoriile newtoniene ale spaţiului şi timpului. Încercarea lui Blake de a arăta că spaţiul, timpul, energia şi materia îşi manifestă, la viteze apropiate de a luminii, identitatea, a fost interpretată de unii (între care Stuart Peterfreund, autorul lucrării *William Blake în lumea lui Newton*) ca o anticipare a teoriei einsteiniene a relativităţii. De fapt, inspiraţia lui Blake zboară deasupra tuturor spaţiilor metrice post-newtoniene, pentru a ateriza în zona informaţională a ciberspaţiului. Acesta este format din siturile întreţesute, pe care efortul creator al imaginaţiei umane le înscrie în memoria serverelor legate prin Internet. Un teritoriu din ciberspaţiu nu există dinainte, aşteptând să fie umplut cu un conţinut informaţional, ci ia naştere odată cu acest conţinut, dezvoltat sub forma discursului multimedial. Ciberspaţiul nu este un spaţiu metric, în el nu contează distanţele, ci poziţiile. Aproapele şi departele sunt irelevante la viteza electromagnetice de transmitere a bitului de informaţie, în schimb poziţiile privilegiate se bucură de o lărgime de bandă superioară (număr mai mare de biţi transmişi într-o secundă). Ciberspaţiul este compact, în sensul că este format

exclusiv din pagini (situri), iar fiecare sit este o unitate spaţio-temporală, deoarece, pe de o parte, conţine, comprimat, timpul necesar construcţiei sale, şi, pe de altă parte, declanşează, în conştiinţa vizitatorului, experienţa temporală a explorării. Creaţia unui continuum spaţio-temporal de tipul ciberspaţiului, prin efortul imaginaţiei umane este, în cazul lui Blake, o intuiţie fundamental anti-newtoniană: *Cele Patru Creaturi Divine (...) conversau între ele în forme dramatic Vizionare care străluceau / Amplificate în tunătoare maiestate, în Viziuni/ În noi Întinderi, creând exemplare de Memorie şi de Intelect /* ***Creând Spaţiu, creând Timp din sclipirile Divine / Ale Imaginaţiei Umane*** (*Ierusalim*, pl. 98, 28-32, subl. mea).

Previziunea lui Blake a ciberspaţiului este susţinută şi de faptul că poetul englez a fost unul dintre primii artişti multimediali, care-şi grava singur versurile, însoţite de imagini, în planşe asemănătoare cu siturile web. Explorarea unui complex multimedial pretinde un alt tip de demers decât lectura secvenţială a unui text. Blake foloseşte metafora vârtejului pentru a descrie experienţa intelectuală produsă de frecventarea unui sit multimedial din ciberspaţiu: *...Fiecare lucru are / Vârtejul Său, iar călătorul prin Eternitate / Care-l parcurge până la capăt îl simte rotindu-se înapoia lui / Ca un glob comprimându-se-n sine, ca un soare: / Sau ca o lună, sau ca un univers de stelară majestate, / (...)****Sau ca o formă umană, ca un prieten cu care ai trăit în bună voinţă.*** (*Milton,* pl. 15, 22-27, subl.mea). După cum se vede, ciberspaţiul nu este numai un depozitar neutru al cunoaşterii ci, mai ales, o zonă a experienţelor, a emoţiilor stârnite de <întâlnirile admirabile>.

CIBERSPAŢIUL CA UTOPIE

Utopia nu este doar un concept sau o metaforă, ci o configuraţie simbolică în care personaje conceptuale se implică într-un scenariu complex, în scopul de a ghida şi a legitima orice demers de inginerie socială sau de reformă politică. De la Platon la Bacon şi de la Morus la Marx, construcţiile utopice au inspirat şi au stimulat cercetările sociale şi proiectele politice. Ele presupun, toate, conştientizarea prăpastiei dintre ideal şi real, dar nu toate îşi propun să arunce o punte peste această prăpastie. O meditaţie asupra ciberspaţiului ca tărâm utopic se poate dovedi productivă în privinţa conceptualizării ciber-practicilor şi constituirea ciberculturii ca ansamblu de semnificaţii, valori şi credinţe specifice. De asemenea, această abordare poate proiecta o nouă lumină asupra utopiilor clasice.

Gabriel Liiceanu, în *Cearta cu filosofia*, distinge Utopia filosofiei de Utopia intelectului. Prima ar transcende realul, dispreţuindu-l şi renunţând la orice încercare de a-l reforma. A doua transpune pe *nicăieri* într-un *nu încă*: spaţiul de neatins este transpus într-un timp, în cele din urmă, accesibil. Idealul este proiectat în viitor, astfel încât împlinirea lui este inevitabilă, cei nerăbdători n-au decât să găsească cele mai bune metode de accelerare a devenirii. Utopia filosofiei, *Republica* lui Platon, de pildă, este *vizionară*, ea oferă o *Imago* care covârşeşte percepţia empirică şi o supune propriilor ei reguli. Utopia intelectului nu are o dimensiune ascensională, ea nu este vizionară, ci imaginară. Fantezia suplineşte absenţa inspiraţiei şi oferă constructul cultural al unei perfecţiuni împinse înainte în timp, nu ridicate înalt în spaţiu. Diferenţa dintre ideal şi real este, în cazul abordării intelectuale, o problemă de gradualitate, nu de eterogenitate.

Dacă se consideră ciberspaţiul din punct de vedere al distincţiei dintre Utopia filosofiei şi cea a intelectului, se observă că el este mai apropiat de prima decât de ultima. *Declaraţia de Independenţă a Ciberspaţiului* a lui John Perry Barlow exprimă fidel valorile ciberculturale atunci când insistă asupra separării clare şi complete dintre ciberspaţiu şi viaţa reală. Există, desigur, suprafeţe de contact, diverse interfeţe, dar orice comunicare între ele este reglementată de protocoale bine definite, iar frontiera este păzită cu stricteţe. Ideologiile ciberspaţiului nu se preocupă de restructurarea realităţii, ci se concentrează asupra autoguvernării distribuite a ciberspaţiului şi asupra strategiilor de autodezvoltare fiabilă a lui. Nucleul utopic al ciberculturii împinge realul deoparte şi se preocupă doar de construcţia practică a noului tărâm ideal care este ciberspaţiul. Desigur, nimeni nu poate susţine că acesta ar fi o cetate de filosofi. Regulile interne nu sunt concepute de cei înţelepţi, ci dezvoltate în cooperare de cei mulţi. Aici, imaginarul este mai preţuit decât vizionarul, amuzamentul mai mult decât înţelepciunea. Autorii de utopii "filosofice", urmându-i pe Platon şi, într-o oarecare măsură, pe Morus, au insistat asupra structurii juridice a societăţilor lor, în timp ce "intelectualii", aflaţi în trena lui Bacon, au exaltat puterea tehnologică şi ideologică a construcţiilor lor. După 1850, temele tehnologice au devenit din ce în ce mai frecvente, astfel încât clasicul tărâm izolat (insula) a fost înlocuit fie de utopia propriu-zisă, care imaginează un stat universal ideal, fie de utopia parodică, o satiră la adresa tendinţelor sociale ale zilei. Ciberspaţiul ca Utopie nu este o construcţie satirică, deoarece nu vizează critica sau reformarea realului. Pe de altă parte, în ciberspaţiu, reglementările interne conform celor mai bune reguli concepute de elite nu sunt deloc

prizate, în speranţa, ea însăşi utopică, de a vedea asemenea reguli emergând în urma unui proces de autoorganizare. Abaţia din Thélème a lui Rabelais oferă un mai bun exemplu de valori ciberculturale decât *Republica* lui Platon:

Viaţa în mănăstire nu era supusă nici unor legi, rânduieli ori porunci, întrucât fiecare trăia după voia lui nestingherită şi după bunul lui plac. Se ridica din aşternut când se sătura de somn, bea, mânca, îşi vedea de treburi şi se culca din nou, cum şi când găsea de cuviinţă. Nimeni nu-l trezea, nimeni nu-i poruncea să se aşeze la masă ori să se scoale şi nici o silă şi nici o constrângere nu-l zorea. Aşa hotărâse Gargantua. Întreaga lege a mănăstirii era cuprinsă în aceste patru cuvinte: FĂ CE-ŢI PLACE!

În basme, cea mai umilă casă poate avea o uşă ascunsă, prin care se poate trece în lumea magică a Yahoo-ilor sau a Houyhnhnm-ilor. Tot astfel, prin portaluri numite *Altavista*, *Lycos*, sau, coincidenţă, chiar *Yahoo* se pătrunde în tărâmul uimitor al ciberspaţiului. Monitoarele computerelor sunt uşi magice, adevărate porţi ale percepţiei, intrări în Împărăţia în care putem exista ca fiinţe în întregime libere, nesupuse limitărilor corporalităţii. Prin contrast, celălalt monitor existent în mai toate casele, chiar în cele mai modeste, anume monitorul televizorului nu este un ochi deschis spre afară, scrutând lumea, ci mai curând un ochi exterior care ne priveşte şi ne supraveghează. Rămaşi de partea realului, acceptăm ca intimitatea să ne fie ţinută sub control. A prefera ecranul calculatorului celui al televizorului este un act de curaj, deoarece implică traversarea graniţei virtualităţii, renunţarea la real pentru ideal. Ezitarea prea des întâlnită se datorează nu atât laşităţii, cât preferinţei pentru consistenţă în detrimentul imaginaţiei. Într-

adevăr, este necesar un viguros efort imaginativ pentru a aprecia delicatesele multimediale mai mult decât *les nourritures terrestres*. Deliciul erei industriale a fost energia, pe care William Blake o numea "eterna încântare". Modernitatea târzie a cunoscut voga informaţiei, nouă ne va fi dată, poate, cunoaşterea. Ştim acum că plăcerea e fugară, pacea e mortală, iar cunoaşterea amară. Momentul alegerii a venit.

ZUM SEHEN GEBOREN

Portretele lui Goethe îl înfăţişează cu ochii larg deschişi, lacomi de impresii, captând avid <figurile sfios-plăpânde> ce ochiului de timpuriu se-arată. Ca şi personajul Lynkeus, Goethe este <născut pentru a vedea>, pentru a se încânta de ceea ce vede, pentru a ne încânta, descriind ce-a văzut. Refuzând abstracţiunea uscată (orice teorie este cenuşie, ne asigură Mefisto), Goethe <vede> chiar şi ideile drapate în veşmintele sensibilului. Constantin Noica observă despre Wilhelm Meister că este o fiinţă care, fără să fi cunoscut obiectele în natură, <le recunoaşte în imagine> şi pare astfel să aibă în el <un presentiment al întregii lumi>. Ce voluptate să te mişti nestingherit în toate direcţiile pe suprafaţa multicoloră a lumii, <să poţi pluti cu uşurinţă>, îi scrie el filosofului Jacobi, <pe oceanul cunoaşterii, în toate părţile care te interesează>.

Această mişcare capricioasă de la o imagine la alta sugerează navigarea pe păiejenişul culturii cablate, de-a lungul şi de-a latul *www*-ului. Goethe însuşi se referea la arhitectura de <arhipelag> a lui Faust II, atât de deosebită de liniaritatea primei părţi, ca la o construcţie dramatică netradiţională, care înlocuieşte schema ascensională (spre climax) şi pe cea labirintică (spre ţintă) cu plutirea exploratorie de la o insulă la alta, *mutatis mutandis,* de la un sit la altul. Cele două părţi ale tragediei formează o unitate semnificantă, fapt subliniat de Al. Paleologu când afirmă că partea a doua nu poate fi înţeleasă decât dacă e luată solidar cu prima. Totuşi, diferenţa arhitecturală este izbitoare: *Faust I* e o căutare (a ceva anume), *Faust II* o explorare (a diversităţii). Reluând o observaţie a lui Gundolf, Noica afirmă că, în partea a doua, lumea devine un teatru independent şi nu mai e o iradiere a sufletului lui Faust. Subiectivismul de poet, care nu dorea decât să se exprime, devine

obiectivism de cercetător, care nu doreşte decât să experimenteze. Pentru Noica, Faust II nu este însă teatru, ci scenariul unei superproducţii hollywoodiene: <Ce film extraordinar ar putea fi Faust II! (...) Cum discută Goethe cu Eckermann ce fel de scenă imensă, ce actori, ce muzică şi ce regie ar trebui, toate trimit la soluţia clară : filmul sonor>. De fapt, în partea a doua, Mefisto îl plimbă pe Faust prin tot felul de situri interactive, în care acesta participă la diverse jocuri de simulare, se familiarizează cu mediile virtuale partajate şi îşi asumă cele mai diverse roluri. În actul întâi, la curtea împăratului, se experimentează <noua economie> şi se practică voyeurismul ciber-pornografic (Scena dintre Elena şi Paris). Economia virtuală şi sexul practicat de la distanţă nu sunt alăturate întâmplător: amândouă gestionează tranzacţiile într-o lume a dorinţelor decorporalizate, în care schimburile se fac între fantasme tentante, şi nu între entităţi tangibile. Laboratorul este situl conceptual al actului al doilea, unde este simulat genomul uman, prin crearea lui Homunculus. Actul Helenei, dedicat experimentului erotic, propune o sesiune de ciber-sex, în care realitatea virtuală atinge performanţe astăzi încă de neatins. Nu filmul este tehnologia adecvată pentru Faust, nici scena, ci web-ul multimedial.

Niciunul dintre siturile pe care le vizitează nu-l reţine pe Faust mai mult decât o clipă. Insatisfacţia îl roade, deoarece îndeplinirea oricărei dorinţe nu-l poate împiedica să dorească din nou: *Eu mi-am trăit în goană viaţa toată; / Tot ce-mi făcea plăcere înhăţam, / Ce nu mă-ndestula abandonam, / Ce-mi luneca din mâini lăsam să treacă, / Aveam numai dorinţi; doar lor slujind, / Doream din nou; iar viaţa mi-a fost jind.* Cotitura se produce când, în loc să exploreze şi să experimenteze, Faust începe să-şi contruiască propriul sit. El

respinge propunerea lui Mefisto de a recurge la elemente gata-făcute pentru a dubla inutil realitatea: *Eu mi-aş dori o mândră capitală; / În centru, oameni-clocot-şi-haleală, (...)/ Acolo ai găsi mereu / Activitate, miros greu. / Apoi pieţe lungi, şosele late / Multă distincţie s-arate*. El doreşte inventarea noului, nu simularea vechiului, de aceea cere împăratului titlu de proprietate pentru un loc care nu se află, deocamdată, nicăieri. Este semnificativ că <pământul> dobândit de Faust în actul al patrulea nu există, ca atare, încă; este un teren nou, de smuls mării prin îndiguire: *Menită-ţi fie marea voluptate / Talazul de la ţărmuri a-l abate*. La fel, în ciberspaţiu, un sit nu există înaintea acţiunii de întemeiere a lui prin procedee de manipulare simbolică. A înregistra un nume de domeniu echivalează cu a scoate o insulă din mare. Dezvoltarea ulterioară a sitului este analoagă cu marile activităţi de asanare care se desfăşoră în actul al cincilea, de fapt doar în imaginaţia lui Faust. Acesta visează la *mulţimea ce mi s-a supus,* acea care *Pământul împăcând cu sine, /Hotare nalte apelor a pus,* în timp ce lemurii îi sapă mormântul. Viziunea finală a lui Faust este ciberculturală, deoarece lumea fantasmatică pe care crede că o creează nu este o ameliorare a celei existente, ci o propunere de utopie libertară care *Atâtor milioane-ar deschide perspective /Nu sigur să trăiască, ci libere şi-active*. Ciberspaţiul, ca şi lumea imaginară a lui Faust este zona în care interacţionează dezinvolt oameni dezbăraţi de conformismele, rutinele şi prejudecăţile vieţii reale: *Să văd asemenea-mbulzează vreau, / Pe-un liber plai cu-un liber neam să stau.*

Privirea este o voluptate mai mare decât posesia, tocmai de aceea abuzul de contemplare poate fi periculos. În doze mici e bine: precum Lynkeu, ajungi, plăcându-ţi lumea, să te placi pe tine. În

doze mari, ajungi la orbire , ca Faust sau la chinul pe care-l aduce supunerea îndelungată la radiaţile aspre ale frumuseţii: *Dar pe noi muritorii, vai! / Ne sileşte o tristă ursită / Să-ndurăm chinul nespus al privirii, / Pe care repingătorul, în veci blestematul, / L-a menit iubitorilor frumuseţii.*

PUNCTUL OMEGA

Robert Wright, un publicist cunoscut prin abilitatea de a releva şi explora dimensiunile socio-culturale ale biologiei, declară oricui vrea să-l asculte că este în stare să salveze lumea, dar nu înţelege să o facă în mod gratuit. Cine doreşte soluţii la problemele globale ale omenirii n-are decât să cumpere impozantul şi costisitorul său tom, *Nonzero: Logica destinului uman*, carte viu comentată, acerb contestată şi inteligent mediatizată.

Ca să propui un asemenea titlu <generos> ca *Logica destinului uman* trebuie în primul rând să crezi în tine, în al doilea rând să te bazezi pe candoarea celorlalţi şi în al treilea rând să nu-ţi fie teamă de ridicol, adică, într-un cuvânt, să fii american. Robert Wright are însă, pe lângă toate acestea, şi o trăsătură total neamericană: este nonconformist, ceea ce face ca demersul lui să se înscrie împotriva curentului dominant azi în antropologie şi în filosofia ştiinţei.

Preluând o fericită sintagmă lansată de Dawking, Wright întitulează cele două vaste secţiuni ale cărţii sale <O scurtă istorie a omenirii>, respectiv <O scurtă istorie a vieţii organice>, subliniind astfel unitatea natură-cultură. El repovesteşte evoluţia biologică şi socio-culturală a umanităţii ca pe o istorie unitară, a cărei direcţie este dată de tendinţa de sporire continuă a gradului de complexitate a formaţiunilor, fie ele organice sau sociale. Wright afirmă că mecanismele genetice de tip AND/ARN constituie doar infrastructura evoluţiei, principiul ei motor fiind descris de jocurile cu sumă nenulă propuse de von Neumann şi Morgenstern, respectiv de strategiile complexe de competiţie şi cooperare (integrate astăzi în noua denumire de *coopetiţie*), în care toţi agenţii implicaţi au câte ceva de câştigat. Wright se desparte hotărât de concepţia istorică

obsedată de cicluri de creştere şi descreştere, aşa cum o întâlnim la Giambattista Vico, Dimitrie Cantemir, Oswald Spengler şi Arnold Toynbee. El vede omenirea ca pe o entitate globală, programată să conserve, să sporească şi să răspândească nu numai patrimoniul ei genetic, (genele), dar şi patrimoniul ei cultural (*memele*). Decăderea unui spaţiu geopolitic este urmată de ridicarea altuia, ştafeta este preluată şi cursa continuă neabătut. Contrar concepţiei biologilor care cred că evoluţia speciilor este rezultatul unui proces de adaptare la şocuri ambientale ameninţătoare pentru viaţă, Wright consideră că emulaţia intra-specie este factorul decisiv al progresului: ambientul care stimulează evoluţia organismelor este constituit mai ales din celelalte organisme.

Admiţând că omenirea în ansamblu adoptă mereu jocuri cu sumă nenulă pentru a-şi susţine evoluţia, ea nu o poate face în afara unor infrastructuri comunicaţionale eficiente. De aceea, evoluţia a fost accelerată pe măsură ce densitatea populaţiilor a crescut, facilitând comunicarea. Wright interpretează cultura cablată de astăzi ca pe o imensă reţea care conectează conştiinţele individuale într-un gigantic creier multicultural, permiţând astfel cooperarea cu succes în cazul jocurilor de anvergură, cu miză mare. Secretul fiabilităţii acestui creier multicultural stă tocmai în multiculturalitatea lui. Nici o comunitate izolată nu poate controla toate elementele culturale universale (*memele*); culturile specifice îşi construiesc sau îşi apropriază versiuni simbolice, parţial redundante, ale acestora, astfel încât zguduirile ambientale sau sociale nu afectează grav patrimoniul universal, redundanţa prin replicare şi comutare făcând sistemul culturii cablate <tolerant la defectări>.

Wright contrazice ideologia <politic corectă> în cel puţin două privinţe. În primul rând, el ierarhizează diversele culturi după gradul lor de complexitate; în al doilea rând, el aliniază biologia cu sociologia, interpretând societatea umană ca organism. În viziunea prudent ortodoxă (ca să nu spunem fundamentalistă) a *establishment*-ului cultural american, ambele aceste concepţii sunt păcate capitale. În numele unui relativism cultural care caută să compenseze etnocentrismul epocii coloniale, antropologia americană actuală descrie culturile pe baza unor criterii intrinseci, ca pe variante de organizare socială egal respectabile şi reprimă orice încercare de evaluare comparativă. Pe de altă parte, concepţia socială organicistă este sever cenzurată, având în vedere faptul că ideologiile fasciste au folosit comparaţia societăţii cu un organism în scopuri proprii, de tristă amintire. Wright are curajul să se înscrie, alături de Henri Bergson şi Teilhard de Chardin, în rândul acelora care văd în evoluţie un sens, o tendinţă de a ajunge în <punctul omega>, al radiaţiei conştiinţei universale, nu doar o multiformă şi absurdă fluctuaţie. În izolarea lui ideologică, încearcă să şi-l facă aliat pe Marx, despre care vorbeşte cam ca Pirgu despre Montaigne: <Oricum e drăguţ, are părţile lui....>.

IDEOLOGIILE CIBERSPAŢIULUI

CIBER-IDEOLOGIE

Orice tehnologie ajunsă la maturitate se drapează într-o ideologie. Ingineria mecanică a echilibrului s-a exprimat ideologic prin conceptul de autoreglare economică simbolizat de <mîna invizibilă> a pieţii. Aprofundarea proceselor de conversiune energetică a fost însoţită de ecloziunea ideologiilor istorice ale evoluţionismului şi marxismului. Evaluarea incertitudinii în procesele de măsurare şi-a găsit corespondentul în rafinarea conceptului de libertate umană. Tehnologiile comunicării au contribuit la modificarea felului în care înţelegem raţionalitatea. Aceste exemple nu trebuie să ne inducă ideea unei determinări inevitabile a ideologicului de către tehnologic, după modelul marxist al relaţiei dintre bază şi suprastructură. Mai curând este vorba de un ansamblu complex de proiecţii pe diferite planuri ale unei aceleiaşi realităţi culturale definite prin factorii stilistici ai lui Blaga. Lucrurile se petrec analog (izomorf) în ideologie ca şi în tehnologie, repectându-se vechiul principiu *ut pictura poesis*.

Tehnologia informaţională a ajuns şi ea să declanşeze dezbateri în câmpul ideologic de îndată ce a dobândit, perfecţionându-se, dimensiuni culturale. Aceasta s-a întâmplat începând din anul 1993, când explorarea infosferei cu ajutorul calculatorului a devenit accesibilă şi chiar agreabilă. Ansamblul de idei, reprezentări, speranţe şi proiecţii generat de practica operării calculatorului nu a întârziat să delimiteze un domeniu distinct în mediul în care oamenii îşi afirmă identitatea şi îşi dispută poziţiile prin intermediul simbolurilor. Acest domeniu a primit denumirea de <ideologie californiană> din două motive: în primul rând, pentru că exprimă concepţiile şi interesele grupurilor tehnologice de vârf din

<Silicon Valley> şi, în al doilea rând, pentru că şi-a găsit ca mijloc de exprimare revista (de direcţie, *nota bene*) <Wired> (>Cablat>) editată în San Francisco. Dacă până atunci existau doar reviste pline de sfaturi tehnice utile cu privire la Internet ca binecunoscutele şi la noi <Byte> sau <PC World>, <Wired> a fost prima revistă care, definind dimensiunile culturale ale tehnologiei informaţiei, a intrat cu hotărâre şi panaş în bătălia ideologică. Aşa cum cinematograful a evoluat rapid de la o tehnică la o estetică, aşa cum televiziunea şi-a schimbat condiţia din instrument de informare într-unul de manipulare, informatica a făcut şi ea, de curând, saltul de la industrie la cultură, de la tehnologie la ideologie. Nucleul dur al ideologiei californiene este că apariţia infosferei prin cablarea calculatorelor va face să apară mutaţii atât de importante încât lumea va avea foarte curând nevoie de noi concepte şi reprezentări pentru a putea fi înţeleasă şi condusă. Demersul ideologic californian ţine de utopiile cele mai îndrăzneţe: interconectarea (cablarea), dacă nu va rezolva toate marile probleme ale omenirii, cel puţin le va face de nerecunoscut, le va transfigura prin reformulare. Trecerea în virtual este, nici mai mult, dar nici mai puţin decât calea regală spre fericirea tuturor. Dezvoltarea sistematică a acestui nucleu este rezultatul demersului în plan simbolic al unei hyper-intelighenţii formată din intelectuali <de tip nou>, aşa-numiţii *digerati*, termen care sugerează alianţa dintre excelenţa tehnică de ultimă oră (*digital*) şi competenţa culturală tradiţională (*literat*). Printre aceştia se numără Howard Rheingold, teoreticianul comunităţilor virtuale, Esther Dyson, papesa gândirii cablate, Robin Hamann, editorul revistei <Cybersociology>, Nicholas Negroponte de la MIT, Tim

Jackson de la Financial Times şi ultimul pe listă, cu voia dumneavoastră, semnatarul acestui text.

Reacţia faţă de ideologia californiană n-a întârziat şi ea s-a manifestat printr-o atitudine critică de temperare a entuziasmelor facile, printr-un demers aşa-zis <junimist> de evidenţiere a <formelor fără fond> prezente în <gândirea cablată> şi prin deconspirarea supoziţiilor tacite din discursul <de nedigerat> al <digeraţilor>. Centrul de iradiaţie a unui astfel de demers critic, denumit <tehnorealism> este localizat într-o zonă recunoscută pentru conservatorismul ei luminat, la Londra, într-un Cyber-Salon din Bloomsbury. Teza tehnorealismului este că ideologia californiană efectuează o periculoasă sinteză între gândirea Noii Stângi a anilor şaizeci şi poziţia <Noii Drepte> din zilele noastre. Este demagogic să se vorbească, aşa cum o fac <californienii>, despre structura orizontală a societăţii reţelelor în condiţiile în care insuficienţele infrastructurii comunicaţionale şi handicapurile economice nu permit decât puţinilor fericiţi (cca 2% din populaţia lumii) accesul la Internet. Apoi, ar fi greşit să se vorbească, chiar în cazul acestora din urmă, despre accesul nelimitat la cunoaştere, având în vedere că profuziunea informaţiei constituie o încercare dură pentru spiritul de discernământ. <Focalizarea, nu difuzarea, face ca informaţia să însemne cunoaştere şi putere>, spune tehnorealistul David Shenk. Mai grav, limbajul egalitarist de stânga al californienilor este însoţit de o pledoarie pentru un liberalism fără limite, ei declarându-se ferm împotriva oricărei intervenţii a autorităţilor statale în gestionarea reţelelor. Tehnorealiştii susţin că intervenţia statului este necesară tocmai pentru prezervarea valorilor liberalismului şi invocă în acest sens exemplul procesului lui Bill Gates. Ei aduc şi argumentul uşor

rizibil că regresul comercial inregistrat de revista <Wired> le-ar valida punctul de vedere. Tehnorealiştii invocă piaţa pentru a-şi justifica ostilitatea faţă de ea aşa cum diavolul citează Biblia pentru propriile scopuri.

DINCOLO DE LIBERALISM

Într-o conferinţă susţinută la Institutul Francez, sociologul Alain Touraine a surprins intelighenţia bucureşteană, propunându-i ca temă de reflecţie găsirea celor mai bune mijloace de a ieşi de sub imperiul ideologiei liberale, recte capitaliste. Pentru elitele dâmboviţene, care se obişnuiseră cu ideea că secolul al XXI-lea va fi capitalist sau nu va fi deloc, tema era incitantă, dacă nu chiar provocatoare. După căderea comunismului, liberalismul învingător părea, ca să folosim, *mutatis mutandis,* o expresie cu care Jean Paul Sartre caracteriza odinioară marxismul, doctrina de nedepăşit (*indépassable*) a timpurilor noastre. Doar Francis Fukuyama şi, după el, o întreagă cohortă de analişti politici ne explicaseră cu răbdare că istoria, în linii mari, a luat sfârşit, că tot ce se întâmplase de la moartea lui Hegel până la căderea zidului Berlinului nu era decât o vastă paranteză în fine închisă, lumea ajungând în starea de echilibru final demult prevâzută de marele filosof, stare alcătuită dintr-un amestec bine dozat de echitate juridică şi *laissez-faire* economic, amândouă garantate de statul de drept. Atitudinea ostilă faţă de liberalism a lui Alain Touraine se explică, fără îndoială, prin cunoscuta lui sensibilitate de stânga, care nu-l făcea însă mai puţin conştient de incongruitatea dintre discursul său îndrăzneţ şi situaţia unei ţări confruntate cu dificultăţile (re)construcţiei societăţii capitaliste. De aceea, ni s-a adresat, glumind, că ne sfătuieşte să ieşim din capitalism chiar înainte de a intra în el, evitându-l, *so to speak*.

Privind retrospectiv perioada de la marea criză din 1933 încoace, Alain Touraine a observat că economia mondială a fost dominată, atât în timpul New Deal-ului de inspiraţie keynesistă, cât mai ales în perioada celor treizeci de ani glorioşi de reconstrucţie

postbelică, de un intervenţionism pronunţat al statului în economie. Dirijismul, cu toate *părţile lui*, are neajunsuri de necontestat, manifestate pregnant la începutul anilor 70'. Liberalismul, ca rău, totuşi, necesar, ar trebui, după Touraine, să se mărginească la o asanare socio-economică salutară, corectând excesele intervenţionismului statal şi pregătind terenul pentru un viitor care nu-i aparţine. Noutatea discursului sociologului francez este că nu propune nicidecum o revenire la idealurile injust întinate ale social-democraţiei. Touraine nu este un nostalgic, ci un vizionar: el nu vede dincolo de liberalism teritoriul paradisiac al unui trecut idealizat, ci o *terra incognita* pe care-şi propune, ca un nou Vespucci, să o cartografieze şi să o denumească. Respingând termenii <postindustrial> sau <informaţional>, Touraine a încercat, în *Critique dela modernité*, adjectivul <programat>, fixându-se, acum, în spiritul lui Habermas, la <comunicaţional>. Esenţială, dincolo de denumire, este afirmaţia că avem de face cu un nou tip de societate, radical diferit atât de capitalismul efemer triumfător, cât şi de socialismul în derivă. Doctrinele liberală şi social-democrată au polarizat gândirea socială în perioada în care producţia şi schimbul de bunuri industriale erau predominante, după cum conservatorismul era firesc într-o economie preponderent agricolă. În societatea comunicaţională, productivitatea în domeniul bunurilor materiale - industriale sau agricole - este suficient de ridicată pentru ca atenţia să se concentreze asupra activităţilor de prelucrare simbolică, elaborarea bunurilor semnificante dobândind ponderea economică maximă. Cumperi nu o haină, un parfum, un calculator sau o maşină, ci identităţile posibile propuse de reclamele lor, meniul

McDonald este ales în funcţie de jucăria asociată, stilul de viaţă contează mai mult decât viaţa însăşi.

Calculatorul conectat la Internet este unealta agentului manipulator de semne din societatea comunicaţională, cum au fost rigla de calcul, desenul tehnic şi strungul pentru omul erei industriale. Eşti tentat ca, urmând terminologia marxistă, să vezi în calculatoarele cablate mijloacele de muncă aflate pe cale de a institui un mod de producţie radical nou, determinând la rândul său noi relaţii de producţie, sociale şamd. Alain Touraine refuză această cale. Ca intelectual tradiţional, legat de cultura cărţii, el crede că tehnologia este neutră, că totul depinde de intenţionalitatea cu care ea este utilizată, trecând cu vederea teoriile privind impactul instrumentelor asupra demersului teoretic, al mediilor asupra mesajelor, ca şi cum Marshall McLuhan nici n-ar fi existat. Pe de altă parte, este convins că, în societatea comunicaţională, voinţa politică şi reuniunile înţelepţilor vor acţiona mult mai decisiv decât <mâna invizbilă> a lui Adam Smith. Îi putem sprijini afirmaţiile insuficient argumentate prin două observaţii. Mecanismele pieţii acţionează eficient în economii aflate aproape de echilibru, ceea ce nu pare a fi cazul în societatea comunicaţională. Un singur exemplu este simptomatic, dacă nu convingător. Societăţi comerciale ca Amazon, Yahoo, Excite ş.a., orientate asupra activităţii informaţionale pe Internet, au, judecând după cotaţia la bursă, o mare valoare de piaţă, aflată în continuă şi spectaculoasă creştere, cu toate că nu sunt încă profitabile. Legea cererii şi a ofertei pare a fi astfel eclipsată de un fel de lege prestigiului şi a speranţei. În al doilea rând, liberalismul are ca piatră de temelie (sau cheie de boltă) proprietatea. Or, dacă în societatea comunicaţională contează în primul rând informaţia,

proprietatea intelectuală este mai importantă decât cea asupra caselor, maşinilor şi a terenurilor. Faptul apare evident dacă urmărim cum scade preţul calculatorului fizic (hardware) şi cum creşte cel al echipamentului său inteligent (software). Dar această dinamică aparent liberală de preţuri este subminată de posibilitatea pirateriei intelectuale, legea drepturilor de autor fiind, în societatea comunicaţională, poate cea mai importantă, dar şi cel mai greu de apărat. Măsurile coercitive sunt neputincioase într-o epocă în care legislaţia cunoaşte graniţe, dar ideile nu, în care *reverse-engineering*-ul şi-a demonstrat eficacitatea, iar fluiditatea circulaţiei informaţiei este superioară mijloacelor de a-i stăvili scurgerile. În <mândra lume nouă>, proprietatea nu este nici sfântă, nici un furt ci, pur şi simplu, virtuală.

CIBER-MARX

Recitirea operelor esenţiale ale lui Karl Marx este un exerciţiu recomandabil atunci când te afli într-o universitate americană şi vrei să faci faţă discuţiilor din jurul tău. Pentru universitarii americani, Marx este o realitate intelectuală vie, chiar dacă nu <de nedepăşit>, cum i se părea mai demult lui Sartre. În 1998, la Universitatea Simon Fraser, doctrina economică marxistă a constituit subiectul unei interesante teze de doctorat, publicată ulterior de autorul ei, Nick Dyer-Witherford, sub titlul *Cyber-Marx. Cycles and Circuits of Struggle in High-Technology Capitalism*. (University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1999.)

Nick Dyer-Witherford nu face parte dintre discipolii care susţin tezele maestrului lor până în pânzele albe, blamând totodată clamoros greşita lor aplicare în practică. El ştie foarte bine că marxismul a fost pus în mari dificultăţi conceptuale, nu totdeauna explicabile prin momentul cultural în care tezele sale au fost elaborate. Astfel, Marx (Karl), spre deosebire de Max (Weber), nu a întrevăzut tendinţa de separare dintre managerul profesionist şi proprietarul capitalist, evoluţia spectaculoasă a clasei mijlocii, fenomenul de birocratizare a întreprinderii sau răspândirea deţinerii de acţiuni în toate zonele sociale, toate acestea constituind factori de atenuare a conflictului de clasă. Mai mult, Marx nu a luat în considerare revoluţia informaţională (unii spun că nici n-avea cum, dar aceştia nu-l servesc deloc); pentru el, munca de prelucrare materială rămâne sursa esenţială a (plus)valorii necesare progresului social. Toţi marxiştii au crezut mai mult în *hardware* decât în *software*, iar aceasta îi face încă şi mai demodaţi acum, când cunoaşterea împinge înainte economia şi nu invers.

Generalizarea ideilor postmoderne a adus marxismului o ofensă şi mai dureroasă, punându-l în postura uşor ridicolă de bunic încăpăţânat şi inofensiv. Ironia sorţii este că însăşi faimoasa frază a lui Marx cum că în istorie toate se întâmplă de două ori, odată ca tragedie, a doua oară ca farsă se poate aplica întocmai marxismului: căderea comunismului i-a jucat festa, postmodernismul i-a scris farsa. Într-o lume alcătuită din semne reciproc articulate, din întrepătrunderi de discursuri, limbaje şi coduri, a susţine primordialitatea economicului este un act pueril, dacă nu senil. Conceptul marxist esenţial de clasă socială, articulat în zona relaţiilor de producţie este subminat de multiplicitatea şi mobilitatea identitară postmodernă, fiind în final înlocuit de acela de identitate socială descentrată, tranzitorie şi eterogenă. Ambiţia marxistă de a cuprinde şi de a explica totalitatea existenţei materiale şi sociale este suspectă în condiţiile în care <marile naraţiuni>, dominante odinioară sunt contestate. Istoria emancipării subiectului raţional, aventura spiritului dialectic (povestirile despre <om> ale lui Hegel-Noica), drama înfruntării dintre individul liber şi societatea opresoare sunt privite cu condescendenţă, fără să mai constituie ghiduri de acţiune în slujba unei <cauze>. Meta-naraţiunea specific marxistă este cu atât mai şubrezită cu cât eroul ei central, proletariatul industrial pare a se dizolva în neant, lăsând locul liber roboţilor, monitoarelor şi teleimprimatoarelor.

Nick Dyer-Witherford nu uită nimic din argumentele de mai sus atunci când îl reciteşte pe Marx, o face însă convins că, într-o operă care cuprinde <totul şi contrariul său> este imposibil să nu găseşti şi ceva valabil, ba chiar folositor. El pune în evidenţă un fragment din <Manuscrisele economico-filosofice>, cunoscut sub

numele de <fragmentul despre maşini>, în care Marx se degajează de obişnuita lui insistenţă asupra rolului muncii şi afirmă că, într-un anumit stadiu de dezvoltare a capitalului, valoarea nou creată nu mai depinde de <timpul socialmente necesar>, respectiv de durata muncii şi de numărul angajaţilor, ci de starea generală a cunoaşterii, exprimată prin doi factori care interacţionează: expertiza tehnologică (<munca ştiinţifică>) pe de o parte şi organizarea, adică integrarea socială pe de altă parte. Împreună, acestea două formează <intelectul general>, respectiv expresia dematerializată a forţei productive emanate de inteligenţa şi imaginaţia umanităţii în ansamblu. Interesantă este consecinţa pe care Marx o trage de aici. Punând în mişcare forţa cunoaşterii şi angrenând cooperarea socială, capitalismul îşi subminează propria lui bază. Automatizarea reduce nevoia de forţă de muncă salarizată, ceea ce destramă relaţia tipic capitalistă dintre patron şi salariat. Pe de altă parte, noile sisteme tehnoştiinţifice sunt dependente de forme de comunicare şi cooperare care depăşesc parametrii şi delimitările proprietăţii private. Valorile nu se mai creează în spaţii bine delimitate şi controlate, dominate de relaţia de proprietate, ci prin cooperarea socială generală din cadrul culturii cablate. Capitalul, pentru a-şi începe ciclul, are nevoie de muncă, reciproca nu este însă adevărată.
Munca se poate în principiu dispensa de capital, de îndată ce nu mai este guvernată de relaţia salarială şi îşi găseşte alte moduri de organizare a energiilor ei creatoare. Economia informaţională, în care valoarea nou creată este detaşată de preţ, iar activitatea de prelucrare simbolică este desprinsă de remunerarea directă nu poate fi descrisă în limbajul neoclasic liberal. De acolo de unde e, Marx anunţă postcapitalismul, râzându-şi în barbă.

CONTRACULTURA ŞI CIBERCULTURA

Privind restrospectiv ultimul deceniu, se poate spune că anii ’90 au fost, într-adevăr, anii ’60 întorşi pe dos. După douăzeci de ani de regresie în conformism, de respect necondiţionat acordat ideilor prefabricate şi valorilor morale <de bază>, fronda jovială a reizbucnit, imaginativă şi seducătoare ca atunci, victorioasă însă, acum. Foştii *baby-boomeri* pletoşi, cu cămăşi înflorate, din anii şaizeci, astăzi cincagenari juvenili şi sportivi, se alătură, entuziaşti, noii generaţii, a experţilor informaticieni, manipulatori de simboluri, pe care nu numai că le expun pe *web,* ci le şi exhibă pe propriile trupuri, tatuate prin zgâriere şi torturate prin *piercing*. Pentru prima dată ni se refuză spectacolul pitoresc al conflictului dintre generaţii, neînţelegerea deplânsă de Turgheniev dintre părinţii idealişti şi copiii nihilişti pare, în fine, rezolvată. Ceea ce-i uneşte pe *hippies* de ieri de *cyberpunk geeks* de azi este curajul de a refuza realitatea, pentru a inventa o alta.

Refuzul realităţii este o atitudine romantică, condiţionată istoric, nu biologic sau psihologic. Nu este adevărat că orice om ar fi romantic la tinereţe şi realist la maturitate. Prostia emisă de Goethe că romanticul ar fi bolnav, iar clasicul sănătos, chiar dacă nu-i întunecă lui gloria, mistifică multe minţi studioase. Atitudinea romantică se dezvoltă în condiţii de relativă stabilitate socială şi prosperitate economică, datorate, de obicei, sacrificiilor generaţiei anterioare. Astfel primii romantici se manifestă în timpul Restauraţiei, care a pus în mod rezonabil capăt, în Franţa, tumultului revoluţionar şi războaielor napoleoniene. Tinerii anilor şaizeci deschideau ochii într-o lume pusă cu dificultate în ordine de către părinţii lor, care au cunoscut războiul şi au înfăptuit reconstrucţia.

Generaţia informatizată s-a aşezat la calculator după ce crizele economice au fost depăşite în Vest, iar răsturnările politice necesare au fost operate în Est. În toate cele trei momente istorice, omenirea, cel puţin partea ei civilizată, a cunoscut un răgaz de siguranţă şi de plictis. Copiii secolului trecut îşi mărturiseau dezgustul de a alege doar între *le rouge* şi *le noir,* parizienii din Mai ’68 protestau împotriva monotoniei cotidiene *métro-boulot-dodo*, californienii de azi întorc spatele culturii industriale, evadează în ciberspaţiu şi devin miliardari virtuali.

Unii teoreticieni, printre care Mark Dery şi Richard Coyne, consideră drept trăsături romantice entuziasmul pentru naturalitate (*sub pavaj se află plaja*), iraţionalitate (*imaginaţia la putere!*) şi experienţe mistice, proprii atât culturii *flower-power* de ieri, cât şi combinaţiei actuale de *high-tech* şi *New Age*. De asemenea, tendinţa spre producţia la domiciliu (artistico-meştugărească, de tip *Arts & Crafts* ieri, cultural-informatică azi), desprinsă de spaţiile dominate de disciplină, este prezentă atât în deceniul al şaptelea, cât şi în al zecelea. Amatorii de studii culturale subliniază însă contrastul dintre atitudinea declarat anti-tehnologică, aproape *luddită,* a *hippie*-lor şi entuziasmul electronic, manifestat sonor, al *geek*-ilor. Ei uită însă că tehnologia nu trebuie să fie neapărat digitală. În anii şaizeci, structura marilor calculatoare (*mainframes*) era simbolic opresivă, ca instanţiere a puterii. <Maşina> era inaccesibilă, instalată într-un templu aseptic numit <centru de calcul>, protejată de contactul cu utilizatorul de către intercesori iniţiaţi. Ca urmare, nu tehnologia în sine era respinsă, ci varianta ei electronic-numerică, care strâmtora fantezia şi impunea noi forme de disciplină, atât corporal, prin contactul mediat, urmând reguli precise, cât şi mental, prin practica

limbajelor artificiale şi a programării structurate. De aici, atracţia către tehnologiile eliberatoare ale continuului, în speţă, amplificarea şi <psihedelizarea> sonoră sau, mai ales, chimia, care tocmai reuşise, în urm a unor savante potriviri combinaţionale, să ofere pilula anticoncepţională, declanşatoare a revoluţiei sexuale şi halucinogenele sintetice, promiţătoare de extaz la purtător. Porţile percepţiei păreau, într-adevăr, întredeschise.

Revoluţia romantică a anilor ’60 a fost – toată lumea ştie, chiar dacă mulţi regretă - o revoluţie eşuată, pentru că a ţintit greşit. De fapt, a eşuat pentru că n-a fost *destul de* romantică. Modernismul era încă în putere, şi el cerea modificarea realităţii în conformitate cu noul discurs, nu reconfigurarea ei după noile imagini. Figura emblemă a modernismului, Rimbaud, multiplicată de postere, acoperea faţadele Parisului, amintind că el fusese primul care ceruse artei concomitent efecte sociale şi libidinale, adică să schimbe lumea (*changer le monde*) şi să reinventeze dragostea (*l’amour est à réinventer).* Între timp, post-modernismul, ca doctrină acceptată, singura politic corectă a anilor liberali, a diminuat interesul atât pentru schimbarea globală a societăţii, cât şi pentru ocuparea poziţiilor cheie în vechiul dispozitiv cultural. Romantici pe de-a întregul, cei de azi au întors spatele realului, luând din el doar un element, un punct de pornire – calculatorul cablat - şi au ţesut o lume paralelă, virtuală, dar consistentă, deschisă, dar autosuficientă, ciberspaţiul. Omenirea a învăţat, în fine, că realitatea nu trebuie schimbată, ci marginalizată, redusă la pretextul unui discurs fondator.

SUBMINAREA SOCIETĂŢII SPECTACOLULUI

Guy Debord, autorul celebrei cărţi <Societatea specacolului> (prima ediţie a apărut în 1967), este unul dintre puţinii vizionari pe care istoria nu s-a grăbit să-i contrazică. O spune el însuşi, cu mândrie, în 1979: <Am satisfacţia de a fi unul dintre rarele exemple contemporane de scriitor care să nu fi fost dezminţit imediat de către evenimente, şi nu vreau să spun dezminţit de o sută sau de o mie de ori, ca alţii, ci nici măcar o singură dată> (prefaţă la a patra ediţie italiană, cf. versiunii româneşti a lui Ciprian Mihali şi Radu Stoenescu, Casa cărţii de ştiinţă, Cluj, 1998, pag. 24). Mai mult, are curajul să afirme că tezele lui îşi vor găsi noi confirmări până la sfârşitul secolului, chiar şi după aceea. Recitind cartea lui Debord la mai mult de treizeci de ani de la apariţie, nu putem decât să-i admirăm clarviziunea. În ciuda unei terminologii datate, mult prea îndatorate vulgatei marxiste în variantă *rive gauche*, ideile sale, contemporane cu ale lui McLuhan, dar se pare că mai fiabile decât ele, se dovedesc perfect aplicabile astâzi, când televiziunea cedează Internet-ului rolul de mediu cultural dominant. Astfel, Debord afirmă că marfa abundentă nu mai este capabilă să ofere satisfacţie prin întrebuinţare pură şi simplă, suprastructura ei simbolică fiind determinantă în stârnirea interesului şi dorinţei posibilului consumator. <Cultura transformată în întregime în marfă trebuie să devină şi marfa-vedetă a societăţii spectaculare (...) cultura trebuie să devină în a doua jumătate a acestui secol forţa motrice în dezvoltarea economiei, aşa cum au fost automobilul în prima sa jumătate şi căile ferate la sfârşitul secolului trecut> (op. cit., pag. 140). Într-adevăr, ceea ce vehiculează astăzi economia postmodernă ţine de cele mai multe ori de imponderabil. Calculatorul ca obiect fizic valorează mai

nimic în raport cu structura sa software - programele - care-i conferă dimensiunea intelectuală. Între mai multe programe care realizează aceeaşi funcţiune, vor fi preferate acelea a căror prezentare artistică este mai conformă unui anumit sistem de aşteptări culturale. În sfârşit, dar nu în ultimul rând, opţiunea pentru un anumit program depinde de încrederea avută în absenţa erorilor latente, cu un singur cuvânt, în *fiabilitatea* acestuia. Astfel, cele mai căutate produse ale economiei spectaculare, cele pentru care lumea este realmente dispusă să plătească, sunt imaginea, marca, simbolul şi siguranţa.

Debord vede în manipularea simbolică o formă mai subtilă de manipulare a maselor. El insistă pe noţiunea de spectacol generalizat pentru că vede în câmpul interacţiunilor sociale o clară delimitare între actori şi spectatori, care înlocuieşte distincţia mai veche dintre producători şi consumatori. Problema semnalată de Debord este că, dacă în economia tradiţională aproape fiecare consumator este dublat de un producător, situîndu-se la nivel de egalitate cu acesta, în cadrul complexului industrialo-mediatic un număr mic de corporaţii implicate în practicile semnificante pot ajunge să controleze universul imaginar al unei întregi populaţii reduse la condiţia de public sedus şi fermecat. <Specialiştii puterii spectacolului, putere absolută în interiorul sistemului său al limbajului fără răspuns sunt totalmente deformaţi de experienţa lor a dispreţului şi a reuşitei lui, căci ei îşi văd dispreţul confirmat prin cunoaşterea *omului demn de dispre*ţ, care este spectatorul> (op. cit. pag.141). Spectatorului consumator îi sunt propuse, odată cu produsele oferite, un număr de identităţi posibile, în ultimul timp mai mult colective decât individuale. Astfel, dacă altădată cumpărai, odată cu aparatul de ras, cu *after-shave*-ul sau cu extensorul, o

anumită imagine virilă despre tine însuţi, astăzi sticla cu sirop îţi oferă posibila apartenenţă la Generaţia Pepsi, iar un pachet de ţigări poate face din tine un < rebel adevărat>. Ca urmare, maselor dispreţuite nu le-ar mai rămâne decât să aleagă una sau alta dintre categoriile propuse pentru a se înregimenta.

În acest punct, analiza lui Debord se cere corectată. El nu prevăzuse că, prin distribuirea puterii de prelucrare simbolică între calculatoarele legate la Internet, distincţia dintre actor şi spectator devine mult mai puţin netă. Ca urmare, puterea invazivă a centrelor emiţătoare de discurs mediatic nu mai este de nestăvilit. Receptorul individual nu mai este supus pasiv fluxului de informaţie combinată cu amuzament (aşa-numitul *infotainment*), el şi-o caută singur prin intermediul reţelei şi propune, ca emiţător, propriul său discurs, sperând să-şi găsească în ciberspaţiu inter-locutorul potrivit. Relaţiile dintre mesaje nu se lasă descrise decât în parte de modelul economic concurenţial, conform căruia competiţia informaţională din ciberspaţiu are drept scop să atragă şi să menţină atenţia unui posibil public pentru cât mai mult timp. Un tip interesant de interacţiune este subversiunea culturală (*culture jamming*), descrisă de către Steve Mizrach (vezi *www. CyberAnthropology. com*) ca fiind un fel de *jiu-jitsu* semiotic, prin care puterea însăşi a mediilor de emisie este folosită pentru a le contracara. Clipuri publicitare, intervenţii publice autoritare sau programe TV sunt preluate de receptorul individual, prelucrate prin schimbarea dialogului, a fundalului sonor, prin permutarea simbolurilor, astfel încât efectul să fie de alterare frivolă a sensului mesajului iniţial. Debord, inspirat din tradiţiile carnavaleşti în care toate valorile erau răsturnate, indicase această practică a <deturnării> ca metodă de lucru preferată

a <situaţioniştilor> implicaţi în avangarda culturală subversivă. Se poate spune că astăzi procedeul şi-a găsit, în sfârşit, instrumentul: calculatorul cablat poate submina prin parodie o cultură devenită imună la critică.

CALCULATORUL ŞI HEROINA

Faptul că eroii cincagenari ai anilor şaizeci explorează astăzi ciberspaţiul cu entuziasm juvenil sugerează că cibercultura este copilul natural al contraculturii. Cu fiecare zi ce trece, se dovedeşte că reţeaua Internet îndeplineşte visul anilor şaizeci de expansiune a percepţiei şi a conştiinţei. Timothy Leary, marele guru al anilor şaizeci a încercat marea revenire în atenţia publică atunci când a proclamat calculatorul ca heroina anilor nouăzeci. Împotriva unei asemenea asimilări, mulţi autori de studii culturale subliniază contrastul dintre atitudinea anti-tehnologică, aproape luddită, a hippies-ilor, şi entuziasmul electronic a ciborgilor de azi. Ceea ce ar distinge cultura psihedelică a anilor şaizeci de cibercultura anilor nouăzeci ar fi tocmai îmbrăţişarea extatică a tehnologiei de către aceasta din urmă. Prin contrast, contracultura pare rurală, romantică şi anti-tehnologică. În realitate, nu Mama Natură a produs atunci acidul lisergic, ci laboratoarele Sandoz. Tehnologia chimică juca atunci rolul pe care-l joacă astăzi informatica. Credinţa că accesul la o conştiinţă cosmică şi înfăptuirea revoluţiei sociale puteau proveni de la o formulă chimică de drog reprezenta tot încrederea oarbă în tehnologie, una analogică atunci, nu digitală ca acum. Conştiinţa cosmică era livrată la cerere, fără zăbava anilor de practică yogină răbdătoare, chiar instantaneu, prin mijloace chimice. Ideologia anti-tehnologică combinată cu entuziasmul pentru substanţele sintetizate chimic dovedeşte îngustimea concepţiei populare despre ştiinţă.

Interesul care înconjoară evoluţia industriei calculatoarelor sprijină ideea că tehnologia este, în esenţa ei, digitală. În anii şaizeci, arhitectura calculatoarelor era simbolic opresivă. "Creierul electronic" era o maşină gigantică, inaccesibilă, instalată într-un templu - centrul de calcul - unde un grup de iniţiaţi menţinea condiţiile aseptice de utilizare şi media comunicarea cu maşina-idol. Scriai programul în limbajul Fortran, îl imprimai pe cartele perforate, apoi îl înmânai "marilor preoţi", care-l rulau şi-ţi dădeau înapoi complicate şi deseori incomprehensibile liste imprimate. Ca să îmblânzeşti "monstrul", era necesar să adopţi o modalitate disciplinată de rezolvare a problemelor, să respecţi reguli precise

sintactice, semantice şi pragmatice, să te pliezi disciplinat pe capriciile tehnologiei. Faţa puterii autoritare, centralizate, anonime, se întrevedea în spatele uşilor închise ale industriei electronice. Ca urmare, revolta anilor şaizeci a fost îndreptată nu împotriva tehnologiei în general, ci împotriva celei digitale, care punea imaginaţia la punct, im-punea noi forme de disciplină corporală şi de rigoare mentală. De aici, atracţia analogicului, a combinării chimice bazate pe paradigma continuităţii. Ea avea să genereze două tehnici semnificante: amplificarea electronică a sunetului, împinsă până la "psihedelizarea" lui, şi sinteza chimică, prin combinări infinitezimale, a pilulelor anticoncepţionale şi a drogurilor halucinogene. Spectacolul audiovizual psihedelic era concomitent un rit tehnologic şi unul dionisiac, de la banda de magnetofon manipulată electronic, trecând prin efectele vizuale stroboscopice, totul culminând cu exaltarea generată de LSD. Bucuria de a face dragoste fără oprelişti îşi dădea mâna cu extazul multimedial. Porţile percepţiei păreau, în fine, întredeschise.

Nu este greu să arăţi legăturile dintre contracultură şi cibercultură. Unii afirmă cu entuziasm că tineretul contracultural se manifestă prin mijloacele muzicii "alternative", subliniind că, moda neo-*hippie*, ca şi anarhia creatoare de noi ritmuri, ocupă un rol important pe *www*. Pe de altă parte, rolul publicaţiilor *underground* din anii şaizeci este preluat, în mod evident, de revistele electronice ireverenţioase de azi. Totuşi, similarităţile culturale dintre anii şaizeci şi anii nouăzeci nu trebuie exagerate şi. mai ales nu trebuie înţelese doar în termenii unei prosperităţi economice similare sau ai unui reviriment stilistic întâmplător. Cele două culturi - contracultura şi cibercultura - au profitat de două tehnologii diferite,

deşi amândouă, în aceeaşi măsură, liberatoare. Ca şi odinioară chimia, prin pilula anticoncepţională şi prin droguri, calculatorul, prin dimensiunile culturale ale Internet-ului, dă astăzi viselor consistenţă şi formă. Noile medii sunt, după comentatoarea Camille Paglia, James-ene şi Joyce-ene: ele repun în mişcare "fluxul conştiinţei" şi oferă un nou spaţiu mental pentru tinerii antreprenori, ca şi pentru tinerii piraţi (*hackers*) ai ciberspaţiului. Cibercultura moşteneşte de la contracultură spiritul carnavalesc, acela care pune în mişcare mecanismele imaginaţiei. Cele mai perceptive minţi ale anilor şaizeci, ca a lui Guy Debord, au sesizat că, în dezvoltarea economică a sfârşitului de secol douăzeci, cultura joacă rolul motor pe care căile ferate şi industria automobilului le-au jucat cu o sută de ani în urmă. De aceea, intelectualii revoltaţi de atunci au fost fascinaţi de comunicaţie şi au chemat imaginaţia la putere, încercând în van să ocupe poziţii privilegiate ca producători de discurs. Cibercultura, în schimb, se bazează pe reţelele informatizate, care oferă o a doua şansă celor care refuză identitatea de consumator disciplinat de *infotainment* (sinteză de informaţie şi distracţie, *information and entertainment*). Aceştia pot participa la carnavalul subversiunii culturale care transformă discursurile puterii politice (autoritar) şi economice (publicitar) în propriile lor parodii. Distincţia clasică între proprietari şi proletari, care păruse de curând să se transforme în relaţia cooperativă dintre producători şi consumatori a fost înlocuită de distincţia dintre actori şi spectatori. Oricine poate schimba astăzi un rol pentru celălalt.

Anii nouăzeci s-au întâlnit cu anii şaizeci în refuzul realităţii. Aceasta este o atitudine romantică, determinată istoric, nu condiţionată biologic sau psihologic. Nu este adevărată remarca lui

Goethe că romanticul ar fi maladiv, în timp ce clasicul e sănătos, nici ideea că orice om ar fi romantic la tinereţe şi realist la maturitate. Rămâne însă că atitudinea romantică înfloreşte în perioade de stabilitate politică şi socială pe care doar sacrificiile generaţiilor precedente le face posibile. Prima fază romantică a izbucnit în Franţa Restauraţiei, când febra revoluţionară şi neliniştile războaielor napoleoniene se calmaseră. *Hippies* şi-au îndreptat ochii critici asupra unei lumi pe care părinţii lor au pus-o cu greu în ordine după dezastrul războiului mondial. Generaţia informaticienilor s-a aşezat în faţa calculatoarelor după ce instabilitatea economică a ajuns să fie stăpânită în vest, iar transformările politice necesare să fie îndeplinite în est. În ambele cazuri, umanitatea, cel puţin partea ei privilegiată, s-a bucurat de prosperitate şi s-a plâns de plictiseală. Copiii secolului al nouăsprezecelea îşi mărturiseau dezgustul de a avea de ales între *roşu* şi *negru*, tinerii parizieni din mai 68 protestau împotriva rutinei *métro-boulot-dodo*, iar geniile informatice de azi întorc spatele civilizaţiei industriale şi evadează în ciberspaţiu pentru a deveni miliardari virtuali sau, pur şi simplu, pentru a se distra. Cu toţii, s-au opus culturii burgheze, despre care însuşi promotorul ei, Irving Kristol spune că este cea mai antiromantică structură posibilă. Ea nu celebrează nici eroismul luptătorului, nici virtutea ermitului, nici geniul artistului, pe scurt, nici o dimensiune transcendentă nu primeşte recunoaştere sau validare. Prin contrast cu societăţile organizate în jurul valorilor aristocratice sau religioase, capitalismul este centrat pe nevoile punctuale ale individului sau ale asociaţiilor libere de persoane. În consecinţă, cibercultura, ca şi contracultura, reprezintă o încercare de a contracara *le malaise* asociat cu

prosperitatea economică plată, prin evadarea într-un *n'importe où, hors du monde*.

CUM SĂ TRĂIEŞTI:
VERTIGINOS SAU SĂNĂTOS?

Înainte, în frumoşii ani şaizeci, se trăia vertiginos. Din anii şaptezeci încoace se trăieşte mai cu seamă sănătos.

După aventura anilor şaizeci, tristul deceniu al optulea, urmat de pragmaticul deceniu al nouălea, au marcat întoarcerea la conformism, prudenţă şi hărnicie. Sărbătoarea se terminase, rămăsese doar mahmureala după beţie, fruntea înfierbântată şi gura uscată. Alegerea lui Jimmy Carter ca preşedinte simboliza trecerea de la radicalism şi spirit efervescent la pietism şi modus benevolent. Trebuia oricum deviată atenţia de la atmosfera politică şi culturală a anilor şaizeci şi pentru aceasta altă materie primă trebuia oferită minţilor neliniştite spre prelucrare. În locul celebrării noului, schimbării, energiei şi entuziasmului discursul dominant promova strategiile optimizărilor locale, reglarea fină a performanţelor tehnice şi economico-sociale, într-un cuvânt "calitatea totală" în orice domeniu. Oamenii nu se mai preocupau să schimbe lumea, ci să-şi mărească durata şi calitatea vieţii. Plenitudinea fizică, satisfacţia sexuală, sănătatea mentală au devenit scopuri în sine. Hrana sănătoasă şi mediul natural curat, nepoluat erau preocupări mai puţin periculoase decât revoluţia culturală, astfel încât au devenit subiecte privilegiate în discursul oficial. Ca urmare, oamenii au fost determinaţi să se îngrijească de dieta, nu de datoria lor, regimurile macrobiotice şi lacto-vegetariansimul le-au ocupat minţile, vitaminele şi hormonii le-au orientat energiile. Practica exerciţiului fizic, în speţă a jogging-ului, a devenit o obsesie, a fi în bună formă a devenit un imperativ, ritualul igienic cotidian a mobilizat energiile, golindu-le de orice conţinut subversiv, iar cruciada internaţională împotriva alcoolului şi tutunului a dat oamenilor mai mult sau mai

puţin simpli o cauză pentru care să lupte. Vertiginoasa aventură intelectuală a fost înlocuită cu preocuparea pentru homeopatie, acupunctură, nutriţie, terapie prin vitaminoză, metabolism etc. Contrafortul teoretic al dispersiei ideologice a fost reprezentat de postmodernism. Acesta a contestat orice tentativă de a da un sens major aventurii intelectuale, negând legitimitatea miturilor fondatoare şi promovând diversitatea contradictorie a constructelor culturale. De vreme ce modernitatea a eşuat în încercarea ei eroică de a reforma Lumea şi Persoana, postmodernismul propune ca premiu de consolare reconcilierea cu Memoria. Iluziile modernităţii au fost fără cruţare combătute: teoria unificată, viziunea globală asupra lumii, noţiunile de adevăr şi de progres au fost demonetizate. A trăi fără ideal a ajuns să însemne a trăi politic corect. Istoria însă a refuzat să se sfârşească, a adus cu sine, sfidând mulţumirea generală, noua utopie a ciberspaţiului.

Cibercultura, dezvoltată în ultimul deceniu, face să renască speranţele celor care s-au bucurat de stimularea intelectuală a anilor "60 şi s-au văzut frustraţi apoi de cele două decenii pragmatice care au urmat. După douăzeci de ani de regresie întru conformism, de respect necondiţionat pentru valorile de bază ale familiei, muncii şi naţiunii, deriziunea juvenilă s-a întors, jucăuşă şi seducătoare, distracţia a impregnat din nou aerul timpului. Foştii actori principali ai anilor şaizeci şi-au scuturat pletele încărunţite, acum legate la spate în cozi cochete şi s-au amestecat în zăpăceala generală, hotărâţi să profite de ocazia rară pe care viaţa părea să le-o ofere, aceea de a-şi trăi încă odată, pe nemeritate, tinereţea. Cu totul surprinzător, informaticienii tineri nu i-au respins pe bătrâneii vioi. Spectacolul

pitoresc al înfruntării generaţiilor a fost, pentru o dată, contramandat.

În timpul celor treizeci de ani, din 1968 până la 1998, tehnologia s-a comportat ca o servitoare obedientă a lumii afacerilor, supusă vocii culturale dominante a capitalismului. Calculatorul personal nu a fost numai instrumentul celor harnici, dar şi simbolul celor conformişti. Situaţia avea să înregistreze schimbări dramatice la mijlocul deceniului al zecelea. De îndată ce calculatoarele au fost interconectate la reţeaua Internet, o cultură alternativă s-a născut. Ea oferea noi soluţii de comunicare şi propunea noi constructe culturale; noile valori, convingeri şi semnificaţii aveau să se creeze o nouă cultură, suprastructură născută din practicile lumii virtuale. Cibercultura a devenit un mediu propice în care o clasă de indivizi evoluaţi să-şi exprime tendinţele şi să-şi dezvolte ideologiile. Aceştia îşi afirmă poziţiile şi îşi poartă bătăliile în zona construcţiilor simbolice şi culturale, nu în termenii beneficiilor materiale sau ai dreptăţii sociale, fapt care aminteşte de revoluţia culturală a anilor şaizeci. Ciborgii de azi sunt înrudiţi cu *hippies* de atunci prin curajul de a refuza realitatea în favoarea virtualităţii. Cibercultura se întâlneşte cu contracultura în încercarea romantică de a scoate realitatea din ţâţâni.

Faptul că eroii cincagenari ai anilor şaizeci explorează ciberspaţiul cu entuziasm juvenil sugerează, de asemenea, că cibercultura este copilul natural al contraculturii. Cu fiecare zi ce trece, se dovedeşte că reţeaua Internet îndeplineşte visul anilor şaizeci de expansiune a percepţiei şi a conştiinţei. Timothy Leary, marele guru al anilor şaizeci a încercat marea revenire în atenţia publică atunci când a proclamat calculatorul ca heroina anilor nouăzeci. Împotriva unei asemenea asimilări, mulţi autori de studii culturale subliniază contrastul dintre atitudinea anti-tehnologică, aproape luddită, a hippies-ilor, şi entuziasmul electronic a ciborgilor

de azi. Ceea ce ar distinge cultura psihedelică a anilor şaizeci de cibercultura anilor nouăzeci ar fi tocmai îmbrăţişarea extatică a tehnologiei de către aceasta din urmă. Prin contrast, contracultura pare rurală, romantică şi anti-tehnologică. În realitate, nu Mama Natură a produs atunci acidul lisergic, ci laboratoarele Sandoz. Tehnologia chimică juca atunci rolul pe care-l joacă astăzi informatica. Credinţa că accesul la o conştiinţă cosmică şi înfăptuirea revoluţiei sociale puteau proveni de la o formulă chimică de drog reprezenta tot încrederea oarbă în tehnologie, una analogică atunci, nu digitală ca acum. Conştiinţa cosmică era livrată la cerere, fără zăbava anilor de practică yogină răbdătoare, chiar instantaneu, prin mijloace chimice. Ideologia anti-tehnologică combinată cu entuziasmul pentru substanţele sintetizate chimic dovedeşte îngustimea concepţiei populare despre ştiinţă.

Interesul care înconjoară evoluţia industriei calculatoarelor sprijină ideea că tehnologia este, în esenţa ei, digitală. În anii şaizeci, arhitectura calculatoarelor era simbolic opresivă. "Creierul electronic" era o maşină gigantică, inaccesibilă, instalată într-un templu - centrul de calcul - unde un grup de iniţiaţi menţinea condiţiile aseptice de utilizare şi media comunicarea cu maşina-idol. Scriai programul în limbajul Fortran, îl imprimai pe cartele perforate, apoi îl înmânai "marilor preoţi", care-l rulau şi-ţi dădeau înapoi complicate şi deseori incomprehensibile liste imprimate. Ca să îmblânzeşti "monstrul", era necesar să adopţi o modalitate disciplinată de rezolvare a problemelor, să respecţi reguli precise sintactice, semantice şi pragmatice, să te pliezi disciplinat pe capriciile tehnologiei. Faţa puterii autoritare, centralizate, anonime, se întrevedea în spatele uşilor închise ale industriei electronice. Ca urmare, revolta anilor şaizeci a fost îndreptată nu împotriva tehnologiei în general, ci împotriva celei digitale, care punea imaginaţia la punct, im-punea noi forme de disciplină corporală şi de rigoare mentală. De aici, atracţia analogicului, a combinării chimice

bazate pe paradigma continuităţii. Ea avea să genereze două tehnici semnificante: amplificarea electronică a sunetului, împinsă până la "psihedelizarea" lui, şi sinteza chimică, prin combinări infinitezimale, a pilulelor anticoncepţionale şi a drogurilor halucinogene. Spectacolul audiovizual psihedelic era concomitent un rit tehnologic şi unul dionisiac, de la banda de magnetofon manipulată electronic, trecând prin efectele vizuale stroboscopice, totul culminând cu exaltarea generată de LSD. Bucuria de a face dragoste fără oprelişti îşi dădea mâna cu extazul multimedial. Porţile percepţiei păreau, în fine, întredeschise.

Nu este greu să arăţi legăturile dintre contracultură şi cibercultură. Unii afirmă cu entuziasm că tineretul contracultural se manifestă prin mijloacele muzicii "alternative", subliniind că, moda neo-*hippie*, ca şi anarhia creatoare de noi ritmuri, ocupă un rol important pe *www*. Pe de altă parte, rolul publicaţiilor *underground* din anii şaizeci este preluat, în mod evident, de revistele electronice ireverenţioase de azi. Totuşi, similarităţile culturale dintre anii şaizeci şi anii nouăzeci nu trebuie exagerate şi. mai ales nu trebuie înţelese doar în termenii unei prosperităţi economice similare sau ai unui reviriment stilistic întâmplător. Cele două culturi - contracultura şi cibercultura - au profitat de două tehnologii diferite, deşi amândouă, în aceeaşi măsură, liberatoare. Ca şi odinioară chimia, prin pilula anticoncepţională şi prin droguri, calculatorul, prin dimensiunile culturale ale Internet-ului, dă astăzi viselor consistenţă şi formă. Noile medii sunt, după comentatoarea Camille Paglia, James-ene şi Joyce-ene: ele repun în mişcare "fluxul conştiinţei" şi oferă un nou spaţiu mental pentru tinerii antreprenori, ca şi pentru tinerii piraţi (*hackers*) ai ciberspaţiului. Cibercultura

moşteneşte de la contracultură spiritul carnavalesc, acela care pune în mişcare mecanismele imaginaţiei. Cele mai perceptive minţi ale anilor şaizeci, ca a lui Guy Debord, au sesizat că, în dezvoltarea economică a sfârşitului de secol douăzeci, cultura joacă rolul motor pe care căile ferate şi industria automobilului le-au jucat cu o sută de ani în urmă. De aceea, intelectualii revoltaţi de atunci au fost fascinaţi de comunicaţie şi au chemat imaginaţia la putere, încercând în van să ocupe poziţii privilegiate ca producători de discurs. Cibercultura, în schimb, se bazează pe reţelele informatizate, care oferă o a doua şansă celor care refuză identitatea de consumator disciplinat de *infotainment* (sinteză de informaţie şi distracţie, *information and entertainment*). Aceştia pot participa la carnavalul subversiunii culturale care transformă discursurile puterii politice (autoritar) şi economice (publicitar) în propriile lor parodii. Distincţia clasică între proprietari şi proletari, care păruse de curând să se transforme în relaţia cooperativă dintre producători şi consumatori a fost înlocuită de distincţia dintre actori şi spectatori. Oricine poate schimba astăzi un rol pentru celălalt.

Anii nouăzeci s-au întâlnit cu anii şaizeci în refuzul realităţii. Aceasta este o atitudine romantică, determinată istoric, nu condiţionată biologic sau psihologic. Nu este adevărată remarca lui Goethe că romanticul ar fi maladiv, în timp ce clasicul e sănătos, nici ideea că orice om ar fi romantic la tinereţe şi realist la maturitate. Rămâne însă că atitudinea romantică înfloreşte în perioade de stabilitate politică şi socială pe care doar sacrificiile generaţiilor precedente le face posibile. Prima fază romantică a izbucnit în Franţa Restauraţiei, când febra revoluţionară şi neliniştile războaielor napoleoniene se calmaseră. *Hippies* şi-au îndreptat ochii critici

asupra unei lumi pe care părinţii lor au pus-o cu greu în ordine după dezastrul războiului mondial. Generaţia informaticienilor s-a aşezat în faţa calculatoarelor după ce instabilitatea economică a ajuns să fie stăpânită în vest, iar transformările politice necesare să fie îndeplinite în est. În ambele cazuri, umanitatea, cel puţin partea ei privilegiată, s-a bucurat de prosperitate şi s-a plâns de plictiseală. Copiii secolului al nouăsprezecelea îşi mărturiseau dezgustul de a avea de ales între *roşu* şi *negru*, tinerii parizieni din mai 68 protestau împotriva rutinei *métro-boulot-dodo*, iar geniile informatice de azi întorc spatele civilizaţiei industriale şi evadează în ciberspaţiu pentru a deveni miliardari virtuali sau, pur şi simplu, pentru a se distra. Cu toţii, s-au opus culturii burgheze, despre care însuşi promotorul ei, Irving Kristol spune că este cea mai antiromantică structură posibilă. Ea nu celebrează nici eroismul luptătorului, nici virtutea ermitului, nici geniul artistului, pe scurt, nici o dimensiune transcendentă nu primeşte recunoaştere sau validare. Prin contrast cu societăţile organizate în jurul valorilor aristocratice sau religioase, capitalismul este centrat pe nevoile punctuale ale individului sau ale asociaţiilor libere de persoane. În consecinţă, cibercultura, ca şi contracultura, reprezintă o încercare de a contracara prin evaziune prosperitatea economică plată. Amândouă au dorit să disloce realitatea opacă, fiecare folosind însă mijloacele sale proprii.

MULTICULTURALISM ÎN CIBERSPAŢIU

Diversitatea culturală a siturilor legate în reţeaua *www* şi eterogenitatea comunităţilor formate prin interacţiunea comunicaţională mediată de calculator aduc în infosferă ecoul multiculturalismului contemporan. Acesta nu înseamnă numai multiplicarea punctelor de vedere şi a construcţiilor simbolice particulare ci, mai ales, refuzul oricărei ierarhizări a valorilor, acceptarea oricărei concepţii, oricât ar fi de înrădăcinată în particularitatea ei culturală, în numele unui relativism radical denumit, pentru înţelesul tuturor, toleranţă. Comunităţile virtuale formate pe Internet tind să devină impenetrabile unele faţă de altele, comunicarea lor se rezumă la un schimb de mesaje de regulă greşit decodate; distante şi indiferente, ele se scrutează cu o răceală politicoasă. Marele proiect al revoluţiei informaţionale ajunge să semene cu o încercare de reconstrucţie a Turnului Babel. Dacă tot ceea ce e demers cultural le separă, infrastructura tehnologică rămâne totuşi ca o legătură subiacentă prea adeseori doar subînţeleasă. Fiecare îşi urmează traiectoria sa culturală în interiorul grupului care-i împărtăşeşte valorile şi simbolurile. Dar toţi folosesc aceleaşi reţele *hardware,* aceleaşi sisteme de operare şi aceleaşi instrumente de căutare. Ceea ce tehnica a unit, umanul tinde să despartă.

Mircea Maliţa ne reaminteşte de civilizaţia care ne leagă în pofida culturii care ne separă[1]. Propunând în aparenţă o reeditare a disputei cam oţioase privind raportul dintre cultură şi civilizaţie, desfăşurată în ambianţa spengleriană a începutului de veac, originalitatea demersului vine din punerea culturii la plural: în lipsa <canonului> şi a simţului ierarhic, nu se poate vorbi de o Cultură

care ar fi ameninţată să decadă din poziţia eminentă a contemplaţiei intelectuale la condiţia terestră a civilizaţiei obsedată de materialism, ci de culturi eterogene, mozaicate, care împărtăşesc, în ciuda acestui fapt, o zestre de propoziţii clare şi distincte, lipsite de ambiguităţi şi de conotaţii pasionale, traductibile şi asimilabile dincolo de barierele credinţelor, convingerilor sau preferinţelor. Ele formează o bază de cunoştinţe acumulate prin efortul ştiinţific aditiv al generaţiilor succesive şi activate prin inventivitatea demersului ingineresc. Este cu adevărat reconfortantă ideea că, undeva în spaţiul imaginarului nostru învolburat şi ireductibil există o zonă transparentă, accesibilă tuturor celor care acceptă, asemenea elevilor lui Platon, să înveţe puţină <geometrie>. Departe de a fi un scientist din familia pozitiviştilor, autorul ştie foarte bine ce rol joacă fantasmele culturale în creaţia ştiinţifică: <În creaţia ştiinţei sau tehnologiei, culturile intervin masiv cu atitudini, credinţe, sentimente, pasiuni, aceleaşi ingrediente care intră şi în producţia literaturii şi artelor. Aceasta se întâmplă până începe segmentul S/T (ştiinţă-tehnologie). (...) Dar ce este în interiorul segmentului S/T sunt propoziţii cu pretenţie de adevăr şi funcţionalitate, ce se disting în mod esenţial prin capacitatea lor de acceptare, recunoaştere şi verificare universală>[2]. Aici Mircea Maliţa îl corectează pe Mircea Maliţa, cel din <Aurul cenuşiu>, care susţinea că unitatea dintre ştiinţă şi arte este dată de utilizarea aceluiaşi concept de <model>. În realitate, modelul cultural (reprezentarea) este exemplar-normativ, în timp ce modelul ştiinţifico-tehnic este predictiv-explicativ. <Posibilitatea>, <şansa>, <norocul> sunt reprezentări culturale născute la provocarea aleatoriului, probabilitatea este modelul ştiinţific creat pentru a-l îmblânzi şi domina. Alcătuit din simboluri, ca şi

reprezentările, modelul cuprinde şi regulile de operare asupra lor. Dacă nudul din pictură este *reprezentarea* femeii, specifică întotdeauna unei anumite culturi (şcoli), păpuşa gonflabilă este *modelul* femeii, deoarece se livrează împreună cu instrucţiunile de utilizare, independente, acestea, de context.

Ideea de un pragmatism cuceritor a autorului este că politicul poate gestiona polaritatea culturi / civilizaţie spre binele general care ar fi, după părerea sa, globalizarea modernităţii, repectiv atingerea stadiului de <geomodernitate>. Aceasta o pot realiza marile proiecte civilizatorii de cooperare, prin care demersul politic luminat conectează, utilizând tehnologia electronică a cablării, indivizi de culturi diferite, având însă în comun concepte, modele, teorii. Universitatea Mării Negre, reunind la şcolile sale de vară de la Mangalia cursanţi şi profesori din toată lumea, dar îndeosebi din ţările din bazinul Mării Negre, este o creaţie de anvergură a profesorului Mircea Maliţa, care arată astfel că înţelege să şi practice ceea ce predică.

RECITINDU-L PE
MARSHALL Mc LUHAN

Marele succes pe care l-au cunoscut cu treizeci de ani în urmă cărţile lui Marshall Mc. Luhan (*Galaxia Gutenberg, Înţelegerea mediilor, Mediul este masajul* etc.) nu este egalat decît de grosimea stratului de uitare care s-a aşternut între timp asupra lor. Faptul că, la vremea cînd au fost scrise, ele erau foarte strîns conectate cu actualitatea culturală, tehnologică şi politică a momentului explică atît succesul cît şi uitarea lor. Marshall Mc. Luhan anticipa marele impact care avea să fie produs de către noile medii de comunicare asupra reflexelor psiho-fizice şi a comportamentului intelectual al oamenilor supuşi unor "masaje" senzoriale insolite. Dar, ca aproape toţi oamenii care trăiesc în mod intens prezentul, fără să le pese prea mult de trecut, el urma să fie dezminţit de către viitor. Pentru el, transmisia cuasi-simultană a imaginilor – televiziunea –trebuia să joace rolul de paradigmă tehnologică a sfîrşitului de secol cultural, pe care găsea potrivit să-l denumească "galaxia Marconi". Toate analizele lui Mc Luhan se bazau pe ideea că televiziunea era *mediul* radical diferit de toate cele care l-au precedat şi, mai ales, că *acest* mediu avea să-şi păstreze trăsăturile sale esenţiale (ca, de pildă, locul central ocupat în piaţa comunicaţiilor) un timp destul de îndelungat pentru ca efectele sale să fie suficient de importante şi posibil de evaluat. Lucrurile s-au întîmplat într-alt fel. Calculatorul avea să devină *noul nou* mediu (în manieră asemănătoare cu *noul nou* roman) deoarece, prin integrarea calculatoarelor în reţea, funcţia lor de comunicare a devenit prevalentă faţă de funcţia de prelucrare a datelor. Relaţia dintre om şi calculator a ajuns astăzi să fie mai importantă şi mai semnificativă decît relaţia dintre om şi televizor. Mai mult, comunicarea de tip Marconi (un emiţător central care

acoperă "în umbrelă" un anumit teritoriu) cedează teren în faţa comunicării în reţea. Televiziunea actuală se reconfigurează după modelul reţelelor de calculatoare, dezvoltîndu-şi sistemul cablat şi trăsăturile interactive. De aceea, analizele predictive ale lui Marshall Mc Luhan, care pornesc de la caracteristicile televizuale de acum treizeci de ani se dovedesc caduce. În schimb, consideraţiile sale retrospective asupra civilizaţiei cărţii, a "galaxiei Gutenberg", îşi păstrează întregul interes deoarece ele ne ajută astăzi să înţelegem, nu atît *media*, cît *multimedia*.

Teza fundamentală a lui Marshall Mc. Luhan este că mediul prin care se transmite un mesaj nu este indiferent pentru receptor, dimpotrivă, acest mediu poate să imprime receptorului anumite tipuri de comportament fizic şi mental. Mijloacele de comunicare fiind unelte, ele se adresează cu prioritate unuia sau altuia dintre simţuri şi, ca urmare, utilizarea lor tulbură echilibrul senzorial. Tehnologia tiparului, care a declanşat "era Gutenberg", a contribuit la hipertrofia vizualului în dauna sinesteziei tactile, rezultat al interacţiunii simţurilor. Desigur, cartea exista înaintea tiparului, dar cultura manuscrisului era nult mai auditivă şi mai tactilă faţă de cultura cărţii tipărite. Murmurul vocilor însoţea lectura reculeasă din mănăstirile de altădată. Sf. Augustin era stupefiat de performanţa neobişnuită a episcopului Milanului, Sf. Ambrozie, unul dintre primii care se obişnuise să citească *în gînd*, fapt care măreşte rapiditatea înţelegerii. Raţionamentul însuşi urmează traseul frazelor imprimate. Drumul mental de la premise la concluzii, de la cauze la efecte, reface aventura textului tipografic, care orientează în mod ineluctabil orice naraţiune, în manieră lineară, de la început la sfîrşit. Preţul de plătit este autonomia vizualului şi sacrificarea interacţiunii

simţurilor şi, ca urmare, favorizarea proceselor secvenţiale de gîndire în raport cu capacitatea de percepere simultană a unui ansamblu. Lumea globală a simţurilor devine iluzorie, nu este demn de crezare decît ceea ce poate fi văzut şi citit.

Cărţile lui Marshall Mc. Luhan sînt redactate într-o manieră mai puţin obişnuită. Expunerea subiectului şi a raţionamentelor nu este ordonată de-a lungul succesiunii de pagini, avem de a face mai curînd cu un asamblaj de afirmaţii şi de citate care se juxtapun, stimulînd lectorul să tragă propriile sale concluzii. "Expozeul" simultan, sclipitor şi seducător, ornat cu sloganuri şi cu imagini ne face să presimţim tehnologia "multimedia". Aceasta redă informaţia nu numai în forma ei simbolică - texte şi eventual ecuaţii matematice- ci şi în formă reprezentaţională, stimulînd simţurile prin intermediul sunetelor, al imaginilor multicolore şi uneori animate. Interactivitatea este consubstanţială multimediei: cititorul este provocat să intervină, iar reacţia lui este luată în consideraţie, ea declanşînd modificări ale parametrilor sistemului multisenzorial. Multimedia ne deturnează de la cărţile filosofilor şi ale romancierilor înspre cărţile fermecate ("cu zîne") al lui Andersen:

A fost odată un împărat care avea unsprezece fii şi o fată care se numea Eliza. Prinţii scriau cu creioane de diamant pe tăbliţe de aur şi învăţau pe derost cu aceeaşi uşurinţă cu care citeau. Eliza, sora lor, stătea pe un scăunel de cristal şi răsfoia o carte cu poze care costase pe tatăl ei jumătate din împărăţie. Totul, în carte, prindea viaţă, păsările cîntau, oamenii ieşeau din carte şi vorbeau cu Eliza şi cu fraţii ei. Dar, odată pagina întoarsă, săreau repede, fiecare exact la locul lui, astfel încît ordinea în pagină să fie păstrată.

Iată conceptul de multimedia prefigurat, cu tot ceea ce presupune el ca varietate senzorială şi ca interactivitate: un basm postmodern înţeles ca feerie electronică.

PERSPECTIVE CIBER-TEORETICE

Tratatele şi monografiile stufoase care să cuprindă, într-o savantă şi elaborată arhitectură, ansamblul cunştinţelor şi practicilor dintr-un domeniu s-au demodat. Fluxurile informaţionale sunt prea rapide şi direcţiile lor prea schimbătoare pentru a mai avea asigurat răgazul sintezei. Mai mult decât atât, punctul privilegiat care să ofere perspectiva unică de ordonare a cunoaşterii a dispărut în favoarea pluralităţii viziunilor simultane. Este semnificativ faptul că ultimul tratat important pe care-l cunoaştem are ca subiect destructurarea şi se numeşte *Précis de décomposition*. Volumul erudit de altădată pare un tablou în care regulile perspectivei unice sunt riguros respectate, chiar dacă la realizarea lui colaborează, cu toţii, elevii unui atelier. Astăzi, cartea prestigioasă este o colecţie de contribuţii individuale diverse şi contrastante, o punere în pagină simultană a mai multor puncte de vedere, ca un tablou de Picasso în care modelul este văzut concomitent din faţă şi din profil. Unitatea ansamblului este de bine de rău asigurată de către editorul care ordonează materialele în secţiuni şi scrie privirea generală, garantând totodată, prin prestigiul său, calitatea selecţiei.

O astfel de carte este *Virtual Futures. Cyberotics, Technology and Post-Human Pragmatism* (Routledge, 1998) (Perspective virtuale. Ciber-erotism, tehnologie şi pragmatism post-uman), editată de J. B. Dixon şi E J. Cassidy, amândoi profesori la Universitatea Warwick, unde coordonează un seminar cu tema *Viitorul virtual.* Este o culegere de eseuri având ca temă comună cibercultura, adică ceea ce noi numim, de mai mult timp, <cultura cablată>. Autorii încearcă să descifreze sensurile culturale profunde ale dezvoltării tehnologice, modul în care aceasta ne remodelează

imaginarul, traseele urmate de alunecarea noastră rapidă către viitor. Noutatea acestei cărţi faţă de numeroasele contribuţii prospective, <futurologice>, este aceea că fiecare dintre diversele discursuri pe care le strânge laolaltă *acţionează* asupra unui viitor plauzibil, grăbindu-i actualizarea, în loc să-l descrie pur şi simplu ca pe o posibilitate neutră. Eterogenitatea contribuţiilor a făcut dificilă sarcina lui E. J. Cassidy de a scrie prezentarea generală introductivă. El remarcă faptul că eseurile acoperă practic întreg spectrul ciber-ideologic, de la tehnorealismul de bun simţ localizat în Bloomsbury, până la radicalismul gândirii californiene de tip *Silicon Valley*. Schema pe care o desenează pentru a sistematiza materia este ingenioasă în privinţa ordonării orizontale a eseurilor după opţiunile lor explicite, dar rămâne vagă şi îndatorată *hermetismului* atunci când încearcă să descrie oglindirile complexe pe care eseurile le realizează aşa-zicând inconştient între Microcosmos şi Macrocosmos, între tehnologie şi magie, între rai şi iad.

Mulţi autori sunt preocupaţi de transformările corpului uman sub impactul tehnologiei informaţionale. Hakim Bey arată că practicile tehnologice, care implică în principal prelucrări simbolice, adică experienţe mediate, pot să ne modifice percepţia asupra propriului nostru corp. Acesta, nemaifiind supus constrângerilor spaţio-temporale, nu-şi mai simte integritatea şi alteritatea faţă de mediu cu aceeaşi pregnanţă ca înainte. El nu mai este o entitate bine circumscrisă aflată în opoziţie cu un ambient ostil, ci o structură laxă, cu graniţe permeabile, imersată într-un ocean prietenos. Rezultatul este un fel de dematerializare, corpul devenind mai curând o configuraţie relativ stabilă de simboluri decât o fiinţă biologică, animală. Hakim Bey pare surprins de uşurinţa cu care mulţi

gânditori (Baudrillard, mai ales) acceptă de-corporalizarea ca inevitabilă şi, mai mult, o consideră ca pe un proces gata încheiat. El se întreabă de ce toată lumea (adică toată lumea *bună, care contează*) ia de bun faptul că am început să mâncăm mai des şiruri de biţi decât cartofi prăjiţi şi să bem coctailuri de simboluri în loc de apă de izvor. Hakim Bey observă că procesarea postmodernă a informaţiei, în ciuda amoralităţii afişate, are efecte similare cu practicile ascetice ale pelerinilor şi sihaştrilor. În ambele situaţii, trăirea corporală este eludată în favoarea unei juisări pur mentale. Soluţia ar fi, după el, să se recuperee naturalitatea fizică, astfel încât armonia ansamblului trup-şi-suflet să fie restabilită. El pare să uite că această armonie n-a existat, de fapt, niciodată, conştiinţa noastră a fost mereu scindată între ciocârlia lui Shelley - un spirit imaterial - şi pădurarul lui D. H. Lawrence - amantul viril al Lady-ei Chatterley.. <Născuţi sub o lege, legaţi de o alta>, acesta pare a ne fi destinul şi este puţin probabil că tehnologia informaţională ni l-ar putea schimba.

---

[1] În *Zece mii de culturi, o singură civilizaţie. Spre geomodernitatea secolului XXI,* Editura Nemira, 1999 . Această carte este la fel de bine scrisă şi de originală ca toate celelalte, depăşindu-le însă prin incisivitate şi investiţie pasională.

[2] Op. cit., pag. 194.

CIBER - ANTROPOLOGIE
DES-FIINŢAREA OMULUI

Noua tehnologie comunicaţională ameninţă identitatea umană, dar nu prin anihilare sau aneantizare, ci prin de-substanţializare. Practicile postculturale legate de informatizarea distribuită (în reţea) pot avea consecinţe dramatice asupra conştiinţei de sine şi sunt, de aceea, apte să transforme persoana umană până la a o face de nerecunoscut. Figura obsesională a <omului nou> reapare, ca o stafie care bântuie Internet-ul, din dulapul cu schelete secrete al istoriei. De data aceasta însă, spre deosebire de tentativele trecute, prototipul nu a mai fost conceput nici în textele ideologiei, nici în laboratoarele ştiinţei. <Omul nou> este omul virtualizat, auto-des-fiinţat prin implicarea nechibzuită în jocurile schimburilor informaţionale.

Dispariţia umanului a fost invocată şi în perioada în care comunicarea centralizată, <în umbrelă>, era prevalentă. Michel Foucault îşi încheia cartea lui, *Les mots et les choses,* care avea să marcheze gândirea anilor 60', cu imaginea fascinantă a figurii omului care se şterge ca un desen pe nisip spălat de valurile mării. El vedea identitatea umană subminată de structurile transpersonale - biologice, psihologice, sociologice etc. - la nivelul cărora ar trebui să se situeze orice construcţie teoretico-explicativă. Or, această viziune reductivă, care anulează raţiunea individuală în numele raţiunilor colective, era în mod evident tributară unui model comunicaţional în care un emiţător puternic adresează şi impune un acelaşi mesaj mai multor receptori, inculcându-le aceleaşi principii şi determinându-le un comportament uniform. Tentaţia totalitaro-integristă a lui Foucault[1], care avea să se manifeste mai târziu şi în plan politic

prin sprijinul acordat mişcării şiite din Iran şi personal ayatolahului Khomeini, putea fi descifrată încă din demersul lui teoretic.

Comunicarea descentralizată, prin intermediul calculatoarelor conectate în reţea, are un alt tip de impact asupra personalităţii umane. Reconfigurarea sunetelor, textelor, imaginilor ca multimedia (devenite hipermedia prin întreţesere complexă) conduce la reconfigurarea însăşi a individualităţii. Omul raţional şi autonom, încununare a lungului şi sinuosului proces de modernizare început în secolul al XVII-lea era un ideal aproape împlinit în urmă cu treizeci de ani, cel puţin în lumea civilizată. Era omul responsabil, subiect al justiţiei, omul egalitar (*homo aequalis*) subiect al
politicii, omul raţional, agent al sistemului economic, omul educat, produs al sistemului de învăţământ. Subminarea acestor ipostaze nu se produce prin intervenţia unor mesaje noi şi puternice din exterior, ci prin asumarea dublei funcţii de emiţător şi de receptor, asumare favorizată de integrarea în reţea. Interactivitatea este mecanismul prin care individualitatea se transformă, devenind instabilă, multiplă şi difuză. Cât timp omul este un receptor disciplinat, fie că citeşte o carte, fie că se uită la televizor, el se confruntă cu un mesaj încapsulat, pe care-l poate accepta sau respinge ca atare. Fiecare produs al culturii tradiţionale - romanul, de pildă - este o <lume posibilă> care-l invită pe lector înăuntru, îl ademeneşte să se integreze în ea, precum, în basme, grădinile deliciilor şi ale uitării. Explorând asemenea lumi propuse de puţinii emiţători care sunt autorii omologaţi, adică cei investiţi cu forţa comunicaţională care dă mesajului portanţă, receptorul se construieşte pe sine prin identificare cu personajele, schemele comportamentale, formele de gândire proprii lumii propuse de obiectul cultural. Omul devine ceea

ce citeşte, nu ceea ce mănâncă, ceea ce vede în afară, nu ceea ce-ar găsi dac-ar privi în sine[2]. De îndată însă ce <obiectul> culturii tradiţionale dispare, fiind înlocuit prin traiectoria pe care fiecare şi-o construieşte prin opţiuni şi decizii succesive în păienjenişul bazelor de informaţii, dispare şi orice propunere de <univers coerent>, în care subiectul să-şi poată defini identitatea. Realitatea se destramă ca o carte cu legătura desfăcută şi paginile puse la întâmplare, ca un film cu bobinele mereu încurcându-se între ele, astfel încât n-ar putea rula de două ori la fel. Cel mai discret individ este somat să devină emiţător măcar prin manifestare opţiunii care, singură, îi permite trecerea de la o configuraţie de semne la alta. De regulă, el adaogă în pagină propriile lui comentarii, modificând fizic textura, prin însuşi actul de explorare a ei. Astfel, el contribuie la relativizarea spaţiului postcultural pe care-l parcurge, destramă singur, din mers, orice configurare care ar putea prinde un sens stabil. Rătăcitor prin infosferă, ţesând şi desfăcând mereu noi traiectorii, *cybernautul* reuneşte în sine atât figura lui Ulise, cât şi pe aceea a Penelopei. Fiind lipsit de punctul de sprijin pe care un univers cultural autonom i l-ar putea acorda, noul *homo communicans* dobândeşte o identitate fluidă, multiplă, el nu mai este decât un loc geometric al schimbului informaţional, o cută, o discontinuitate, un pliu în spaţiul semnelor. Contrar eroilor wagnerieni, rătăcitorul prin hipermedia nu-şi cântă mereu *leitmotiv*-ul, l-a uitat demult, de când, tot jucându-se, s-a pierdut pe sine.

SINELE FĂRĂ DE CORP

Se poate oare păstra identitatea sinelui fără sprijinul trupului? Numeroşi filosofi au afirmat contrariul. După ei, în absenţa corpului, nu s-ar putea face nici o distincţie între identitate şi similaritate. Fără continuitatea corporală, care să depună mărturie că stări sufleteşti diferite aparţin aceleiaşi entităţi, nu avem nici o dovadă în sprijinul continuităţii psihice. După Thomas Penelhum (*Supravieţuirea şi existenţa acorporală*), cea mai importantă obiecţie privind posibilitatea existenţei dematerializate este aceea că, fără de corp, nu avem de unde şti că două experienţe psihice diferite aparţin aceleiaşi conştiinţe. Este limpede însă că alegerea culturii cablate ca domeniu predilect, respectiv evadarea în ciberspaţiu implică o anumită detaşare faţă de propriul trup. Într-adevăr, activităţile tipice desfăşurate acolo - explorarea păienjenişului informaţional, construcţia complexelor simbolice (situri) sau comunicarea în cadrul comunităţilor virtuale - nu sunt însoţite de percepţii kinestezice.

Am descris în altă secţiune (*Des-fiinţarea omului*) modul cum virtualul permite asumarea liberă - gratuită sau interesată - a celor mai diferite ipostaze corporale ca vârstă, sex, perfomanţe sau aspect. Jocul acesta ajunge să submineze identitatea individului printr-o multiplicare scăpată de sub control. Mai mult, chiar şi identitatea lui reală devine inconsistentă, ea nefiind decât încă una printre cele multe, temporar experimentate. O reclamă americană îndeamnă la cumpărarea unui produs de prestigiu pentru <ca să fii cu adevărat aşa cum eşti perceput prin calculator> (*Be the person your chat-room thinks you are!*). Acordul dintre imaginar şi real este important pentru ordonarea şi autocontrolul vieţii psihice, de aceea şi este invocat aici cu pricepere, în scopuri comerciale. Detaşarea de

corp ne ameninţă însă mai mult identitatea decât peregrinările prin variate ipostaze.

Nu poţi avea o identitate fără o imagine a corpului, o reprezentare mentală a lui în repaos şi în mişcare. Această imagine se dezvoltă pornind de la senzaţiile datorate schimbărilor de postură, de la contactele fizice cu obiecte sau cu alte corpuri, de la experienţe emoţionale sau fantasmatice. Dintre toate cele de mai sus, în ciberspaţiu subzistă doar emoţiile şi fantasmele, de unde evanescenţa imaginii corpului şi, în consecinţă, slăbirea identităţii. Principiul corespondenţei <un trup – o conştiinţă> face din cibernaut o entitate cu multiple conştiinţe, precum Faust, care exclama că două suflete i se zbat în piept (*Zwei Seelen wohnen in mainem Brust*). Faust are două suflete, cibernaut-ul are în principiu tot atâtea câte situri vizitează. Cât despre trup, dacă nu se dezinteresează de el cu totul, cibernautul şi-l manipulează după dorinţă, în conformitate cu o imagine corporală contrafăcută.

Geoffrey Madell (*The Identity and the* Self) inversează relaţia trupului cu sinele: <Ştiu că acest trup este al meu deoarece este centrul experienţelor mele şi se află sub controlul voinţei mele, nu afirm că experienţele mele îmi aparţin, deoarece sunt legate de acest trup". Cu alte cuvinte, pot să-mi modific imaginea corporală după jocurile fanteziei şi să acţionez asupra trupului după cum doresc, fără a deteriora în vreun fel conştiinţa propriei mele identităţi.

Practicile ciberculturale adâncesc prăpastia dintre suflet şi trup, dincolo de cele mai îndrăzneţe tendinţe dualiste. Tradiţia creştină a mortificărilor ascetice a reuşit mai puţin să-l distanţeze pe om de trupul său decât a făcut-o utilizarea hedonistă a Internetului. Cibernautul, cu unitatea psihică intactă, îşi priveşte corpul cu

detaşare, eliberat de constrângeri structurale sau instinctuale. Alienarea lui faţă de ambientul natural este totodată o înstrăinare faţă de propriul corp. Acesta din urmă poate fi folosit după capricii şi poate fi supus celor mai extravagante experimente. Asistăm astfel la împlinirea unui lung proces, marcat de succesive divorţuri: între sex şi gen, între sex şi concepţie, între vârstă şi procreaţie, între senzaţie şi imaginaţie. Filmul <A fi John MalKovich> al lui Spike Jonze oferă un exemplu amuzant pentru detaşarea sinelui faţă de corp: trupul vedetei masculine John Malkovich este folosit ca accesoriu de două femei (interprete Cameron Diaz şi Catherine Keenan) pentru a face dragoste una cu alta.

Subordonarea trupului în context cibercultural este o provocare la adresa valorilor religioase. William Blake a avut luciditatea de a înţelege primejdia separării dintre intelect şi instinct, dintre organic şi artefact, dintre inspiraţie şi raţiune. Pledoaria lui pentru integritatea persoanei umane ca unitate trup-suflet merită citată: *Omul nu are un Corp diferit de Suflet, ceea ce se numeşte Corp nu este decât o parte a sufletului, anume aceea care poate fi sesizată de cele cinci simţuri.*

De curând, papa Ioan Paul al II-lea, în influenta sa enciclică *Veritatis splendor*, a reamintit că sufletul raţional este *per se et essentialiter* forma trupului. Exersarea libertăţii de spirit împotriva pulsiunilor trupeşti <naturale> se poate întoarce împotriva libertăţii înseşi, făcându-l pe om prizonierul unei anumite culturi, cu valorile ei specifice. Instinctele şi servituţile trupului sunt astfel văzute nu ca limitări ale libertăţii, ci ca garanţii ale acesteia faţă de fetişizarea oricărei identităţi culturale, fie ea chiar ciberspaţială.

TRUPUL – INSTRUCŢIUNI
DE FOLOSIRE

Am arătat cu alt prilej (vezi eseul <Sinele fără corp”) că, în ciberspaţiu, identitatea personală este independentă de trup şi, asemenea norului lui Wordsworth, pluteşte liberă deasupra siturilor seducătoare (*I wandered lonely as a cloud / that floats on high, o'er vales and hills).* Sinele se desprinde de trup păstrând din el doar simţurile esenţiale pentru a trăi plăcerea contemplării. Uităm că lungă vreme trupul, acest obiect de care ne detaşăm, a însemnat unealta esenţială de acţiune asupra lumii înconjurătoare.

Tehnologiile tradiţionale, concentrate asupra puterii, au contribuit la modelarea corpului supunându-l la forţe exterioare, impunându-i posturi specifice şi prescripţii comportamentale rigide. Corpul, ca unealtă, trebuia deformat, iar, ca potenţial generator de dezordine, trebuia reformat. Antropologii au studiat cu atenţia deformarea corporală ca rezultat al jocului dialectic dintre înnăscut şi dobândit, dintre interior şi exterior, dintre natural şi artificial. Ei au arătat că forma trupului nu depinde doar de tendinţele inerente de dezvoltare, ci este rezultatul echilibrului dintre forţele interioare şi cele determinate de mediu. Acţiunile de amenajare ambientală au constituit adevărate <masaje> asupra simţurilor şi puternice presiuni asupra trupului. Gerogius Agricola a publicat în 1556 un tratat despre bolile specifice şi accidentele la care erau supuşi minerii din Silezia şi Boemia. Tradiţia populară a păstrat amintirea acestor suferinţe, uneori transferându-le în feerie şi basm. Astfel, experienţele dure care diminuau trupeşte pe mineri au fost transfigurate în fermecătoarea poveste a celor şapte pitici, gazdele Albei ca Zăpada Elizabetanii cunoşteau deformarea osoasă cunoscută sub numele de <fundul ţesătorului> şi aceasta explică

alegerea de către Shakespeare a numelui <Bottom> pentru ţesătorul din <Visul unei nopţi de vară>. Mai târziu au fost studiate, ca deformări ocupaţionale tipice, <bucile de călăreţ <, <şoldurile de dactilografă>, <genunchiul de servitoare>, <falangele de florăreasă> şi <coatele de amant>. Cu cât înaintăm în epoca industrială, cu atât se micşorează efortul fizic impus corpul, aceasta reflectându-se negativ însă în ceea ce priveşte evoluţia osteoporozei. De asemenea, persoanele care stau mult la birou, implicate în prelucrarea informaţională, deseori sprijină greutate corăului pe vârfurile degetelor de la picioare, ceea ce afectează încheieturile metatarsofalangiale.

În societatea industrială, accentul se pune pe disciplina corporală, nu pe forţă. Corpul trebuie să păstreze o anumită postură vreme îndelungată, trebuie să se mişte în conformitate cu anumite protocoale, astfel încât maşinile şi procesele să fie bine supravegheate. Ambientul industrial este expresia materială a ordinei şi controlului, maximizarea profitului realizându-se prin buna gestionare a hegemoniei spaţiale. Astăzi, în societatea postindustrială, activitatea esenţială este prelucrarea informaţiei, iar aceasta implică, indiferent că se lucrează pe hârtie sau pe calculator, mai mult plictiseală decât oboseală, mai curând o disciplină auto-impusă decât una ierarhic indusă. Percepţia corporală sugerează nerăbdarea indusă de imobilitate poziţiei şi de ariditatea documentelor cu texte şi formule. De aici, necesitatea de a avea ceea ce Constantin Noica numea *Sitzfleisch*, concept care trebuie înţeles atât în sens morfologic, cât şi în sens psihologic.

Cultura cablată - cibercultura – a redus la minimum senzaţiile corporale în timpul activităţii de manipulare simbolică, deoarece

imersiunea în diversitatea ambientului multimedial face uitată imobilitatea fizică. Explorarea web-ului stimulează imaginaţia, iar elaborarea conţinutului împlineşte personalitatea. Munca în ciberspaţiu presupune interacţiunea cu un ambient prietenos, care nu reacţionează în forţă la intervenţia umană. Corpul nu mai este o unealtă, un instrument al acţiunii orientate în exterior, ci mai curând un nou domeniu în care se exercită puterea intelectuală. El nu mai este învelişul sacralităţii, ci domeniul productivităţii. Pielea nu mai este o suprafaţă de separare, ea devine o interfaţă cu tehnologiile protetice sau genetice, care invadează corpul pentru a-l ameliora. Suprafaţa trupului străpunsă de electrozi şi senzori pare replica tehnologică a practicilor artelor corporale (*body-art*). Tatuajul accentuează alteritatea dintre înăuntru şi înafară, deoarece modelele decorative de pe piele sunt ca o oglindă pusă pe corp, o reflectare a lumii exterioare. Dimpotrivă, arta *piercing*-ului aminteşte că pielea nu mai e impermeabilă, iar dorinţa intelectuală poate depăşi orice bariere naturale. Zonele erogene postmoderne sunt tocmai cicatricile produse de invazia interiorului dinspre exterior.

IMAGINEA VIRTUALĂ
A CORPULUI UMAN

Omul de astăzi, când este suficient de sănătos pentru ca durerea să nu-l domine, nu este preocupat de trupul său, ci de imaginea corporală pe care şi-o construieşte sau şi-o asumă, *the body-image*. Reprezentarea mentală a trupului în repaos sau în mişcare derivă din senzaţii interne, schimbări de postură, contacte cu obiecte şi fiinţe din exterior, experienţe emoţionale, fantasme etc. Dintotdeauna, imaginea corporală s-a format prin reflexie, privirile celorlalţi acţionând ca tot atâtea oglinzi subiective. Fiecare dintre noi doreşte cu secretă ardoare ca ochii partenerilor să-i reflecte o imagine favorabilă, precum oglinda fermecată a vrăjitoarei din *Albă ca Zăpada*. Încrucişându-ne privirile cu ale celorlalţi, nu facem decât să repetăm pe tăcute întrebarea obsesivă: *Oglindă din perete, oglinjoară, / Cine e cea mai frumoasă din ţară?*

Circumstanţele de loc şi de timp au făcut ca anumite imagini corporale să fie validate în plan social şi cultural, obligând individul să se conformeze la ele, cu riscul de a fi supus ridicolului în caz contrar. Imaginea frumuseţii planturoase a fost mult timp la modă, pentru a ceda în zilele noastre locul obsesiei pentru silueta filiformă. În cazul bărbaţilor, preocuparea pentru înfăţişarea fizică s-a dezvoltat spectaculos. Lucrarea *The Adonis Complex*, de profesorii medici Pope, Phillips, şi Olivardia, diagnostichează o criză în privinţa modului cum îşi văd bărbaţii propriile trupuri. Astăzi, 43% dintre bărbaţi sunt nemulţumiţi de înfăţişarea lor, faţă de 15% în 1972. Mulţi se supun unor operaţii costisitoare şi riscante: pectorali siliconici, implanturi de păr, mărirea artificială a penisului. Culturismul ajutat de steroizi anabolizanţi a devedit o practică nu lipsită de pericole. Deseori, imaginea corporală se ameliorează fără

acţiuni fizice de modelare a corpului, doar prin recurgerea la vestimentaţia sofisticată şi la consumul excesiv de cosmetice scumpe. Este de remarcat faptul că prin alegerea unei anumite mărci de îmbrăcăminte sau de parfum se caută mai puţin mascarea defectelor sau sporirea atractivităţii fizice, cât identificarea fantasmatică cu tipul cultural promovat de marca respectivă. Astfel, parfumul *Jazz* al lui Yves Saint Laurent este presupus să transforme pe cumpărător în <bărbatul fantast şi fermecător, care trece prin viaţă în ritmul schimbător al dorinţelor sale>. Banala folosire a unui *after-shave* devine un act cuasi-magic, prin care utilizatorul se identifică cu personajul posterului sau spotului publicitar, transfigurându-şi propria sa imagine corporală. Lynne Luciano arată în cartea sa *Looking Good* (*A arăta bine*) că în 1997 bărbaţii americani au cheltuit 3 miliarde de dolari pentru cosmetice. Ea explică faptul prin tendinţele socio-culturale apărute după război, schimbate cam la fiecare decadă. Astfel, în anii '50, proliferarea profesiilor din sectorul terţiar a impus grija pentru aparenţa fizică. Anii '60 au adus cultul tinereţii şi revoluţia sexuală. Anii '70-'80 au impus considerarea corpului ca produs industrial de calitate, bun de expus, de negociat, de întreţinut, de folosit. Erau vremurile când mitul <calităţii totale> s-a răspândit în toate domeniile vieţii, oferind minţii umane un nou subiect de rumegat. Buna stare corporală, amplitudinea emoţională, sănătatea mentală au devenit scopuri în sine. Corpul trebuia îngrijit cu hrană sănătoasă, *naturală*, lipsită de ingrediente chimice şi ferită de manipulări genetice. Moda dietelor, a regimurilor macrobiotice şi lacto-vegetariene îmbunătăţite cu adaosuri de vitamine câştiga teren în defavoarea proteinelor provenite de la porcii imbecili sau vitele nebune. Corpul trebuia protejat de intoxicarea cu alcool şi tutun şi

supus, în schimb, exerciţiilor fizice continui şi extenuante. A fi în formă devenea o datorie, la fel ca aceea de a părea preocupat. Homeopatia, acupunctura, presopunctura tratamentele chiropractice contribuiau mai puţin la vindecarea unor afecţiuni cât la crearea unei imagini corporale respectabile.

În anii '90 a apărut practica navigării în ciberspaţiu, pe păienjenişul culturii cablate realizată de interconectarea calculatorelor via Internet. Cultura cablată - cibercultura – a redus la minimum percepţia propriului corp. Deplasarea în ciberspaţiu nu este însoţită de senzaţia mişcării. Imersiunea în diversitatea ambientului multimedial face uitată imobilitatea fizică. Alegerea culturii cablate ca domeniu predilect, respectiv evadarea în ciberspaţiu implică o anumită detaşare faţă de propriul trup. Într-adevăr, activităţile tipice desfăşurate acolo - explorarea, construcţia complexelor simbolice (situri) sau comunicarea în cadrul comunităţilor virtuale - nu sunt însoţite de percepţii kinestezice. Munca în ciberspaţiu presupune interacţiunea cu un ambient prietenos, care nu opune nici o rezistenţă intervenţiei umane.

Ferit de contactul fizic cu ceilalţi, internautul este liber să-şi confecţioneze ce imagine corporală doreşte şi s-o folosească după bunul său plac. Virtualul permite asumarea liberă - gratuită sau interesată - a celor mai diferite ipostaze corporale ca vârstă, sex, perfomanţe sau aspect. Jocul acesta ne eliberează de obsesia fizicului ca limitare, dar ajunge să submineze identitatea individului printr-o multiplicare imaginară şi imaginală scăpate de sub control. Mai mult, chiar şi identitatea lui reală devine inconsistentă, ea nefiind decât încă una printre cele multe, temporar experimentate. O reclamă americană îndeamnă la cumpărarea unui produs de

prestigiu pentru <ca să fii cu adevărat aşa cum eşti perceput prin calculator> (*Be the person your chat-room thinks you are!*). Acordul dintre imaginar şi real este important pentru ordonarea şi autocontrolul vieţii psihice, de aceea şi este invocat aici cu pricepere, în scopuri comerciale.

OMUL NOU

Biblia ne spune că Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul şi asemănarea sa. Dar Dumnezeul Vechiului Testament nu are chip, deci nici omul n-ar putea avea aşa ceva. Rabinul Marc Alain Ouaknin vede în această afirmaţie un argument în favoarea indeterminării fiinţei umane, care nu se lasă închisă în limitele formei, nu *este* odată pentru totdeauna, ci *devine* mereu, schimbându-se în conformitate cu un program rămas misterios. Astfel, credinţa este aceea care ne îndeamnă şi ne îndreptăţeşte să construim o umanitate nouă, independentă de propunerile limitative ale unor proiecte politico-sociale. De aceea, figura <omului nou> a fost mult timp legată în mod esenţial de demersul religios.

Fiecare religie oferă o tehnică de transformare a fiinţei umane, pentru a realiza spargerea de nivel, transcenderea limitărilor, eliberarea de mecanicismele ignoranţei. Stupefacţia indusă de practicile japoneze *zen*, experienţa extazului (*nirvikalpa samadhi*) în meditaţia hindusă sau *metanoia* la care duc practicile iubirii creştine sunt trasee ale evoluţiei interiorităţii orientate de graţia divină. Ştiinţa şi tehnologia s-au concentrat asupra lumii dinafară, lăuntricul a rămas pentru mult timp în exclusivitate câmpul de acţiune al credinţei. Conceptul de <om nou>, o obsesie intelectuală lansată în spaţiul european de către creştinism, s-a situat mereu în centrul discursului religios, care explica înnoirea prin revelaţie, propunând şi metodologia psiho-fizică aferentă.

Acţiunea asupra mediului exterior în vederea modificării lui controlate a avut în mod cert efecte indirecte asupra interiorităţii umane. Fiecare unealtă a însemnat un <masaj> particular al simţurilor şi, ca urmare, a determinat o anumită polarizare a conştiinţei. De aici, însă, până la a afirma alături de filosofii

materialişti că evoluţia naturii umane interne se explică exclusiv prin consecinţele procesului de transformare a naturii ca ambient este o prăpastie peste care saltul grăbit s-a dovedit riscant. Munca a contribuit la dezvoltarea trăsăturilor umane, a spune că <l-a creat> pe om este o exagerare naivă, de care nu este responsabil atât discursul ştiinţific, cât cel ideologic.

Ştiinţele oculte ale epocii premoderne s-au angajat în opera de transmutaţie a naturii umane prin practici magice şi, mai ales, alchimice. Aurul era ţinta alchimiştilor doar la nivel simbolic , *magna opera* lor privea reconstrucţia, cu un termen modern am spune reinventarea, omului, proces în care stadiile *rubedo, nigredo, albedo*, reprezentau simple metafore ale etapelor transformării. Repertoriul simbolic al alchimiei şi ambiţiile ei secrete coexistau în imaginarul marilor reprezentanţi ai revoluţiei ştiinţifice din secolul al XVII-lea cu abilitatea de a opera asupra modelelor structurale, caracteristică metodei ştiinţifice aflate *in statu nascendi*. Ei nu erau încă adepţii unei viziuni unice, păstrau ascunsă faţa lor nocturnă, înaintând mascaţi (*larvatus prodeo*) precum Descartes, sau urmărindu-şi visele lor magice, precum Newton. Ofensiva libertin-raţionalistă din veacul al XVII-lea, continuată *con brio* în cel următor, a împins în marginalitate şi ocultare acele dimensiuni ale ştiinţei care vizau altceva decât calculul traiectoriilor particulelor materiale. Lumea se cufunda în <somnul lui Newton>, împotriva căruia aveau să se revolte vizionari ca Blake.

Cotitura materialistă lansată de revoluţia ştiinţifică avea să aibe un interesant efect diversionist. Marele proiect al <omului nou> avea să fie deviat de la transgresarea limitelor umane <naturale> înspre construcţia omului artificial, al umanoidului, model (în sens

ştiinţific), dar şi surogat al creaţiei divine. De la Golemul rabinului Loew până la robotul lui von Neumann, aventura s-a desfăşurat în limitele unei interpretări reductive, deşi abile, a inteligenţei. Considerând că aceasta se rezumă la articularea mai mult sau mai puţin echilbrată între adaptare şi imprevizibilitate, creatura artificială a reunit mecanismele de autoreglare ale lui Norbert Wiener cu generatoarele de zgomot informaţional ale lui Robert Shannon. În felul acesta, <noutatea> omului nu putea fi decât rodul hazardului aflat în luptă cu necesitatea. Mai apoi, biologia, prin Jacques Monod n-a făcut decât să confirme tehnologia. Preţul eficienţei predictive şi productive a ştiinţei a fost neglijarea virtuţilor ei formative. Omul nu mai trebuia reinventat, ci desfiinţat.

A existat însă un moment privilegiat, când ştiinţa ar fi putut relua tentativa transformării omului după un proiect elaborat chiar de către el: era momentul auroral al modernismului, aflat sub semnul lui Rimbaud.. Rimbaud redescoperă ca prin farmec capacitatea ştiinţei de a organiza un mare experiment de transformare umană (*changer la vie*) prin <dereglarea sistematică a tuturor simţurilor>, expresie care readuce în câmpul conştiinţei ideea experimentării metodice asupra interiorităţii, efectuate după aceleaşi principii care guvernează, în laboratoare, intervenţiile interogative şi inventive asupra naturii. Proiectul modernist al <omului nou>, deşi inspirat de ştiinţă, nu a fost însă gestionat de ea, ci de mediile culturale avangardiste, devenind repede apanajul surrealismului. De aici a fost expropriat, pentru a fi anexat ideologiilor, fie ele de stânga sau de dreapta. Acestea au insistat asupra aspectelor descriptive ş normative ale <omului nou>, lăsând în seama ştiinţei doar găsirea celor mai bune metode de

transformare a umanului în conformitate cu un plan socio-politic bazat, acesta, pe raţiuni de rasă sau de clasă. Ştiinţa s-a văzut constrânsă la rolul de *Ancilla Ideologiæ*, după ce fusese odinioară *Ancilla Theologiæ*. Supunerea nu va întârzia să ducă la degradarea ei.

Tehnologia informaţională este prima tentativă de intervenţie directă în interiorul fiinţei umane, pentru a o schimba aşa cum se schimbă orice materie primă, adică în conformitate cu un proiect. Elaborând hibridul complex tehno-uman numit *ciborg*, ea promite o redefinire a post-umanului din perspective strict ştiinţifice, debarasate de orice ideologie. Esenţial în acest demers este abordarea umanului ca agent cu funcţiuni bine definite, fără urmă de inhibiţii esenţialiste sau de obsesii organiciste. Trupul încetează de a mai fi un înveliş natural al sacralităţii, el nu mai este un câmp al pulsiunilor, ci un domeniu al intervenţiilor <civilizatoare>. Două tehnologii revoluţionare conduc invazia manipulativă a corpului uman: cea genetică şi cea protetică. Prima presupune acţiunea la nivelul codului genetic, făcând din evoluţie o problemă de alegere raţională, nu una de selecţie între mutaţiile generate de hazard. Implantările electrozilor care măresc viteza prelucrării informaţiei, a microgeneratoarelor de impulsuri (*pace-makers*), care sincronizează vitezele interioare cu cele exterioare, a microroboţilor inteligenţi, care se erijează în gestionari ai proceselor biologice interne, sparg suprafaţa lisă şi seducătoare a trupului, eliminând alteritatea dintre intern şi extern, dar şi dorinţa născută tocmai din această alteritate. De aceea, mângâierile îşi aleg, precum în filmul premonitor *Crash* al lui Cronnenberg, ca loc predilect tocmai cicatricile, urmele porţilor forţate dintre înlăuntru şi în afară.

[1] De care era el însuşi conştient, altfel nu s-ar fi apucat să studieze istoria represiunii în *Surveiller et punir*.
[2] *Man ist was man ißt* este, desigur, o greşeală, dar şi *Werde was du bist* este o autoînşelare.

CIBER - SOCIOLOGIE

CIBER-MUNCA

Bunul renume este cea mai intimă nestemată a sufletului oricui - bărbat sau femeie - spunea Shakespeare[1]. Astăzi, el ar adăuga: şi a oricărei firme. La noi, o reminiscenţă a cultului muncii, întreţinut vreme îndelungată din raţiuni ideologice, face ca renumele unei companii să fie strâns legat de obiectul ei de activitate: reputaţia înaltă se asociază cu scopurile productive, în timp ce consultanţa sau comerţul sunt privite cu suspiciune, ca activităţi parazitare. În urmă cu mai bine de un secol, se celebra munca sacralizată a agricultorului, gestul august al semănătorului care susţinea, furnizând indispensabila hrană, toate celelalte preocupări - mai mult sau mai puţin frivole şi inutile - ale societăţii umane. Urmărind evoluţia lumii civilizate, s-a putut vedea însă cum ponderea agriculturii în produsul intern brut şi în gradul de ocupare a populaţiei nu a încetat să scadă. O mână de oameni produce mai multă hrană, mai ieftină, folosind mai puţin teren, decât milioanele care arau din greu pe vremuri[2]. În mod asemănător au evoluat lucrurile şi în privinţa bunurilor manufacturate la scară industrială. În ţările dezvoltate, ponderea producţiei fizice în venitul naţional este cam de o cincime şi scade continuu. Tehnologiile sunt uşor de transmis şi de asimilat, ingineria informaţiei, prin intermediul calculatoarelor, a făcut ca procesele să fie standardizate şi codificate la fel ca şi produsele, ceea ce a facilitat circulaţia lor de la o firmă la alta, de la o ţară la alta.

Vremea muncii ca trudă repetitivă pare că s-a încheiat, acum începe opera de exploatare a informaţiei, această formă codificată a imaginaţiei, cunoaştere făcută vandabilă, permutare inteligentă de

semne, imagini, diagrame şi simboluri. Suntem în pragul erei în care, dacă nu imaginaţia, măcar inteligenţa urmează să acceadă la putere, era în care vom celebra virtuţile muncii virtualizate. Această muncă se desfăşoară pe claviatura calculatoarelor interconectate, ea cere prezenţă de spirit, reacţie promptă, abilităţi comunicaţionale şi înţelegere empatică a beneficiarului. Munca virtuală este potrivită în primul rând celor care doresc să-şi fie propriul stăpân (*free-lance*), fără a avea însă şi vocaţia de întreprinzător. Navigând cu pricepere prin bazele de date integrate în reţeaua care acoperă lumea (*world wide web*), ei descoperă oportunităţi, identifică probleme încă neformulate, cerinţe încă neconştientizate şi se oferă pentru a remedia o situaţie, a formula un obiectiv, a rafina un simbol. Muncitorul virtual îşi construieşte cu pricepere pagina lui de prezentare, ştie să-şi promoveze în primul rând propria imagine, întreţine cu abilitate schimburi de opinii în mediile (grupurile de discuţii) pe care le percepe ca posibile resurse de câştig. El ştie că a fi comerciant nu mai implică astăzi închiderea într-o comunitate specializată (a te ocupa de negoţ, a fi *in trade* era, în ciuda opulenţei, o situaţie socială inferioară în raport cu profesiile liberale), închidere care obliga pe membrii unor familii ca Forsyte sau Buddenbrook să aibă relaţii doar printre cei asemenea lor. Comerţul virtual îşi dezvăluie esenţa lui informaţională de a difuza şi interpreta semnele dezechilibrelor locale dintre cerere şi ofertă. Cea mai importantă dimensiune a muncii virtuale este prelucrarea simbolică, care suprapune pe bunurile materiale noi sensuri de ordin intelectual. Firma Coca Cola a început prin a comercializa un sirop şi a ajuns astăzi să exploateze dimensiunile culturale ale unei mărci. Nimeni nu mai cumpără utilajul, aparatul, costumul sau parfumul pentru

calităţile lor intrinseci, se investeşte într-o marcă pentru a se afirma apartenenţa la o anumită cultură, se cumpără prestigiul legat de un anumit tip de consum, se achiziţionează conotaţiile simbolice ale unui obiect, visul pe care-l declanşează, identitatea pe care el o conferă.Experţii în aceste dezvoltări semiotice sunt cei care vor ocupa poziţiile centrale în structurile active ale societăţii de mâine. Ei sunt primii care şi-au dat seama că producţia de hrană sau de bunuri materiale, rămânând utilă, va fi relegată unor grupuri marginale, în timp ce marea competiţie se va desfăşura în planul valorilor simbolice. La producţia virtuală nu contribuie însă numai deţinătorii de cunoaştere - scriitori, ingineri, savanţi şi artişti - lor li se adaogă <proletariatul informaţional>, masa celor care introduc date în calculatoare, scriu cu răbdare şi minuţie mii de linii de cod pe zi, au o activitate normată şi monitorizată, sunt supravegheaţi cu străşnicie ca nu cumva să folosească Internet-ul pentru relaxare - jucând jocuri, vizitând pagini pornografice sau navigând, pur şi simplu, în toate direcţiile. Socializarea lor este facilitată de comunicarea prin poştă electronică şi prin diferite grupuri de discuţii (BBS, MUD) sau prin integrarea în mediul virtual partajat. Cu toate acestea, lipsa unor aglomerări umane de tipul centrelor industriale de odinioară face puţin probabilă sindicalizarea şi constituirea lor într-o grupare cu conştiinţă de clasă. Se poate astfel presupune că viitoarea revoluţie va fi virtuală sau nu va fi deloc.

NOI LUCRĂM, NU NAVIGĂM!

Americanii aflaţi la serviciu nu obişnuiesc să angajeze discuţii prelungite despre evenimentele politice, culturale sau sportive ale zilei. Nici bucuriile sau necazurile personale nu sunt obiect de dezbateri sau de confidenţe. Zilele de naştere sunt ignorate, iar onomasticile neglijate. Timpul de lucru este dedicat prelucrării informaţiei pe calculatoare performante, beneficiind de conectare permanentă şi rapidă la Internet. În birourile lipsite de aparate de radio nu se aude decât zgomotul claviaturii şi click-ul mouse-ului.

Tăcut şi concentrat la locul său de muncă, americanul petrece o mare parte din timp navigând în ciberspaţiu, în căutarea informaţiei, hrană subtilă care, pe măsură ce se lasă consumată, nu satură ci, dimpotrivă, sporeşte pofta de cunoaştere. Păienjenişul informaţional al lumii este un spaţiu al libertăţii, în care oricare merge oriunde, alege orice, ia oricât şi mulţumeşte oricum. Oferindu-se liber, informaţia întemeiază libertatea. Să ne amintim măcar în treacăt că, înainte, aceasta se întemeia pe Adevăr.

Să vedem ce fac americanii, odată ce au pătruns, printr-unul dintre cunoscutele portaluri, în spaţiul informaţional al libertăţii. O anchetă efectuată de compania Vault.com arată că 84% dintre angajaţi îşi rezolvă corespondenţa personală prin facilităţile de poştă electronică ale firmei, iar 90% navighează pe Internet la serviciu, în interes propriu. Din timpul de navigare, cam o treime este folosit în afara scopurilor profesionale, ceea ce reprezintă dublu faţă de anul 1998. Un studiu efectuat de Keith Naughton pentru revista *Newsweek* (29 noiembrie 1999) ne spune care sunt locurile din ciberspaţiu cele mai frecventate în orele de program. În frunte se află siturile comerciale: *amazon.com*, *barnesandnoble.com, eBay.com, gifts.com, E*Trade* şi multe altele. Fapt uşor explicabil, deoarece

ziua de lucru, chiar dacă nu începe prea devreme, se termină mereu foarte târziu, astfel încât oamenii nu ajung în magazine decât la sfârşit de săptămână, când aglomeraţia este maximă. Pe de altă parte, a cumpăra prin calculator nu este doar mai agreabil, ci şi mai ieftin, deoarece siturile comerciale de pe Internet nu plătesc (încă) taxa pe valoarea adăugată.

Cumpărăturile odată rezolvate, oamenii se pot dedica liniştiţi frumosului de prisos. Acesta este reprezentat îndeosebi de numeroasele tentaţii erotice de care este plin www-ul. Unii stau şi câte opt ore la rând, savurând imaginile şi copiindu-le pe dischete, pentru acasă. Firma Xerox a licenţiat 40 de angajaţi pentru astfel de comportări licenţioase, argumentând, pe de o parte, că reţeaua a fost blocată de transferul de imagini deocheate şi, pe de altă parte, că devenise imposibil să mai intri în anumite birouri fără să roşeşti. Firma a instituit o echipă de opt oameni care să aplice metoda managerială SWAT în vederea eradicării fenomenului. Curios, în loc să se recurgă la filtrarea siturilor porno, s-a preferat verificarea automată, o dată pe zi, a tuturor celor 40. 000 de calculatoare ale firmei. Se înţelege că, în cealaltă variantă, frustrarea ar fi fost prea mare, afectând probabil şi managementul superior.

Ca să se mai relaxeze după atâta muncă, angajaţii se mai şi joacă. Numeroase situri oferă jocuri din cele mai diverse, de la stupidul bingo, în care completezi literele lipsă din cuvinte banale, la pasionanta ruletă cu câştiguri substanţiale. Don Pavlish, creatorul sitului *DonBossPage.com* argumentează că e mai bine să-ţi reîncarci bateriil prin joc, decât să te duci afară, departe, la o ţigară. Cel mai mare succes îl are *Gamesville.com*, un sit a cărui deviză afirmă cu *jucăuş* cinism: <Noi vă facem să pierdeţi timpul încă din 1996>.

Ambiţia lui fost să transforme orice birou într-un Las Vegas virtual, iar reuşita nu s-a lăsat aşteptată. În cele din urmă, a fost cumpărat de firma *Lycos* pentru 250 de milioane de dolari. Este amuzant de constatat că toate siturile care oferă jocuri au prevăzute butonul de alarmă, de acţionat la apariţia vreunui şef. Pe ecran apare atunci un formular de calcul, iar în difuzoare se declanşează zgomot de claviatură.

Patronii pretind că resursele mijloacelor de calcul astfel irosite ar fi echivalente cu un miliard de dolari anual. Totuşi, ar accepta această risipă ca pe un rău necesar: în fond, jocul, chiar şi cu focul (erotic), relaxează, iar tot stând în faţa calculatorului ajungi, în cele din urmă, să şi munceşti. Insuportabil şi total ne-etic este însă faptul că oamenii îşi folosesc timpul de lucru pentru a-şi căuta, pe Internet, o poziţie mai bună, în altă parte. Mai grav încă, unii au, ei înşişi, propriile lor firme şi rezolvă problemele acestora pe socoteala companiei care-i plăteşte ca angajaţi. Tuturor acestora nu putem decât să le opunem un muncitoresc exemplu: <Noi lucrăm, nu navigăm!>.

COMUNITATEA VIRTUALĂ
(INTER-FAŢA)

Cuplarea între ele a subsistemelor tehnice dezvoltate în mod independent nu poate fi realizată fără introducerea unui element de adaptare reciprocă, numit interfaţă. Pentru ca rezultatele variatelor măsurători să poată fi prelucrate de un sistem de calcul sau integrate într-o bază de date, o interfaţă trebuie să se intercaleze între aparatele de măsură şi sistemul centralizator. Cele mai sofisticate interfeţe au fost elaborate pentru a înlesni comunicarea oamenilor cu maşinile de calcul, mergând până la asemenea facilităţi încât să facă din ansamblul om-calculator o entitate cu aparenţe de organicitate. Sistemul de operare Windows, atât de răspândit astăzi, a început prin a fi o interfaţă grafică (GUI) utilizând mesaje şi pictograme pentru dialogul cu utilizatorul. Interfaţa audio, prin care comunicarea om-maşină să se realizeze prin intermediul vocii, este în curs de generalizare.

Funcţia de comunicare interumană prin intermediul Internet-ului a devenit în ultimii ani prevalentă în raport cu funcţiile de prelucrare simbolică (redactare de texte, procesare de date) şi de amuzament (jocuri) ale calculatoarelor. Dincolo de interfaţă începe să se întrevadă altceva decât entitatea misterioasă, *golemul* aparţinând mai mult lui von Neumann decât lui Rabbi Loew, care obişnuia să preia comenzile şi să le răspundă cu promptitudinea, deferenţa şi răceala unui servitor perfect. Dincolo de ecranul devenit portal, am ajuns să percep faţa celuilalt care mă priveşte la rândul lui, faţa semenului meu care-mi răspunde, aş putea spune a <aproapelui> meu, dacă depărtarea n-ar fi devenit irelevantă. Interfaţa nu mă mai separă de misterul tehnologic, ci mă

reconectează la misterul comunitar, ea a devenit, din interfaţă, o inter - faţă.

Comunicarea prin intermediul calculatorului nu este limitată la o relaţie bilaterală. Grupurile de discuţii, mediile virtuale partajate, în care membrii interacţionează şi-şi dezvoltă legăturile sub forma valorilor împărtăşite, constituie comunităţi virtuale care compensează volatilizarea comunităţilor reale. Ray Oldenburg, în <The Third Place>, argumentează că declinul comunităţilor reale se datorează dispariţiei acelor zone ale comunicării - piaţa publică (agora), biserica, poiana lui Iocan, scara de bloc, cafeneaua, bistro-ul (barul lui Rick din <Casablanca>), Corso-ul oraşelor de provincie, scuarul - care constituiau un al treilea spaţiu de integrare faţă de cel intim (al familiei) şi cel profesional (al echipei). Howard Rheingold, autorul cunoscutei lucrări <Comunitatea virtuală>, afirmă că un asemenea loc este astăzi de găsit în ciberspaţiu, unde proliferează *site*-urile interactive, ca <The Well> sau <Electronic Minds>, care permit interacţiunea între consumatorii de comunicare. Regulile de conduită se formează printr-o cooperare inteligentă, legături inter-umane interesante se pot dezvolta prin schimburi de idei care conduc repede la implicări afective de un sens sau altul. Este îndeobşte acceptat, cel puţin în mediul de avangardă al entuziaştilor Internet-ului, că relaţiile comunitare din ciberspaţiu vor ajunge un substitut convenabil pentru ceea ce pare iremediabil pierdut în viaţa socială <reală>: sentimentul comuniunii. Grupul virtual nu este nicidecum un <sat planetar>, concept construit de Marshall McLuhan pe strucura televiziunii, nu a Internet-ului. El seamănă, prin conexiunea strânsă dintre membri, cu un sat bine individualizat, original prin obiceiuri şi compoziţie umană. Îl mai apropie de sat modalitatea

cuasi-folclorică de elaborare a informaţiei în cadrul colectivităţii: oralitatea este predominantă, chiar dacă ea se manifestă prin mesaje scrise pe ecran; ideile sunt preluate şi dezvoltate, fără preocuparea paternităţii, de la un interlocutor la altul, după modelul creaţiei populare anonime. Poţi cunoaşte, în cadrul comunităţii virtuale, personaje mult mai vii şi mai interesante decât în viaţa reală, aşa cum Ibrăileanu gusta mult mai mult societatea în care se refugia recitind <Război şi Pace> decât lumea plată a realităţii provinciale. Aceasta pentru că, asemenea tuturor lumilor fictive, ciberspaţiul permite participanţilor la interacţiunea socială să se prezinte ca imagini idealizate, ca siluete stilizate, ca fiinţe cu reacţii bine controlate. Există însă un clivaj fundamental, deşi mai puţin conştientizat, între comunităţile virtuale şi cele reale. Acestea din urmă, de la cele parohiale la cele naţionale, se formează printr-un proces de integrare spaţială bazat pe conceptul geografic de vecinătate şi au o persistenţă temporală explicabilă prin memoria culturală. Or, dacă spaţiul virtual depăşeşte din punctul de vedere al proprietăţilor topologice virtuţile celui real, temporalitatea accelerată a interacţiunilor virtuale face ca procesul de elaborare simbolică să nu fi ajuns încă la maturaţia generatoare de construct cultural. Ca urmare, comunitatea virtuală este deocamdată volatilă şi lipsită de identitatea culturală pe care doar istoria o poate constitui şi memoria o poate păstra. Formând doar o matrice comunicaţională cu configuraţie variabilă, membrii comunităţii virtuale nu sunt investiţi cu marca fiabilă a apartenenţei.

N-ETICA

Prietenul meu, David Newman, tânăr asistent la Universitatea Western Michigan, are două pasiuni: informatica şi filosofia. Odată, pe când explora reţeaua www, urmărind-o pe cea de-a doua, prima, probabil din gelozie, i-a jucat o festă. Ajunsese la o pagină interesantă, dedicată unei teme care-l pasiona: teoria valorilor. Încercând să examineze subiectul în toate ramificaţiile lui, a activat o legătură hipertextuală către un alt document care, spre surprinderea lui, l-a pus în situaţia de a roşi, făcându-l, fără voie, spectatorul unor scene pornografice. Mai grav, la tentativele lui febrile, explicabile la un tânăr crescut în atmosfera pudică aVestului Mijlociu, de a scăpa de acolo, comenzile *back* (întoarcere la pagina precedentă) sau *close* (închiderea documentului) nu funcţionau, fiind invalidate, iar noi şi noi ferestre continuau să se deschidă automat, una după alta (aşa-numitele *pop-up windows*), punându-l în faţa unor imagini din ce în ce mai deocheate. Abia după ce a fost obligat să parcurgă întreg periplul ororilor programate de autorul paginii buclucaşe, bietul studios a fost lăsat să revină la ale lui, comenzile necesare recâştigându-şi puterea.

Aflat în situaţia în care un lubric s-ar fi delectat, un coleric ar fi înjurat, iar un român ar fi aşteptat resemnat, tânărul american a găsit prilejul unei reflecţii. El a analizat întâlnirea impersonală dintre el, căutătorul de informaţii, şi autorul paginii cu pricina, dornic să difuzeze informaţii, puţin importă natura lor. Născut şi crescut într-o economie de piaţă, şi-a pus întâi problema în termenii raportului dintre cerere şi ofertă. Noutatea schimbului informaţional pe Internet este însă aceea că banul nu mai joacă rolul de intermediar. Agenţii oferă (şi consumă) informaţie în mod aparent gratuit, ei concurează doar pentru a acapara timpul celor care călătoresc pe

web. Un conţinut atractiv al paginii reţine atenţia un timp cumulat (minute-vizitatori) mai îndelungat, ceea ce face situl mai interesant pentru plasarea de reclame. Ca urmare, autorul câştigă, de fapt, bani, dar nu direct de la cei pe care-i prinde vremelnic în plasă, atrăgându-i precum un păianjen, ci de la cei care investesc în ademenitor, pentru a profita de pe urma ademeniţilor. În cazul în speţă, s-a recurs la o stratagemă informatică, la un program scris în limbajul *Javascript*, care a captat în mod artificial, forţat, atenţia vizitatorului, pentru durată determinată. Ca urmare, liberul arbitru al cibernautului a fost încălcat, ceea ce pune o problemă morală legată de net, adică una de n-etică. David Newman rezolvă problema în limitele obsesiilor culturii americane: proprietatea şi libertatea. El consideră că faptul de a nu putea folosi temporar calculatorul conform cu manualul de utilizare, datorită intervenţiei automate programată de un altul, reprezintă o violare a drepturilor de proprietate asupra calculatorului, situaţie valabilă şi în cazul în care acesta ar fi aparţinut unei instituţii, având atunci de a face cu un transfer parţial de proprietate. Abia dacă respectivul calculator ar fi fost furat, problema violării proprietăţii nu s-ar mai pune, susţine David. Pe de altă parte, tot el recunoaşte că autorul unei pagini este îndreptăţit, conform principiului libertăţii de expresie, la o difuzare cât mai largă a mesajului său, deci mijloacele folosite în acest scop, oricare ar fi ele, trebuie protejate. Prin urmare, conchide el, avem de a face cu un conflict între dreptul de folosire nestingherită a propriei posesii şi dreptul de liberă difuzare a propriei expresii. Din această dilemă nu putem ieşi (*am zis!*) nici pe cale legală, stipulând interdicţii, deoarece tehnologiile se schimbă mai repede decât legile,

nici pe cale tehnică, introducând restricţii, din cauza întârzierilor nedorite care s-ar produce astfel.

Am avut şi eu experienţa lui David Newman, e drept că urmărind obiective mult mai puţin inocente: căutam rafinamente, când am fost obligat să urmăresc doar...fundamente. Interpretarea mea, a unuia care ştie că proprietatea este o iluzie, a fost însă diferită de a lui. Faptul că mişcările mele, comenzile pe care doream să le activez, nu declanşau reacţiile scontate mi se părea mai puţin un atentat asupra calculatorului ca obiect, cât asupra mea ca persoană. Eram privat nu atât de libera utilizare a maşinii de calcul, cât de autogestiunea propriului corp, mi se leza ceea ce în dreptul roman se numeşte *habeas corpus*. Cum mobilitatea, în ciberspaţiu, este pur mentală, mă simţeam neputincios, dus cu forţa într-un loc străin, răpit, eram, s-ar putea spune, un caz de *cyber-kidnapping*. Cineva ar putea obiecta că acelaşi lucru se întâmplă când vizionarea unui film la televizor este întreruptă de reclame. Avem însă în acest caz de a face cu o avertizare prealabilă: oferta gratuită a programului TV se plăteşte cu atenţia acordată reclamelor pe care acesta le include. Cât despre protejarea libertăţii de expresie a autorului, cred că mesajul trebuie ocrotit, nu mijloacele de a-l difuza, altfel ar trebui să arătăm un respect necondiţionat tuturor plicticoşilor care ne butonează pe stradă. În ciuda afinităţilor noastre intelectuale, David şi cu mine nu putem privi n-etica în acelaşi fel, ne despart culturile şi istoria.

NOI TEHNOLOGII,
NOI PERSONAJE

Asistăm, o dată cu extinderea culturii cablate, la emergenţa unor noi comportamente, a unor noi forme de reactivitate şi de interactivitate umană. Suntem tentaţi să le studiem, dacă nu cu atenţia naturalistului, măcar cu maliţiozitatea moralistului. Într-adevăr, multiplicitatea tipurilor caracteriale dezvoltate prin simbioza om-calculator ar stimula demersul unui nou La Bruyère, dacă volatilitatea lor postmodernă n-ar constitui, în acelaşi timp, un motiv serios pentru a-l descuraja. Durata medie de existenţă a unei tipologii este de cel mult zece ani, astfel încât, presupunând că aceste rânduri şi-ar găsi cititori în viitor, aceştia ar risca să afle lucruri care n-au nici o legătură cu lumea lor, aducând doar aminte de *oameni care au fost*, indivizi la fel de exotici ca şi reprezentanţii speciilor extincte.

Mai demult lucrurile nu stăteau aşa, mai bine zis ele *stăteau* în loc un timp mai îndelungat. Civilizaţia antică, stăpână pe tehnologiile construcţiilor de drumuri şi oraşe, a croit tiparul *cetăţeanului* - cetăţean al polisului, la început, apoi al imperiului (*civis romanus).* Evul Mediu, care a ştiut să păstreze secretele fabricării armelor şi ale ridicării catedralelor, a dat figurile cavalerului şi monahului, amândoi reprezentanţi ai unor corpuri de elită. Într-o epocă a culturii predominant orale şi a semnificării non-verbale, prin imagini şi modele, cavalerul a evoluat devenind *cortigiano* înzestrat cu subtilitate, dacă se simţea atras de cercurile puterii, sau *gentilhomme*, dacă trăia retras, ţinând la independenţă. Tehnologia tiparului şi a orologeriei a creat tipurile burgheze de *honnête homme* în Franţa, *gentleman* în Anglia, *patrician* în Germania şi *bourgeois* la Geneva, care au rezistat mai mult sau mai puţin până în secolul

nostru. Primii non-conformişti, născuţi odată cu drumurile de fier, au format boema artistică a secolului trecut, colindând Europa cu trenul şi pictându-i gările cu interes. Odată cu radioul şi automobilul, apar tipuri sociale noi, care depăşesc cadrele tolerate ale ghettoului artistic, formând generaţia anilor nebuni, obsedată de viteză şi de *vivere pericolosamente*. Noile tipuri psihosociale nu vor primi etichete identificatoare decât după al doilea război, când apare *beatnikul,* la creaţia căruia contribuie mai mulţi factori tehnologici: motocicleta, tehnicolorul, nailonul şi tonomatul. Jachete de piele artificială, bluzoane lucioase şi motociclete *Harley Davidson* disting pe tinerii furioşi care şi-au proiectat fantasmele în James Dean, Alain Delon şi Marlon Brando. Anii şaizeci aduc sistemele audio-vizuale hi-fi - televiziunea şi staţia de amplificare - şi, din zona chimiei, drogurile şi pilula anticoncepţională. Au rezultat mişcările Mai 68', *hippie* şi, ceva mai târziu, *punk*, care au amestecat într-un cocktail ideologic de tăria unui *Molotov* incomunicabilitatea, alienarea, ecologia şi revoluţia sexuală. Ele vor agoniza până la sfârşitul anilor 70', când apare PC-ul. Odată cu el, contestatarii de până ieri se tund, îşi pun costume YSL, învaţă programarea şi intră în afaceri. Suntem în anii 80', când copiii lui Thatcher şi ai lui Regan nu mai seamănă deloc cu cei ai lui Kennedy. Cu lap-topul într-o mână şi telemobilul în alta, mereu în mişcare, mereu activi, ei sunt *yuppies* - tineri competenţi, urbanizaţi, tehnologizaţi - cei care au transformat *Silicon Valley* într-un nou *El Dorado*. Contestarea a rămas o amintire, neoliberalismul este acceptat ca o idee primită de-a gata, Adam Smith este unicul Dumnezeu şi Bill Gates profetul său. Nu inteligenţa îi dă afară din casă, ci hărnicia, pe care o etalează în orice loc public ca aeroport, gară sau restaurant. Stilul *yuppie*, în ciuda

activismului, este *cool*, lipsit de inflamări şi entuziasme, considerate, acestea, de prost gust. Personajul vorbeşte mult şi monoton, fără arcuiri *crescendo* sau *decrescendo*, uzând de clişeele cele mai la îndemână pentru a economisi timp şi efort. Se păstrează pentru ceea ce merită să te zbaţi în viaţă: să câştigi mulţi bani şi, ca un corolar, să ai o viaţă sexuală de calitate. De aceea, arată mereu la limita epuizării, sugerând că tocmai s-a desprins, fie de ecranul calculatorului, fie dintr-o îmbrăţişare. *Yuppies* au ajuns să ocupe locurile proeminente în ierarhia socială, s-au apropiat bine de vârsta a două şi încă nu le vine să creadă că vremea lor a trecut. Tehnologia Internet-ului, a culturii cablate, îi condamnă la desuetudine.

Contradicţia care-l minează pe *yuppie* este una tehnologică: aceea dintre funcţiile de prelucrare, respectiv de transmitere, a informaţiei. Lucrul cu calculatorul presupune interiorizare, cufundare în dialogul intim cu maşina, în timp ce comunicarea presupune contacte sociale numeroase, telefoane, fax-uri şi, mai ales, deplasări. Conectarea calculatorelor la Internet anulează prăpastia dintre cele două funcţiuni, dar pretinde alt tip de competenţă şi alt *pattern* psihic decât cel dezvoltat de practica utilizării PC-ului autonom.

NOUA NOUĂ GENERAŢIE

Nimic nu ajută mai mult la înţelegerea curentelor care agită o societate în schimbare decât urmărirea atentă a reclamelor. Un clip publicitar deseori difuzat pe canalele televiziunii americane începe prin a ne arăta o familie *aşezată*, adică situată în zona superioară a clasei mijlocii, luând masa în curtea din spatele vilei, lângă piscină. Cineva se apropie. Privirea domnişoarei nubile (gros plan) se luminează şi fata exclamă: <Tată, uite, vine Stuart!" Bunica se ridică indispusă, bombănind: <golanul ăla!> şi se retrage cu farfuria în mână. Un tânăr pipernicit, blond, cu mers dezaxat, se precipită şi cade în piscină. E scos de acolo şiroind de apă şi-l vedem bine de sus până jos: n-are pe el decât pantaloni scurţi şi bascheţi, iar, pe piept, steagul american, tatuat în culori vesele. Ceea ce a rămas din părul tuns complet în părţile laterale ale capului e vopsit în două culori - auriu şi roz - şi aranjat astfel încât să formeze două insule: o creastă obraznică deasupra frunţii şi o codiţă firavă la ceafă. Urechile şi una dintre sprâncene sunt străpunse de inele argintii. Tatăl, încă tânăr, elegant şi sportiv, îi strânge mâna cu un aer reţinut, în timp ce fata trânteşte cu entuziasm o evidentă enormitate: <ah, tată, voi doi aveţi atât de multe în comun!". Tatăl (*om de lume*): <Ei, Stuart, ce-ai de gând, ce planuri ai?" Stuart (*candid*): <Mi-ar plăcea să vin să locuiesc aici>. Tatăl (*mai vedem noi*!): <Bine, bine, dar ce planuri de viitor ai, ce vrei să faci în viaţă?> Stuart (*ştie ce vrea*): <sa negociez acţiuni prin calculator, să fac tranzacţii în direct". Tatăl (*aparte, către mamă, o prezenţă decorativă, complet nebăgată în seamă*): <Ştii, ăsta e doar un moft>. Apoi tare, către Stuart, cu autoritatea experienţei: <Cu asta nu câştigi piaţa, ascultă-mă pe mine, nu degeaba sunt agent de bursă!> La care Stuart devine brusc agitat şi începe să debiteze: <Nu vreau doar să câştig piaţa, vreau să pun

mâna pe ea, s-o iau în braţe, s-o întorc pe dos, s-o zgâlţâi bine, s-o pun pe spate, s-o dau peste cap, să scot din ea tot, tot, TOT!> În înmărmurirea generală, fata o trânteşte: <vreau să-i fac un copil!> Se trece rapid la imaginea concluzivă: Stuart la masă, răsfăţat de toată familia, bunica inclusiv.

Clipul face reclamă companiei de comerţ electronic Ameritrade, al cărei sit web (www.Ameritrade.com) permite negocierea directă a acţiunilor de bursă, oferind toate informaţiile necesare în acest scop, contra taxei fixe de 8 USD pentru fiecare tranzacţie. Emblema firmei este chiar steagul american tatuat pe pieptul lui Stuart. Până acum, firmele a căror activitate era legată de Internet îşi făceau reclamă numai în acest mediu, folosind atracţia culturală a siturilor pe care le sponsorizau, printre acestea numărându-se şi revistele electronice (web-zine). Faptul că au recurs, în ultimul trimestru al acestui an, la mediile tradiţionale (televiziune, ziare), investind în publicitate cca două miliarde de dolari este o surpriză alarmantă pentru bieţii producători de cultură de pe web, îngrijoraţi, pe bună dreptate, de eventualitatea reducerii porţiei lor.

Tatăl din poveste îl percepe pe Stuart ca pe un adversar, care-i va lua nu numai fata şi jumătate din împărăţie (din agoniseală), ci chiar locul în societate (slujba). El, ca agent de bursă, nu este decât un intermediar între client şi instituţie, devenit inutil din cauza întreprinzătorilor care au înţeles (prea) repede posibilităţile Internetului. În tinereţea lui - anii şaizeci, evident - fusese şi el un nonconformist, ca toată lumea. Mai atrăgător, desigur, decât Stuart, purtase părul lung, pantaloni strâmţi, cravate late şi cămăşi înflorate. Îl revoltau oamenii între două vârste, timoraţi, conştiincioşi şi

plicticoşi, dar, tocmai de aceea, nu se gândise niciodată să le ia locul. Avea atâtea altele de făcut, o lume de schimbat. Până la urmă, s-a schimbat el şi s-a împăcat cu lumea, în care s-a mulţumit să aducă puţină ordine. S-a tuns, s-a pus pe muncă, a câştigat bani, a înaintat în ierarhie, a devenit un *yuppie*. A învăţat să utilizeze calculatorul şi astfel a făcut din bursă un loc mai puţin stresant decât haosul pitoresc dinaintea lui. A reuşit să împace noua tehnologie cu vechea cultură, găsind în toate împrejurările câte o soluţie de continuitate sau, în cel mai rău caz, de compromis. A visat răsturnarea şi s-a mulţumit cu ameliorarea. A căzut la pace cu părinţii, se înţelege bine şi cu soacra, tocmai se relaxa în familie, după atâta muncă, şi a venit Stuart ăsta cu părul în două culori, cu urechile străpunse şi cu Internet-ul în cap. Un amărât, un caraghios, un *geek*. Lasă, mai vedem noi...

STUART, UN <GEEK>

Stuart, băiatul cu părul în două culori şi cercei în sprâncene face totuşi unele concesii culturii de întreprindere. La serviciu, poartă pantaloni lungi, cămaşă şi cravată. Îl vedem, în alt clip publicitar, repezit, trecând grăbit de la desk-top la foto-copiator, scoţând exclamaţii guturale când se află în vreo încurcătură şi cotcodăceli satisfăcute când reuşeşte să o depăşească. Colegii conformişti, corecţi şi reţinuţi, îl privesc dezaprobator şi-l anunţă cu vădită satisfacţie că e chemat <sus>, la şef. Ne aşteptăm cel puţin la o mustrare viguroasă. Şeful, personaj corpolent la vârsta a doua şi costum închis la două rânduri, închide cu grijă uşa biroului în urma lui Stuart şi-l roagă sfios pe acesta să-l instruiască în efectuarea tranzacţiilor de acţiuni prin Internet. Stuart nu se lasă rugat, se lansează în demonstraţii, se ambalează, ţopăie, chiţăie, exclamă, îndeamnă. După care, nonşalant şi amical, îşi invită şeful la o mică petrecere, menţionând că va fi <vioaie>. Şeful acceptă recunoscător şi îşi conduce atent subalternul la uşă.

Stuart este un tip nou de personaj, creaţie a culturii cablate. El sperie nu atât prin neconformism, doar am văzut că generaţia părinţilor lui a fost şi mai şi, la vremea ei. Deosebirea este că, până acum, generaţiile îşi duceau luptele în acelaşi câmp cultural, disputându-şi poziţiile publice de autoritate. Astăzi, tinerii branşaţi se situează în alt plan cultural, planul virtual al ciberculturii, lăsând lumea reală,ca pe o provincie marginală şi neînsemnată, în grija celor rămaşi în urmă. Stuart se află în ciberspaţiu, în miezul lucrurilor, adică în lumea informaţiei universale interconectate, în care nu există distanţă nici în spaţiu - între sursa de informaţii şi receptorul ei - nici în timp - între stimulare şi reacţie. Repezeala lui Stuart, hilară în lumea reală, este efectul adaptării sale la vitezele lumii

virtuale. De acolo de unde se află, el nu contestă valorile vechi, ci fie le ignoră, fie le ia uşor.

Cel mai şocant lucru în comportamentul lui Stuart este manifestarea nedisimulată a entuziasmului, exprimarea hiperbolizantă, indiferenţa la gafe, trăsături care definesc tipul caracterial numit <geek>. Cultura lumii reale, de care acest talentat tânăr s-a desprins, este una a surdinei, a afirmaţiilor relativizante, a *understatement*-ului. Ea cere să spui <nu mă pot plânge>, când te simţi grozav, <cred că nu mă înşel>, când eşti absolut sigur şi <nu-mi displace>, când eşti super-încântat. În lumea reală, fiecăruia îi este teamă de câte ceva şi tuturor le este teamă de ridicol. Or, nimic nu te expune mai sigur ridicolului decât manifestarea patetică a bucuriei sau a nerăbdării. De aceea, oricât de spectaculoasă era revolta generaţiei ’68, încă era acceptabilă pentru că era nesentimentală. Ea se înscria în cultura existentă, chiar dacă dorea să o schimbe. Generaţia ,geek> şi-a găsit propriul spaţiu cultural în care se simte bine şi, în consecinţă, le tratează pe toate celelalte cu indiferentă îngăduinţă.

Tipul <geek> nu este singurul pe care cultura cablată l-a impus. Alături de el este “nerd”-ul, o variantă adusă la zi a <şoarecelui de bibliotecă>. Acesta este un expert *high-tech*, care-şi converteşte deseori inovaţiile spectaculoase din ciberspaţiu în profituri foarte reale şi substanţiale. <Nerd>-ul este însă un nostalgic al lumii <adevărate> care, după cum re-simte el, i s-a refuzat. Prin urmare, refugiul lui în cibercultură este compensator şi, probabil, doar temporar. Dexter, eroul filmului de desene animate, care inventează lucruri minunate în laboratorul propriu, dar este

incapabil de o relaţie umană profundă cu Didi, prietena lui, este un bun exemplu de <nerd>.

"Nerd"-ul şi "Geek"-ul sunt inovatorii şi întreprinzătorii timpului nostru, aşa cum erau inginerii şi managerii epocii industriale. Amândoi sunt înzestraţi tehnologic şi îndrăzneţi în idei, doar că primul este mânat în primul rând de ambiţie, adică de insatisfacţie, al doilea de plăcere, adică dezinteresat. Goana după aur (*gold-rush*) i-a atras pe îndrăzneţii secolului trecut să-şi caute norocul în California, tot acolo îi împinge goana după poziţii în ciberspaţiu (*web-rush*) pe îndrăzneţii de azi. Odinioară, era nevoie de târnăcop, astăzi, de lap-top, întotdeauna, de noroc. Reuşita industrială s-a făcut, Edison o spune, din transpiraţie (99%) combinată cu inspiraţie (1%), reuşita <nerd>-ului s-a bazat ceva mai mult pe inspiraţie, a geek-ului, predominant pe imaginaţie. O şansă pentru noi: "geek>-ul plin de succes nu pare a fi decât un Mitică virtual.

CIBER - CONVERSAŢIA

Arta conversaţiei a constituit dintotdeauna partea imediat vizibilă a unei culturi. Cultura tradiţională i-a dedicat saloanele şi cafenelele, cultura cablată îi rezervă <camerele de conversaţie" (chat-rooms). Acestea sunt situri web în care vizitatorii pot schimba mesaje în direct, exhibându-şi calităţile, exagerându-şi abilităţile, punându-şi în joc imaginaţia pentru a străluci, a cocheta, a seduce, a cuceri. Dificultatea unui amator de mondenităţi este însă aceea că, deseori, el trece dintr-un loc în altul fără să găsească nimic interesant, fără să întâlnească nimic tentant. Intelectul nu-i este stârnit de nici o dezbatere, simţurile nu-i sunt trezite de nici o propunere. Pentru a depăşi aceste probleme, Edo Segal a creat compania eNow.com, care urmează să lanseze curând, în ciberspaţiu, produsul ChatScan. Principiul este următorul. O echipă identifică mii de <camere de conversaţie> pe web, apoi agentul software inteligent ChatScan monitorizează cele mai active conversaţii care se desfăşoară în aceste situri şi le clasifică în categorii pe baza unor cuvinte cheie. Astfel, o cameră în care se discută despre André Agassi va fi clasificată la rubrica <Sport>, una în care se schimbă reţete la rubrica <Hrană>, una în care se vorbeşte în doi peri va fi numită <Erotica>, cea în care se vorbeşte fără perdea trece la categoria <Sex> ş. a. m. d. Amatorul de conversaţie poate să treacă oferta în revistă şi să aleagă una din camere după gust, sau poate indica un cuvânt cheie, punând programul să-i caute camera cea mai potrivită. Amatorii ar trebui să fie cum nu se poate mai mulţumiţi. Cu toţii îşi vor întâlni parteneri pe măsură: intelectualii se vor măsura cu minţi iscusite, sentimentalii îşi vor găsi câte un suflet-pereche, superficialii vor flirta, studioşii se vor relaxa, iar nebunaticii vor experimenta, fără riscuri, cele mai inventive raporturi. Vanitoşii vor identifica cu precădere siturile în care se vorbeşte despre ei, delectându-se cu propria notorietate, dar şi scrâşnind din dinţi la auzul bârfelor colportate ici şi colo. Necazul este că acelaşi instrument software, atât de util pentru identificarea conversaţiilor cu miez, poate fi folosit pentru a monitoriza opiniile debitate lejer de unii sau de alţii. Guvernul va afla unde se complotează, poliţia va urmări pe cei care atentează la bunele moravuri, corporaţia la care lucrezi îţi va cunoaşte gusturile, soţia va şti pe unde te mai distrezi. Aşa cum agentul secret Bretschneider îl sancţiona pe Svejk pentru practicarea defetismului de cafenea, agentul inteligent ChatScan îi trezeşte la

realitate pe cei care încă mai cred că ciberspaţiul este zona inalienabilă a libertăţii. Compania eNow îşi propune, de altfel, să înregistreze şi să studieze conversaţiile desfăşurate în direct pe www, în scopul elaborării unor studii şi a unor strategii de ordin cultural. Se doreşte, nici mai mult, nici mai puţin decât <realizarea întregului potenţial comunicaţional al Internetului, ca agregare a discursului generalizat>. Cu alte cuvinte, eNow nu doreşte doar să construiască noi produse, fie ele chiar inteligente, ci şi să elaboreze noi idei. Pentru aceasta, a înfiinţat un sit partener non-profit, eNow.org, în care activează un grup de experţi (think tank) coordonat de Kevin Kelly, un pionier al ciberculturii, redactor al revistei Wired. Sub conducerea acestuia, grupul de studii eNow.org va analiza efectele sociale ale instrumentelor software produse de societatea comercială eNow.com. Obiectul cercetărilor este <conştiinţa colectivă globală>, pe cale de a se naşte în urma interacţiunilor conversaţionale din ciberspaţiu. Intuiţia profundă care stă la baza demersului este că reţeaua informaţională interumană, facilitată de infrastructura Internetului a devenit astăzi mai curând o componentă a biologiei, decât a tehnologiei. Accesul la informaţia elaborată în timp real schimbă percepţia asupra cunoaşterii, de la o resursă depozitată, la o entitate vie, continuu prelucrată. Noosfera visată de Teilhard de Chardin îşi află concretizarea în suprafaţa pulsândă a conversaţiilor unei entităţi umane globale, care se îndreaptă vertiginos spre <punctul omega>, riscând să treacă pe alături de el.

E-MAIL-URI ŞI CAMEE

În 1852, Théophile Gautier publica volumul său *Émaux et camées*, ale cărui versuri de o rece eleganţă aveau să influenţeze o altă generaţie de poeţi, dând naştere şcolii parnasiene. Odată cu versurile, scriitorul, care arătase cum trebuie depăşit romantismul juvenil prin trecerea de la inspiraţie la teorie, oferea şi o metodă de creaţie, transpoziţia artistică (*la transposition d'art*). Ea consta din înregistrarea exactă a impresiilor produse de experienţa estetică a receptării unei opere de artă, astfel încât artificiul rezultat îşi găsea sursa într-un alt artificiu. Prin aceasta se recunoştea, poate pentru prima dată în istoria culturii, că procesul de producţie simbolică se hrăneşte mai cu seamă din el însuşi. Refuzând iluzia <vieţii>, poezia se imobiliza în obiectualitate, refluxul existenţial lăsa, pe nisipurile zvântate al artei, risipite ici-colo, emailuri şi camee.

Metoda <transpoziţiei artistice> a lui Gautier funcţionează cu succes şi în zilele noastre, chiar dacă este departe de a fi conştientizată. O scrisoare redactată şi expediată prin mijloace electronice, un *e-mail,* este, precum *email*-ul lui Gautier, expresia unei experienţe culturale, redarea promptă a impresiilor personale sub impactul informaţional. E-mail-ul nu este o simplă revenire la epistola de odinioară, ameninţată de dispariţie odată cu inventarea telefonului. Stilul epistolar tradiţional era supravegheat cu grijă, dat fiind persistenţa scrisorii ca obiect. Formatul suportului de hârtie, raportul dintre gol şi plin, grija pentru aspectul <iconic> al paginii impuneau tipul retoricii şi mijloacele de persuaziune, atât în scrisorile de dragoste, cât şi în cele de afaceri. Scrisoarea electronică, desfăşurându-se pe ecran ca pe un rulou fără sfârşit, scuteşte pe emitent de grija tehnoredactării. Faptul că formatul standard al oricărui program de e-mail prevede rubrica <Titlu> schimbă

raportarea scriptorului la propriul text. El va fi tentat să se concentreze asupra unei informaţii punctuale, bine circumscrise în conţinut, renunţând la convenţiile privind lungimea medie convenabilă a unui mesaj şi va zăbovi să aleagă un titlu inspirat, având şi rol de <Motto>. Epistolierul electronic se controlează cu mai multă atenţie decât atunci când vorbeşte la telefon cu toate că, paradoxal, este convins că scrisoarea este un mijloc mai discret de comunicare decât convorbirea. Se poate convinge cu uşurinţă de contrariu: un e-mail ajuns în mâna adversarului seamănă mai mult cu <o scrisoare pierdută> decât cu o convorbire interceptată.

Acuzaţiile împotriva lui Bill Gates se bazează pe un munte de e-mail-uri interne şi de note de serviciu pe care Departamentul de Justiţie al SUA le consideră ca fiind evidenţa cea mai clară a încălcării legislaţiei antitrust de către compania *Microsoft*. Punând e-mail-urile compromiţătoare în context, cadrele superioare ale firmei vor încerca să demonstreze judecătorului Thomas Jackson că aceste documente constituie tocmai dovada peremptorie a încurajării de către *Microsoft* unei competiţii sănătoase şi viguroase. În acest scop, vor recurge şi la expertul firmei în probleme economice, care nu este altul decât profesorul Schmalensee, decanul lui Sloan School of Management de la MIT, frumos exemplu de alianţă între puterea banului şi forţa cunoaşterii.

În China s-a pronunţat primul verdict de condamnare pentru activităţi disidente prin intermediul poştei electronice (e-mail). Lin Hai, un tânăr inginer de calculatoare din Shanghai în vârstă de treizeci de ani, a fost condamnat la doi ani de închisoare pentru că a furnizat cca 30.000 de adrese de poştă electronică unei organizaţii din SUA, <VIP Reference>. Această organizaţie trimitea la adresele

comunicate studii şi eseuri pe teme politice cu referire specială la China. În sentinţa aplicată lui Lin Hai, s-a invocat subminarea puterii de stat. <VIP Reference> este doar una dintre organizaţiile care trimit prin poştă electronică în China materiale cu conţinut subversiv. Cetăţeni disciplinaţi şi prevăzători conectaţi la Internet s-au grăbit să anunţe autorităţile că au primit materiale similare fără a le fi cerut. Se pare că toate statele autoritare vor institui brigăzi de ciber-poliţie pentru a bloca orice corespondenţă electronică suspectată ca fiind subversivă. Tehnologia nu este însă pregătită încă să înfrunte problemele socio-politice pe care ea însăşi le-a creat.

Există şi alte neplăceri, mai benigne, create de poşta electronică, cum ar fi poluarea informaţională prin scrisori nedorite şi sărace în conţinut, aşa-numitul *spam*. Fiecare abonat la Internet este în pericolul de a pierde vremea sortând mesaje care conţin anecdote răsuflate, reclame dubioase, veşti neinteresante. Ele sunt retrimise prin intermediul unor binevoitori care, seduşi de simplitatea comenzilor de redirecţionare, contribuie la sufocarea canalelor de transmisie cu aceeaşi dezinvoltură cu care măresc poluarea materială aruncând hârtii pe jos. E-mail-urile cu profil de camee trebuie căutate prin maldăre de rumeguş.

SNOBISM PE INTERNET

Într-o societate riguros ierarhizată, în care mobilitatea socială este minimă - fiecare are un loc şi fiecare stă pe locul său - şi în care comunicarea se face preponderent pe verticală - distant şi aţos cu subalternii, obedient şi onctuos cu şefii – snobismul este un fenomen firav şi neînsemnat. Dimpotrivă, posibilitatea saltului de la o treaptă socială la alta este anticipată mental prin transpunerea imaginară în habitudinile şi orizontul ideatic al celui perceput, doar temporar, ca superior. Uneori, mimarea ţinutei celui mai sus-pus precede înaintarea propriu-zisă, ca un bun exerciţiu pregătitor: pentru a obţine victoria, este bine să te pui în starea celui care a cîştigat-o deja. Alteori, saltul vine pe neaşteptate, dintr-un noroc sau dintr-o toană a istoriei şi atunci imaginarul este cel care trebuie să recupereze grabnic, prin imitaţie stîngace, întîrzierea cauzată de neobişnuita generozitate a realului. Aceste manifestări ale snobismului, prilejuite amîndouă de deplasarea în sus pe scara socială, sînt însă oarecum palide şi neinteresante faţă de cele pe care le oferă o societate egalitară, în care comunicarea orizontală este mai curînd regula decît excepţia. Aici, nevoia de delimitare, de definire vagă, nuanţată, a particularităţilor care te fac ireductibil la colectivitatea amorfă, impune regulile distanţării, singurele prin care se poate construi o imagine acceptabilă despre sine, adică una care să poată fi oferită ca monedă de schimb în comerţul social. Într-o lume a egalitarismului social, snobul crede că numai făcînd eforturi pentru a te distinge ajungi să dobîndeşti “distincţia”, în timp ce, pentru spiritele echilibrate, distincţia “naturală“ este cea care te face, în mod firesc, să te distingi.

Infrastructura tehnologică a Internet-ului, prin accentuarea fără precedent a comunicării orizontale, în reţea, exacerbează tendinţele de snobism pe care orice structură egalitară le secretă. Simptomele cele mai vizibile se leagă de delimitarea “domeniului”. Domeniul, pe Internet, este echivalentul proprietăţii imobiliare, îndeosebi în ceea ce priveşte valoarea ei simbolică, legată de prestigiu. Aşa cum este important să te situezi, în spaţiul real, în zonele locative de prestanţă, ca Bloomsbury, Cotroceni, Schwabing,

Primăverii sau Saint Germain des Près, în spaţiul virtual, deteritorializat, al *world wide web*-ului este esenţial să te defineşti prin numele simbolic al domeniului în care te localizezi şi prin care te identifici. Esther Dyson, în excelenta sa carte *Release 2.0 (A Design for Living in the Digital Age)*, relatează că cel mai rîvnit nume de domeniu virtual – *business.com* - a fost achiziţionat pentru suma de 150.000$. Nu este vorba aici numai de eleganţa şi de eufonia adreselor de *e-mail*, ci de distincţia conferită de un "nume bun", întru totul asemănătoare particulei de nobleţe care însoţea altădată dobîndirea unei proprietăţi.

Nu numai domeniul te defineşte, ci şi "grupurile de discuţii" cărora le aparţii. Cele în care te poţi înscrie printr-o simplă scrisoare nu sînt şi cele mai prestigioase. Un nou venit pe Internet se află în dilema lui Groucho Marx, pe care nu-l trăgea deloc inima să se înscrie în vreunul dintre cluburile care l-ar fi acceptat, tocmai pe el, ca membru. Oricum, o vreme te vei resemna să frecventezi *le petit cercle* din salonul Verdurin, aşteptînd să fii primit *du côté de Guermantes*. Exclusivismul grupurilor *chic* de pe Internet poate merge de la perceperea unei taxe ridicate de intrare pînă la închiderea informaţională sub forma *Intranet*-ului. Aceasta din urmă, însă, contrazice chiar principiul reţelei, privîndu-te de orice intervenţie a imprevizibilului, cel atît de puternic încărcat informaţional.

Constituirea ca hipertexte a documentelor de pe *world wide web* este o provocare tehnică la adresa snobismului. Cuvintele subliniate dintr-un document trimit, printr-un simplu *click* al *mouse*-ului, la alte documente, localizate în alte *situri*. Un *link* – o legătură între documente – nu este însă niciodată inocentă, deoarece

expune la contaminarea inter-domenială, cu riscul de a se ajunge chiar la compromitere. S-a văzut aceasta în cazul agitaţiei informaţionale provocate de *Sex-gate* – mult mai vie pe Internet decît în mediile relativ tradiţonale – cînd *situri* onorabile prin modul de concepţie a paginilor au fost conectate cu altele, în care scandalul se răsfăţa multimedial şi deşuchiat. Legăturile informaţionale, ca şi cele erotice, sînt periculoase, după cum ştim deja dintr-un celebru roman care recurgea la forma epistolară pentru a investi cu sensuri culturale infrastructura comunicaţională a secolului al XVIII-lea.

Tendinţa snobismului este de a diferenţia siturile de pe *world wide web* după diferite criterii de calitate şi de frecventabilitate. O întreagă armată de evaluatori "neutri" se ocupă cu marcarea siturilor în funcţie de diferite caracteristici şi criterii de valoare. Activitatea de evaluare a început în numele pudoarei – era necesară protecţia *surferilor* minori de paginile indecente – a continuat în numele corectitudinii politice – pentru a se permite evitarea paginilor cu coloratură rasistă şi revizionistă - şi a ajuns la certificarea calităţii ofertei informaţionale după modelul acreditat de cîţiva ani în spaţiul economic european. Asemenea arbitrilor eleganţei care decretau periodic ceea ce este *in* sau *out* în ambientul socio-cultural, evaluatorii menţin trează atenţia snobilor prin ierarhizarea variabilă a surselor şi resurselor diverselor fluxuri informaţionale. Indiferent că este sau nu o constantă a naturii umane, snobismul este modelat de tehnologia comunicării pe care, la rîndul lui, o influenţează prin continua inventare de noi criterii de distincţie, mereu nebuloase, mereu schimbătoare.

MOARTEA VINE PE
WORLD WIDE WEB

Liam Youens era în clasa a opta, când s-a îndrăgostit de colega lui de clasă, Amy Boyer. De obicei, iubirile din liceu sunt sortite să ajungă dulci amintiri, nu căsătorii împlinite. Ele sunt violente, dar provizorii, pasionate, dar jucăuşe, neastâmpărate, dar neserioase. Ataşamentul lui Liam s-a dovedit, dacă nu mai profund, în orice caz mai statornic. Ajuns în clasa a zecea, a înţeles că primise un mare dar: acela de a trăi o dragoste unică, absolută. Persoana iubită întruchipa însăşi semnificaţia adâncă a lumii, fără ea, întreaga existenţă ar fi fost golită de sens. Îndepărtarea lui Amy nu numai că ar fi lăsat lumea pustie (*une de perdue, et tout est dépeuplé*), dar ar fi scos-o şi din ţâţâni (*out of joint*, ar fi spus Hamlet).

Domnişoara Boyer era de cu totul altă părere. Liam îi era indiferent ca bărbat şi antipatic ca admirator. Insistenţele îl făceau dezagreabil, iar fixaţia inconfortabil. Elanul romantic declanşat fără voia sau ştirea ei îi părea doar o reacţie psihic şi social incorectă. Imună la literatură, fata nu avea nici înclinaţie pentru aventură şi nici interes pentru o legătură.

Pentru un cititor, ceea ce Liam, probabil, nu era, familiarizarea cu situaţiile similare, atât de numeroase ar fi fost, poate, o consolare. El ar fi constatat, de asemenea, că atât chinurile dragostei neîmpărtăşite, cât şi presiunea pasiunilor înnăbuşite împing nu o dată la deznodăminte fatale, în genul soluţiei *Werther* (finale). Între resemnarea adusă de sentimentul solidarităţii şi înverşunarea stimulată de exemplul radicalităţii, psihicul lui s-ar fi stabilizat, e de sperat, într-o stare intermediară. Nu a fost cazul. Liam a căutat de unul singur, timp de şase ani, o soluţie şi a ales-o pe

cea mai tragică: să-şi omoare iubita, apoi să se sinucidă. Ceea ce s-a şi întâmplat la 15 octombrie 1999.

Povestea ar fi fost doar o dramă patetică, bună pentru tabloide, dacă n-ar fi conţinut un detaliu semnificativ, care să pună societatea pe gânduri: crima a fost anunţată din vreme pe world wide web, iar cultura cablată a furnizat, în parte, mijloacele comiterii ei.

Liam Youens nu era un adept al scrisului şi cititului, în schimb era un pasionat al Internet-ului. Ciberspaţiul era pentru el atât o zonă de explorare, cât şi un mediu de exprimare. Ştia să navigheze cu abilitate de la un sit la altul pentru a se informa şi îşi construise cu migală propria lui pagină, pentru a se afirma. Aşa cum alţii îşi încredinţează frământările jurnalui intim, sau şi le depăşesc, transfigurându-le în ficţiune, Liam le împărtăşea pe ale sale lumii, înscriindu-le la propria lui adresă. Situl său etala explicit decizia de a comite crima, laolaltă cu motivaţiile şi detaliile aferente. Moartea lui Amy Boyer fusese anunţată din timp pe www.

Mai mult decât să-i găzduiască proiectul, web-ul avea să uşureze şi comiterea crimei. În cei şase ani cât Liam îşi cultivase obsesia, Amy terminase liceul, îşi schimbase domiciliul, şi îşi luase o slujbă. Telefonul la care răspundea era înscris pe numele tatălui ei vitreg, ca urmare era ca şi imposibil să fie găsită. S-a dovedit însă că serviciile de informare oferite gratuit de paginile galbene ale web-ului sunt extrem de eficiente. A fost destul ca Liam să furnizeze un nume, că a şi aflat, cuasi-instantaneu, adresa de acasă şi de la serviciu, numerele de telefon şi adresa de e-mail. Restul a urmat cu inevitabilitatea destinului. Asasinatul şi sinuciderea s-au petrecut în lumea reală, ele existau însă dinainte, ca proiect şi implementare, în cea virtuală.

Tragicul fapt ridică două probleme contradictorii: confidenţialitatea şi controlabilitatea. Oricine poate să înfiinţeze un sit pe www, iar companii ca *yahoo.com, geocities.com, tripod.com, netscape.com, msn.com* oferă gratuit spaţiu, ca şi instrumente de construcţie deosebit de comode. Principial, aceste companii nu pot fi ţinute responsabile pentru conţinutul paginilor pe care le găzduiesc pe serverele lor, mai ales că acesta se schimbă continuu. Chiar dacă monitorizarea tuturor milioanelor de pagini de pe web ar deveni posibilă în viitor, acest lucru n-ar fi deloc de dorit, deoarece ar redeştepta spectrul vigilentului *Big Brother*, oroarea tuturor comunităţilor, virtuale sau nu. Este adevărat că, încă de pe acum se practică filtrarea siturilor pornografice, dar în acest caz este vorba de un conţinut specific, uşor de recunoscut prin mijloace automate.

Pe de altă parte, înscrierea în bazele de informaţii de pe web a datelor personale, inclusiv a celor privind preferinţele în calitate de consumator, pare un preţ mic de plătit în schimbul atâtor servicii utile. A-ţi declina identitatea în schimbul unui avantaj pare convenabil, având în vedere că nu costă nimic. În realitate, această informaţie este ulterior vândută altora, în scopuri nu totdeauna clare, nici inocente. Valoarea unui nume este percepută numai în momentul în care-l pierzi, aşa cum Peter Schlemihl şi-a regretat propria lui umbră abia după ce a vândut-o.

CIBER-SEXUALITATEA

Cu câţiva ani în urmă, s-a înregistrat primul divorţ datorat unui adulter virtual. Soţul - un american - şi-a surprins soţia în plină relaţie nepotrivită, mediată de calculator. Faptul că partenerul era situat fizic la antipozi (în Australia) nu i-a uşurat acesteia cu nimic situaţia. Cibersexualitatea a căpătat astfel o recunoaştere legală şi a preluat toate ingredientele apetisante ale fructului oprit. Actul sexual asistat de calculator este nu numai o emulare a celui real, în sensul că duce la aceeaşi împlinire eliberatoare prin metode simple şi ferite de risc, ci şi o simulare a lui, pentru că instituie modalităţi similare de interactivitate. Ca în orice situaţie de modelare a realităţii, simularea facilitează stimularea: contribuind la o mai bună înţelegere a fenomenului studiat, ea permite dezvoltarea unor practici mai sofisticate şi mai eficiente. Pasul necesar pentru a trece de la simulare la stimulare, respectiv de la teorie la tehnologie este astăzi mai mic decât cel care despărţea altădată sublimul de ridicol.

Puţinii fericiţi care au acces la instrumente de calcul cu performanţe ridicate şi la accesorii pretenţioase se pot bucura de deliciile cibersexului bazat pe realitatea virtuală. Imagini tridimensionale realiste şi interactive se modifică în funcţie de mişcările capului şi ale mîinii echipate cu mănuşa senzorială. Instrumente precise monitorizează reacţiile organice ale subiectului şi-l asistă la nevoie. Fantasme delicioase se pliază la gustul fiecăruia şi se lasă manipulate fără a opune vreo rezistenţă. Esteticianul René Berger, trecut la acea dată de optzeci de ani, povestea că numai pudoarea îl împiedica să descrie senzaţiile pe care i le produsese o astfel de ciber-experienţă. Cu toate acestea, realitatea virtuală, în ciuda efectelor ei spectaculoase, lasă de dorit în privinţa respectării unei reguli esenţiale ale oricărei relaţii sexuale: raportul ambiguu cu

alteritatea. Acest raport este definit încă de Platon în *Lysis*, el explicând că o relaţie de dragoste presupune să ai ceva comun, dar şi ceva deosebit faţă de partener, iar diferenţa să nu fie nici previzibilă, nici statică. Teoria din *Lysis,* mai atrăgătoare decât complementaritatea rigidă din *Symposion,* introduce în ecuaţia amoroasă jocul nedeterminării. Or, fantasmele sintetizate de calculator prin procedeele realităţii virtuale nu ies niciodată din orizontul de aşteptare al subiectului, aşa cum a fost el stabilit de către programator. Tocmai lipsa oricărei rezistenţe, reacţiile prea prompte şi prea <adecvate> la iniţiativele subiectului, aservirea integrală a ambientului fantasmatic la dorinţele acestuia fac din virtualitate o soluţie prea comodă pentru a fi satisfăcătoare. Ne aflăm într-un caz în care submisiunea subminează posesiunea.

Da aceea, s-a răspândit o altă formă de cibersex, de altfel mai accesibilă, fiind tehnologic la îndemâna oricui: comunicarea mediată de calculator (CMC) realizată, în esenţă, prin intermediul mesajelor scrise. Cum, scrisori de dragoste, doar atât? ar ricana amatorii de picanterii. În realitate, este vorba de forme de stimulare reciprocă care au, aşa-zicând, *loc* în <saloanele de conversaţie> (*chat rooms*) de pe Internet, situri în care membrii înregistraţi pot, plătind sau nu o taxă, să se antreneze în discuţii, eventual erotice, finalizate în fel şi chip. Cercetările de ciber-sociologie, efectuate cu seriozitatea care acompaniază orice demers ştiinţific, arată că există două tipuri de practici în domeniu. Prima este masturbarea individuală însoţită de mesaje referitoare la ceea ce se execută în timp real sau conţinând sugestii pentru acţiunile partenerului. A doua constă în relatarea unei naraţiuni cu conţinut sexual excitant, la care ascultătorul colaborează prin întrebări sau intervenţii augmentative. În ambele

cazuri, se pot utiliza şi mijloace multimedia, trimiţându-se, pe cale electronică, videoclipuri animate privind activitatea în curs, realizate cu ajutorul camerei de luat vederi.

Comunicarea erotică în spaţiul virtual a fost precedată de exemple ilustre din lumea literară. Dacă ar fi trăit astăzi, Balzac ar fi întâlnit-o pe D-na Hanska pe Internet, probabil într-un grup de discuţii dedicate romanelor sale. Ascultătorii povestirilor din Decameronul sau cei ai nuvelelor Margueritei de Navarre nu erau mai puţin stârniţi decât participanţii la şedinţele de cibersex. Mai recent, telefoanele erotice au căutat să îndeplinească o funcţie similară. Există însă o deosebire fundamentală faţă de aceste precedente, care este în măsură să contribuie la o regândire, chiar la o reinventare a sexualităţii, fapt presimţit de către Rimbaud când scria că <L'amour est à réinventer>[3]. Internetul permite, pentru prima dată în istoria erotismului, asumarea unei identităţi arbitrare în cadrul unui act împlinit în timp real. La telefon, identitatea reală poate fi mai greu mascată, iar partenerii erotici sunt previzibili tocmai datorită profesionalismului lor. Corespondenţa, afară de cazul cînd se adresează unei persoane publice, presupune o relaţie socială prealabilă şi, oricum, implică întârzieri frustrante între stimul şi răspuns. Doar în ciberspaţiu poţi înainta mascat (*larvatus prodeo*) în căutarea aventurii, precum Descartes în căutarea adevărului.

CIBER-PORNOGRAFIE ÎN FAUST II

Scena Mumelor (*Mummenschanz*) din actul întâi al părţii a doua a lui *Faust* a fost interpretată de regulă în termenii arhetipurilor platonice. Faust, ajutat de cheia dată de Mefisto, coboară în ţinutul Mumelor, pentru a aduce în faţa împărtului şi a curtenilor săi, imaginile ideale ale frumuseţii, chipurile Elenei şi al lui Paris. Exegeza clasică, prezentată sistematic de Ştefan Augustin Doinaş în notele care însoţesc traducerea sa, consideră Mumele ca fiind păzitoarele esenţelor imuabile şi eterne din care-şi trag originea existenţele particulare. Astfel, ele ar fi o mixtură ingenioasă între ideile platonice şi fenomenele originare. Mai nou, caracterul conceptual, abstract al acestei plăsmuiri goetheene a fost contestat, subliniindu-se că scena prezintă mai curând triumful imaginaţiei poetice, decât performanţa intelectului abstract. O perspectivă psihanalitică vede în Mume forţa feminină a creativităţii primordiale, presiunea fertilităţii dornice de întrupare, resursa fundamentală a inspiraţiei născătoare de forme.

O lectură dezinhibată a textului transformă reprezentaţia oferită de Faust dintr-o benignă pastorală într-o şocantă sesiune de ciber-pornografie multimedială. Desigur, nu are nici o importanţă dacă Goethe, care a anticipat atâtea, a presimţit şi *world-wide-web*-ul. Lectura scenei *Mummenschanz* din perspectiva culturii cablate este mai puţin importantă pentru înţelegerea lui Goethe, cât pentru descifrarea semnificaţiilor culturale ale tehnologiei informaţiei. Cu alte cuvinte, nu ciber-pornografia oferă cheia interpretării scenei Mumelor, ci aceasta din urmă permite descifrarea dimensiunilor culturale ale ciber-pornografiei.

Zona Mumelor este depozitarul întregii cunoaşteri, arhivate după procedee complicate şi secrete, care îi dau o aparenţă informă,

lipsită de repere, de unde riscul rătăcirii la nesfârşit: *Chiar de-ai străbate înotând oceanul, / Având doar infinitu-n faţa ta, / Tot ai vedea ceva. În verde-linul / Azur tot ai vedea plutind delfinul, / Şi nori, şi constelat-cerescul sfeşnic - / Dar n-ai să vezi nimic din golul veşnic. / Nici pasul nu vei auzi că-l faci, / Nimic solid nu vei găsi, să zaci!* - îl previne Mefisto pe Faust. Pentru a-l ajuta, îi oferă ajutorul magic al unei *chei*: *.../ Ia cheia asta! / E cam mititică! / Hai, ia-o-ntâi, şi n-o să-ţi pară mică! / Ah creşte! Fulgeră în mâna mea! / Pricepi acum tot ce posezi prin ea?* Psihanaliştii vor să vadă în cheia <cam mititică> simbolul falic al libidoului. Ni se pare că ea simbolizează elementul tehnic esenţial pentru navigaţia pe teritoriile memoriei culturale, instrument fără de care informaţia şi cunoaşterea de *web* rămân invizibile. Cheia nu este un simbol falic, ci un *browser*, ca *Netscape* sau *Internet Explorer*, asociat cu un motor de căutare de tip *Yahoo* sau *Altavista*. Cu ea, Faust este capabil să pătrundă în teritoriul plăzmuirilor, astăzi numit ciberspaţiu, unde, scormonind în voie memoria culturală (*de-veacuri-săvârşitul*), poate alege tot ceea ce-i pofteşte fantezia: *Cobori, atunci! Ori suie! E tot una. / Dar smulge-te din tot înfăptuitul / Spre-un limb de plăzmuiri ce nasc într-una! / Te bucure de-veacuri-săvârşitul.* Constantin Noica observă cu acuitate că Elena şi Paris se încorporează în spectral, nu în real, prin aceasta Mefisto instituind primatul posibilului asupra realului. Pentru reuşita operaţiei, este nevoie de activarea imaginaţiei, de aceea Astrologul, căruia Mefisto îi suflă tot ce spune, invocă magia care *să-ncătuşeze raţiunea tuturora; / În schimb ţâşnească, liberă să fie / Mărita, îndrăzneaţa fantezie! / Vedeţi acum ce-n vis doar aţi văzut, / Posibil nu-i, dar vrednic de crezut.* Cu cuvintele lui Noica, raţiunea trebuie stinsă şi în locul ei

trebuie descătuşată fantezia, ca expedient. Imaginile celor doi îndrăgostiţi ideali aduşi în faţa publicului nu au însă nici spectralitatea umbrelor, nici schematismul abstracţiunilor. Ei sunt *imagini ale vieţii, mişcând, dar fără viaţă*. Ciberspaţiul face posibil să aduci în faţă din veşnicia virtualului tot *ce-a fost cândva în fast şi măreţie*. Păstrat în băncile de date şi de cunoştinţe, memorabilul *se iscă-iar; căci veşnic vrea să fie.*

Scena în care curtenii se delectează privind lubric apariţiile foarte realiste ale îndrăgostiţilor mitici are toată savoarea siturilor pornografice interactive. Nici în cele mai deşănţate *chat-room*-uri n-ai auzi comentarii mai picante. Femeile se excită văzând în Paris *un stâlp arzând al tinereţii-n floare!*, *cu buze pline, scrise cald*. E *drăgălaş,* însă de o virilitate robustă, *lipsită de fineţea* curteanului, mai apropiată de rusticitate. De altfel e *aproape gol, molatic şi plăcut*, stând tolănit într-o atitudine cu totul neconvenţională. La rândul ei, Elena nu e numai răvăşitor de frumoasă, dar şi înzestrată cu detalii sexy. Ea este *înaltă, corp frumos, dar capul mic*, cu piciorul *cam grosuţ un pic, majestuoasă*, dar *deşănţată* şi *de tip comun*. Într-un cuvânt, *teribil dar pentru flăcău* această *comoară care a trecut prin multe mâini,* ea fiind încă *de la zece ani o poamă rară*. Cei doi nu ezită să treacă la acţiune, incitându-i la maximum pe voyeuri. Paris *o prinde ca un brav erou, nu ca un flăciandru. Ea se apără, dar tandru* etc. etc. Interactivitatea acestei ciber-pornografii multimediale se manifestă nu numai prin comentariile din asistenţă, ci ş prin intervenţia directă a lui Faust, care, cu cheia 'mititică' în mână (*nu-i cheia-aceasta încă-n mâna mea?*), se înfige între cei doi pentru a-i lua bărbatului locul şi funcţia. Confuzia dintre virtual şi

real nu întârzie să declanşeze o catastrofă, pericol ce pândeşte nu numai pe fantastul de odinioară, ci şi pe cibernautul de astăzi.

ROMÂNUL EROTIC ŞI VIRTUAL

Revista virtuală *nerve.com*, una dintre cele mai frecventate pe wwww, promovează erotismul sofisticat, dar refuză pornografia, dându-i, totuşi, precaute târcoale. Sexul este, în paginile ei, obiect de reflecţie, subiect de conversaţie, pretext de *surfing* cultural, ca vânătoarea în *Pseudo-Kinegetikos*. Nu demult, revista a publicat o nuvelă intitulată *Românul*. Autorul, americanul Bruce Brenderson, descrie o experienţă erotică homosexuală (imaginară?) pe care ar fi avut-o cu un român la Budapesta. Etnicitatea joacă un rol important în această relaţie, iar modul în care naratorul american percepe figura românului ca postură corporală şi dinamică psihică ni s-a părut demn de comentat.

Naratorul îşi întâlneşte eroul pe cheiul Dunării, în Pesta, văzându-l abia detaşat de fundal, ca o pată ceva mai neagră decât întunericul înconjurător. <Avea un nas enorm – ca un scut - şi maxilare puternice, de tip slav (?!! *n.m., AM*), cu pometi accentuaţi, aproape asiatici (*s.m., AM*). Era foarte slab, dar vânjos, iar gesturile lui păreau melodramatice din cauza gâtului lung şi a privirii melancolic-bănuitoare. Naratorul precizează că pielea mătăsoasă a românului era acoperită de cicatrici vechi şi de vânătăi proaspete, fapt ce subliniază rolul clasic *macho* asumat de personaj. De altfel, acesta nu uită să precizeze că dispreţuieşte efeminarea şi se lasă cumpărat doar pentru a câştiga ceva valută. <Sunt român, dar nu din vina mea>, spune el, plângându-se de sărăcia din ţară, <unde salariul mediu este mai mic de o sută de dolari pe lună>, şi de ostilitatea ungurilor, pe care o suportă însă cu demnitate. Aici naratorul îşi arată repede ignoranţa, repetând clişeul bine impus internaţional că resentimentele ungurilor faţă de români sunt legate de <exterminarea a mii de etnici maghiari din România>.

Românul se comportă bizar, alternând umilinţa cu orgoliul exagerat, submisiunea cu atitudinea dominatoare. Timid faţă de portarul galonat al hotelului Gellert (<până şi obiectele sexuale au conştiinţă de clasă>, comentează americanul), el se arată autoritar în raporturile cu clientul. În orice situaţie, ştie să-şi păstreze ţinuta demnă a unei masculinităţi cultivate cu grijă. Vede în plăcere un joc bine controlat între demnitate şi duplicitate, atitudine despre care americanul crede că este tipică pentru dezmoşteniţii soartei. <Unii oameni îşi abandonează identitatea odată cu hainele, rămânând doar ca nişte pulsiuni calde şi anonime ale unei dorinţe generice. Altora, nuditatea le accentuează individualitatea şi le pune în evidenţă specificitatea culturală. Românul făcea parte, evident, din a doua categorie. Mereu conştient de sine, îşi juca rolul cu precizie şi fineţe."

Naratorul este fascinat de combinaţia dintre statutul economic precar şi atitudinea orgolioasă, deloc obişnuită în ţara lui. Acolo, fiecare se întinde cât îi este plapuma şi are atâta demnitate cât îi îngăduie contul din bancă. Românul adoptă poziţii subordonate de nevoie, în conformitate cu principiul necesităţii, dar se răzbună pe celălalt şi se pedepseşte pe sine în acelaşi timp, refuzând să se abandoneze principiului plăcerii. În relaţia dintre narator şi erou se confruntă etica protestantă cu sentimentul ortodox al culpei, cultura anglo-saxonă ambigenă cu cea mediteraneană masculină, clasa de mijloc modestă şi prosperă cu lumpen-intelectualitatea mândră şi săracă. Actul erotic este în mod simbolic ratat, arătând că între cei doi nu a avut loc o comunicare, ci o înfruntare. Fiecare din ei se înşeală însă în privinţa scopului urmărit de celălalt. Americanul caută să se abandoneze în numele indulgenţei faţă de sine însuşi, românul – duplicitar – vrea să profite material, dar să şi crească în

faţa propriilor ochi. Primul vrea să uite de sine, să se odihnească de o identitate culturală prea exigentă, al doilea vrea să-şi reafirme o identitate pe care o simte fragilă şi volatilă. Singurul moment uman, care întredeschide posibilitatea unei reale duioşii este ratat, prin intervenţia neîndemânatică a americanului. Când românul îi spune că şi-ar dori un tată asemenea lui, americanul replică grăbit că asta i-ar curma brutal fantasmele erotice: <taci, că strici totul!>

După despărţire, americanul meditează la buna structurare a societăţii occidentale care favorizează multiplicitatea identitară, dar împiedică contactele prea apropiate între grupuri eterogene. <Societatea civilizată este astfel alcătuită încât să prevină efectul toxic al contactelor semnificative cu cei damnaţi. Odată ce te-ai apropiat de ei, nu te mai poţi întoarce înapoi, rămâi prizonier al realităţii lor, pe care o vei îndrăgi cu oroare tot restul vieţii.>

SCUFIŢA ROŞIE PE INTERNET

O reclamă prezentată exasperant de des la toate posturile americane de televiziune ne arată o persoană feminină atrăgătoare, cu ochi albaştri şi un frumos blazer roşu, dar cu figura crispată, exprimând fără dubiu mesajul <eu muncesc, nu mă joc>. Într-adevăr, duduia lucrează concentrată, aplecată asupra calculatorului, cu privirea aţintită spre ecran. Surprinzător, la o apăsare pe clape, un individ dă buzna pe fereastră şi începe să-i turuie propuneri indecente. La următoarea comandă a claviaturii, personajul dispare dar în locul lui îşi fac apariţia doi luptători masivi de *catch,* care-şi văd de treabă înlănţuiţi pe parchet, dezgustând-o pe operatoare. Încă o comandă, şi o formaţie de muzică rock tulbură cu decibelii ei atmosfera de lucru. Explicaţia vine curând, printr-un mesaj susurat blând telespectatorilor: doamna cerceta Internet-ul în căutare de informaţii relevante pentru firma sa, utilizând un program de căutare fără filtru, care-i oferea la grămadă curiozităţi, noutăţi, distracţii, tentaţii şi multe alte lucruri <cool>. Această varietate îi depăşea posibilităţile de selecţie şi i le copleşea pe cele de concepţie. Soluţia, una singură: să intri în păienjenişul informaţional numai prin portalul *www.dow.jones.com*, cel care oferă trasee de seriozitate garantată prin situri cu informaţie economică sobră, fără *entertainment* spectacular. Jacheta Roşie şi alte persoane cu demnitate şi probitate la fel de lăudabile vor fi astfel scutite de incidente penibile, întâlniri fortuite cu Lupul Rău pe potecile Internet-ului, care să le abată din drum sau măcar să le întârzie îndeplinirea misiunii pentru care sunt plătite, şi nu puţin.

Reclama arată competiţia acerbă dintre diversele firme care oferă asistenţă în navigarea prin ciberspaţiu. Portalul deţinut de o astfel de firmă este un ansamblu de servicii organizate în jurul unui

instrument de căutare sistematică a informaţiei prin bazele de date interconectate. *Yahoo, Lycos, Altavista, Infoseek, Netscape* şi mai nou-venitul *MSN* al lui Microsoft se luptă între ele pentru a ademeni spre situl lor pe cel care deschide calculatorul cu intenţia de a naviga. Ultimele două sunt avantajate de faptul că au creat ele însele programul de explorare, nu numai pe cel de orientare. Ca urmare, activarea lui *Netscape Communicator* sau a lui *Internet Explorer*, conduce automat la pagina-portal a firmei *Netscape*, respectiv *Microsoft,* în timp ce pentru a ajunge la altă intrare primitoare, de exemplu pentru a putea întreba de drum pe un excelent consilier ca valetul Jeeves (personaj preluat din romanele lui Wodehouse), trebuie, o dată programul de navigare activat, dată o comandă specială (în speţă *www.askjeeves.com*).

Asocierea dintre portal şi mare ne este familiară, căci o găsim deja în Eminescu. Okeanos doar plânge pe canaluri, în timp ce luna pătrunde pe scări de marmură, prin vechi *portaluri.* De data aceasta însă, ea nu mai pierde vremea <înălbind pereţii>, ci pluteşte pe mişcătoarea singurătate a mărilor informaţionale, luminând ici şi colo câte un fragment de cunoaştere. Dorinţa de atrage un număr cât mai mare de utilizatori face ca portalurile să ofere cât mai multe şi mai diverse servicii: lectura on-line a ziarelor importante, informarea politică şi economică personalizată, posibilitatea de a contacta oameni în vogă, accesul la diverse forme de amuzament, deţinerea gratuită de căsuţă poştală şi pagină de prezentare etc. Noutatea strategiei lui *dow.jones.com* este orientarea spre un anumit tip de client, ale cărui caracteristici au fost studiate în prealabil cu fineţe şi competenţă psihologică. Firma se adresează celor serioşi, nu celor

mulţi, ştiut fiind că încercarea de a capta pe toată lumea, de la vlădică la opincă, cel mai adesea nu câştigă pe nimeni.

O cale importantă de a obţine succesul într-un mediu competitiv este să nu fii tu însuţi fascinat de excelenţa serviciilor pe care le oferi. Patrick J. Naughton, vicepreşedintele portalului *Infoseek*, în vârstă de 34 de ani, a ignorat, spre nefericirea lui, acest lucru. Navigând în propria lui barcă, a ajuns într-un *chat-room*, adică într-un sit în care mai mulţi participanţi depun mesaje pentru a intra într-un eventual dialog. Acolo, a fost atras într-o relaţie virtuală, dar ne-virtuoasă, cu o pretinsă minoră de 13 ani. Conversaţia a coborât repede în zonele ne-publicabilului şi a ajuns la propuneri concrete, inspirate, în detaliile lor, de cele mai avansate situri porno. De unde să ştie Lupul Rău că Scufiţa Roşie întâlnită în ciberspaţiu nu era decât un agent FBI, care se complăcea în rolul de Lolită, stimulând infracţiunea pentru a avea ce pedepsi? Managerul a fost arestat pentru tentativă de corupere a unei minore, firma *Infoseek* s-a arătat şocată, făcându-şi publică dezaprobarea, iar agentul a primit felicitări. Faptele întâmplându-se în ciberspaţiu, pretinsa Scufiţă Roşie a fost scutită să răspundă la întrebarea de ce are pistolul atât de mare.

---

[1] Good name, in men and women, dear my lord, / Is the immediate jewel of their souls (The Merchant of Venice).

[2] Man comes and tills the field and lies beneath / And after many a summer, dies the swan. (Alfred Tennyson)

[3] v. *Illuminations*.

CIBER - ECONOMIE

ECONOMIA INTANGIBILULUI

Prosperitatea uimitoare a economiei americane se bazează în mod aparent paradoxal pe producţia valorilor ne-materiale. Efervescenţa ideatică inovativă, informaţia incorporată în algoritme si programe, expertiza oferită în cadrul consultanţei, prestigiul cultural dobândit printr-o manipulare simbolică imaginativă constituie astăzi atributele cele mai preţioase ale unei societăţi comerciale. Înţelepţii prudenţi clatină însă din cap a semn rău. Nu poate fi lucru curat cu banii câştigaţi din gânduri, vorbe şi imagini; o economie sănătoasă trebuie să producă bunuri industriale – vapoare, tractoare, motoare – de care lumea are realmente nevoie. Nu altfel gândeau, probabil, la începutul erei industriale, agricultorii, estimând că producţia alimentară trebuie să fie baza sănătoasă a unei economii, fiind mai necesară subzistenţei decât toate noile maşinării. Nimeni nu a susţinut nici atunci că se poate trăi fără mâncare, după cum nici acum nu crede nimeni că se va renunţa la frigidere, automobile, televizoare sau monitoare. Productivitatea ridicată dintr-un domeniu marginalizează însă interesul pentru acesta şi, mai ales, micşorează câştigurile care se pot obţine în cadrul lui. Fenomenul, care s-a manifestat odinioară în agricultură, se manifestă azi în industrie şi focalizează interesul spre economia simbolică a intangibilului.

Baruch Lev, professor de contabilitate si finante la NYU şi coordonator al unui proiect de cercetare superb intitulat <Explorarea intangibilului>, clasifică, într-un interviu acordat revistei The Fast Company (www. fastcompany. com), valorile intangibile în patru categorii. În prima intră elementele de cercetare şi dezvoltare prin care se generează idei noi de ordin tehnic, economic sau cultural. A doua categorie este legată de prestigiul unei mărci, dobândit şi consolidat prin asigurarea unei calităţi înalte, dar şi prin abordarea inteligentă a publicităţii ca practică culturală multidimensională. A treia categorie include valorile structurale - organizarea internă, cultura de întreprindere, gestiunea comunicaţiilor - care dau competitivitate societăţii comerciale. În al patrulea rând, vin avantajele pe care le oferă exclusivitatea într-un anumit domeniu; aceasta permite câştiguri prin acordarea de francize (franchising), adică, în definitiv, prin comercializarea unui bun (re)nume.

Cei mulţi nu înţeleg mecanismele prin care aceste elemente intangibile creează o mai mare valoare adăugată decât tradiţionalele maşini automate, de înaltă productivitate. Pentru aceştia, profesorul Lev a pregătit un exemplu. În 1996, compania American Airlines a decis să pună în vânzare publică, sub formă de acţiuni, 18% din sistemul său software de rezervare a biletelor prin calculator, SABRE. Prin această tranzacţie, s-a putut aprecia ponderea sistemului SABRE în valoarea de ansamblu a companiei: anume, aceasta era de 50%. Prin urmare, una dintre cele mai mari companii de aviaţie din lume, cu o flotă de 700 de reactoare, cu aproape 100.000 de angajaţi şi cu drepturi exclusive de aterizare aupra unor aeroporturi cu traficul cel mai ridicat din lume valora tot atât cât propriul ei sistem software, adică imaterial, de rezervare de bilete prin calculator. Explicaţia acestei evaluări surprinzătoare ţine de diferenţa esenţială dintre bunurile materiale şi cele intangibile. În cazul primelor, valoarea adiţională care poate fi obţinută este limitată de aspectul <rivalităţii>: utilizatorii concurează pentru serviciile oferite de fiecare element material. Astfel, nu se poate folosi un acelaşi avion pe patru relaţii simultan, un echipaj nu poate zbura, în acelaşi timp, pe mai multe aparate etc. Dimpotrivă, elementele intangibile pot fi partajate între oricât solicitanţi, de la fiecare obţinându-se o nouă valoare. Sistemul SABRE poate fi folosit la fel de bine de o mie, ca şi de cinci mii de oameni. Un element intangibil se extinde în mod natural la dimensiunea întregii pieţe, el nu este legat – datorită cablării – de un anumit loc în spaţiu sau de un anumit moment de timp. Ca urmare, profiturile sunt limitate doar de capacitatea de marketing, nu şi de aşa-zis măruntele considerente tehnice.

Reversul medaliei este că atributele economice intangibile sunt mai greu de obţinut, dezvoltat şi păstrat decât cele materiale. Valoarea lor fluctuează mai mult decât a celor materiale, iar dreptul de proprietate asupra lor este mai frecvent incălcat. Probabilitatea ca lui American Airlines să i se fure un avion este neglijabilă, dar aceea de a i se fura programul de calcul este suficient de mare pentru a nu-i lăsa pe manageri să doarmă. Dreptul de proprietate asupra ideilor este mult mai greu de apărat decât cel asupra lucrurilor pentru că lucrurile ni se par prelungiri naturale ale trupului, în timp ce încă refuzăm să vedem în idei şi raţionamente prelungirile naturale ale minţii umane personalizate.

SFÂRŞITUL CONTABILITĂŢII

Contabilitatea a fost inventată de călugărul italian Luca Pacioli, matematician şi artist totodată, care a trăit, în Quattrocento, la Veneţia. El avut ideea inregistrării duble a oricărei tranzacţii, odată ca intrare, a doua oară ca ieşire. În felul acesta, fiecare comerciant putea să ţină cu uşurinţă şi acurateţe evidenţa tuturor veniturilor şi cheltuielilor, astfel încât, după vorbele lui Pacioli însuşi, să nu înainteze dibuind ca un orb, oricând pradă pierderilor.

Vreme de cinci sute de ani, invenţia lui Pacioli a fost nucleul serviciului financiar-contabil din orice societate comercială, fie că aparţinea economiei autoritare sau pieţii libere. Astăzi însă, în vremea "noii economii", a societăţilor comerciale cablate pe www, cu sedii virtuale şi cu clienţi sofisticaţi, bătrâna contabilitate devine nerelevantă. Conform părerilor lui Baruch Lev, profesor de ştiinţe financiar-contabile la Universitatea din New York, contabilitatea în forma ei tradiţională este din ce în ce mai puţin adecvată la nevoile unei economii care vehiculează produse intangibile: idei, mărci, metode sau francize. Contabilitatea, excelentă pentru a ţine socotelile schimburilor de produse materiale, se dovedeşte inutilizabilă pentru evaluarea contribuţiilor intelectuale. Managerii nu găsesc în ea nici o bază pentru a susţine sau nu un proiect, angajaţii nu au nici ei vreo posibilitate de (auto) evaluare obiectivă. Contabilitatea clasică nu ne învaţă cât merită să plătim pentru un serviciu care încorporează cunoaştere şi inteligenţă, nici nu poate da seama de disproporţia dintre valoarea acţiunilor unei companii şi nivelul beneficiilor sale. Într-un cuvânt, contabilitatea nu mai poate da cont de aproape nimic.

Dacă, până în trecutul apropiat, beneficiile semnificative se realizau prin producţia materială, astăzi ele se obţin prin valorificarea directă a cunoaşterii, inteligenţei, imaginaţiei. Cu toate acestea, nu există în prezent niciun sistem teoretic care să permită măsurători şi raportări în acest domeniu. Economia foloseşte un sistem vechi de cinci sute de ani, bun pentru a reglementa schimburile de mărfuri (între care forţa de muncă manuală), în scopul luării unor decizii raţionale într-un context intelectual mult diferit. Rezultatul aplicării vechilor metode este o discrepanţă exagerată între valoarea de piaţă a unei companii, aşa cum este ea reflectată prin preţul acţiunilor, şi valoarea acesteia exprimată contabil prin capitalul fix şi profitul net. Conform estimărilor lui

Standard & Poor 500, valoarea de piaţă a unei firme, chiar şi a celor care nu se ocupă de high-tech, depăşeşte valoarea contabilă de mai mult de şase ori, adică valoarea contabilă reprezintă 10-15% din valoarea de piaţă a firmei. Sistemul intern de evaluare al unei companii este complet rupt de percepţia celor care plătesc pentru serviciile ei.

Remediul la carenţele contabilităţii nu este, desigur, renunţarea totală la metodele ei, ci extinderea acestora la evaluarea realistă a bunurilor şi serviciilor intelectuale. Baruch Lev a propus o metodă de evaluare a capitalului intelectual bazată pe <încasările normalizate>. Metoda constă în analizarea câştigurilor anterioare datorate unui bun intangibil, preliminarea câştigurilor viitoare şi medierea ponderată a lor. Indicele valorii unei companii bazate pe cunoaştere ţine seama de investiţiile în cercetare-dezvoltare, în dezvoltarea de produse noi, în sistemul informatic, de patentele şi mărcile elaborate, de poziţia competitivă în domeniu, evaluată, de pildă, pe baza numărului de vizitatori la situl companiei, şi mai ales de capacitatea de comercializare a ideilor elaborate. În absenţa unui astfel de sistem de măsură îmbunătăţit şi adaptat realităţilor unei economii virtuale, tocmai societăţile cele mai inovatoare, producătoare de mari valori conceptuale, sunt subevaluate. Sistemul contabil ţine seama doar de tranzacţii, dar valoarea apare la testarea cu succes a unui produs nou, fără să intervină nici o tranzacţie, sau la achiziţionarea unei idei inovatoare, a unei minţi excepţionale, ceea ce, pentru sistemul clasic, nu reprezintă decât cheltuieli îndoielnice.

Scăderea accentuată pe piaţă a acţiunilor companiilor high-tech, începută la mijlocul lui aprilie 2000, a dat apă la moară celor ataşaţi de vechile valori şi metode. <Balonul de săpun al economiei virtuale s-a spart>, comentează ei satisfăcuţi, <banii se fac din producţie, din muncă, nu din idei şi fantezie, s-a terminat perioada companiilor care valorau miliarde pe piaţă, fără să realizeze profit net>. Venerabila contabilitate, o vreme insultată, se vede răzbunată. Bucuria le este însă tardivă. Criza economiei noi este una de creştere, vor rezista cei mai robuşti, cei mai inventivi. Oricum, spre deziluzia contabililor, lumea nu va mai fi nicicând cum a fost.

CUM SĂ NE ÎMBOGĂŢIM

Metoda clasică de îmbogăţire lentă, dar cât de cât sigură, este strădania asociată cu cumpătarea. Sa munceşti mult şi să consumi puţin, să te abţii de la desfătări, amânându-le pentru vârsta senectuţii sau renunţând la ele în favoarea urmaşilor au constituit, până nu demult, reţete infailibile pentru a dobândi, dacă nu fericirea, cel puţin îndestularea. Contestatarii sistemului bazat pe trudă, care au preferat o vreme (vremea anilor şaizeci) cămaşa înflorată a fericitului în locul salopetei pătate a meseriaşului, s-au întors potoliţi la locurile lor de muncă, câte au mai gasit. Acolo au constatat că lumea se schimbase: îmbogăţirea depindea mai puţin de gradul de efort cât de nivelul de cunoaştere, se baza mai mult pe certificarea abilităţilor decât pe înfrânarea dorinţelor. S-au pus serios pe învăţat, dar n-a trecut mult şi, din nou, lumea s-a schimbat. Strălucirea academică a încetat să mai fie liber convertibilă, ea n-a mai adus automat prestigiu economic şi social. În clasa celor avuţi, cei mai culţi n-au fost nicicând cei mai mulţi, dar parcă nici atât de puţini ca acum. Explicaţia stă în aceea că tehnologia computerizată permite manipularea creatoare de simboluri - extrem de profitabilă - fără a pretinde o instrucţie prealabilă detaliată în privinţa metodelor de prelucrare informaţională consacrate de tradiţia cultural-istorică. În anii culturii cablate, bogăţia nu se face nici cu transpiraţia, nici cu inspiraţia, ci cu imaginaţia.

Lenin spunea că o idee care cuprinde masele (adică le stârneşte imaginaţia) devine o forţă socială. El nu se aştepta însă ca ea să devină şi o forţă economică. Creatorul unui *sit* din ciberspaţiu nu face decât să-şi înveşmânte multimedial propriile idei, propunându-şi să furnizeze bunuri, să ofere consultanţă, să instruiască, să amuze, să uimească şi să oglindească. Pentru a avea

succes, el trebuie să ştie să dea fiecărui vizitator, mai presus de orice comodităţi, soluţii, cunoştinţe, jocuri, emoţii sau excitaţii, o imagine satisfăcătoare a propriei persoane. Aceasta îi va garanta atenţia publică, exprimată nu prin plata unei taxe, ci prin timpul mediu cumulat petrecut la situl respectiv. În momentul în care acesta depăşeşte un anumit prag, situl devine interesant pentru plasare de reclame, aducătoare de venit, sau pentru achiziţionare la un preţ de sute de miliarde de dolari de către un gigant al informaticii ca *Microsoft, Yahoo* sau *Lycos*.

În loc să-şi vândă vaca de muls, creatorul sitului preferă deseori să-l transforme în societate pe acţiuni. Pentru aceasta, el trebuie să trezească interesul unei bănci de investiţii, care să-l lanseze la bursă. Tradiţional, oferta de acţiuni pe piaţa bursieră trebuia precedată de o atestare a profitabilităţii întreprinderii. Având însă în vedere voga de care se bucură firmele care acţionează în cadrul culturii cablate (*dot com mania*), profitabilitatea nu mai este o condiţie prealabilă. Specialiştii băncii apreciază interesul publicului în funcţie de "povestea" pe care situl o spune, evaluând forţa de impact a ideilor asupra imaginaţiei colective. Dacă rezultatul este favorabil, banca va achiziţiona acţiunile propuse spre vânzare la un preţ dictat de ea, sub nivelul prevăzut de studiul pieţii, apoi le va licita la bursă. Interesul mare al investitorilor face ca preţul acestor acţiuni să crească vertiginos într-un timp scurt. Astfel, acţiunile companiei de comerţ electronic *eBay.com* au crescut într-o zi de la 18$ la 48$, iar cele ale lui *VA.Linux.com* au înregistrat spectaculoasa creştere de la 30$ la cca 300$, tot într-o singură zi. Aceste salturi spectaculoase constituie o reclamă uriaşă, dar un câştig modest pentru firma respectivă, deoarece profitul aparţine băncii, care a

revândut acţiunile aşa cum a dorit, făcându-şi clienţii preferenţiali părtaşi la câştig. Este drept însă că şi acţiunile nepuse în vânzare, aflate în posesia proprietarului sitului, au făcut, peste noapte, din acesta, un om bogat. Pentru a diminua întrucâtva puterea băncilor şi pentru a evita distribuirea acţiunilor în cercuri închise de iniţiaţi, piaţa bursieră americană a adoptat o altă modalitate de licitaţie a acţiunilor, numită metoda olandeză. Se porneşte de la o valoare iniţială exagerat de mare pentru o acţiune, apoi se scade progresiv până când apar amatori şi se continuă până la epuizarea acţiunilor, preţul final de achiziţie pentru toţi fiind cel mai mic dintre cele oferite. Licitaţia se execută la un sit de pe web într-un timp determinat, de regulă o lună. Fiecare amator introduce preţul pe care-l oferă şi numărul de acţiuni dorite, primul venit fiind şi primul servit. Fie, de exemplu, 100 de acţiuni oferite iniţial la 150$, pentru care nu sunt amatori. Un prim investitor este interesat să cumpere 22 acţiuni cu 100$. Un al doilea doreşte 38 de acţiuni cu 75$. Un al treilea oferă 50$ pe cele 40 de acţiuni rămase. Cei trei vor plăti cu toţii câte 50$ pe acţiune, în ordinea ofertelor. În acest mod, preţul este stabilit echitabil de cererea pieţii, iar investitorii nu sunt triaţi de nici o instanţă mai mult sau mai puţin ocultă. Desigur, oricum s-ar licita, până la urmă banul tot la ban trage. Cultura cablată are însă canalele ei, prin care şuvoiul bogăţiei este, cel puţin în parte, deturnat către cei tineri şi deştepţi, înzestraţi cu imaginaţie şi cu idei.

VALOAREA UNUI NUME

<Ce e-ntr-un nume?>, întreabă Julieta, îndemnându-l pe Romeo să renunţe la patronimul Montagu. Apoi, ca să-l facă să-nţeleagă mai bine, adaogă faimoasa comparaţie care urma să-l inspire, printre alţii, pe Umberto Eco: <Oricum am numi trandafirul, el ar mirosi la fel de frumos>.

Julieta se înşela asupra importanţei semnelor, fapt dovedit de însăşi tragedia ei. Jocul cu simptomele morţii aparente, conform principiului că doar realul contează, nu şi felul cum ne referim la el, conduce direct la deznodământul fatal. Astăzi, când numele domeniilor din ciberspaţiu se licitează la preţuri uriaşe, nimeni nu se mai îndoieşte de importanţa lor.

Dacă în viaţa reală este importantă localizarea spaţială - apropierea de centru - în virtual contează poziţionarea simbolică. Un sit cu nume atractiv, plin de sens, uşor de memorat este o proprietate mai importantă decât o mină de aur. Aceasta explică de ce preţul numelui *business.com* s-a ridicat prin licitaţie la 7,5 milioane de dolari, iar numele *loans.com* (împrumuturi) s-a vândut cu 3 milioane de dolari. Un nume din domeniul general *dot com* se obţine prin firma *Network Solutions* cu 70 de dolari, dar majoritatea numelor atrăgătoare sunt deja achiziţionate. Cei care le-au cumpărat n-au făcut-o numaidecât pentru a înfiinţa situri şi instituţii virtuale, economice sau de altă natură, ci în intenţia de a le revinde ulterior, la un preţ ridicat. Soluţia dorită de mulţi este mărirea numărului de domenii generale, care include astăzi *com,* pentru societăţi comerciale, *edu,* pentru unităţi de învăţământ, *mil,* pentru instituţii militare, *gov,* pentru situri guvernamentale, *net,* pentru reţele, *org,* pentru organizaţii neguvernamentale, precum şi diferite prescurtări ale unor nume de ţări (*fr* pentru Franţa, *de* pentru Germania, *ro*

pentru Romania etc.). Se aşteaptă cu înfrigurare adoptarea unor noi nume de domenii generale ca *shop*, *news, bank* sau *info*. La aceasta însă se opune ICANN, comisia de atribuire a numerelor şi numelor pe Internet, care doreşte să menţină oarecare ordine şi control în expansiunea ciberspaţiului.

În ultimul timp, o idee ingenioasă şi-a croit calea spre aplicare şi valorificare în dolari. Există încă numeroase ţări pentru care colonizarea ciberspaţiului nu este cea mai arzătoare problemă la ordinea zilei, astfel încât acestea sunt de acord să-şi cedeze numele unor întreprinzători nerăbdători, aşa cum îşi împrumută deseori, de complezenţă, pavilionul unor armatori rapaci. Astfel, numele Republicii Moldova (*md*) se vinde cu 299 de dolari, fiind foarte atrăgător pentru doctorii în medicină, care-şi instalează cu plăcere siturile personale sub egida lui. Insulele Cocos, din Oceanul Indian, cu o populaţie de 650 de locuitori şi o singură staţie radio, şi-au cedat numele *cc*, extrem de atrăgător, pentru că sugerează <comerţ computerizat> sau <carte de credit>, astfel încât înregistrarea în cadrul lui se poate obţine astăzi cu 100 de dolari, mai mult decât un sit în domeniul *dot com*. Drept răsplată, locuitorii insulelor au primit finanţare pentru o firmă de cultivare a scoicilor şi moluştelor comestibile. Nu întotdeauna lucrurile merg atât de uşor. O companie engleză a lansat domeniul *dot pn*, aparţinând de drept Insulelor Pitcairn, din Pacificul de Sud. Cei 49 de locuitori ai insulelor au protestat vehement, în fruntea lor ridicându-se Tom Christian, descendent direct al lui Fletcher Christian, conducătorul revoltei de pe *Bounty*. Rezultatul a fost retrocedarea imediată de către ICANN a numelui *pn* Insulelor Pitcairn.

Nu orice nume de ţară este atrăgător pentru coloniştii ciberspaţiului, chiar dacă respectivul stat ar acorda cu largheţe rezidenţa în zona lui virtuală. Un nume cunoscut sugerează o probabil nedorită rezidenţă reală (de exemplu *ro*), iar, după cum spune Tom Feran în *The Plain Dealer* din 19 martie 2000, <numele unei ţări vine cu locuitori şi bagaje cu tot>.

Agitaţia legată de numele atribuite siturilor a influenţat şi onomastica personală din viaţa reală. Dintotdeauna alegerea numelui unui copil a fost privită cu seriozitate şi a fost legată de tendinţele culturale ale zilei. Astăzi, obsesia iniţialei <e>, de la <electronic>, se manifestă, în America, prin proliferarea unor nume de nou-născuţi ca E-than, E-mily, E-ric sau E-dwin. *Dot*, punctul care separă numele specific de cel general, este şi diminutivul lui Dorothy, iar *com* sună bine ca nume median, astfel încât s-a înregistrat de curând copilul *Dot Com Wilkins*, o fetiţă deosebit de drăguţă.

PROPRIETATEA INTELECTUALĂ – GARANTATĂ SAU OCROTITĂ?

În societatea comunicaţională, proprietatea ori este intelectuală, ori nu este deloc. Având în vedere că activităţile economice centrale sunt cele de prelucrare simbolică, dreptul de proprietate asupra creaţiilor minţii este mai important decât cel asupra bunurilor materiale. Dacă acesta nu este protejat, toate celelalte tipuri de proprietate se fragilizează, deoarece decurg din el într-o măsură din ce în ce mai mare. Justificarea morală a dreptului de proprietate fizică se bazează pe faptul că un bun material este, direct sau mediat, prelungirea trupului celui care l-a fabricat. *Habeas corpus* conduce, deci, chiar dacă pe un drum ocolit, la *habeas domus* şi a trebuit un lung proces civilizatoriu ca să înceteze să mai implice şi *habeas filius*, cu varianta dură: <eu l-am făcut, eu îl omor!>. Cu atât mai mult un bun informaţional - carte, program de calcul, proiect, invenţie, ca prelungire a intelectului celui care l-a elaborat este, sau ar trebui să fie, proprietatea inalienabilă a acestuia. Pe de altă parte, împărtăşirea rezultatelor este năzuinţa oricărui creator, de aceea el are deseori naivitatea să o facă din proprie iniţiativă, punându-şi, fără compensaţie asigurată, competenţa la dispoziţia comunităţii. Soluţia este ca, prin brevetare, publicare etc., dreptul de autor (*copy-right*-ul) să fie apărat de către instituţii special abilitate.

Acest mijloc este susţinut de două caracteristici ale economiei industriale, aflate acum în mutaţie. *Primo*, profitul nu poate fi obţinut direct din comercializarea unei idei, ci doar prin intermediul încorporării ei într-o serie cât mai mare de produse identice. Scriitorul nu poate obţine un onorariu exagerat pentru o lectură publică, nici savantul pentru o conferinţă; abia vânzarea cărţilor le poate aduce un venit, cu atât mai consistent cu cât tirajul era mai

mare. *Mutatis mutandis,* muzicienii trăiesc din discuri, nu din recitaluri, doctorii din medicamente, nu din tratamente, inginerii din vânzarea calculatoarelor, nu din proiectarea lor. *Secundo,* economia industrială este puternic teritorializată, astfel încât legislaţia dintr-o anumită zonă, susţinută de autoritatea statală, gestionează toate controversele privind proprietatea intelectuală. Ambele trăsături menţionate dispar însă în societatea comunicaţională, datorită infrastructurii Internetului, generatoare de cultură cablată. Sistemul de a transforma un capital cultural într-o serie de bunuri identice se dovedeşte greoi, costisitor şi inutil. Inutil, deoarece oamenii evoluaţi şi-au dat seama că nu contează atât acumularea de bunuri, cât multiplicarea experienţelor şi trăirea evenimentelor. De aceea, îngrămădirea cărţilor, a discurilor cu muzică sau cu programe care aşteaptă uneori în van răgazul de a fi citite, ascultate, rulate pierde teren în favoarea unei tehnologii de acces rapid la siturile relevante pentru preocuparea sau starea de spirit a zilei. Autorii, la rândul lor, preferă să ocolească marile case de edituri sau de discuri şi să-şi publice opera direct pe *web*, fie că este vorba de ştiinţă, de muzică, de jocuri sau de literatură. Problema drepturilor se pune în asemenea cazuri şi mai acut, mai ales că Internet-ul zădărniceşte autoritatea statală prin deteritorializare: nu poate fi penalizat un cetăţean din România pentru prejudiciile create unei firme americane prin intermediul calculatorului. Noi, cei care aparţinem unei zone în care pirateria informaţională, privită ca o dovadă de ingeniozitate, este practicată cu dezinvoltură, avem o dotare informaţională mai bună decât omologii noştri din Apus. Desigur, aceasta nu se datorează numai unei atitudini cinice de escroc, ci şi tradiţiei încă vii a culturii folclorice, generatoare de valori care

circulă în anonimitate. Luând în considerare analogia uşor de constatat dintre practica folclorică şi participarea la cultura cablată, există toate şansele ca mentalitatea de apropriere liberă a bunurilor culturale să fie aceea care să se generalizeze, şi nu respectul pentru proprietatea intelectuală. Mijloacele de a sparge codurile sau de a folosi cărţi de credit false vor evolua mereu cu un pas înaintea metodelor de protecţie şi pază. Esther Dyson, papesa Internet-ului, prevede că răspunsul radical la actuala stare de lucruri va fi furnizarea gratuită a bunurilor culturale pe *www*, autorii fiind recompensaţi pentru calitatea creaţiei lor de către organizaţii internaţionale, îndreptăţite să o facă de o competenţă dovedită. Noutatea este că se finanţează procesul de creaţie, nu produsul creat, serviciul făcut comunităţii, nu obiectul propus pieţei. Pe de altă parte, notorietatea câştigată prin oferirea liberă a creaţiei intelectuale sporeşte şansele autorului de a obţine avantaje sociale şi economice pe baza performanţei intelectuală manifestată ca spectacol. Aceasta este astăzi bine remunerată, nu obiectul simbolic care o susţine, exact invers faţă de epoca industrială.

Dezbaterea politică de la noi a făcut mare caz de faptul că, în Constituţia României, proprietatea nu este garantată, ci doar ocrotită. Perspectiva comunicaţională arată însă că, în vremea culturii cablate, protecţia în domeniul esenţial al proprietăţii intelectuale este principial imperfectă, deci ar fi iluzoriu să o poţi garanta. Pe de altă parte, ocrotirea proprietăţii intelectuale presupune să se utilizeze cele mai inteligente mijloace pentru a menţine şi a stimula procesul de creaţie simbolică. În caz contrar, el va rămâne la cheremul publicităţii şi al comerţului electronic.

CIBER - POTLATCH

Potlatch este denumirea ceremoniei de distribuire ostentativă de daruri cu scopul afirmării sau restabilirii poziţiei sociale. Instituţie proprie amerindienilor de pe coasta nordvestică a Pacificului, *potlatch*-ul a fost dus pe culmile rafinamentului de către tribul Kwakiutl între 1849 şi 1925. O mare serbare oferită unor invitaţi numeroşi, veniţi de departe, discursuri elaborate după reguli riguros codificate însoţeau abundenta donaţie de obiecte şi alte bunuri. Schimbarea statutului social prin moştenire sau prin căsătorie, iniţierea într-o societate secretă erau numai ocaziile unor astfel de ceremonii, scopul lor real fiind cel de promovare a imaginii personale, de legitimare a proeminenţei poziţiei sociale. *Potlatch*-ul era o modalitate de reabilitare pentru cei cu orgoliul atins şi una de competiţie pentru ambiţioşii de rang egal. El nu trebuie confundat cu trocul (barterul), căci nu reprezintă doar o încercare stângace de a face schimburi <în natură>, fără intermediul banilor, ci una de negare a însăşi naturii schimbului. Sacrificiul material <cumpără> prestigiul simbolic, fără ca între ei să existe vreun echivalent abstract, vreo măsură comună .

Nimic mai străin decât *potlatch*-ul pentru sănătoasa societate modernă (sau burgheză, e acelaşi lucru!), în care relaţiile dintre oameni sunt guvernate de cele două principale instrumente de putere: banii şi legea. Banii înlesnesc schimburile, totdeauna echitabile în raport cu echilibrul pieţei, legea oferă stabilitatea cadrului în care acestea au loc. Marea aventură a secolului 20 de a institui cu forţa o alternativă la capitalismul <organic> - economia de comandă şi legislaţia la latitudinea unui grup - s-a încheiat printr-un eşec, apele istoriei şi-au revenit la matcă. Cu toate acestea, o fisură apare tocmai acum în presupoziţiile teoretice ale

capitalismului victorios: învelişul său tehnologic, reţeaua informatică a calculatoarelor interconectate aduce cu sine noi ritualuri de interacţiune umană care trimit cu gândul la *potlatch*.

Asocierea dintre tehnologia înaltă şi formele arhaice de relaţii interumane nu este întru totul surprinzătoare. Reţeaua Internet a fost elaborată în mediile academice, dominate de mentalităţi tribale. Comunitatea ştiinţifică, izolată în campusuri universitate şi institute de cercetare, şi-a dezvoltat propria subcultură cuasi-independentă de realităţile social-economice şi a adoptat principiile <economiei darurilor> în ceea ce priveşte socializarea muncii membrilor ei. Într-adevăr, savanţii nu-şi convertesc rezultatele în bunuri sau servicii destinate pieţii, dimpotrivă, ei sunt cei care suportă, din fonduri obţinute prin subvenţii şi sponsorizări, costurile necesare pentru *a prezenta* lucrări la diferite reuniuni, *a oferi* lucrări spre publicare, *a contribui* cu idei la diverse dezbateri. Încă din secolul al XVI-lea, ştiinţa a înţeles că nu poate progresa decât pe calea exoterică a schimbului liber de informaţii. Infrastructura comunicaţională de astăzi a extins considerabil aria acestui tip de schimburi, fără o excesivă preocupare pentru păstrarea protecţiei privind diferitele priorităţi, ceea ce a sporit viteza de elaborare a noilor produse şi idei. Conceptul de echivalenţă care domină ideea neoclasică a schimbului nu mai funcţionează în condiţiile bazelor de date interconectate, deoarece oricine este conştient că va obţine de pe Internet, în mod inevitabil, o cantitate de informaţie mult mai mare decât aceea pe care ar putea-o el oferi. Concurenţa se exercită ca la tribul Kwakiutl, pentru a juca rolul celui mai generos, deci al celui mai respectabil. Economia simbolică are ca miză reputaţia şi ca instrument informaţia.

Ciberspaţiul este locul unde concepţiile tradiţionale uneori se înfruntă, alteori se combină cu cele care stau gata să înflorească la umbra noilor tehnologii. Bill Gates afirma recent că a oferi liber un produs al minţii denotă o mentalitate comunistă. Pe de altă parte, concurenţii săi sunt conştienţi că-l vor putea contracara doar jucând după alte reguli decât cele impuse de el. Astfel, programul *Apache*, în loc să fie gestionat conform principiilor unei societăţi comerciale, a fost pus la îndemâna tuturor celor care au dorit să contribuie la perfecţionarea lui. Rezultatul a fost un produs mai fiabil decât oricare dintre cele dezvoltate în condiţii de protecţie în faţa concurenţei, deoarece numărul de agenţi implicaţi în testare şi în eliminarea erorilor a fost mult mai mare. Alianţele dintre spiritul întreprinzător şi cel inovator sunt deseori fructuoase. Specificul reţelei este acela că fiecare contribuie la dezvoltarea ei din perspectiva propriilor sale convingeri. Astfel, societăţile comerciale interesate de comerţul electronic sunt gata să finanţeze situri culturale cu două condiţii: a) să existe o legătură electronică prin care să se pote face comenzi contra cost şi b) să dovedească faptul că, prin conţinutul lor, sunt capabile să menţină atenţia vizitatorilor un timp suficient de lung. Pe de altă parte, organismele guvernamentale sau ale societăţii civile interesate în promovarea anumitor puncte de vedere dintr-o perspectivă politică sau ideologică sunt şi ele gata să contribuie la sprijinirea unor centre de ofertă simbolică. Lupta se dă pentru acapararea timpului din ce în ce mai restrâns al posibilului receptor, care se află permanent în dilema între a fi un simplu consumator de informaţie sau, mai curând, un furnizor dezinteresat, mândru de condiţia sa. În faţa armelor, muzele tac, dar în faţa generozităţii, autoritatea, ca şi bogăţia rămân neputincioase.

PROCESUL LUI BILL

Tribulaţiile lui Bill Clinton, învăluite în haloul orbitor al indecenţei, pun în surdină ecourile procesului lui Bill Gates, celălalt copil teribil al Americii. Fondator al firmei *Microsoft* şi deţinător al uneia dintre cele mai mari averi din lume, Bill Gates este ultima reîncarnare a mitului reuşitei personale. Noutatea adusă de tânarul *yuppie* în arena luptei pentru întâietate este că el şi-a câştigat averea nu prin multiplicarea talanţilor, ci prin fructificarea inteligenţei. Aceasta din urmă, în loc să fie încorporată în obiecte multiplicabile, conform cu paradigma tehnologică a modernităţii, a fost folosită la dezvoltarea produselor *software*, a programelor de calcul, succesiuni de propoziţii scrise în limbaje artificiale, care dau calculatoarelor pricepere şi eficienţă. Sistemul de operare *Windows* dezvoltat de *Microsoft* este instalat pe cca 90% din calculatoarele existente în lume, restul fiind împărţit între sistemul *Macintosh* al firmei *Apple*, de care au rămas ataşaţi editorii şi graficienii, şi sistemul *Unix* al firmei *Sun*, cel preferat de către <adevăraţii> profesionişti. Profitul net al firmei *Microsoft* în anul 1998 a fost de 2 miliarde $, faţă de 1,1 miliarde $ în 1997. Creşterea spectaculoasă a acţiunilor la bursă face ca *Microsoft* să fie evaluată la 413 miliarde $, cea mai valoroasă din lume, urmată, la o apreciabilă distanţă, de *General Electric*, situată la 333 miliarde $ (date raportate de Financial Times, 21 ianuarie 1999).

Curios este faptul că succesul strategiei *Microsoft* se explică mai puţin prin inovare decât prin emulare, aceasta din urmă înţeleasă atât ca o confruntare neobosită cu rivalii, cât şi ca abilă imitare a lor. Într-adevăr, produsele de mare succes inventate de alţii au fost refăcute de *Microsoft* prin tehnici proprii: sistemul *Windows* reconstituie, pe alte principii, sistemul *Macintosh*, programul *Excel*

de analiză a datelor este o alternativă la *Lotus 1-2-3, Internet Explorer* este un instrument de căutare a informaţiei în bazele de date de pe *web* asemănător cu *Netscape Communicator*, pionierul navigaţiei în infosferă. Abilitatea de a lua locul competitorilor oferind produse similare s-a bazat atât pe un comportament de o bine controlată agresivitate, cât şi pe o politică inteligentă de distribuire gratuită în anumite medii a noilor versiuni (îndeosebi ale sistemului de operare), pentru a stimula dezvoltarea, pe structura lor, a programelor aplicative şi, în general, pentru a crea ceea ce în lumea drogurilor se numeşte dependenţă.

Succesul nu rămâne nicăieri nepedepsit, nici chiar în Statele Unite. Compania *Microsoft* fost implicată într-un proces intentat de Ministerul Federal de Justiţie şi de 19 state, prin care este acuzată de a fi încălcat regulile liberei concurenţe, căutând să-şi înlăture competitorii prin mijloace de o moralitate discutabilă.Urmărirea în justiţie a fost declanşată de faptul că Microsoft a integrat în sistemul său de operare şi instrumentele de conectare la Internet şi de navigare pe *web*. Oferind implicit asemenea facilităţi (respectiv instrumentul *Internet Explorer*) tuturor utilizatorilor sistemului Windows, *Microsoft* profită de poziţia sa pe piaţa sistemelor de operare pentru a submina firma rivală *Netscape* şi a cuceri astfel şi spaţiul virtual după ce şi-a întins dominaţia asupra celui real. Mai grav, se susţine că această mişcare ar fi fost precedată în 1995 de o încercare de înţelegere cu *Netscape* pentru împărţirea pieţei în zone de influenţă, ceea ce sună blasfemiator urechilor educate în religia liberei concurenţe. Marele proces dintre Bill Gates şi *establishment* tinde să depăşească în semnificaţie procesul celuilalt Bill, al preşedintelui, ultimul înscriindu-se comod în ficţiunea uzată a

personajului care-şi periclitează cariera *pour une amourette*. Bill Clinton se războieşte cu pruderia şi ipocrizia - care sunt convenţii, nu principii - în numele bunului său plac de *golden boy,* în timp ce Bill Gates pune în pericol fundamentele ideologiei de *free-market*, care sunt mijloace de acţiune, nu simple convingeri. Primul încalcă morala micului burghez, al doilea pe aceea a marelui întreprinzător.

De aceea, împotriva lui se ridică alianţe, ca împotriva lui Napoleon. *Oracle*, producătoare de programe pentru baze de date, anunţă că produsele ei vor putea fi în scurt timp utilizate fără a se recurge la sistemul de operare Windows şi convine asupra unei strategii comune cu *Sun*, care la rândul ei s-a întărit prin achiziţionarea firmei *Netscape*. Amuzantă este intervenţia companiei *Blue Mountain Arts*, creatoare de inventive şi amuzante felicitări pentru toate ocaziile, care se selectează şi se personalizează la *site*-ul firmei înainte de a se trimite prin poşta electronică. Susţinând că programul *Internet Explorer* împiedică aceste felicitări să ajungă la destinatar pentru a favoriza astfel serviciul analog oferit de către *Microsoft*, celebrul avocat Gary Reback exclamă în instanţă: <s-a ajuns până acolo că nu mai poţi trimite o felicitare de Crăciun fără voie de la Bill Gates!>. Ce ne vom face dacă intră şi în politică?

ÎN AŞTEPTAREA VERDICTULUI

Richard Posner, judecător la Curtea de Apel din Chicago, a fost numit mediator în conflictul dintre Departamentul de Justiţie al Statelor Unite şi firma Microsoft. Nu este prima oară când Posner, specialist respectat, îşi spune părerea în privinţa unor chestiuni arzătoare la ordinea zilei: cea mai recentă carte a sa, *O afacere de stat*, a avut ca subiect scandalul Clinton-Lewinski. Este însă evident pentru toată lumea că procesul lui Bill Gates, chiar dacă mai puţin picant, depăşeşte cu mult, prin semnificaţiile şi consecinţele sale, pe cel al lui Bill Clinton. Numirea lui Posner urmează <constatării de fapt> făcută publică de către judecătorul Thomas Penfield Jackson la începutul lunii noiembrie, prin care se afirma că *Microsoft* şi-a folosit puterea de monopol în domeniul sistemelor de operare (programul *Windows*, creat de *Microsoft,* fiind mult mai răspândit decât oricare altul) pentru a-şi domina atât concurenţii cât şi colaboratorii, prin aceste practici înnăbuşindu-se competiţia şi inovarea în domeniul producţiei de programe (software). Constatarea lui Jackson a căzut ca un trăznet, cu toate că era previzibilă, avându-se în vedere atât presiunea opiniei dominante, cât şi comportarea inflexibilă şi arogantă arătată, la proces, de reprezentanţii lui *Microsoft*. Jackson şi-a susţinut afirmaţiile, reconstituind strategia folosită de *Microsoft* pentru a domina piaţa şi a-şi supune concurenţii. Ea are trei faze, precum faimoasa reţetă *purgare, saignare, clysterisare* a lui Molière: subminare, cumpărare, divizare. Astfel, văzând în instrumentul (browser) de căutare a informaţiei pe web, *Netscape Communicator*, o ameninţare majoră, *Microsoft* a încercat întâi un târg, apoi a propus o împărţire a pieţei. Văzându-se refuzat, a încercat să-şi lichideze adversarul prin integrarea propriului browser, *Microsoft Explorer,* în sistemul de

operare *Windows,* prin şantajarea producătorilor de calculatoare (vrei *Windows,* nu cumperi *Netscape*) şi, mai ales, prin introducerea intenţionată în *Windows* a unor incompatibilităţi cu *Netscape*.

Dezvăluirea rapacităţii monopoliste a celui mai bogat om din lume a fost, pentru frustraţi, un bun prilej de jubilare. Judecătorul Jackson a fost lăudat pentru competenţa cu care s-a orientat în aspectele sofisticate ale ingineriei *software*. *Microsoft* a fost luat de sus, afirmându-se că, în fond, nici n-ar fi inovat mare lucru în domeniu, a fost mai curând un abil imitator, care a emulat, cumpărat sau furat ideile altora. În aşteptarea verdictului, prevăzut pentru februarie 2000, mulţi anticipează cu delicii dezmembrarea forţată a puternicei corporaţii şi prăbuşirea, la bursă, a acţiunilor sale.

Argumentele aduse de către *Microsoft* au urmărit să transpună războiul dintre două instrumente de căutare într-unul dintre două sisteme de operare. Admiţând că sistemul de operare şi instrumentul de căutare sunt tehnic inseparabile, s-ar spulbera acuzaţia de utilizare a lui *Windows* pentru subminarea lui *Netscape*. Mai mult, ar dispărea şi ideea că *Microsoft* ar deţine monopolul sistemelor de operare. Sprijinit pe o vastă bibliografie, Jackson a clarificat însă lucrurile: instrumentul de căutare ar fi un *middleware*, adică un program care, deşi se bazează pe sistemul de operare al calculatorului şi există separat de acesta, susţine, la rândul lui, funcţionarea altor programe aplicative, fiind prevăzut, în acest scop, cu o interfaţă specială (API). Păcatul lui *Microsoft* este de a fi încercat, prin tentativele sale de subminare a lui *Netscape* şi ale altora, să stăvilească proliferarea unor astfel de programe aplicative, punând piedici în calea progresului tehnic.

Slăbiciunea acuzaţiilor împotriva lui *Microsoft* este că sunt toate ipotetice. Se presupune că, în absenţa comportamentului acaparator al lui Bill Gates, lumea cablată a calculatoarelor ar fi evoluat mai repede şi mai bine. Am avea la dispoziţie mai multe variante de sisteme de calcul, mai performante, mai fiabile, mai ieftine. Necazul omenirii este că, acum, producătorii de calculatoare, IBM, Compaq, Dell nu au de ales: în ciuda progreselor realizate de sistemul *Linux* şi al interesului crescând pentru *Java*, trebuie să meargă cu toţii la *Microsoft,* să cumpere *Windows*. Această problemă n-ar putea fi însă soluţionată nici măcar prin dezmembrarea corporaţiei *Microsoft*, ar trebui să fie divizat în mai multe firme concurente însuşi departamentul care dezvoltă sistemul de operare. Un asemenea verdict ar fi echivalent, spun cei glumeţi, cu a-l condamna pe doctorul Pfizer pentru că este singurul pe piaţă care dă poporului Viagra.

ETICA MUNCII ŞI ETICA JOCULUI

Aproape toată lumea consideră ca o evidenţă faptul că întârzierea redresării economice a României se datorează în mare măsură unei carenţe în ceea ce priveşte etica muncii. Max Weber a explicat succesul capitalismului în ţările nord-vestice prin cultura lor specifică, având drept ingredient esenţial protestantismul promotor al străduniei neprecupeţite şi al satisfacţiilor amânate. Ortodocşi consecvenţi, noi am dori o balanţă mai înclinată spre consum decât spre efort, minimizând pe cât posibil munca, "travaliul, "care nu se face deloc în ţara noastră", după cum afirma cel care ne-a intuit cel mai bine specificul naţional. Obţinerea maximului de avantaj imediat cu cheltuirea unui minim de mijloace ar fi, în plan local, criteriul deşteptăciunii. Aşadar, cheia succesului ar sta mai puţin în transferul de tehnologie cât în transferul de valori morale, în perfecţionarea noastră etică; cu alte cuvinte, degeaba facem reforme, dacă refuzăm să ne reformăm.

Acestea fiind zise, s-ar putea să avem surpriza ca, odată reformaţi, cu caracterele bine ajustate la modelul protestant, să constatăm că lumea aceea s-a schimbat. Societatea informaţională impune alte coduri de comportament decât cea bazată pe producţia de bunuri, cultura cablată favorizează etica jocului în raport cu etica muncii. Ca în celebra şansonetă *Qui suis-je?* a lui Guy Béart, "îndată ce-am învăţat regulile, am aflat că ele nu mai sunt valabile".

Societăţile comerciale implicate în prelucrarea simbolică desfăşurată pe conexiunile culturii cablate, sunt mobile, flexibile şi efemere. Ca urmare, ele se feresc de angajări pe timp nedeterminat, care presupun pensii, concedii, asigurări sociale şcl. În locul salariilor motivante, preferă acordarea de pachete de acţiuni, iar concedierea personalului se face fără nici un fel de scrupule, la

primul semn al pieţei. Forţa de muncă, la rândul ei, se adaptează. Inventivitatea în gestionarea carierei proprii ia locul loialităţii faţă de companie, iar preocuparea de a învăţa mereu ceva nou este mai mare decât aceea de a face din ce în ce mai bine acelaşi lucru. Într-un cuvânt, imaginaţia bate transpiraţia.

Noua strategie a celor care şi-au pierdut încrederea atât în statul providenţial, cât şi în capitalismul paternal, se bazează pe alte valori morale decât cele care orientau comportamentul muncitorului industrial. Jocul, ca paradigmă comportamentală dominantă, înlocuieşte munca.

Înainte, spaţiul şi timpul jocului era complet distinct de spaţio-timpul activităţii productive. În cadrul fiecărei zile, jocul era strict circumscris scurtei perioadei de refacere a forţei de muncă, iar, în cadrul unei vieţi, el era admis fără rezerve doar în copilăria timpurie. Disciplina şi silinţa fiind preferate în raport cu inventivitatea şi iscusinţa, jocul era privit doar ca relaxare gratuită, care putea avea loc în cafenele sau pe terenuri speciale, oricum în afara întreprinderii, la poarta căreia toţi angajaţii trebuiau să se găsească zilnic, la aceeaşi oră. Astăzi, jocul nu mai este asociat cu lenea, risipa sau frivolitatea, fiind recunoscut faptul că practicarea lui contribuie la dezvoltarea spiritului creator şi a capacităţilor de cooperare în echipă. Spontaneitatea, creativitatea şi empatia sunt trăsături de care tehnologia informaţiei nu se poate dispensa, de aceea ele trebuie stimulate şi exercitate şi în spaţiul întreprinderii, nu numai în relaţiile sociale sau în viaţa culturală. Din activitate secundare, compensatorie, jocul a devenit motorul productivităţii. Încurajând spiritul ludic, noua economie pune la lucru entuziasmul unei persoanei, nu numai abilităţile ei. Contrariul jocului nu este

munca, ci starea de depresie. Dacă jucându-te ca şi cum ai munci nu-ţi poate aduce nici câştigul, nici plăcerea, a munci ca şi cum te-ai juca îţi poate aduce cu mare probabilitate atât succesul, cât şi împlinirea. Identitatea de "jucător" în cadrul întreprinderii informaţionale este preferabilă celei de "muncitor", deoarece implică performanţe mai ridicate în ceea ce priveşte memoria, acurateţea raţionamentului şi îndârjirea în urmărirea scopului. Fenomenul de alienare, explicat de Marx prin utilizarea unilaterală a capacităţilor umane în cadrul procesului de producţie, este depăşit prin joc, deoarece acesta din urmă implică utilizarea întregului potenţial uman.

Este demn de observat că etica jocului nu este una a lenei, a relaxării. Acţionând într-un mediu economico-social instabil, plin de riscuri, jucătorul este mereu în alertă, pentru a face hazardul să lucreze în favoarea lui, fructificând norocul şi minimizând pierderile. Etica jocului nu contrazice teoria matematică a jocului, inventată de John von Neumann, acelaşi căruia i se datorează arhitectura calculatorului, deoarece ambele sunt strategii raţionale de decizie în condiţii de incertitudine. Teoria este însă algoritmică, ea stând la baza unor proceduri bine determinate şi repetabile. Etica jocului nu presupune însă coduri comportamentale stricte, ea ţinând tocmai de *ethos*-ul libertăţii. Ca urmare ultima o conţine pe prima, depăşind-o însă.

Etica protestantă a muncii este subminată şi de caracteristica tehnologiei informaţionale de a slăbi relaţia dintre preţ şi valoare. "Nu există nimic gratis pe lumea asta", ne-au învăţat generaţiile trecute. Tot ce ţi se cere astăzi însă pentru a obţine ultimele versiuni ale unor valoroase programe utilitare sau aplicative este zăbava de a te menţine conectat atâta timp cât are loc transferul de informaţie.

Forţând puţin cuvintele, economia dotcom-urilor (întreprinderi care funcţionează pe *web,* având în adresă, după punct, numele general de domeniu *com*) este o economie *dot-comunistă*, în care banul joacă rolul de simbol marginalizat. În ea nu mai robotesc proletarii, nici nu mai tremură proprietarii, ci se amuză marinarii, adică navigatorii liberi ai mărilor cunoaşterii.

PROLETARI DIN CIBERSPAŢIU,
UNIŢI-VĂ!

Goana după aur din secolul trecut i-a făcut pe mulţi americani să se îndrepte, plini de speranţe, spre California. Tot în aceeaşi direcţie sunt împinşi şi acum de competiţia pentru poziţii favorabile în ciberspaţiu. O companie virtuală, adică un nume urmat de simbolul <.com> face mai mult decât o mină de aur, o fermă, un trust sau un SRL. Este adevărat că în ciberspaţiu se poate ajunge la fel de uşor de oriunde, chiar şi de la Bucureşti, dar este preferabil să se ia startul din Silicon Valley, deoarece acolo se află, gata masaţi, investitorii, organizatorii, experţii şi clienţii. Aventura industrializării a avut naraţiunile ei exemplare despre succes şi ratare. Pe acelaşi raft de bibliotecă stau alături *Cum am reuşit în viaţă* de Dale Carnegie şi *O tragedie americană* de Theodore Dreiser. Astăzi, librăria virtuală *amazon.com* oferă un alt cuplaj literar contrastant: *Noua nouă chestie* (*The New New Thing*) de Michael Lewis şi *Sclavii reţelei: Poveşti adevărate despre munca pe web* (*Net Slaves: True Tales of Working the Web*) de Bill Lessard şi Steve Baldwin. Prima carte descrie traiectoria spectaculoasă a *nerdului* Jim Clark, inventatorul browserului *Netscape*. Succesul lui, ca şi al altor întreprinzători din ciberspaţiu, se bazează pe descoperirea că o companie nu trebuie să fie neapărat profitabilă pentru ca acţiunile ei să fie bine cotate la bursă. Dacă o idee stârneşte imaginaţia, ea va capta suficienţi investitori pentru ca autorul ei să se îmbogăţească, fără să mai ducă grija profiturilor obţinute prin vânzări de produse sau de servicii. Temperanţa şi prudenţa erau de rigoare în epoca industrială. În epoca economiei virtuale, să fii sceptic înseamnă să nu fii inteligent. Dacă marile averi se făceau până de curând combinând în diferite

proporţii transpiraţia cu inspiraţia, astăzi mijlocul cel mai bun pare a fi imaginaţia.

Nu toţi cei care au pornit la drum spre California, ieri cu târnăcopul, azi cu lap-topul, au dat de aur sau de idei. Cartea lui Lessard şi Baldwin descrie viaţa celor chinuiţi şi prost plătiţi. Ea este un adevărat studiu antropologic al <sclavilor> din ciberspaţiu, care lucrează noapte de noapte, prelucrând nenumărate mesaje electronice, răspunzând la cererile clienţilor, monitorizând comportamentul participanţilor la *chats* (discuţii în timp real), străduindu-se să respecte termene imposibile şi să facă faţă unor manageri agresivi. Ca orice demers serios, cartea începe cu o clasificare a populaţiei de studiat. Autorii disting 11 categorii de truditori informatici cărora le atribuie denumiri metaforice de profesiuni. Astfel, *Sticleţii* (*Cops*) cenzurează exprimarea pornografică în cadrul comunităţilor virtuale, *Păsările de noapte* (*Streetwalkers*) atrag clienţi la partide de ciber-sex, *Şoferii* (*Cab Drivers*) sunt mereu în goană după contracte pentru realizarea unor pagini de web. *Gunoierii* (*Garbagemen*) trebuie să fie mereu gata să răspundă la reclamaţii, ca şi la imprecaţii, *Cei puşi la frigare* (*Fry Cooks*) conduc proiecte, înnebuniţi de termene şi, în final, plătesc oalele sparte. Lăsăm la imaginaţia cititorului ocupaţiile: *Gigolos* (*la fel*), *Căutători de aur* (*Gold Digger*), *Cârtiţe* (*Mole People*).

Fiecare categorie este ilustrată de câte o poveste tristă şi adevărată. Un informatician reputat este concediat pentru că a lipsit o zi, din cauza unui accident de maşină. O femeie fatală şi - mai e nevoie s-o spunem? - lipsită de scrupule fură de la un amorezat inspirat ideea unui serial de transmis prin Internet şi o vinde altuia la un preţ exorbitant. S-ar zice că umiliţii şi obidiţii mişună prin

ciberspaţiu, unde îndeobşte se crede că nu ai loc de milionari. Şi în viaţa reală, oamenii se plâng că muncesc din ce în ce mai multe ore pentru bani din ce în ce mai puţini. Vina nu este a capitalismului, care n-a devenit mai sălbatic, ci a tehnologiei, care a devenit mai sofisticată. Cu cât o tehnologie este mai avansată - informatizată, computerizată etc. - cu atât necesită o calificare mai redusă din partea celor care o utilizează, fie pentru a executa obiecte, fie pentru a dezvolta proiecte. Ca urmare, câştigul producătorilor se tot reduce, în timp ce acela al vizionarilor creşte. Shakespeare a intuit demult că esenţa umană are imaterialitatea şi inconsistenţa viselor. Este deci firesc ca puterea să fie a celor care visează. Proletarii din ciber-spaţiu gândesc, trudesc, dar nu îndrăznesc, de aceea au totul de pierdut, până şi lanţurile.

CALITATEA TOTALĂ ŞI SOCIETATEA POSTINDUSTRIALĂ

Tranziţia de la epoca modernă, dominată de economia industriei şi de paradigma gândirii sistemice, la societatea informaţională postindustrială a fost declanşată în anii 'şaptezeci de o multitudine de transformări punctuale, a căror pondere relativă poate fi mai bine apreciată astăzi, printr-o privire retrospectivă. Dintre acestea, schimbările conceptuale din domeniul ingineriei calităţii, petrecute aproximativ cu treizeci de ani în urmă, dobândesc acum o semnificaţie profundă. Departe de a fi strict circumscrise sferei tehnologice, ele au inspirat un nou demers ideologic şi au contribuit esenţial la modificarea peisajului cultural.

Epoca industrială a pus în valoare figura întreprinzătorului inovator, furnizor de bunuri şi servicii. El a fost promotorul dezvoltării, aducătorul bunăstării, "hrănitorul" lumii moderne. Sistemul politic a sprijinit peste tot demersul său economic, inclusiv prin măsuri protecţioniste, în ciuda discursului formal despre libera circulaţie a mărfurilor şi ideilor. Consumul a fost mereu stimulat pentru a asigura desfacerea, îndeosebi prin mecanismele pieţii libere până la marea criză din 1929, suplinite acestea, în perioada keynesismului şi a politicii de *New Deal*, de intervenţia guvernamentală în economie. Războiul, apoi reconstrucţia Europei Occidentale, au determinat creşterea fără precedent a cererii, finanţate, între altele, prin planul Marshall, de aici rezultând prosperitatea celor treizeci de ani glorioşi de după război. În această perioadă, consumatorul devenise o entitate pe deplin manipulabilă, de fapt o creaţie a producătorului, care nu se mulţumea să ofere noi produse şi servicii, ci folosea în mod inteligent legile psihologice ale dorinţei în vederea stimulării cererii. Calitatea ofertei, din ce în ce

mai sofisticate din punct de vedere tehnologic, nu mai putea fi judecată de consumator, el neavând competenţa necesară. Judecata de valoare era apanajul elitelor tehnice, a experţilor care decideau, ei, locul pe care fiecare produs sau serviciu îl ocupă pe scara excelenţei. Lucrurile se petreceau în economie la fel ca în literatură, experţii tehnici jucând rolul criticilor literari, care stabilesc reputaţiile autorilor independent de vânzările din librării. La sfârşitul anilor şaizeci, calitatea ofertei marilor corporaţii ale economiei industriale era percepută ca un concept absolut, o variabilă continuă reprezentând măsura excelenţei, atestată de experţii implicaţi în activitatea de producţie.

Criza petrolului din 1973 a fost percepută atunci ca un eveniment izolat, de depăşit prin mijloace politice. Ea avea să anunţe însă o criză a sistemului economic modern, bazat pe producţia industrială. S-a constatat că cererea nu poate fi stimulată la nesfârşit, că societatea de consum îşi trăise traiul, iar beneficiarul, strâmtorat de stagflaţie, nu mai era dispus să cumpere produse sau servicii care ignorau sau depăşeau nevoile sale reale. Ca urmare, conceptul de calitate a suferit o transformare esenţială. De la o măsură continuă, el a devenit un eveniment discret, constând din întâlnirea admirabilă dintre o ofertă adecvată şi un sistem de aşteptări. Satisfacerea cerinţelor unui beneficiar concret, condiţie la care nu se poate răspunde decât prin da sau nu, a înlocuit evaluarea nivelului de excelenţă pe o scară continuă. Calitatea, din absolută a devenit relativă, dobândind un atribut nou: ea se numeşte acum "calitate totală".

Cuvântul "total", în afara faptului că denotă caracterul relativ al calităţii, exprimă şi o criză în privinţa mijloacelor tehnice de

asigurare a calităţii. Paradigma metodologică a modernităţii industrială a fost abordarea cartezianã, prin care orice proiect sau proces complex se descompune sistematic în entităţi mai simple, până la nivelul sarcinilor elementare, de îndeplinit de orice individ. Structura ierarhică, vertical-arborescentă a corporaţiei transpune în spaţiu exact această metodologie. Or, marile proiecte ale anilor 'şaizeci - cercetarea spaţială, centralele nucleare, armamentul sofisticat - au dovedit că, de la un nivel de complexitate în sus, descompunerea sistematică, fără rest, nu mai este posibilă. Separarea proceselor şi subsistemelor este un demers simplificator, reductiv, ajungându-se uneori în situaţia în care, deşi fiecare unitate elementară funcţionează conform cu specificaţiile, ansamblul se comportă nesatisfăcător. Calitatea realizată nu este "totală", deoarece anumite dimensiuni ale ei sunt inevitabil sacrificate.

Pentru a surmonta dificultăţile legate de asigurarea calităţii totale, o schimbare fundamentală trebuia efectuată. Separarea între procese, subansamble şi sarcini punctuale trebuia înlăturată în favoarea cooperării în cadrul echipelor multisiciplinare. Disciplina ierarhică, care impune specializarea strictă şi transmiterea informaţiei exclusiv pe verticală, de la manager la executant şi invers, a trebuit să cedeze în faţa relaxării egalitare care caracterizează comunicarea orizontală dezinhibată între colegi de mai multe specialităţi care, din punct de vedere al implicării productive, sunt, rând pe rând, când furnizori, când beneficiari.

Cooperarea interdisciplinară nu se poate realiza fără a dezvolta abilităţile de comunicare legate de noile tehnologii informaţionale, apărute în anii '80 şi '90. Comunicarea mediată de calculator, cablarea informaţională cu consecinţele ei culturale, a fost

cu precădere utilizată de echipele concentrate asupra calităţii totale. Pe măsură ce lucrurile au evoluat, s-a constatat că îndărătul conceptului atotcuprinzător de calitate totală proliferează noi trăsături, din ce în ce mai sofisticate şi mai detaşate de funcţiunile de bază pe care produsul sau serviciul trebuie să le asigure. Contează din ce în ce mai mult dimensiunea simbolică, rezonanţa culturală asociată unei oferte. O marcă înseamnă mai mult decât garantarea unei funcţionări fără incidente, ea propune un stil şi o identitate, amândouă tentante pentru cumpărător. Noua economie a ciberspaţiului duce la limită sublimarea virtuală realităţii economice. Ideologia calităţii, apărută în deceniul opt a fost însă aceea care a dat primul impuls trecerii de la abordărea îngust tehnică la demersul cultural de amploare, de la societatea industrială modernă la ciber-societatea informaţională postmodernă.

CIBER - POLITICĂ

POLITICA DE - TERITORIALIZATĂ

Modernitatea a impus politicul ca destin, iar Napoleon, primul ei reprezentant, a fost cel care a conştientizat aceasta printr-o sentinţă memorabilă. Cariera modernă a politicului este inseparabilă de noţiunea de teritorialitate. În antichitate sau în evul mediu, autoritatea se putea manifesta în zone geografic disjuncte, reunite doar prin prestigiul legislaţiei, al credinţei sau al tradiţiei. Cetăţile greceşti şi coloniile lor din Hellespont sau din Asia Mică, teritoriile aflate sub *Pax Romana*, ducatele aflate sub jurisdiţia unui senior nu trebuiau neapărat sa formeze unităţi geografice compacte. Dimpotrivă, modernitatea nu se poate acomoda cu laxitatea spaţială, ea tinde să instituie o distribuţie uniformă a puterii în zone bine delimitate. Politica ajunge să unească mai curând teritorii decât oameni, din socio-politică devine geo-politică. Exercitarea controlului politic asupra unui anumit teritoriu era facilitată de tehnologia modernă a maşinii, care favoriza transportul materialelor şi transmiterea ordinelor. Împânzirea unei zone cu reţele ierarhizate de comunicare - căi ferate, linii energetice, stâlpi de telegraf - era condiţia stăpânirii ei, de aceea Lenin era îndreptăţit să afirme că socialismul nu putea să însemne numai puterea Sovietelor, ci şi electrificarea întregii ţări.

Tehnologia informaţională subminează însăşi ideea de teritorialitate pe care se reazemă conceptul modern de politic. Ciber-spaţiul creat prin reţeaua descentralizată a Internetului nu acceptă delimitările obişnuite în spaţiul newtonian, suveranitatea naţională devine fără obiect. Încercarea de lovitură de stat din Uniunea Sovietică a eşuat pentru că a fost gândită după modelul tradiţional al

ocupării punctelor cheie din spaţiul fizic, uitându-se că a pune sub control radiodifuziunea, televiziunea sau poşta este derizoriu faţă de extinderea spaţiului comunicaţional în care se dădea bătălia simbolică. Statele democrate nu sunt mai puţin intimdate de provocarea adusă de <dezordinea> comunicării în reţea: în 1995, FBI încă mai insista asupra necesităţii de a incorpora mecanisme de supraveghere în autostrada informaţională, iar guvernul american îşi dorea monopolul asupra dispozitivelor de încifrare a informaţiei.

Oamenii integraţi în spaţiul reţelelor informaţionale se sustrag autorităţii politice care veghează doar asupra spaţiului fizic, dominându-l prin intermediul şoselelor şi radioreleelor. În perioada modernităţii, individul se refugia în spaţiul privat pentru a se apăra de invazia agresivă a politicului, care urmărea uniformizarea culturală şi masificarea, în unele zone pentru mai marea glorie a cauzelor transpersonale, în altele pentru exaltarea mentalităţii de consumator disciplinat. Astăzi, datorită Internet-ului, distincţia public-privat devine caducă. Munca, în principal activitate de prelucrare a simbolurilor, se efectuează de cele mai multe ori în spaţiul intim, în condiţii de izolare fizică, deşi subiectul are senzaţia de omniprezenţă crezându-se, în acelaşi timp, peste tot şi nicăieri. Marile proiecte ale modernităţii - corporaţiile gigantice, armatele redutabile, <cetăţile> ştiinţei - implicau masive grupări umane în preajma surselor de energie, în jurul maşinilor, în prezenţa tangibilă a informaţiei. Aici fermentau ideile noi, se constituiau solidarităţi sociale, se articula un proiect politic. Postmodernitatea a făcut economie de o revoluţie, împlinind fără traume visul lui Marx ca mijloacele de producţie să treacă în posesia celor care muncesc. Fiecare are, prin calculatorul de acasă, acces la cele mai

cuprinzătoare baze de cunoştinţe, la cele mai eficiente metode de prelucrare a lor, la cele mai sofisticate forme de cooperare interumană. Furnizori şi consumatori de idei, proiecte, distracţii şi naraţii, producătorii de plusvaloare de ieri oferă azi rezultatul supra-muncii lor, *plus-informaţia*.

Procesul de auto-organizare a spaţiului informaţional, aflat astăzi într-o fază incipientă, va necesita fără îndoială un demers de natură politică, diferit însă de cel angajat în dominarea spaţiului fizic. Nu asistăm la dispariţia politicului ca atare, ci la disoluţia conceptului de politic al modernităţii, articulat pe o realitate teritorială mai curând decât pe una umană. Comunităţile mobile de pe reţea, aflate într-un continuu proces de redefinire, nu vor avea nevoie să se situeze într-un domeniu fizic conex, în care să existe cel puţin o cale între oricare două puncte, de vreme ce au la dispoziţie principiul însuşi al conexiunii, adică posibilitatea de a crea, din mers, oricând, o nouă cale. Multiplicitatea identitară, multiculturalismul vor sfida orice alte reguli decât cele locale, de pe acum se vede cum ortografia oficială cedează în faţa opţiunilor diverselor redacţii. Or, criza puterii tradiţionale devine perceptibilă de îndată ce gramatica încetează să funcţioneze ca instrument de coerciţie.

Conceptul de politic articulat pe comunităţile de-teritorializate se desprinde de aspectele autoritare ale exercitării puterii, păstrând însă esenţa sa atemporală, respectiv criteriul distincţiei dintre aliat şi inamic. Cooperarea bazată pe complementaritatea însuşirilor, înfruntarea intransigentă la nivelul construcţiilor simbolice ţin de lupta politică şi nu vor întârzia să-şi găsească propriile forme de manifestare în ciber-spaţiu, inclusiv cea mai radicală, războiul identitar.

CINE DEŢINE PUTEREA ÎN CIBERSPAŢIU

Este oare ciberspaţiul paradisul democraţiei? Metodele şi instrumentele ei clasice lipsesc: nu există parlamente, nici guverne, nu se organizează alegeri, nici referendumuri. Odată pătruns acolo, ai senzaţia îmbătătoare de a trăi direct, nu prin reprezentanţi, de a decide singur, nu numai de a valida deciziile altora. Conştiinţa puterii individuale este întărită de fiecare dată când, fie pentru a te conecta, fie pentru a pătrunde în diverse situri, îţi declini numele de utilizator şi parola. Drepturile de liberă circulaţie, de liber acces la informaţie şi de liberă asociere, fără să fie nelimitate, sunt mai extinse decât în spaţiul real. Dacă, într-un regim democratic obişnuit, individul este chemat să confirme ceea ce i se propune, aici, în ciber-democraţie, el este stimulat să afirme ceea ce doreşte. Societatea civilă nu mai este doar tamponul dintre individ şi stat, ea ocupă întreg spaţiul virtual prin comunităţile sale mobile, diversificate, aflate mereu într-un proces de redefinire. Idealul democratic participativ pare a fi fost atins, instanţele politice nu se mai interpun între dorinţele indivizilor şi acţiunile lor, oamenii se organizează spontan pentru a coopera în vederea producerii şi schimbului de informaţie.

Democraţia antică era mai performantă decât cea modernă, dar excludea *ab initio* sclavii din spaţiul ei. La fel, puterea individului în ciberspaţiu este mai mare, cu condiţia să aibă posibilitatea de a pătrunde acolo. Inegalităţile în privinţa accesului în ciberspaţiu sunt flagrante. Statisticile anului 1998 arată că 70,8% dintre prestatorii de servicii Internet erau localizaţi în continentul american (SUA şi Canada) şi doar 0,4% în Africa sub-sahariană, 97% dintre ei aflându-

se în Republica Sud-Africană. Rămânerile în urmă ale Comunităţii Europene faţă de Statele Unite, respectiv ale Estului faţă de Vest nu se explică atât prin raţiuni tehnologice, deoarece reţeaua globală nu presupune performanţe remarcabile la nivelul sistemelor de calcul interconectate, cât prin viteza de transmisie mai redusă şi, mai ales, prin costul excesiv al serviciilor telefonice. Deocamdată, cel puţin, lumea virtuală reprezintă un spaţiu egalitar al afirmării numai pentru cei privilegiaţi, *the happy few*, cu drept de acces şi conexiune de calitate. Puterea acestora de a se manifesta prin consumul şi oferta de informaţie nu pare îngrădită decât de puterea egalilor lor. Liberei intruziuni i se opune dorinţa de prezervare a intimităţii, prelevarea de informaţie este restricţionată de proprietatea intelectuală, manifestările care frizează incorectitudinea politică sau sexuală sunt uneori filtrate. În ciberspaţiu, libertatea unuia nu se termină decât acolo unde începe libertatea celuilalt.

Aşa cum, în viaţa reală, omul acţionează prin intermediul uneltelor pe care ambientul cultural i le furnizează, orice mişcare din ciberspaţiu - navigare, comunicare, redactare - presupune recurgerea la instrumentele pe care tehnologia informaţională i le pune la dispoziţie. Dacă aspectele fizice, constructive ale acestor instrumente (capacitatea memoriei, viteza de transmisie, rezoluţia ecranului) sunt invizibile şi cultural neutre pentru utilizator, astfel încât nu-i influenţează gândirea şi nu-i condiţionează reacţiile, nu acelaşi lucru se poate spune despre programele care mediază orice act de voinţă şi modelează orice tip de intervenţie. Faptul că utilizez în acest moment sistemul de operare Windows 95, redactez acest articol în programul Word 7, structurez o prezentare orală cu Power Point, realizez un sit *web* folosind Front Page, navighez cu Netscape, caut informaţia cu

Yahoo sau trimit o scrisoare prin Eudora influenţează modul cum concep un articol, o prezentare, o pagină de hipertext, o scrisoare, mai grav, îmi ghidează opţiunile privind ceea ce are valoare şi ce nu. Toate aceste programe sunt realizate de grupuri de specialişti înzestraţi cu competenţe superioare, care ajung să formeze tipuri standard de răspuns la stimuli şi să deţină practic controlul asupra deciziilor <libere> luate de indivizi în ciberspaţiu. Puterea, aparent distribuită la nivel individual, se dovedeşte în mare măsură apanajul grupurilor elitare, care fabrică ţesătura informaţională a lumii.

În lumea deschisă şi descentralizată a virtualităţii se intersectează puterea vizibilă a indivizilor cu cea insidioasă şi eficace a grupurilor de experţi. Dominaţia nu este însă garantată de superioritatea în expertiză, atâta vreme cât viziunea celui tentat să o exercite rămâne limitată. Paradoxal, puterea, pentru a fi reală, trebuie să ia imaginarul drept ţintă. Numai acela care va şti să dezvolte un set coerent de concepte şi de simboluri, propunând o descriere a ciberspaţiului ca entitate unitară va putea cu adevărat să-şi impună autoritatea în limitele acestui spaţiu. Degeaba zburdă indivizii prin băncile de date, degeaba construiesc experţii instrumente sofisticate, câtă vreme percepţia asupra demersului lor rămâne fragmentară, iar proiectul lor rămâne lipsit de anvergura ideilor generale. Lumea reală a ajuns să fie dominată de aceia care au înzestrat concepte abstracte noi ca drepturile omului, subsidiaritatea, devoluţia, multiculturalismul, globalismul, cu substanţă politică consistentă. În ciberspaţiu, noţiunile clasice ale dezbaterii politice cum sunt conştiinţa de clasă, etnicismul, stânga şi dreapta, feminismul, ecologismul se dovedesc caduce iar cele noi, de care am pomenit mai sus, sunt de la sine înţelese. Pentru cel dornic

de putere, a venit momentul crucial al inventării conceptelor ciber-politicii.

NOMENCLATURA VREA SĂ GUVERNEZE INTERNETUL

Calculatorele interconectate in reţeaua globală a Internet-ului formează un sistem deschis, în care gestiunea bunei funcţionări se exercită în mod distribuit, în absenţa oricărei ierarhii. Utilizatorul unui sistem de calcul cu performanţe modeste, aflat eventual într-o poziţie geopolitică defavorizată, are tot atâtea şanse de a se informa şi de a se face auzit ca şi tehnocratul supra-echipat din Silicon Valley. De aceea, se afirmă deseori că Internet-ul reprezintă primul mijloc cu adevărat democratic de comunicare, în care toţi sunt, atât emiţători, cât şi receptori, aflaţi în poziţii de autoritate echivalente. Creşterea spectaculoasă a numărului calculatorelor conectate la Internet a pus însă sistemul în faţa binecunoscutei dileme, inerente oricărei faze de dezvoltare: scindare sau ierarhizare. Cum prima variantă este din capul locului de neacceptat, a doua constituie o şansă de afirmare a elitelor discrete, care profită de orice împrejurare pentru a ocupa poziţii de exercitare ocultă a puterii. O nouă nomenclatură s-a format pe nesimţite la umbra încregăturii informaţionale aflate în floare, nomenclatura Internet-ului. Ea este para-guvernamentală, deoarece Casa Albă a decis să delege autoritatea administrării reţelei globale unei instituţii independente, non-profit, numită *Corporaţia de Atribuire a Numerelor şi Numelor pe Internet* (ICANN, adică *Internet Corporation for Assigning Names and Numbers*). Rolul acestei organizaţii derivă din problemele de natură tehnică, dar şi simbolic-culturală, pe care le ridică Internetul.

Prima problemă este atribuirea câte unui număr (adresă numerică) fiecărui calculator conectat la reţea, astfel încât să nu

apară nici o suprapunere. Toate aceste numere, odată atribuite, trebuie înregistrate în baze de date de mare fiabilitate, fapt ce consituie tot o responsabilitate a ICANN. A doua problemă constă în păstrarea controlului asupra protocoalelor de interconectare, adică a standardelor de comunicare între calculatoare, a căror coordonare internaţională trebuie asigurată de către ICANN. Nu este însă posibil să accesezi memoria unui calculator folosind direct adresa lui numerică (faptul că a mea este 555456137 nu foloseşte nimănui), ea trebuie corelată cu o adresă literală (URL, adică *Uniform Resource Locator*), ca de exemplu: *http://www.contemporanul.ro*. Prima parte (*http*://) menţionează protocolul de interconectare utilizat, a doua (*www*) precizează că adresa face parte din bazele de date interconectate în sistemul de legături hipertextuale. Urmează numele sitului (*contemporanul*), care trebuie înregistrat ca orice marcă, pentru o anumită sumă care variază (de la 35$ în sus, dacă ne adresăm companiei web network.solutions.com) în funcţie de valoarea lui simbolică, aptă să stârnească imaginaţia şi să atragă vizitatori. Evident, odată înregistrat, el nu va mai putea fi folosit de nimeni altcineva. Proprietarii precauţi înregistrează însă şi numele asemănătoare cu cele alese de ei pentru a se feri de vecini nedoriţi, prevenind astfel situaţii penibile ca alăturarea simbolică dintre situl unui candidat prezidenţial serios (*georgewbush.com*) şi parodia creată de contestatarii obraznici (*gwbush.com*). În sfârşit, ultima parte (după punct) constituie TLD (*Top Level Domain*, numele general). El poate fi un nume de ţară (*ro* pentru Romania, *uk* pentru Anglia, *de* pentru Germania, *fr* pentru Franţa etc), dar la mare preţ se află domeniile generale aducătoare de prestigiu politic (*gov*), militar (*mil*), academic (*edu*), instituţional (*org*), mediatic (*net*), sau,

mai modest, comercial (*com*). Combinaţia dintre numele înregistrat al sitului şi numele general al domeniului formează DNS (*Domain Name System*, sistemul de nume al Internetului). ICANN are autoritate asupra întregului DNS şi percepe taxe pentru folosirea oricărui nume, ceea ce îi dă o putere de-a dreptul înfricoşătoare. Înţelegem mai bine acest lucru dacă privim spaţiul informaţional (ciberspaţiul) constituit prin legarea calculatoarelor în reţea ca pe o nouă lume care, deşi lipsită de distanţe (în înţelesul geometric al cuvântului), are o geografie şi, deşi lipsită de istorie, are o cultură. A inventa un nou TLD, adică un nou nume de domeniu general echivalează cu descoperirea unui nou continent, în care înregistrarea fiecărui nou nume particular reprezintă un act civilizator, întemeietor de instituţie (magazin, muzeu, parc de distracţii, bibliotecă, bordel, biserică, muzeu sau universitate), comunitate virtuală sau organizaţie efemeră. Noua nomenclatură ar avea astfel puterea nu numai de a guverna o lume, ci şi de a o crea după dorinţă. Ea a hotărât când să scoată din neant continentele *shop*, *inc* sau *web*, cui să i se atribuie râvnitele poziţii *ask.com*, *business.com*, *europe.org* sau *culture.gov*. Şi, ca orice altă nomenclatură, îşi va păstra puterea până când îi va lua Dumnezeu minţile.

CAMPANIE PREZIDENŢIALĂ
ÎN CIBERSPAŢIU

Era de prevăzut ca George W. Bush, guvernatorul statului Texas, fiul fostului preşedinte George Bush, să nu întâmpine mari obstacole în calea nominalizării sale drept candidat al Partidului Republican, respectiv să câştige alegerile. Convingerea aceasta nu l-a determinat nicidecum să-şi slăbească ritmul. Deşi conservator, Mr. Bush a vrut să arate că evoluează în pas cu tehnologia, astfel încât a deschis un frumos sit electoral pe *world wide web*, intitulat simplu *www.georgewbush.com*. Găsim acolo mesajul concis şi pregnant al prezumtivului candidat, programul lui politic, înfăptuirile-i meritorii, calendarul apariţiilor sale, discursurile, opiniile, credinţele şi preferinţele. O pagină separată este dedicată viitoarei prime-doamne, iar persoanele cu contribuţii materiale la reuşita campaniei sunt menţionate la loc de cinste, cu efecte grafice spectaculoase. Prăvălia virtuală de campanie, amintind în mod bizar de căruţa trasă de *Mutter Courage* printre trupele combatante, conţine tricouri, căni şi caschete inscripţionate, precum şi alte materiale de propagandă care se pot achiziţiona on-line. Deviza sitului, ca şi a candidatului, este "Prosperitate cu finalitate" (*Prosperity with a Purpose*), adică nu bunăstare de dragul bunăstării, pusă aceasta sub semnul consumismului hedonic, ci bunăstare ca suport al valorilor morale pe care, numai bogat fiind, le poţi cu adevărat apăra.

Ca şi la noi însă, bunele intenţii ale celor care abia aşteaptă să se sacrifice pentru aleşii lor sunt subminate de spiritul măscăricios al unor impenitenţi "golani". Zach Exley, un simplu (?) informatician, a deschis şi el un sit parodic (*www.gwbush.com*), aflat sub deviza "Ipocrizie cu obrăznicie" (*Hypocrisy with Bravado*). Exley aduce în

discuţie în mod exclusiv şi perseverent păcatele tinereţii respectabilului apărător al moderaţiei, dedat, o vreme, la deliciile cocainei şi marijuanei. La început, Bush Junior a întâmpinat calm acuzaţiile, susţinând, cu abilitate de politician ex-comunist, că tocmai cunoaşterea din interior a Răului îl face pe el, vindecatul, să fie omul cel mai potrivit pentru a-l combate. Obstinaţia repetării insultelor pune însă capăt răbdării celei mai diplomate. Iritat, G. W. Bush lansează un <Măi, animalule!> furios sub forma unei cereri către Comitetul Electoral Federal ca situl parodic să fie considerat agent politic şi, ca urmare, să se supună reglementărilor privind declararea surselor de venituri şi prezentarea de rapoarte detaliate asupra cheltuielilor. Zach Exley se declară însă în afara jocului politic, el nu este decât un <om de presă>, care a scos o mică revistă privată, cu scopul de a se amuza, el şi prietenii lui. Se poate spune că acest <Caţavencu> virtual al lui este obraznic, dar nu că iese din limitele pamfletului. In momentul acesta, intră în scenă *Fundaţia pentru Democraţie & Tehnologie*, extrem de îngrijorată de posibila încălcare a Primului Amendament, cel privind libertatea de expresie, invocat şi în procesul revistei *Hustler*. Raportul ei aruncă o lumină neaşteptată asupra noutăţilor aduse de ieşirea campaniei electorale în ciberspaţiu. <Se pare că legile care se referă la finanţarea campaniei electorale nu mai au sens în ciberspaţiu. Trebuie oare ca deschiderea unui sit să fie asimilată cu achiziţionarea spaţiului publicitar dintr-un ziar sau dintr-un post TV? (...) Legile au fost create atunci când mediile de informare erau centralizate, oneroase şi puţin numeroase: tiparul, radioul, televiziunea. A le aplica în condiţiile Internet-ului ar însemna să înăbuşi vocile cetăţenilor liberi care doresc să se exprime>. Internet-ul face ca însuşi statutul de

<mediu de informare> să fie dificil de atribuit. Tradiţional, acesta implica o entitate autorizată, care să emită ştiri şi comentarii, cu posibilitatea monitorizării de către o instituţie neutră. Or, este limpede că respectivul criteriu nu poate fi aplicat în cazul nenumăratelor <voci> instalate cu de la sine putere pe web. De aici, dificultatea de a distinge între mediator şi partizan, de a judeca mesajele fără a suspecta intenţiilor dinapoia lor.

Analizând mai cu atenţie situl oficial al lui G. W. Bush, constaţi cu surprindere că găseşti acolo prilejuri mai bune de amuzament decât în situl parodic al lui Exley. Viitoarea primă doamnă are o nobilă *qualité-maîtresse,* lectura. De obicei, acest <viciu nepedepsit> se exercită în linişte, acasă sau la bibliotecă. Laura Welsh Bush este însă preocupată mai ales să trezească şi să dezvolte la alţii pasiunea cititului. De aceea frecventează neobosită şcoli, spitale şi diverse aşezăminte pentru pensionari, handicapaţi şi alţi defavorizaţi, unde împărtăşeşte din plăcerile lecturii şi explică foloasele ei. De asemenea, invită la orice ocazii scriitori care să-şi citească operele cu glas tare. Cât despre soţ, aflăm că patronează cu succes asociaţii ale abstinenţei ca <Adevărata Dragoste Aşteaptă>, dedicată păstrării virginităţii până la căsătorie, şi <Prieteni Buni>, care promovează castitatea în relaţiile dintre persoane de sexe opuse. Rezultatele sunt expuse cu mândrie sub formă de statistici. Astfel, doar 5% dintre membrele asociaţiilor îşi pierd virginitatea până în clasa a X-a, faţă de media de 63% pe ţară şi doar 1% dintre membrele nemăritate rămân însărcinate, faţă de 26%, media pe ţară. În plângerea lui, G. W. Bush şi-a manifestat temerea că poporul ar putea confunda, din cauza similitudinii adreselor, situl propriu cu parodia lui. Se înşeală: originalul e mult mai savuros.

ALEGERI ÎN CIBERSPAŢIU

Preşedintele unei ţări este ales pentru un mandat real de patru ani, prin voturile simplilor cetăţeni din oraşe şi sate, dar se prezintă în calitate de candidat atemporal şi ideal, în lumea fantasmatică a ciberspaţiului. Spaţiul virtual nu este încă decisiv în privinţa sufragiului universal; totuşi, nici un candidat care se respectă nu neglijează opţiunile, fie ele oricât de imponderabile, ale cibernauţilor. O nelinişte greu definită afectează până şi pe cel mai populist prezidenţiabil: va fi oare votul popular validat de cel elitar? Chiar dacă cel din urmă nu contează încă, cel dintâi nu este, *hélas*, şi cel mai onorant. Supus exclusiv dorinţelor lumii de azi, politicianul poate uşor deveni inadecvat în raport cu tendinţele zilei de mâine. De aceea, el are grijă să-şi compună cu profesionalism o imagine virtuală în ciberspaţiu, care să fie complementară şi, dacă se poate, compensatoare faţă de aceea mai mult sau mai puţin acreditată în lumea marketingului real, imagine pe care unii se simt datori s-o aduleze, în timp ce alţii nu se astâmpără până nu o distrug. Primii se revendică de la necesitatea păstrării tradiţiei, ultimii de la obligaţia reînnoirii.

Am fost tentat să vizitez siturile candidaţilor la preşedinţia României, aşa cum o făcusem anterior cu cei râvnitori la guvernarea Statelor Unite. Mi-am propus să le analizez înainte de alegeri şi să am tăria de a confrunta aprecierea mea apriori cu cea validată de către majoritatea atotputernică. Brusc, mi-am dat seama că, în absenta fenomenului concret, zglobiu în vivacitatea lui, forţele temporar strălucitoare sunt condamnate să fie înfrânte. De aceea, demersul trebuie îndeplinit în doi timpi, fără vreo pretenţie de preeminenţă: o analiză stilistică, cu tendinţe secret predictive,

înainte de sufragiu şi alta, obiectivă şi constatativă după. Este exact ceea ce încerc în cele ce urmează.

www. iliescu. ro

Situl web al preşedintelui PDSR Ion Iliescu este conceput într-o tonalitate sinilie. Se ştie că albastrul este culoarea autorităţii, despre care Rimbaud, în celebrul său sonet "Vocalele", spunea că este ineluctabil asociat literei O, ca reflex al ochilor Divinităţii. Ca urmare, albastrul sitului lui Iliescu vrea să exprime certitudinea în victorie, încrederea în viitor şi siguranţa în strategiile de a-l modela. Neglijent în privinţa formei, mai dornic să fie exhaustiv decât lizibil, să umple ecranul până la refuz, textul merge de la extrema dreaptă până la extrema stângă a paginii, necruţând deloc capacitatea de receptare a privitorului. Conţinutul informaţional este, surprinzător, de calitate. Realizările prezidenţiabilului sunt încadrate unor vaste segmente temporale şi sunt explicitate sistematic, fără rezerve şi fără falsă modestie. Nimic nu este lăsat deoparte, după cum nimic nu este lăsat la întâmplare. Pagina lui Iliescu are ceva din ineluctabilitatea destinului.

www. isarescu. ro

Speranţa "convenţionalilor", actualul prim-ministru a agreat un sit compus într-un stil degajat, fără pretenţii. Pare conceput în grabă, fără o grijă deosebită, dar dă acea impresie fermecătoare pentru anglo-saxoni de *no nonsense*. Pagina principală conţine doar figura bonomă de tânăr-bătrân a premierului, alături de un meniu benign. Cine sunt eu, ce vreau, ce cred alţii despre mine, cine-mi sunt prietenii etc. sunt opţiunile de selecţie posibile. O nonşalanţă atrăgătoare pentru alegătorul român care, de la "Titanic-vals"

încoace se simte platonician, adică ţine cu tot dinadinsul să fie condus doar de cei care n-au chef să conducă nimic şi pe nimeni.

www. stolojan. ro

Candidatul liberalilor, mai vechiul admirator al calităţii "oriunde s-ar afla", preferă şi el albastrul, ca şi fostul său mentor. Ce-i drept, în acest caz, albastrul nu acoperă ecranul, fiind restrâns la o bandă lată în stânga, asemănătoare cu cea de la "hotmail". Conţinutul este de o simpatică lipsă de logică, afirmându-se peremptoriu calitatea candidatului pe baza eventualităţii de a câştiga, cu toate că ar fi mai potrivit invers, să se demonstreze excelenţa persoanei pe baza indiscutabilă a reuşitei sale. O pagină îndeamnă pe cetăţeni să acceseze pagina lui Theodor Stolojan prin *wap* (*wireless application protocol*), de la telefonul mobil, ceea ce nu face decât să indispună majoritatea frustrată, dotată cu minimum necesar pentru comunicaţiile mobile. Îndemnul insistent de a certifica prin vot calitatea - mediocră, de altfel - a sitului, este, de asemenea, agasantă.

www. petreroman. ro

Petre Roman mai are încă de aşteptat până când se va spune despre el ceea ce francezii au spus despre de Gaulle în 1958: "În sfârşit, cel dintâi dintre noi este şi cel dintâi în Franţa". Oricum, situl lui este cel dintâi ca profesionalism în ciberspaţiul alegerilor din România. Pe fond alb, fără albastrul autoritar şi agresiv, textul se păstrează la distanţe convenabile faţă de margini; interactivitatea este stimulată printr-un puzzle amuzant, în care trebuie refăcută o imaginea unei conversaţii dintre elitarul Roman şi popularul Băsescu. Activarea legăturilor dintre pagini se face selectând

îndemne verbale dinamice, sugerând activismul, concentrarea, dinamismul, într-un cuvânt "pedismul".

Am constatat cu surprindere indiferenţa celorlalţi candidaţi faţă de imaginea lor din ciberspaţiu. Situl *www. politics. ro* cuprinde, ce-i drept mai multe figuri prezidenţiabile - Frunda, Vadim etc., alături de cei dinainte - dar într-o prezentare standard, nepersonalizată. Nici măcar tânărul, fotogenicul şi dinamicul Manole nu s-a sinchisit prea mult să-şi achiziţioneze un domeniu şi să-l cultive. Este, de asemenea, de mirare faptul că, spre deosebire de campania electorală din SUA, siturile parodice sunt ca şi inexistente. Luarea peste picior este, la noi, apanajul mediilor tradiţionale - presa, televiziunea - cu toate că ne-am aştepta să gustăm efervescenţa juvenilă mai curând pe canalele *high-tech*. Dacă democraţia este mediul în care cel mai bun câştigă, mediile sunt instrumentul care hotărăşte cine este mai bun. Rămâne de văzut care pe care, cine cu cine şi, mai ales, cine ce cui face.

ÎNJURĂTURI PE *WORLD WIDE WEB*

Polemica, în America, pare civilizată doar la televizor, unde lumea se reţine, iar orice scăpare verbală este înlocuită electronic de un *bip*. Tigrii presei se exprimă ceva mai dezinhibat şi mult mai veninos, cântărind meticulos cantităţile de murdărie şi ironie, precis proporţionate în cocktailul unui articol. Însă spaţiul de predilecţie al polemicii, locul în care aceasta se dezbracă de tot, expunându-şi intimităţile pamfletare, este www-ul. Se spune că hârtia suportă orice; este nimic, faţă de câte poate suporta un hard-disc.

Aidoma ca la Bucureşti, şi aici se consideră că politica fără înjurături e ca friptura fără murături. În campania prezidenţială preliminară, adică în lupta pentru învestitură în cadrul partidelor, caii de bătaie sunt, în primul rând, candidaţii, apoi soţiile lor şi, în sfârşit, membrii marcanţi ai echipelor electorale. Vicepreşedintele Al. Gore, este acceptat ca o fatalitate, concurentul lui, democratul Bill Bradley, elongat, guşat şi manierat, fiind prea puţin competitiv. Ca urmare, ultimul este complet cruţat, iar ironiile la adresa primului se mărginesc la rime puerile de felul *gore-bore-snore* (gorăim-moţăim-sforăim). în schimb, Naomi Wolf, consiliera lui Gore, poreclită *Miss Pravda*, este prea marcantă pentru a fi iertată. Iată ce spune despre ea faimoasa comentatoare Camille Paglia (un fel de Tia Şerbănescu, în variantă *queer*), numită şi <papesa corectitudinii antipolitice>: <În primul rând, cred că părinţii lui Naomi Wolf ar trebui să dea în judecată universitatea Yale, *alma mater* a progeniturii, pentru incompetenţă şi fraudă. Dacă judecăm după limpezimea judecăţii şi după fluenţa exprimării sale la vârsta de 37 de ani, rezultă că taxele universitare au fost plătite degeaba. A fost atât de îndopată cu studii

feministe şi cu doctrine post-structuraliste la o vârstă când femeia e impresionabilă, fără să i se dea intelectului ei fragil hrana elementară de care acesta avea o disperată nevoie, încât biata de ea nu mai are de acum încolo nici o şansă de a gândi logic şi coerent>.

Candidatul principal al republicanilor, G. W. Bush, fiul fostului preşedinte, a fost lăsat în seama tinerilor fără Dumnezeu care, în stil curat <Caţavencu", îi înregistrează <bushismele săptămânii>, îi ridiculizează incultura şi-i publică în facsimil foaia matricolă, plină de note proaste. Totuşi, Bush este doar ridiculizat, nu şi înjurat, probabil pentru că ştie să adopte o ţinută nepretenţioasă, degajată, de Bulă cumsecade, conştient că familia – biologică şi politică - nu-l va abandona niciodată la greu.

Candidatul surpriză, concurent dinamic al lui Bush la învestitura partidului republican, este John McCain, erou al războiului din Vietnam, în care, ca prizonier, a refuzat eliberarea peste rând, şi a fost torturat vreme de cinci ani de comuniştii din Vietcong. Majoritatea intelectualilor cu condei şi influenţă, azi trecuţi de cincizeci de ani, se simt incomodaţi de apariţia carismatic-eroică a lui McCain, mai ales că acesta nu oboseşte să le aducă aminte că, pe vremea când el îşi risca viaţa pentru patrie şi libertate, ei trăgeau marijuana în piept şi se psihedelizau prin discoteci. Ca urmare, *intelligentsia* americană a hotărât că McCain este inamicul public numărul unu şi a pornit să-l execute. Iată ce spune despre el Zack Galler: <Nici expansivitatea, nici carisma nu-i lipsesc acestui om. Îi lipsesc însă total subtilitatea, creativitatea şi originalitatea gândirii, fapt ce-l condamnă definitiv la statutul unui politican minor dintr-un stat minuscul. Nu este decât un personaj grotesc dintr-o piesă de Sherwood Anderson. Dacă mediile de informare cred că păcatele pe

care ele însele le-au comis în timpul războiului din Vietnam pot fi răscumpărate, sau că rănile veteranilor acestui război pot fi alinate prin promovarea acestei creaturi strangeloviene, eu le spun deschis şi răspicat că se înşeală amarnic>. Sau, din nou, Camille Paglia: <Faptul că McCain primeşte pe orice reporter, oriunde şi oricând nu este o dovadă de deschidere, ci de slăbiciune şi nevroză. Tendinţa lui de continuă maimuţăreală mediatică este înrudită cu sociopatia vânătorilor de simpozioane din elita academică>.

În tot acest timp, cuplul prezidenţial în funcţiune nu este cruţat, mai ales că Prima Doamnă concurează la un post de senator în statul New York. <De trei săptămâni încoace, Hilary Rodham Clinton aleargă pe toate drumurile, doar doar va convinge pe cineva, pe undeva, că ar fi şi altceva decât o femeie-manechin cu ochii ca strugurii, nasul ca morcovul, braţele ca iedera, şi trupul împăiat, suită în căruţă de handicapaţii mintal ai Partidului Democrat>. Cât despre Bill, stridenţa soţiei a contribuit mult să-i facă iertate, dacă nu şi uitate, aventurile galante. Până şi obrăzniciile la adresa lui sugerează că <tot ea e de vină“. Astfel, Fred Schreier scrie: <Mi se pare ciudat că, în timpul celor aproape opt ani petrecuţi la Casa Albă, glasul lui Chelsea a fost aproape de neauzit. Să fie oare mută? Ar fi ciudat, doar tatăl ei nu se mai satură dând din gură - sau poate nu e tatăl ei biologic?>.

După cum se vede, polemica nu se rezumă la idei, atacă şi trupul, pamfletul nu se opreşte la uşa dormitorului, ba mai intră şi în baie. Înjurătura ţine de regula jocului, nu de delictul de lezmajestate, iar ironiile sunt acceptate, chiar şi atunci când nu sunt inteligente.

REVOLUŢIA CABLATĂ

La Seattle, cincizeci de mii de oameni au ieşit în stradă pentru a protesta împotriva Organizaţiei Mondiale a Comerţului (WTO), a cărei conferinţă a putut să înceapă abia după ce s-a declarat starea de asediu şi a fost chemată Garda Naţională. (Minerii n-au fost chemaţi, sunt prea puţini şi total dezorganizaţi). Poliţia a recurs la gaze lacrimogene, spray-uri cu piper şi gloanţe de cauciuc, fără să reuşească să domine, de una singură, situaţia. Participanţilor la conferinţă, sfătuiţi să rămână baricadaţi în hotel, li s-a oferit o singură explicaţie: <Ştiţi, la noi a izbucnit revoluţia>. Generaţia şaizecioptistă şi-a fluturat pletele cărunte, sperând că a venit din nou vremea ei. Mitinguri au început să se-nfiripe, timid, prin campusurile universitare. Numai noi ştim că: <nu-nvie morţii, e-n zadar, copile!>.

Într-adevăr, preşedintele Clinton care, odată scăpat de Monica Lewinski, nu se mai teme de nimeni şi de nimic, a sosit la faţa locului, hotărât să îmbine fermitatea cu disponibilitatea, adică bastonul cu dialogul. A condamnat excesele - comise, bineînţeles, de huliganii infiltraţi - dar a ascultat şi protestele. Lumea uită uşor că, în absenţa primelor, ultimele ar trece nebăgate în seamă. Lucrurile vor intra, probabil, în normal, mai repede însă decât ideile din spatele lor.

Revolta din Seattle, mai puţin violentă decât cea din Los Angeles din 1991, este mult mai importantă în plan simbolic. Spre deosebire de Revoluţia de la Bucureşti, transmisă în direct la televizor, adică printr-un mediu centralizat, uşor de manipulat, Revoluţia din Seattle a putut fi urmărită pe numeroase situri web, actualizate din sfert în sfert de oră, în care fotografiile şi relatarile de

la faţa locului erau însoţite de interpretări diversificate, detaliate, nuanţate. Poliţia a smuls măştile de gaze cu care unii manifestanţi se dotaseră în mod inspirat (protejându-şi, adică, inspiraţia), a confiscat telefoanele mobile, dar a neglijat calculatoarele. Astfel, la zece ani după o revoluţie televizată, am putut urmări una cablată. Difuzia în reţea a mesajului, prin intermediul mai multor filtre subiective, nu a agravat, contrar aşteptărilor, confuzia, ci a dat fiecăruia posibilitatea să tragă singur concluzia. Cea mai importantă mi se pare aceea că, pentru prima dată, mai multe forţe divergente - sindicatele, ecologiştii, activiştii pentru drepturile omului (şi ale animalelor) - s-au unit împotriva curentului spre globalizare, inspirat de veneraţia pieţii libere. WTO, continuatoare a GATT (Acordurile generale pentru tarife şi comerţ) face parte, alături de FMI, Banca Mondială şi NATO, dintre organizaţiile internaţionale elitiste, în care deciziile se iau după cum vor cei puternici, nu după cum votează cei mulţi. Asemenea organisme au ajuns treptat să le eclipseze pe similarele lor patronate de ONU, în speţă WTO a pus în umbră UNCTAD (Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare), organizaţie în care domina grupul celor 77, reclamând viguros o nouă ordine economică mondială. WTO promovează libertatea de mişcare a capitalului (nu şi a forţei de muncă), ceea ce este în interesul exclusiv al marilor corporaţii transnaţionale. Sindicatele americane se alarmează, văzând cum investiţiile firmelor migrează spre regiunile cu forţă de muncă ieftină şi cu protecţie a mediului slabă, ceea ce conduce la o continuă depreciere a resurselor umane. Imaginea <sweatshop>-ului, a atelierului în care asuzi pentru a supravieţui, în care minorii sunt exploataţi fără reticenţe obsedează imaginaţia demonstranţilor. Ecologiştii se tem că mondializarea va

conduce, prin negocieri succesive, la coborârea standardelor privind protecţia mediului, iar liberul schimb va umple pieţile cu produse de neconsumat. Încălcarea drepturilor omului în China sau în Birmania este combătută cu aceeaşi înverşunare ca şi exterminarea delfinilor şi a broaştelor ţestoase. Dreptul de a te exprima liber este cumulat cu cel de a mânca sănătos: organic, fără adaosuri artificiale de îngrăşăminte şi hormoni.

Uneori, limbajul maschează gânduri ascunse, alteori el actualizează idei embrionare. Sprijinind în cadrul WTO scutirea de taxe a activităţilor desfăşurate în ciberspaţiu, folosind infrastructura Internetului, guvernul american este convins că susţine progresismul şi liber-schimbismul, în realitate el promovează protecţionismul, deoarece tocmai companiile americane sunt cele mai prezente pe www. Invers, militând in stradă pentru democraţie, acuzând WTO - organism selectiv, nu electiv - de <globalizare fără reprezentare>, protestatarii nu fac decât să-şi exprime teama faţă de ziua de mâine. În sfârşit, carnavalescul manifestării, amintind de cele mai bune zile ale Pieţii Universităţii, exprimă într-un limbaj teatral sentimentul nemărturisit de sfârşit de lume. Unii manifestanţi sunt costumaţi în delfini, broaşte ţestoase şi mutanţi (persoane modificate genetic), câteva femei îşi expun sânii (în ciuda anotimpului friguros) pentru a protesta împotriva exploatării din industria textilă, reprezentanţii lui *Greenpeace* poartă un gigantic prezervativ verde cu inscripţia <WTO, practică un comerţ sănătos!>, un dirijabil pluteşte deasupra mulţimilor învrăjbite, desfăşurând o lozincă împotriva stimulării artificiale a vacilor pentru mărirea producţiei de lapte. Republica de la Seattle se întâlneşte cu cea de la Ploieşti în împărăţia umorului.

Râsul îngheaţă însă pe buze atunci când citeşti inscripţia purtată de doi tineri: <Civilizaţia se prăbuşeşte. Hai să-i dăm un brânci!>.

CRONICA UNEI REVOLUŢII ANUNŢATE

Violentele manifestaţii care au avut loc în martie 2000 în Washington DC au fost anunţate din timp pe www. Situl web cu adresa www. a16.org, astfel intitulat deoarece reuniunea reprezentanţilor Băncii Mondiale şi ai FMI urma să înceapă în 16 aprilie, a lansat îndemnul la protest civic sub lozinca <Mobilizare generală pentru o justiţie globală>. Planificarea manifestărilor a fost riguroasă: după un preludiu în 11-13 aprilie, mişcarea a luat un curs ascendent, cu climaxul în 16-17 aprilie, urmat de un platou încă nedeterminat la momentul acestei redactări. Localizarea acţiunilor a fost precis circumscrisă cu ajutorul diagramelor şi hărţilor. Protestatarii s-au concentrat în primul rând în jurul sediului Băncii Mondiale, situat pe artera cea mai importantă a Washington-ului, Pennsylvania Avenue, şi, în al doilea rând, pe spaţiul verde elipsoidal care desparte Casa Albă de National Mall. Această ierarhizare simbolizează convingerea întristată a poporului american că până şi guvernul celui mai puternic stat din lume, în frunte cu simpaticul său preşedinte, riscă să ajungă nişte biete marionete ale finanţismului mondial.

Ca în mai toate manifestaţiile modernităţii târzii, carnavalescul şi-a dat mâna cu seriozitatea, ilaritatea cu responsabilitatea. Efigia unui Bill Clinton manevrat cu sfori a fost purtată în public, alături de hidra cu trei capete: Michael Moore (directorul general al Organizaţiei Internaţionale a Comerţului), Stanley Fischer (Directorul executiv al Fondului Monetar Internaţional) şi James D., Wolfensohn (preşedintele Băncii Mondiale). Multe dintre grupurile prezente în stradă au convingeri anarhiste, nu suportă nici o autoritate, iar microstrategiile lor sunt decise prin consens. Altele, mai bine structurate, reprezintă sindicatele – puternicul AFL-CIO se află printre organizatori – sau diferite opţiuni naţionaliste (de exemplu Frontul de Eliberare din Puerto-Rico şi Congresul pentru Reunificarea Coreii), ecologiste sau general umaniste. Toate sunt

însă unite prin suspiciunea şi aversiunea lor faţă de forurile economice mondiale, ca şi prin decizia de a evita orice forme de violenţă, gratuită sau nu.

La prima vedere, manifestaţiile din Washington par să fie urmarea celor prilejuite în toamna lui 1999 de reuniunea Organizaţiei Mondiale a Comerţului. În realitate, demersul actual este în acelaşi timp mai amplu şi mai focalizat decât cel de atunci. Mai focalizat, deoarece problemele drepturilor animalelor şi anumite aspecte ecologice de detaliu sunt puse acum în surdină şi mai amplu, deoarece astăzi sunt avute în vedere consecinţele nocive ale politicii financiare internaţionale în toate ţările, fără să se acorde precădere dificultăţilor simplilor cetăţeni din SUA. Banca Mondială şi FMI au avut iniţial rolul de a garanta stabilitatea financiară mondială. Ele au depăşit de mult acest rol, acordând împrumuturi în vederea redresării economice unor ţări aflate în dificultate. Împrumuturile au fost direcţionate către mari lucrări de amenajare teritorială care nu odată au periclitat echilibrul ecologic şi au fost condiţionate de reforme economice care au scăzut dramatic nivelul de trai al populaţiei, creând, conform declaraţiei organizatorilor, <cea mai mare prăpastie dintre bogaţi şi săraci din istoria omenirii>. Astfel, privatizarea distribuţiei apei potabile din Bolivia şi a reţelei telefonice din România au dus la creşterea disproporţionată a preţului serviciilor respective, iar măsurile de creştere a productivităţii nu au ieşit niciodată din calapodul format din micşorarea salariilor şi creşterea şomajului. Reprezentanţii forurilor incriminate, care se plâng zilnic la televizor că nimeni nu-i înţelege şi nu le apreciază clarviziunea şi compasiunea, au dat mereu vina pentru eşecul programelor lor economice pe prostia, lenea şi

corupţia din ţările ţintă. Când au ajuns însă să dea greş până şi în ţările Asiei de sud-est, pline de mici dragoni harnici, modeşti şi cinstiţi, asemenea explicaţii n-au mai fost suficiente. Semnificativ este şi faptul că împrumuturile actuale acordate Coreii de Sud sunt direcţionate expres către investitorii străini pentru <recâştigarea încrederii acestora>.

Poliţia a fost mai bine pregătită decât la Seattle şi a menţinut bine ordinea. Nu a arestat până acum decât 600 de cetăţeni şi nu a folosit (încă) gaze lacrimogene, ci doar spray-uri cu piper. Prevăzând acestea, situl www. a16. org a făcut recomandări precise privind trusa de prim ajutor la revoluţie şi memoratorul juridic al manifestantului prudent. Românii, la un caz similar, ar trebui să-l ia cu ei pe Caragiale pentru a reciti, între două lozinici, despre Disconto <care poate să vie şi să zică la un moment: nu mai am drept să mă împrumut fără voia dumitale! care atunci însemnează că nu mai eşti independentă nici la tine acasă, după ce ţi-ai vărsat sângele ca să ajungem să aibă fortificaţii şi să poţi zice la un moment dat: până aici! Nu permit!> Curat globalizare, monşer, parol.

OPERAŢIUNEA <STACHELDRAHT>

Prima jumătate a lunii februarie 2000 a cunoscut explozia atentatelor din ciberspaţiu. Cele mai celebre situri de pe web au fost atacate de către nelegiuiţii <hackeri>, demonstrându-se astfel încă odată, dacă mai era nevoie, vulnerabilitatea Internetului. Metoda folosită a fost dirijarea către situl respectiv a unui flux considerabil de date, astfel încât accesul clienţilor sau al vizitatorilor să fie blocat, ca atunci când se menţine un telefon mult timp ocupat în mod artificial. Datele, care simulau cereri de acces şi de tranzacţionare, au fost obţinute prin programe nepretenţioase, disponibile pe www, ca Tribal Village sau Trinoo. Calculatoarele personale ale hackerilor nu puteau fi însă folosite direct pentru atacarea sitului vizat din două motive: primo, ele nu sunt, de regulă, suficient de puternice pentru a putea genera fluxuri masive de date şi, secundo, utilizarea lor ar permite detectarea uşoară a adresei făptaşilor. De aceea, s-a recurs la un program numit convenţional Stacheldraht (sârmă ghimpată), pentru a se identifica unităţi de calcul performante, dar neprotejate prin măsuri drastice de verificare a accesului. Ele aparţineau îndeosebi universităţilor (Stanford, Santa Barbara), medii unde comunicarea rapidă este mai importantă decât securitatea şi efervescenţa intelectuală mai importantă decât discreţia. Aceste calculatoare, numite zombies, pentru că execută docil ce li se cere dinafară, erau accesate prin Stacheldraht, parazitate cu programe ca Trinoo şi folosite pentru a dirija tirul informaţional asupra sitului victimă. Primul a căzut celebrul instrument de căutare Yahoo. În urma unui bombardament de intensitatea 1Mbyte pe secundă, situl a rămas paralizat vreme de trei ore, abonaţii neavând nici posibilităţi de navigare, nici acces la poşta electronică. A venit rândul puternicelor situri comerciale Amazon.com, Buy.com, eBay.com, E*Trade.com, după care a fost atacat rivalul lui Yahoo, Excite@ Home.com şi, în sfârşit, situl web al reţelei de informaţii CNN. Încercarea de a lovi în cel mai mare furnizor de servicii Internet din America, aol.com, nu a avut consecinţe grave: intensitatea traficului pe care situl îl gestionează în mod obişnuit fiind foarte mare, creşterea datorată intervenţiei hackerilor a fost relativ neînsemnată. În schimb, s-a pătruns în baza de date a sitului Realnames.com, extrăgându-se numerele cărţilor de credit ale abonaţilor. Pierzându-şi credibilitatea, situl a fost desfiinţat.

FBI a intrat în joc, detectând, deocamdată, urmele electronice ale hackerilor undeva, prin Germania, Casa Albă s-a arătat îngrijorată şi gata de luptă, informaticienii s-au pronunţat asupra mijloacelor de folosit. În timpul acesta, intelectualii, câţi au mai rămas, mai puţin interesaţi în privinţa a ce şi cum se întâmplă, îşi pun, doar ei, întrebarea: de ce?
Se pare că scopul nu este, cel puţin deocamdată, malefic. Tinerii nerds, mustind de inteligenţă informatică şi marginalizaţi de un establishment care pune încă mai presus abilităţile discursive, vor să atragă atenţia asupra lor, să se afirme, atât ca real talent, cât şi ca posibil pericol. Ei nu vor decât să pună lumii acesteia câteva beţe în roate, nu visează să o răstoarne, nu vizează să o schimbe. În spatele isprăvilor mediatizate se aude chicotitul răutăcios al celor care, lipsiţi ei înşişi de putere, caută să paralizeze puterea celorlalţi.
Atacurile la adresa siturilor comerciale, în condiţiile unei creşteri constante a acţiunilor lor la bursă, pot fi interpretate şi ca o manevră economică. Se presupune că demascarea vulnerabilităţii unor situri care tranzacţionează mari valori monetare va îndepărta, cel puţin temporar, clienţii prudenţi şi va face să scadă valoarea acţiunilor. Acestea vor fi cumpărate de cei interesaţi la un preţ mic, apoi atacurile se vor potoli, lumea va uita, acţiunile vor creşte la loc, ier hackerii se vor îmbogăţi. De altfel, singurii clienţi care au protestat în urma întreruperilor au fost cei împiedicaţi să tranzacţioneze acţiuni la situl E*Trade.com. Firma a promis că va trata individual fiecare reclamaţie, dar a invocat şi principiul lui Murphy, care spune că valoarea acţiunilor odată vândute creşte mai repede decât a celor abia cumpărate, astfel încât clienţii constrânşi la inactivitate ar fi obţinut, de fapt, un profit net.
Mai grav este că atacurile hackerilor aduc apă la moară celor care pledează pentru controlul strict al circulaţiei informaţiei pe net. Instalarea de perdele de protecţie informatică (firewalls), monitorizarea acţiunilor de schimb informaţional, instituirea unei comisii centralizate de control ar avea toate şansele să transforme ciberspaţiul din patria libertăţii în ţara lui Big Brother. Ca de obicei însă, puşi să alege între libertate şi securitate, oamenii vor prefera să se dea pe mâna celor care vor să-i comande, pretinzând că-i înţeleg.

CIBER-ROMANIA

Societatea filantropică a doamnelor din Kalamazoo, Michigan m-a invitat, prin intermediul distinsei prezidente Ann Gianakaris (o Zoe Trahanache la vârsta înţelepciunii), să ţin o conferinţă despre România, precizând cu exactitate durata: o jumătate de oră. Interesându-mă de preferinţele doamnelor filantroape – istorie, artă, politică, literatură - mi s-a răspuns: <câte puţin, dar foarte puţin, din fiecare>. Iată-mă deci, precum Caragiale, frământat de dificultăţi: dacă încep cu Decebal, nu ajung la Constantinescu, dacă vorbesc de Dracula, risc să uit de regele Mihai. Luându-l în braţe pe Brâncuşi, atât de potrivit cu ambientul american, pot să uit de francezii Cioran şi Ionesco, sau chiar de marii americani: Palade, Eliade, Culianu, Nemoianu (trec peste alţii, dintre cei mai buni). Pe Caragiale l-a salvat pantoful, din care a făcut sinecdoca fundamentală a discursului său, <încălţând> auditoriul. Pe mine m-a salvat calculatorul, sugerându-mi surfarea României virtuale, din imagine în imagine, activând nu conexiuni logice sau retorice, ci simple *link*-uri activate de *click*-urile *mouse*-ului.

Am ezitat asupra modului de adresare. <Doamnelor" (*Ladies*) sună demodat ca anii '50, <Fetelor" (*Girls*), pronunţat lungit şi subţiat spre sfârşit, e frivol şi se poartă doar în Canada, aşa că am ales formula rustică locală, tipică pentru Vestul Mijlociu: <Oameni buni" (*Folks*). Am trecut apoi la prima imagine (*gif*): Un port grecesc aflat la periferia Lumii Vechi, pe malul înfrigurat al Pontului Euxin, a fost numit *Tomis* (<bucată> în greaca veche) de la prima crimă a Medeii, care, urmărită în fuga ei cu Iason şi cu Lâna de Aur, şi-a ucis fratele şi l-a aruncat în mare, bucată cu bucată, pentru a încetini mersul corabiei tatălui ei. Acolo, un poet exilat suspină după

metropola pierdută, iar în cântecele sale pomeneşte de localnicii aspri, din afara cetăţii, cu care vine sporadic în contact. *Click* pe <localnici>. Acum ne aflăm în Roma (*gif*): pe Columna lui Traian, ca şi pe Arcul lui Constantin, îi vedem pe aceiaşi, aprigi în luptă, demni în înfrângere. Din cultura lor nu ne-au rămas decât enigmele. *Click* pe <enigmele>. Suntem la Sarmisegetuza Grădişte (*gif*). Templul, un Stonehenge mai graţios, pare o teoremă rămasă nedemonstrată. *Click* pe <Sarmisegetuza>. Acum suntem la Ulpia Traiana Sarmisegetuza (*gif*). Colonizarea romană produce amestecul de populaţie, prin care am apărut noi, românii. Noua ordine se impune: teatre, temple, statui, administraţie, civilizaţie. *Click* pe <civilizaţie>. Apare Marcus Aurelius (Aolerie al Caragiale), împăratul poet, cel reprezentat călare pe colina Capitoliului. Imperiul se retrage şi lasă Dacia pradă năvălirilor barbare. *Click* pe <barbare>. Vin ungurii, declară că n-au găsit pe nimeni când au descălecat. *Click* pe <declară>. Apare enigma şi miracolul istoriei – poporul român – care afirmă că aici a fost, aici a rămas şi că pe aici nu se trece. *Click* pe <trece>. Vin turcii cu Baiazid în frunte. La Kossovopolje, statul sârb îşi încetează existenţa. Coaliţia europeană - NATO din secolul al XIV-lea - eşuează la Nicopole, dar prinţul român Mircea cel Bătrân triumfă la Rovine. Comentariu la zi: dacă noi conduceam atunci coaliţia, nu era nevoie să mai bombardaţi astăzi Belgradul. *Click* pe <bombardaţi>. Constantinopolul cade. Singuri, în calea turcilor, trăim o primă mare epocă a civilizaţiei româneşti. Stefan cel Mare, ca şi Churchill, stă neînduplecat în calea furtunii. Veneţia se poartă mai egoist cu primul decât SUA cu al doilea Stilul moldovenesc se dezvoltă prin metoda *click-and-drop*: de la bizantini o absidă, de la gotici un arc, de la renascentişti o frescă: România s-a născut

postmodernă. *Click* pe <România>. Războiul ruso-româno-turc aduce glorie coroanei de oţel. Regele viteaz, dornic să formeze caractere într-o ţară plină de inteligenţe, este însoţit de regina poetă, corespondenta lui Loti. (care Loti?-întreabă o doamnă). O lămuresc. <A, un francez…". *Click* pe <francez>. Apare Berthelot (gen. Burtălău – *gif*) în mijlocul trupelor eroice din Moldova, în primul război mondial. *Click* pe <mondial>. Woodrow Wilson e primul preşedinte american cu vocaţie mondială. Impune cele 14 puncte la Versailles şi Romania devine Mare. Regina Maria parcurge în triumf Fifth Avenue, în entuziasmul poporului american. *Click* pe <american>. România sub teroare aşteaptă în zadar venirea americanilor să-i dea ajutor. Formulez reproşuri hotărâte pentru Ialta, doamnele îşi cer scuze. *Click* pe <ajutor>. Ambasada americană hotărăşte să ajute poporul român prin puterea exemplului: cu ambasadorul în frunte, tot personalul iese la curăţarea parcului Herăstrău. *Click* pe <ambasadorul>. La o recepţie, ambasadorul glumeşte cu un interlocutor român, intelectual distins. <Acum ştiu de ce trăiţi voi românii atât de greu: sunteţi prea deştepţi>. <Cum aşa?> întreabă acesta. <Aşa bine, prea deştepţi ca să mai şi munciţi>.

CAZUL BORCILĂ

În noimebrie 2000, mă aflam la Universitatea din Erlangen, în landul Bavaria, aproape de Nürnberg, unde participam la simpozionul cu tema "Producţii Postmoderne", dedicat mutaţiilor culturale declanşate de noile tehnologii. Alesesem drept subiect o nouă lectură a lui Faust, în care utilizam conceptele ciberculturii pentru a reinterpreta aventura eroului tipic al Europei moderne.

Nu eram decât doi estici, slovacul Jaroslav Kusnar şi cu mine, la această reuniune pasionantă de minţi neliniştite. În program figura însă şi o tânără românca, Rozalinda Borcilă, care trebuia să sosească din Statele Unite, de la Universitatea din Tampa, Florida, unde pregătea o teză de doctorat în sociologie. Nu a apărut la deschiderea conferinţei, dar a doua zi s-a primit din partea ei un mesaj electronic alarmant, un e-mail dramatic, pe care organizatorii l-au afişat de îndată, spre ştiinţa tuturor participanţilor.

Rozalinda Borcilă, de cetăţenie română, rezidentă în SUA, a sosit la Amsterdam prin compania olandeză KLM, urmând să schimbe avionul cu destinaţia Nuremberg. Era posesoarea unei vize germane, care-i dădea posibilitatea intrării în spaţiul european, delimitat cu grijă prin acordurile de la Schengen. Din păcate, la aeroportul din Amsterdam, terminalul zborurilor intra-europene diferă de cel al zborurilor transatlantice. Ca urmare, pasagera trebuia să treacă de filtrul controalelor pentru a schimba avionul. La verificare, paşaportul românesc a atras atenţia, a stârnit îndoiala şi a trezit vigilenţa. S-a obiectat lipsa unei vize olandeze de tranzit. Reacţia Rozalindei, uşor de imaginat, cu toate că mesajul n-o menţionează, poate fi presupusă, în mod verosimil, vehementă. Fata se simţea tare pe poziţie, doar avea de partea ei dreptatea, chiar dacă

nu şi autoritatea. O viză germană este o viză valabilă de intrare în întreg spaţiul Schengen, Olanda face parte din acest spaţiu, *ergo*... Silogismele au puterea lor, pe care Puterea însăşi o ignoră. Obişnuită, în sejurul ei american, să fie tratată ca o persoana liberă, Rozalinda căpătase aplomb occidental, reflexe ale demnităţii şi simţ al dreptăţii. Autorităţile olandeze aveau să-i reamintească însă de unde, de drept, pro-venea.

Somată să se supună unor controale umilitoare, Rozalinda s-a văzut deposedată de bagaje, anchetată, închisă timp de douăsprezece ore, ameninţată cu deportarea - da, acesta a fost termenul folosit - unde? culmea, tocmai în România, adică nicăieri, după vorba lui Alfred Jarry. Paşaportul emis de statul român, cu viza germană cu tot, nu însemna altceva, pentru micii funcţionari olandezi, decât un certificat de proastă purtare şi un act implicit de acuzare. Interesant este faptul că Rozalinda Borcilă a putut totuşi să trimită organizatorilor simpozionului de le Erlangen mesajul electronic, în care indignarea i se împletea cu disperarea. Ciberspaţiul este deschis oricui îşi poate permite o conexiune Internet, traseele culturii cablate sunt uşor de parcurs, discriminarea nedreaptă şi rigiditatea prostească aparţin numai de lumea reală, cea îmbătrânită în rele. În stupiditatea lor, controlorii inflexibili de la Amsterdam n-au văzut vreo raţiune în a-i interzice româncei accesul la Internet, acces care dădea glasului ei sonoritate şi protestului ei amploare. Li s-a părut de neînchipuit să-i permită să parcurgă cei câţiva zeci de metri de teritoriu olandez care despărţea terminalele aeroportului, dar n-au văzut nimic primejdios în a-i înlesni accesul la traseele fără limite ale lumii virtuale. Până la urmă, Rozalinda Borcilă a fost trimisă pachet înapoi în Florida, SUA, nu la Bucureşti, România, cum fusese

ameninţată la început, fapt care ar fi pus sub semnul întrebării şi posibilitatea reîntoarcerii ei la studii. Adevărul este însă că, într-un sens mai profund, compatrioata noastră a fost expulzată din lumea reală şi deportată, pe căi electronice, în ciberspaţiu. Uimitoarea şi umilitoarea poveste a Rozalindei ne sugerează că, cel puţin pentru noi, ciberspaţiul rămâne ultimul teritoriu al libertăţii.

Atât organizatorii, cât şi participanţii la simpozionul amintit n-au rămas insensibili la peripeţiile nefericitei lor colege. Mesajul acesteia a fost tipărit, afişat, citit şi comentat. În calitate de român, am cules numeroase mărturii de simpatie şi solidaritate, la care am răspuns cu înduioşare şi autocompătimire. Mai mult, organizatorii germani au iniţiat redactarea unei scrisori de protest, adresată guvernului Olandei, în care se condamna tratamentul discriminatoriu aplicat cetăţenilor de etnie română. Scrisoarea menţiona regretul participanţilor de a fi fost privaţi de audierea unei comunicări valoroase şi revolta lor faţă de încălcarea flagrantă a dreptului de liberă circulaţie a oamenilor şi a ideilor lor. Stilul scrisorii era lapidar, vehement, tăios şi ironic. Încă odată se dovedea că indignarea este o bună sursă de inspiraţie; cum spuneau latinii, ea este deseori originea celor mai bune versuri.

Trebuie să mărturisesc cu tristeţe şi ruşine că nu eu am avut iniţiativa trimiterii scrisorii de protest şi nu am contribuit cu nimic la redactarea ei. Organizatorii au avut ideea, un tânăr american a scris scrisoarea, apoi aceasta a fost semnată de către toţi participanţii, începând cu cel mai ilustru, profesorul Frederic Jameson, şi terminând cu cel mai tânăr asistent stagiar. Am acceptat tacit nedreptatea şi am luat umilinţa ca pe o fatalitate. Este adevărat că nu m-am bucurat de necazul altuia, dar am răsuflat uşurat văzând că

nenorocirea nu mi s-a întâmplat tocmai mie. Faptele relatate aici s-au petrecut în perioada primului tur de scrutin al alegerilor prezidenţiale din România, cu ecouri extrem de defavorabile în toate mediile de informare germane. Aceste fapte ilustrează frustrările şi resentimentele noastre şi importă puţin dacă ele sunt meritate sau nu. Aşteptăm de la guvernanţii noştri să ne reprezinte astfel încât nimeni să nu mai vadă în noi nişte bieţi indivizi uşor de vătămat, nişte suspecţi buni de deportat, fie şi în zona încă liberă a culturii cablate.

MINISTERUL ÎNGROZIT

Instituţiile care şi-au ales vigilenţa drept vocaţie şi misiune nu se tem de asaltul fluxurilor informaţionale, oricât de intense ar fi acestea. Dimpotrivă, foamea de informaţie sporeşte prin continuă acumulare, iar abilitatea îndelung exersată de a pătrunde în intimitatea actului comunicării se apropie de performanţele doctorului Mabus, cu ai săi o mie de ochi, el însuşi descendent al legendarului Lynkeus cu "ochi ager, mai puternic /Decât linxul din copac" (Faust 2, 9230-9232). Capacitatea de înmagazinare, reprezentare şi clasificare a informaţiei uimeşte, fie prin ordonare strictă, odihnitoare pentru minte, ca în arhivele STASI, fie ca la noi, prin dezordine savantă, bine controlată, menită să dezorienteze pe intrus şi să încânte pe iniţiat printr-o naturaleţe bine jucată. Ca orice activitate devenită vocaţie, supravegherea schimburilor simbolice ajunge să-şi fie sie însăşi scop, utilizarea ulterioară a informaţiilor în vederea luării deciziilor grave fiind deseori amânată, dacă nu chiar eludată. La fel ca soţii geloşi şi încornoraţi, care-şi urmăresc minuţios, până la voyeurism vicios, soţiile uşuratice, mai mult din dorinţă de automortificare decât din intenţia de a curma o situaţie intolerabilă, instituţiile specializate înregistrează, prelucrează, filtrează murmurul nemulţumirii sociale, dovedind mai curând răbdare de savant decât eficienţă de agent (de la *agens*, care acţionează).

Iată, însă că tăcuta şi serioasa activitate a vigilenţilor a ajuns să fie tulburată de apariţia noilor tehnologii de transmitere a informaţiilor. Desigur că nu tehnologia în sens material, cu gadget-urile sale spectaculoase ar putea să-i sperie pe confraţii lui James Bond, ei sunt dezorientaţi de noutatea conceptelor din spatele tehnologiilor care dirijează fluxurile informaţionale pe alte tipuri de trasee decât cele devenite tradiţionale. Structura unui sistem clasic de gestionare a

schimburilor de informaţii, fie acestea poşta, telegraful, telefonul, televiziunea, presa sau comunicarea orală în plan social este ierarhică şi transparentă, orice nivel al său fiind în principiu accesibil şi analizabil cu ajutorul unei structuri paralele de control. Asemenea structuri sunt ele însele ordonate ierarhic tocmai pentru a se plia în mod adecvat pe obiectul lor de studiu. Într-o intervenţie din Parlament, Virgil Măgureanu arăta că instituţia sa este victima unor "structuri informative ilegale şi paramilitare", adică organizate şi ele după principiul ierarhic al transparenţei pe verticală. Or, transmiterea informaţiei prin calculatoarele conectate în felurite reţele, acestea integrate în reţeaua tururor reţelelor care este INTERNET-ul presupune, dimpotrivă, o structură orizontală flexibilă, în care lanţurile de comunicare situate toate în acelaşi plan şi permanent reconfigurate rămân opace unul faţă de clelălalt. Pentru cei obişnuiţi cu informaţia-obiect, microfilm strecurat în miezul unui pudding sau în umerii vătuiţi ai unui costum croit pe Saville Row (cf. Fritz Lang & Graham Greene, Ministerul groazei), evanescenţa impulsurilor vagante în geometria variabilă a reţeleleor este o sfidare aptă să declanşeze crize de identitate: "Ce-am fost cândva? Ce sunt acum? / Ce trebuie să fac? şi cum? / La ce bun-ochii mei vioi / (Faust 2, 9277-9279).

Nu ne îndoim că inteligenţa militară (*Military Intelligence*) a serviciilor competente va şti să răspundă acestei provocări. Specialiştii în tehnologia informaţiei, aceşti tineri capabili, tunşi scurt, îmbrăcaţi în costume estetic-corecte, cu exprimarea lor monotonă, lipsită de ezitări ca şi de modulaţii, vor şti să restructureze vechile instituţii, astfel încât ierarhia să nu mai împiedice tehnologia de la a-şi face datoria. Atunci când schimburile de informaţii au loc în reţea, structurile de urmărire nu mai pot rămâne verticale, cu riscul de a se bloca în ineficienţă. Chinezii, iubitori de tehnologii noi şi conservatori de ierarhii, îşi pun problema realizării unui INTRANET, o reţea care să permită comunicarea orizontală nestingherită într-o anumită arie (un grup de companii, de bănci, eventual un sistem economic naţional), dar care să fie

opacă pentru exterior şi impenetrabilă pentru orice imixtiuni. Zidul chinezesc este pe cale de a fi reclădit cu mijloacele electronicii.

Problemele controlului circulaţiei informaţiei sunt noi şi abia încep să fie formulate. Dintr-un reportaj care începe ca un banc de altădată (Journal France 2, 18 iunie 1996), aflăm că trei spioni, unul de la KGB, unul dela CIA şi unul de la STASI îşi petrec în deplină armonie vacanţa la Soci, în Crimeea. Intervievat de reporterul francez, agentul KGB spune: “Spionajul a existat înainte de războiul rece, va exista şi după. Problema nouă este cum să te spionezi şi să colaborezi în acelaşi timp”. Se vede că şi inteligenţa are sensibilităţile ei, pe care sensibilitatea cu greu le poate bănui.

TRISTAN, AGENT PE NET

Regele Marc n-o cunoscuse încă pe Isolda atunci cînd l-a trimis pe Tristan să i-o aducă. Asemeni lui, împăraţii lumii vechi, de la cei legendari pînă la Napoleon, îşi trimiteau agenţii pe lungile drumuri ale unui univers încă restrîns pentru a-şi găsi astfel, prin intermediari, soţii potrivite atît cu înclinaţiile lor personale, cît şi cu politica de stat. Aceşti agenţi aveau, în ambele privinţe, informaţii bine structurate, ştiau să găsească cele mai potrivite soluţii şi să le negocieze cu talent şi îndemînare. Uneori, un astfel de mesager ajungea să-l reprezinte chiar pe împărat în cadrul ceremoniilor, cum se întîmplă cu mareşalul Berthier, substituit lui lui Napoleon la căsătoria cu Maria Luisa. Puţinătatea informaţiilor şi încetineala cu care ele circulau sporeau importanţa agentului, căci de competenţa şi de rapiditatea lui depindeau atît găsirea a ceea ce era important, cît şi utilizarea sa optimă, adică promptă. Astăzi informaţia abundă în bazele de date şi circulă cu viteze ameţitoare pe autostrăzile informaţionale. Agenţii, care trebuiau altădată să parcurgă trasee îndelungate în căutarea unei informaţii precare, sînt confruntaţi cu dificultatea de a selecta elementele relevante dintr-o imensă masă disponibilă şi de a le sintetiza în expuneri succinte şi clare. Ei nu mai sînt mesageri sau documentarişti, ci au devenit, din două puncte de vedere, obiecte. Odată, în sensul limbajului comun, ca entităţi neînsufleţite, a doua oară, în sensul tehnologiei informaţiei, ca un program inteligent care reuneşte, "încapsulează", date şi proceduri. Datele îl descriu utilizator prin interesele, scopurile şi habitudinile sale, iar procedurile reprezintă mijloacele prin care agentul interoghează bazele de date, strînge informaţiile semnificative în raport cu scopul propus şi le prezintă celui care l-a trimis în căutare. Viteza de deplasare este, aici, de la sine înţeleasă, contează discernămîntul şi adaptabilitatea. De aceea, ştiinţa informaticii utilizează termenul de "agent mobil" nu în sensul vitezei de deplasare, ci în cel al compatibilităţii cu diversele sisteme de calcul prin care el circulă în căutarea informaţiei. Mobilitatea este asigurată nu atît prin calităţile intrinseci ale agentului, cît prin programele speciale care fac din calculatoarele legate în reţea medii ospitaliere pentru agenţi. Aceştia nu trebuie să se furişeze, să se deghizeze, să spargă lacăte pentru a intra într-o zonă de interes informaţional, secretivitatea, acolo unde este necesară, fiind asigurată prin parole

sau prin închidere protectivă de tip “firewall”. Ca urmare, un agent mobil n-are nimic dintr-un agent secret, adaptabilitatea agentului nu se referă la abilitatea sa de infiltrare, ea înseamnă capacitatea de a învăţa noi lucruri despre caracteristicile mediului în care operează şi despre interesele şi profilul utilizatorului său. Agentul reţine ce fel de documente furnizate au fost interesante pentru utilizator, sporindu-şi mereu priceperea de a descoperi informaţii relevante pentru acesta. Astfel, agentul unui universitar îi va semnala acestuia reuniuni importante din domeniul lui, noi apariţii editoriale, articole semnificative şi va face şi o primă selecţie a mesajelor electronice primite. Pe de altă parte, adaptabilitate înseamnă şi a modifica procedeul de selecţie în funcţie de informaţiile despre mediul în care se operează, respectiv despre caracteristicile bazelor de date, astfel încît căutarea să devină mereu mai eficientă în timp. Un agent adaptabil este un agent autonom, in sensul că nu trebuie să primească instrucţiuni excesiv de detaliate asupra scopurilor urmărite şi a mijloacelor de folosit pentru a le atinge. Din păcate, dacă autonomia şi adaptabilitatea se sprijină reciproc, ele sînt greu compatibile cu caracterul cooperant pe care ar trebui să-l aibe un agent pentru a putea conlucra eficient cu alţi agenţi. Informatica ne reaminteşte astfel faptul că inteligentul foloseşte dialogul mai mult pentru a se afirma în faţa celuilalt decît pentru a se înţelege cu el.
Agentul mobil al informaticii este un fel de Golem fără urmă de antropomorfism. Pariul acestei noi tehnologii nu este însă atît crearea unui servitor ideal, cît al unui alter – ego. Înzestrînd un “obiect” cu datele care îmi reprezintă cunoştinţele, valorile şi preferinţele, ca şi cu procedurile bazate pe metodele şi strategiile mele, eu creez o entitate asemenea mie însumi, pe care o pot urmări în dezvoltarea ei hrănită din experienţă. Ştim acum ce parte de hazard intră în mecanismul biologic prin care ne încăpăţînăm să ne re-producem, sperînd mereu, ca părinti, la continuarea propriei vieţii pe aceeaşi traiectorie. Educaţia se dovedeşte, ea însăşi, imperfectă, atît în privinţa transmiterii cunoaşterii cît şi în privinţa cultivării virtuţii. Pînă şi Atotputernicul, deşi ne-a făcut “după chipul şi asemănarea sa”, n-a reuşit, din atîtea încercări, decît o singură dată să creeze pe unul demn să fie numit Fiul Său. Informaticianul, ca demiurg, a renunţat la a crea o fiinţă perfectă, mulţumindu-se cu una fidelă. Una care să-i împărtăşească preferinţele, valorile, idiosincraziile, care să-i înveţe particularităţile şi să-i respecte

umorile, fără să-l plictisească vreodată, căci îi aduce mereu ceva nou şi interesant din peregrinările sale pe net.

http:// www. yugoslavia. war

Aşa cum era de aşteptat, o explorare a numeroaselor situri de pe web având ca temă conflictul din Iugoslavia oferă şansa întâlnirii cu puncte de vedere mai diverse şi cu analize mai nuanţate decât cele din mediile tradiţionale, tentate de senzaţional şi vizând manipularea. Titlul de mai sus nu reprezintă o adresă reală, el încearcă doar să rezume simbolic traseele urmate în rondul pe web, rond de noapte, când impulsul telefonic este mai ieftin. Am încercat mari satisfacţii şi doar două frustrări: n-am avut acces la adresa www. khou. com, unde se află singurul interviu dat de Milosevici de la începutul conflictului, şi n-am ajuns să identific faimosul (din auzite) sit sârb de comerţ electronic cu fragmente din avioanele doborâte, livrate la cerere, contra cost, în ambalaje elegante. În ceea ce priveşte satisfacţiile, acestea au provenit din calitatea informaţiei, independentă, aceasta, de coloratura aferentă tipului de angajament.

Revista electronică Z-Net include la loc de cinste argumentaţia anti-NATO a nonconformistului savant Noam Chomsky. Cu astuţia logicianului, văr bun al celui din *Rinocerii* lui Ionesco, el arată că sursa dezbaterii se află în contradicţia dintre Carta ONU pe de o parte şi Declaraţia Universală a Drepturilor Omului pe de altă parte, prima stipulând suveranitatea statală şi nerecurgerea la forţă (fără o decizie a Consiliului de Securitate), a doua fundamentând dreptul la ingerinţă din raţiuni umanitare. Chomsky afirmă, sprijinindu-se pe numeroase exemple, că, aşa cum diavolul poate cita Biblia pentru propriile lui scopuri, unele state, folosind precedentul creat, îşi vor putea oricând justifica agresiunile prin cele mai nobile intenţii. Mai mult, escaladarea violenţei, faptul că suferinţele părţilor implicate, cu deosebire ale albanezilor, s-au înteţit în urma intervenţiei armate,

arată că s-a încălcat principiul terapeutic esenţial: *primum non nocere*. În concluzie, după Chomsky, era mai bine să nu se fi făcut nimic altceva decât să se continuie nişte tratative, chiar lipsite de orice speranţă.

Nici Zbigniew Brezinski nu este de acord cu mijloacele folosite, dar aceasta pentru că au fost prea blânde şi prea neprofesioniste, atât din punct de vedere militar, cât şi politic. În articolul său intitulat *Să fim serioşi*, reprodus pe web din revista *National Review,* el arată eşecul conceptului de război *yuppie*, dus cu menajamente şi jumătăţi de măsură. Afirmarea netă a neintervenţiei terestre i se pare o greşeală, deoarece linişteşte regimul Milosevici. Acordurile de la Rambouillet sunt depăşite: autonomia provinciei nu mai este suficientă, Kosovo va trebui supus, cel puţin temporar, unei administraţii internaţionale.

Televiziunea ne-a arătat sârbi curajoşi, uniţi şi sfidători, arborând simbolul <ţinte umane> ca noi, altădată, inscripţia <golan>. Situl *Free Serbia* ne arată o imagine mult mai nuanţată a unei comunităţi dedicate procesului de democratizare a societăţii iugoslave. Situaţia i-a obligat să recurgă la spaţiul virtual pentru a-şi promova opiniile. Ei sunt împotriva intervenţiei NATO, din motive asemănătoare celor ale lui Chomsky, dar sunt, în acelaşi timp, adversari ireductibili ai regimului Milosevici, pe care-l consideră, sprijinindu-se pe fapte, incapabil de democratizare reală. Mai mult, îşi pun problema răsturnării regimului, dar însăşi starea de război îngreunează acest lucru, dând posibilitate Puterii să-şi întărească autoritatea. Aceasta este exercitată îndeosebi în detrimentul liberei exprimări, prin persecutarea, de pildă, a ziariştilor grupaţi în ANEM (Asociaţia Mediilor Electronice Independente). Analiştii de la *Free*

Serbia pun într-o perspectivă justă importanţa simbolică a provinciei Kosovo pentru identitatea sârbă, ceea ce nu le tulbură însă luciditatea de a recunoaşte că pe lume mai există şi alte valori decât cele naţionale. Lucru pe care nu-l fac cei de la *Balkania.net*, care grupează protestatari anti-NATO din Atena, Tesalonic, Belgrad, Skopje, Sofia şi Timişoara.

Ioan Buduca afirmă că occidentalii nu înţeleg forţa emoţională a simbolurilor pentru care sârbii sunt gata să-şi dea viaţa. Mi se pare că puterea de iradiere a unui simbol depinde din ce în ce mai puţin de afirmarea autorităţii asupra teritoriului aferent, iar cultura cablată dovedeşte tocmai acest lucru. Spiritualizarea frontierelor înseamnă posibilitatea maghiarilor de a reveni nestingheriţi pe locurile din Transilvania unde strămoşii lor şi-au vărsat sângele, înseamnă păstrarea amintirii plimbărilor lui Kant, chiar dacă fostul Kœnigsberg nu mai aparţine Germaniei. Putna focaliza spiritualitatea românească şi când se afla în Austria, Cernăuţi va putea deveni în timp un centru de cultură românească, chiar rămânând în Ucraina. În Africa de Sud, *afrikaaner*-ii au luptat la Mafeking, dar au cedat puterea africanilor majoritari, în numele principiilor democratice. Se spune, de regulă, că nu poţi avea acces la universal, dacă nu eşti bine înrădăcinat în naţional. Sunt tentat să propun inversarea relaţiei: numai atunci poţi fi un veritabil patriot când accepţi existenţa unor valori superioare celor naţionale, superioare prin faptul că se situează în abstractul reflecţiei şi în logica distanţei, nu în căldura apropierii sau în emoţia viscerală. Este aceeaşi situaţie când pui sentimentul elevat al datoriei deasupra celui duios al iubirii, spunându-i celei mai apropiate fiinţe că n-ai putea-o iubi atât, dacă n-ai iubi mai mult onoarea:

I could not love thee, dear, so much, loved I not honour more.

CIBER-CUNOAŞTERE
CABALA CIBERNAUŢILOR

Calculatorul a impulsionat, prin facilităţile de prelucrare algoritmică pe care le oferă, interpretările cabalistice ale Torei, iar conectarea la Internet a stimulat, la rândul ei, controversele asupra acestor interpretări. Supoziţia care a încurajat acest demers, rămasă neschimbată din cele mai vechi timpuri, este că textul biblic ar conţine, dincolo de construcţiile poetico-alegorice binecunoscute, un mesaj ascuns, descifrabil doar prin manipularea atentă a literelor după anumite reguli. În tradiţia iudaică, *Ghematria* include o profuziune de tehnici prin care, punându-se în corespondenţă literele cu cifre şi făcându-se diverse operaţii mai mult sau mai puţin inspirate asupra celor din urmă, se obţin mesaje suplimentare faţă de cele pe care orice lector al Bibliei le poate citi. Recent, trei cercetători bine înzestraţi atât cu spiritul geometriei, cât şi cu cel al fineţei, au atras atenţia publicului cultivat prin consecvenţa cu care s-au supus, în interpretarea elaborată de ei, rigorilor metodei ştiinţifice. Învăţaţii Doron Witztum şi Elyahu Rips, experţi în tradiţia cabalistică, dar şi în teoria statistică, împreună cu informaticianul Yoav Rosenberg au propus aplicarea unei metode simple, dar nuanţate, de descifrare a mesajelor ascunse pe care bunul Dumnezeu le-ar fi încapsulat în primele capitole ale Genezei. Ei au citit literele textului din n în n (n fiind un număr întreg pe care nu ni l-au comunicat), fără să numere şi spaţiile albe sau alte semne auxiliare dintre ele. Astfel, punând n egal cu trei şi neglijând parantezele, propoziţia precedentă devine: *Ecte etinn nn rr ee icn tău epil atmu irne,* ceea ce, evident, nu are nici un sens. Cercetătorii amintiţi, autoexigenţi, afirmă că obţinerea unor cuvinte izolate cu sens nu ar fi, nici ea, mulţumitoare, deoarece s-ar datora, mai mult ca sigur, întâmplării. Dacă s-ar obţine, însă,

cuvinte suficient de apropiate care să se combine logic între, aceasta ar fi de luat în seamă ca semn că spargerea codului divin nu este departe. Astfel, spun autorii, dacă prin aplicarea metodei "secvenţelor de litere echidistante" (adică prin citirea textului din n în n), s-ar obţine cuvântul cu sens "ciocan", aceasta n-ar însemna mare lucru. Dacă însă, continuând procedeul am obţine, nu cu mult mai departe, cuvântul "nicovală", atunci abia ne-am putea bucura. Cercetătorii au stabilit o listă cu numele şi datele de naştere ale unor rabini remarcabili din Evul Mediu, apoi au aplicat, cu ajutorul calculatorului, metoda descrisă. Cu o anumită regularitate, s-au obţinut alăturări remarcabile între numele şi datele respective. Cei trei au calculat şi care ar fi probabilitatea ca singur hazardul să fi produs asemenea coincidenţe, şi au găsit-o egală cu 0,000012, ceea ce ar fi un bun argument în favoarea lor. Articolul a fost publicat într-o revistă prestigioasă şi pretenţioasă, *Statistical Science* (1994), apoi a devenit repede subiectul unui roman de senzaţie, "Codul Bibliei", de Michael Drosnin. Iată însă că alţi trei cercetători israelieni, Maya Bar-Hillel, Dror Bar-Natan şi Gil Kalai, conduşi de australianul Brendan McKay, au ridicat de curând serioase obiecţii privind sus-amintitele descifrări. Anume, ei au contestat acurateţea numelor rabinilor din lista supusă experimentării, ca şi corectitudinea datelor lor de naştere (la obiecţia că tradiţia le păstra, oricum, pe cele greşite, se poate răspunde că este de aşteptat ca Atotştiutorul să fi lucrat cu datele reale). Mai mult, utilizând o listă uşor modificată, contestatarii au găsit potriviri semnificative, aplicând metoda nu Bibliei, ci unei traduceri în ebraică a romanului "Război şi pace". Refutaţia a fost publicată în aceeaşi revistă, *Statistical Science* (1999), redacţia refuzând însă să publice

concomitent şi reacţiile furibunde ale primei echipe. Ca urmare, aceştia au construit un frumos sit pe web, la adresa http:// www. vaxxine. com / compcare / divine. eht, în care îşi exprimă pe larg şi vehement punctul de vedere. În esenţă, niciuna dintre părţi nu contestă bunacredinţa adversarilor, se atrage însă atenţia că rezultatele sunt extrem de senzitive la alegerea datelor de test, ceea ce ridică îndoieli asupra robusteţii ipotezelor, ca şi asupra validităţii obiecţiilor.

Am avut prilejul să cer opinia unui ilustru iudaist, profesorul Harris Lenowitz, expert în istoria mesianismului. Era cu prilejul unei conferinţe cu tema "Sfârşitul lumii" care, nefiind, se pare, la ordinea zilei, atrăsese destul de puţini auditori. A respins categoric interpretarea statistică bazată pe secvenţele echidistante de litere, declarând că *Ghematria* conţine metode mult mai sofisticate, şi tot degeaba. Ceva însă în raţionamentele prea grăbite ale profesorului era suspect. Susţinând că cei mai mulţi dintre înţelepţii hasidici (aşa numiţii *tsadici)* se considerau Messia, chiar dacă n-o afirmau ca atare, s-a văzut contrazis de un ascultător informat, care i-a atras atenţi că faimosul Menachem Mendel Schneerson, ultimul tsadik, şeful unei comunităţi de cca 200.000 de membri, se referea la venirea iminentă a unui Messia, altul decât el însuşi. "Mie să mi se demonstreze", afirma ritos prof. Lenowitz, "unde a afirmat Schneerson că el <u>nu este</u> Messia, abia atunci voi fi convins". La care interlocutorul, mucalit: "Nici eu n-am afirmat vreodată că nu aş fi Messia, să fie aceasta o dovadă că, de fapt, sunt?". Dialectica negării negaţiei are, în unele dispute, efecte atât de ilariante, încât până şi Hegel, nu numai Marx, ar izbucni în hohote de râs.

CUNOAŞTEREA PE
WORLD WIDE WEB

Clifford Stoll vrea să atragă atenţia şi să obţină un succes rapid, provocând obişnuinţele gândirii comune. Într-o epocă respectuoasă faţă de tehnologie şi exaltată de calculator – acest obiect fetişizat al unui cult tehnoromantic – el se declară un eretic al *high-tech*-ului şi, cu zel demistificator, îşi propune să-i distrugă falsa aură intelectuală. Competenţa informatică a tânărului *geek* este deasupra oricărui dubiu, de aceea demersul său are şanse de a fi luat în serios, spre deosebire de diatribele anti-tehnologice, frizând luddismul, ale unor fideli fanatizaţi ai culturii tradiţionale. Fervoarea unui tânăr care întoarce spatele modei, deşi este perfect apt să o urmeze şi chiar s-o orienteze, pentru a se dedica valorilor stabile ale tradiţiei pare demnă de cea mai susţinută încurajare. De aceea, publicul a venit în număr mare la lansarea cărţii lui, intitulate chiar <Un eretic al *high-tech*-ului>.

Stilistic, prezentarea lui Stoll a avut toate caracteristicile culturale ale Generaţiei E (a electronicii), care a înlocuit de curând Generaţia X (a *New-Age*-ului). Firav şi nestăpânit, tânarul a strigat, s-a agitat, s-a descălţat, s-a urcat pe masă - întâi cu burta, apoi cu picioarele - a dansat, a perorat, a polemizat. Teza lui principală este că reţelele de calculatoare care formează *web*-ul nu oferă decât un surogat de cultură. Informaţia abundentă disponibilă cuasi-instantaneu nu trebuie confundată cu cunoaşterea, aceasta obţinându-se numai printr-un antrenament lung, susţinut cu răbdare. Interactivitatea atât de lăudată de unii ca o caracteristică proprie noului mediu nu este decât o aparenţă. Ea se manifestă doar ca alegere mecanică între alternative, prin activarea unei hiper-legături, astfel încât nu poate suferi nici o comparaţie cu implicarea

activă a discipolului în relaţia cu maestrul. Pledoaria lui Stoll este în favoarea unui învăţământ tradiţional, bazat pe efort şi gradualitate, în care relaţia profesor-elev să fie directă, ne-mediată, ne-virtualizată.

Reacţiile persoanelor din audienţă, în majoritate părinţi preocupaţi de strategia educaţională a copiilor lor, a fost interesantă, dovedind un bun simţ pragmatic. În ce să se investească banii destinaţi învăţământului, dacă nu în calculatoare? – au întrebat unii. În primul rând în salarii mai mari pentru profesori, a răspuns Stoll; în al doilea rând în cărţi şi aparatură de laborator. Bine, dar, au obiectat alţii, calculatorul nu este el însuşi un aparat de laborator? Nu, a strigat Stoll, calculatorul nu face decât să simuleze experimente, nu le realizează ca atare. Dar cărţile din biblioteci, prin ce sunt ele superioare faţă de suratele lor digitale, reconfigurate în memoriile calculatoarelor? Aici entuziastul autor şi-a pierdut complet cumpătul: nici cărţile n-ar fi necesare, elevul ar trebui, prin experiment şi joc creativ, să redescopere în mod activ întreaga moştenire culturală a umanităţii, sub îndrumarea discretă, atentă şi plină de tact a profesorului. <Nu vreau ca elevii să citească piesele lui Shakespeare, ci să înveţe să-şi scrie propriile lor piese; nu vreau ca ei să înveţe legile lui Maxwell, ci să le descopere ei înşişi, printr-un experiment bine ghidat>. Încă puţin şi ajungea la refuzul tiparului, pentru că mecanizează relaţia cu textul şi la condamnarea scrierii, pentru că leneveşte memoria şi elimină deliciile interactive ale oralităţii. Încercarea de reconstituirea a întregii culturii prin asemenea mijloace paideice nu este numai utopică, ci şi caricaturală.

De fapt, păienjenişul multimedial al *web*-ului seamănă foarte bine cu o bibliotecă tradiţională, în sensul co-prezenţei unor

numeroase texte interdependente şi întreţesute. Viteza de trecere de la un document la altul este însă mult mai mare, ceea ce are două consecinţe: una bună - creşterea productivităţii în manipularea de simboluri - şi una rea – comprimarea intervalelor de pauză reflexivă. Zăbava dintre o lectură şi alta, cauzată uneori de impedimentele inerente din lumea reală, se poate dovedi, într-adevăr, benefică pentru stimularea gândirii critice şi a atitudinii personale. Nimic nu ne împiedică însă ca, prin practicarea autocontrolului şi a distanţării de obiect, să nu ne lăsăm înnecaţi în informaţie, ci să o transformăm, prin reflexie, în cunoaştere. O altă deosebire majoră între bibliotecă şi www poate însă îngreuna acest lucru. Prima este produsul unei duble selecţii: a textelor pentru publicare, a volumelor pentru păstrare. Al doilea este rezultatul juxtapunerii unor propuneri culturale de calitate extrem de variabilă. Ca urmare, navigatorul din ciberspaţiu trebuie să aibă mai mult discernământ decât <şoarecele de bibliotecă>. Pentru a-l sprijini, îi oferim o adresă: www. britannica . com, situl Enciclopediei Britanice, mult mai comod de utilizat decât cele douăzeci de volume impozante oferite nu demult, la un preţ exorbitant, la târgurile noastre de carte. Orice solicitare informaţională deschide trei domenii: articolele enciclopedice aferente, siturile web relevante şi revistele conţinând contribuţii semnificative. O căutare avansată este, de asemenea, posibilă: propui un citat şi ţi se indică autorul şi contextul. Este adevărat că <Pentru a înţelege umanitatea, trebuie să începi prin a studia omul> n-a fost identificat, dar <Un trandafir este un trandafir un trandafir un trandafir> m-a dus direct la Gertrude Stein.

VIVANT PROFESSORES!

9 mai, în România sărbătoarea Independenţei şi a Victoriei este, în SUA, ziua naţională a profesorilor de liceu şi şcoală generală. În această zi, toate mediile de informare ţin să reamintească opiniei publice cât de prost sunt plătiţi profesorii, cât de puţin apreciată le este devoţiunea, cât de mic este respectul - real, nu declarat – cu care sunt înconjuraţi. O doamnă demnă a apărut la CNN, dând amănunte mişcătoare: maşinile dascălilor sunt mărci inferioare; secretarele au calculatoare, nu însă şi profesoarele, care trebuie să-şi cumpere singure până şi creta şi creioanele.

N-a trecut bine sărbătoarea că s-a şi organizat un seminar privind eficienţa calculatoarelor în învăţământul mediu american, la care au participat în exclusivitate profesori universitari, reprezentaţi industriali şi responsabili guvernamentali. Preşedintele comisiei de evaluare a eficienţei, James Bosco, a deschis discuţiile în maniera americană, printr-un exemplu intuitiv şi şocant. <Intrai acum treizeci de ani - înainte de introducerea masivă a calculatoarelor – la *General Motors* şi n-aveai pe unde trece de atâţia muncitori. Intri acum, şi e aproape pustiu, calculatoarele i-au înlocuit> - începu el. <Du-te, însă, într-un liceu şi vei găsi acelaşi raport numeric între profesori şi elevi ca înainte de introducerea calculatoarelor. Unde e eficienţa?>. Am căscat gura uluit, apoi mi-am zis că, de vreme ce tot am deschis-o, aş putea s-o pun să şi vorbească. N-am apucat, pentru că ţuţerul vicepreşedinte a şi intervenit în sprijinul şefului, insistând că aşa nu se mai poate continua, că trebuie adoptat un plan de măsuri cu termene stricte, urmat de o monitorizare teritorială strictă a aplicării lui etc. etc. Eu, ca est-europeanul, neavând nimic de pierdut şi totul de câştigat, am intervenit contestând similitudinea dintre calculatoarele din învăţământ şi utilajele computerizate din

industrie. <Calculatorul, în industrie, este instrument de automatizare: el conduce utilajele care transformă tabla în caroserie. În şcoală, el este în primul rând instrument de comunicare, nu maşină de prelucrare; nu trebuie privit ca o maşină de produs absolvenţi sau ca un robot înlocuitor de profesor>. Reprezentantul companiei *Dell*, venit în calitate de sponsor, m-a întrerupt cu superioritate. <Să încercăm împreună un experiment mintal. Scoateţi toate calculatoarele dintr-o companie industrială: a doua zi, aceasta n-ar mai putea funcţiona. Scoateţi-le din şcoli: totul ar merge mai mult sau mai puţin la fel, ce mai, *business as usual*. Rezultă clar că nu sunt folosite cum trebuie. (*Către mine, superior*) Te-am convins, sper>.

Eroarea provine, am încercat să explic, din aplicarea greşită în învăţământ a modelului tranzacţiei comerciale. Conform acestuia, profesorul este un furnizor. El deţine un bun – cunoaşterea - şi-l transferă elevilor-clienţi contra cost. Preţul e pe drept mic, raţionează economiştii liberali, deoarece profesorul nu se desparte de bunul pe care-l împarte: cunoaşterea poate fi distribuită fără a se diviza. Mergând mai departe, cunoaşterea poate fi transpusă, ca informaţie, în memoria calculatoarelor, iar programe speciale pot s-o transfere de acolo în minţile elevilor mai eficient decât orice profesor. Mă despart cu totul de acest raţionament. În realitate, profesorul nu este furnizor, ci mediator. El nu <de-ţine> cunoşterea, ştie doar căile care duc spre ea, primejdiile de pe drum, precauţiile de luat, antrenamentul de efectuat. El trebuie să atragă atenţia asupra frumuseţilor din cale, pentru ca cei conduşi să nu se descurajeze şi să uite de oboseală. Mai mult decât un conducător, el este un ademenitor. <O carte bună poate face toate astea, de ce n-ar

face-o un calculator la fel de bine?" – a exclamat cineva din asistenţă. <Sau vreţi să spuneţi că din cărţi nu se poate învăţa?" Ba da, autodidactul ajunge şi singur la cărţi, chiar dacă nu direct la cele mai bune. Problema lui nu este că nu citeşte destul, ci că ia cărţile prea mult în serios. Profesorul nu te învaţă ceea ce se găseşte în cărţi, asta poţi învăţa la rigoare şi singur, ci te învaţă cum să-ţi păstrezi spiritul critic, să iei distanţa faţă de buchea cărţii, să rămâi lucid chiar atunci când, cufundat în lectură, te laşi pradă farmecului ei. Rolul de mediator este dificil şi ambiguu. Pe de o parte, te atrage spre comoara secretă, pe de altă parte te previne asupra modului în care trebuie folosită bogăţia. Transformarea pe care o aduc calculatoarele în învăţământ trebuie considerată în primul rând din perspectiva accesului la cultura cablată. Calculatorul sparge biblioteca acceptată şi canonizată, trimiţând la biblioteca ideală, pentru că infinită. Caracterul multimedial al acesteia din urmă face imersiunea şi mai seducătoare, ca urmare cultivarea spiritului critic este şi mai necesară. Până acum profesorul trebuia să-şi atragă discipolii spre o cunoaştere statică, bine controlată instituţional. Astăzi, elevii sunt expuşi unor fluxuri informaţionale dinamice şi insidioase, ca urmare, dezvoltarea discernământului lor este cu atât mai importantă. Cu cât contactul cu informaţia devine, datorită tehnologiei, mai intim, cu atât este mai necesară prezenţa vie a profesorului ca intercesor. De aceea, este normal ca, odată cu numărul calculatoarelor legate la reţea, să crească şi numărul profesorilor care să ne înveţe cum să nu rămânem prinşi în ea, precum musca în pânza de păianjen.

ŞTIINŢA PUSĂ LA PUNCT

Michel Claessens s-a hotărât să se răfuiască, în fine, cu puternicul agregat ştiinţifico-tehnologic care domină cu excesivă autoritate structura social-politică a contemporaneităţii. Cartea lui, intitulată provocator <Tehnica împotriva democraţiei>, a apărut la Paris în 1998 şi a fost adusă cu promptitudine în atenţia opiniei publice româneşti de către Editura Didactică şi Pedagogică, prin grija directorului ei, profesorul Constantin Floricel.

Autorul, funcţionar superior în birocraţia europeană, are nostalgia vremurilor când <conform schemei clasice descrise de Aristotel şi Platon tehnica reprezenta, în raport cu politica, un nivel inferior> (pag. 11). El este îngijorat de faptul că domeniul tehno-ştiinţei, aflat într-un proces de dezvoltare autonomă, se sustrage oricărui control din partea instanţelor politice. Soluţiile tehnice delimitează, ele, câmpul opţiunilor politice, ştiinţa rămâne un corp străin, neintegrat în planul cultural general, interesat doar de propria dezvoltare, asemenea unui virus care parazitează organismul social. Oamenii de ştiinţă şi, în general, tehnocraţia nu practică un joc democratic, nesupunându-se verdictelor sprijinite de autoritatea numărului mare.

Michel Claessens îşi dezvoltă argumentaţia într-o retorică îndatorată stilistic rapoartelor întocmite de către diversele comisii euroapene. O primă secţiune trece în revistă diferitele domenii în care demersul ştiinţfico-tehnologic a pus omul într-o stare de inferioritate şi de vulnerabilitate. Tehnologia permite - cel puţin principial - un control al actelor şi comportamentelor care periclitează libertatea individuală. Efectele negative în plan ecologic ale dezvoltării tehnologice pun în pericol ambientul terestru, excesul de informaţie din societatea comunicaţională duce la confuzie (*Cu*

Internet-ul - zăpăceşti tineretul !), iar complexitatea ridicată a sistemelor artificiale de care am ajuns să depindem are drept consecinţe o fiabilitate scăzută, un grad îngrijorător de imprevizibilitate şi de expunere la risc.

În partea a doua a lucrării, cauza esenţială a fenomenelor descrise anterior este identificată în clivajul comunicaţional dintre comunitatea oamenilor de ştiinţă şi câmpul cultural. <Tehnica îşi comandă ea însăşi propria evoluţie, ea ascultă, din ce în ce mai mult, de propria sa logică şi de o dinamică determinată, cel puţin în parte, de ea însăşi> (pag. 77). Cercetătorii şi-au deplasat domeniile <în afara dezbaterii politice adevărate şi a curiozităţii naturale a cetăţenilor> (pag. 113). Cu toate acestea, ca tacticieni şireţi ce sunt, ei ştiu să smulgă credite, să negocieze contracte, să-şi justifice lucrările în faţa oamenilor politici şi a mediilor de informare. Claessens abhoră modelul clasic al relaţiei dintre Ştiinţă şi Putere, în care prima atenţionează şi mustră, iar a doua răspunde cu respect şi subvenţii. Acest model, personificat în imaginaţia populară prin Einstein scriindu-i lui Roosevelt, Max Planck contrazicându-l pe Hitler, Kapiţa reclamând fonduri de la Stalin, s-a diversificat mai apoi, pentru a include atât atitudinea vehement contestatară a unor Bertrand Russel sau Noam Chomsky, cât şi relaţiile de politicoasă şi indiferentă răceală dintre, să zicem, Stephen Hawking şi Margaret Thatcher, sau Georges Charpak şi Edith Cresson.

În partea a treia a cărţii, autorul propune ca <deciziile politice să fie luate de către oamenii politici, deoarece transmiterea responsabilităţii către oamenii de ştiinţă şi substituirea dezbaterilor democratice cu discuţii ştiinţifice nu pot decât să micşoreze încrederea atât în ştiinţă, cât şi în politică> (pag. 128). Nu fără o doză

subtilă de demagogie, democratul Claessens se întreabă de ce ar trebui cetăţeanul să se resemneze la a fi îndepărtat de la deciziile în legătură cu opţiunile tehnico-ştiinţifice, când acestea influenţează direct existenţa sa în ceea ce are ea mai nesigur. În acest punct al discursului, a venit, în sfârşit, momentul să scoată cartea pe care demult şi-o pipăia în mânecă, faimoasa frază a lui Rabelais cu ştiinţa lipsită de conştiinţă. O reformulează apăsat, declarând că <o ştiinţă lipsită de o reflexie asupra ei însăşi nu poate avea conştiinţa rolului ei în societate> (pag. 143). Aici se află contribuţia cea mai interesantă a lui Claessens: el subliniază necesitatea pentru cercetător de a pendula cu dezinvoltură între abordarea fragmentară, focalizată pe detaliu, a limbajului specializat, şi viziunea globală a discursului intelectual, pe nedrept numit <vulgarizator>. Dacă <ştiinţa> înseamnă activitate de modelare - definirea unor entităţi abstracte şi operarea asupra lor în vederea predicţiei, simulării şi reglării - <con-ştiinţa> cuprinde tot haloul conotativ de reprezentări, metafore, şi fantasme care hrăneşte imaginarul cercetătorului şi-l racordează la contextul cultural al epocii sale. Exerciţiul de transpunere de la nivelul exactităţii limitative, <ştiinţifice>, la cel al percepţiei globale de tip cultural şi invers este benefic atât pentru reinventarea rolului socio-cultural al tehno-ştiinţei, cât şi pentru progresul tehnologic de detaliu, deoarece stimulează spiritul critic şi imaginaţia, cele două motoare ale creativităţii. Între cei doi poli - cel ştiinţific şi cel cultural - nu există însă o continuitate ci un abis, din cauza incomensurabilităţii dintre tipurile de discurs aferente. Or, Michel Claessens, într-o insidioasă pledoarie *pro domo*, presupune tacit o asemenea continuitate, situându-se pe sine şi birocraţia pe care o reprezintă la jumătatea distanţei dintre extrema specializare şi

extrema deschidere şi sugerând astfel că discursul politic, legitimat prin practicile democratice, ar fi cel mai indicat pentru a reface unitatea intelectuală a lumii. În realitate, poziţia asumată este iluzorie: între versantul modelării şi cel al reprezentării se află doar prăpastia comunicaţională pe care politicienii încearcă în zadar să o umple cu clişeele limbii de lemn. Peste această prăpastie nu e posibil decât zborul celor care sfidează pericolul de a cădea în cimitirul tuturor inteligenţelor.

TRADIŢII LOCALE ŞI DIVERSITATE CULTURALA PE INTERNET

IEEE, o prestigioasă organizaţie internaţională care reuneşte specialişti din domeniul electronicii şi calculatoarelor, a organizat primul concurs de *situri web*, dorind prin aceasta să stimuleze preocupările pentru îmbogăţirea conţinutului informaţional şi rafinarea modului de redactare a documentelor disponibile în reţeaua care acoperă lumea. Un *web site* este un loc virtual din infosferă, conţinînd pagini întreţesute în sistem hipertext, prin care o persoană sau o instituţie îşi declină identitatea, îşi prezintă competenţele, îşi afirmă opţiunile. "Paginile" unui *site* sînt documente multimedia, ele includ texte, imagini (uneori animate), fişiere sonore, autorii lor recurgînd la toate mijloacele pentru a-l seduce şi a-l ademeni pe rătăcitorul din ciberspaţiu. Elaborarea, menţinerea şi îmbunătăţirea imaginii pe care o organizaţie o oferă în direct lumii informaţionale cere specializări noi cu nume încă nestabilizate. Vorbim de pe acum de infonauţi capabili să găsească repede informaţii relevante navigînd pe reţea, de cibermaiştri (*cybersmiths*) pricepuţi în a redacta şi edita pagini substanţiale, de web-evanghelizatori (sau propagandişti) care ştiu să facă o bună publicitate *siturilor*. Din păcate, din raţiuni tehnice inconturnabile, cu cît risipa de fantezie şi graţie audiovizuală în construirea paginilor este mai mare, cu atît durata accesului la informaţia atît de grijuliu ornamentată creşte. De aceea, concursul amintit stipula ca *siturile* să fie examinate pe baza unor criterii uniforme, avîndu-se în vedere în primul rînd calitatea informaţiei şi viteza de transfer şi abia la urmă inventivitatea şi farmecul prezentării. Constrîngerea tehnologică joacă într-un fel rolul de temperare a propensiunii spre "barocul informaţional" care a însoţit dezvoltarea sistemelor multimedia.

Într-adevăr, am asistat la prezentări ştiinţifice în care imagini luxuriante eclipsau sobrietatea formulelor, personaje din filme de animaţie se fugăreau în josul paginilor, iar fragmente muzicale de popularitate izbucneau pe neaşteptate.

S-ar zice un manuscris medieval în care ornamentica fantezistă debordează informaţia textuală, avînd de data aceasta şi deliciile sonore ca supliment gratuit. De îndată însă ce prezentarea trebuie difuzată în reţea, răsfăţul multimedial trebuie redus la minimum. Tehnologia acţionează ca un sistem de cenzură care, instaurînd principiul economiei de mijloace, contribuie la potenţarea metaforelor şi ascute plăcerea decodării.

N-ar trebui să se înţeleagă însă că, prin separarea calităţii informaţiei de inventivitatea prezentării, s-ar reveni la distincţia demult depăşită dintre fond şi formă. O informaţie rămîne o virtualitate care se actualizează abia prin actul comunicării. Acesta devine efectiv doar prin utilizarea unei retorici specifice, dependentă pe de o parte de mijlocul de comunicare, pe de altă parte de tradiţia culturală locală. Dacă există o retorică privind expunerea orală sau scrisă, nimeni nu a elaborat încă o sintaxă, o semantică şi o pragmatică a multimediei. Dincolo de anumite reguli cu valabilitate universală care urmează să fie elaborate, este însă de presupus că dependenţa de tradiţiile locale va fi mai puternică în cazul multimediei decît în cel al documentelor pur textuale. Scrisul este mai abstract, el vehiculează concepte, în timp ce imaginile şi sunetele se înscriu în configuraţii adînc interiorizate, s-ar zice “engramate”.

Intrumentele software care ajută la editarea paginilor hipermedia ale unui *web site* dispun de biblioteci cu imagini gata făcute, cu fişiere sonore standard şi, mai mult decît atît, de reţete

(templates) pentru organizarea în pagină a informaţiei. Neofiţii se lasă ademeniţi de facilităţile oferite, cei cu experienţă se arată reticenţi şi chiar ostili faţă de o uniformizare stilistică petrecută în spaţiul prea familiar al culturii pop. Într-adevăr, zestrea audiovizuală a desenelor animate, a telenovelelor şi a serialelor SF este pusă la dispoziţie automat celor care încearcă să pătrundă în infosferă pe calea regală a multimediei. Se constată predominanţa mitologiei greco-latine în varianta Walt Disney, invazia personajelor din benzile desenate, a eroilor lui Star Trek, a vampirilor şi a ucigaşilor celebri. Un imaginar schematic animă o retorică superficială pentru care afectarea bunei dispoziţii este un *must*. Previzibilitatea desfăşurării discursului multimedial organizat după modele consacrate scade considerabil interesul eventualului receptor. De aceea, este rezonabil să ne aşteptăm ca dezvoltarea *siturilor* multimediale să facă din ce în ce mai mult apel la tradiţiile locale pentru a alimenta astfel diversitatea culturală a *web*-ului. S-ar putea repeta aventura companiei *Swatch,* care a restaurat prestigiul tradiţiei elveţiene în domeniul ceasurilor într-o vreme cînd tehnologia electronică păruse să-l erodeze iremediabil. Revenirea a fost datorată în primul rînd recurgerii la tradiţiile culturale europene în décorarea unitară a ceasului şi a curelei. Personalizarea *siturilor* prin recurgerea la tradiţiile locale trebuie însă ferită de ispita etnografiei şi a costumbrismului, altfel vom vedea paginile româneşti ornate nu numai cu grafitti (ca la Nagoya) ci şi cu inevitabila coloană a lui Brâncusi pe fundalul sonor al Rapsodiei Române.

CIBER - LITERATURĂ
ORDINATORUL – STILOU

Un teoretician important al cinematografului, Alexandre Astruc, a lansat conceptul de camera-stilou, care strânge laolaltă elemente cinematic-vizuale ca poziţia camerei de filmat, iluminarea platoului, lungimea cadrelor, ritmul montajului într-un instrument flexibil de care regizorul uzează cu libertatea şi uşurinţa de exprimare a creatorului individual. Trecerea cinematografului de la condiţia de industrie la cea de artă a fost, deci, marcată de apariţia unui sistem de prelucrare simbolică aflat sub autoritatea unică a autorului. În acelaşi mod, se poate spune că ordinatorul s-a transformat dintr-o instalaţie tehnologică într-un ingredient cultural de îndată ce a trecut de la condiţia de *mainframe* - structură complexă gestionată într-un centru de calcul de către un colectiv cu competenţe specializate - la cea de calculator personal (PC) aflat la îndemâna oricărui utilizator. Conform tezei lui Marshall McLuhan, care susţine influenţa modelatoare a instrumentului de comunicare atât asupra conţinutului transmis, cât şi asupra caracteristicilor de receptivitate ale destinatarilor (*the medium is the message / massage*), ne aşteptăm că orice nou instrument producător de texte să declanşeze modificări stilistice ample în câmpul literaturii. Ca *fan* al calculatorelor, aş merge până la a afirma *cum grano salis* că tehnologia gravării în piatră sau în lut a dat *Tablele legii*, pana de gâscă l-a dat pe Shakespeare, peniţa de oţel pe Henry James, stiloul pe Proust, maşina de scris pe Hemingway şi calculatorul pe subsemnatul. Pe de altă parte, un subtil cunoscător al problemei, Umberto Eco, afirma, într-un interviu acordat în 1997 lui Lee Marshall de la *webzin*-ul *Wired*, că este imposibil să recunoşti, exclusiv pe baza analizei stilistice, care este instrumentul de

producţie textuală folosit de un anumit autor. Sigur, relaţia dintre stilul literar, aşa cum este el perceput la lectură, şi modalitatea redactării nu este biunivocă, ceea ce înseamnă că detectarea instrumentului pornind de la mesajul receptat nu este infailibilă, dar acest lucru nu implică deloc absenţa oricărei legături între tehnologie şi, ca să zicem aşa, frazeologie. Calculatorul personal este un ordinator-stilou, care dă naştere unor forme particulare de expresie literară, şi este o provocare la adresa criticii să-şi sensibilizeze organul la noul stimul.

Apariţia calculatorului personal a marcat intervenţia tehnologiei digitale în cultura existentă, unde a delimitat noi zone, a introdus noi nuanţe şi a trasat noi linii de forţă. Legarea calculatorului la Internet are însă un efect mult mai important decât îmbogăţirea spaţiului simbolic existent, ea înseamnă iniţierea unei adevărate mutaţii culturale. Toate intervenţiile noastre au drept scop descrierea diverselor faţete ale acestei mutaţii, acum dorim să ne referim la creaţia literară Multe s-au spus despre influenţa pe care comenzile de tip *cut-and-paste* au avut-o asupra strategiilor producţiei textuale. Posibilitatea de a dezvolta un text în toate direcţiile pornind de la un nucleu ideatic iniţial subminează secvenţialitatea discursului literar tradiţional. Proliferarea propoziţiilor incidente, facilitată de noua tehnologie, are efecte durabile asupra sintaxei limbilor romanice. Aceste elemente apar însă ca secundare în raport cu influenţa navigării în ciberspaţiu asupra arhitecturii operei literare. *Surfing*-ul practicat cu graţie pe continuitatea hipertextală a lumii permite oricărui cutezător să încerce performanţele uluitoare la vremea lor ale lui Joyce. Cum spunea Umberto Eco în interviul menţionat, dacă Margaret Mitchell

ar fi fost obişnuită cu explorarea *world wide web*-ului, presiunea mediului cultural ar fi determinat-o să scrie mai curând o invenţie parodică de tip *Finnegan's Wake* decât o romanţă naivă ca *Pe aripile vântului*. Strategia scriitorului conectat la Internet este admirabil descrisă de Eco în răspunsul pe care-l dă la întrebarea cum ar folosi calculatorul pentru a scrie un nou roman:

Aş introduce în memoria calculatorului, prin scanare, sute de romane, tot atâtea texte ştiinţifice, Biblia, Coranul, câteva cărţi de telefon (foarte utile pentru onomastica personajelor). Să zicem, în total, o sută, o sută douăzeci de mii de pagini. Apoi aş folosi un program generator de hazard pentru a amesteca textele la întâmplare şi aş face automat mici modificări ca, de pildă, ştergerea din toate cuvintele a literei A. În felul acesta, aş obţine un roman care ar fi în acelaşi timp o lipogramă. Următorul pas ar fi să imprim tot textul şi să-l citesc cu atenţie de câteva ori, subliniind din loc în loc anumite pasaje. Apoi, aş încărca vraful de hârtie într-un camion şi l-aş duce la cel mai apropiat incinerator. În timp ce l-aş privi arzând, aş sta sub un copac cu un creion şi un carnet în mâini şi mi-aş lăsa gândurile să rătăcească până când s-ar închega pe hârtie câteva rânduri ca, de exemplu, <Luna se ridică pe cerul înalt, deasupra pădurii care foşneşte>.

Adevărul este că Eco nu face decât să implementeze cu mijloacele de calcul de azi tehnicile dadaiste şi suprarealiste ale modernismului în floare, asezonându-le cu câţiva stropi de sensibilitate postmodernă. El reinventează metoda prin care s-a generat odinioară faimosul text *cadavre exquis,* pornind, de data aceasta, nu de la străfundurile inconştientului, în care acum ştim cu toţii că nu se ascunde nimic altceva decât *grămăjoara jalnică de*

secrete, ci de la memoria culturală universală, care încetează să fie opresivă atunci când e tratată cu ironie dezinvoltă.

SCRIITURA MEDIULUI ELECTRONIC

Practica redactării paginilor rezidente la *siturile* sistemului *www*, adică a documentelor pe care le putem parcurge navigând, cu ajutorul calculatorului, prin bazele de date interconectate ale infosferei, promitea să dezvolte un nou tip de scriitură, radical diferită de secvenţialitatea bine stăpânită a prozei literare. Cartea sau revista, ca depozitare de produse textuale şi ca vehicule de comunicare, urmau să cedeze locul unui nou mediu- mai înalt tehnologic, mai flexibil, mai seducător. Textul urma să fie înlocuit de hipertext, cartea să devină virtuală, deci des-cusută, *maga-zinul* literar avea să se tranforme într-un *web-zin*. Parcurgând cu atenţie din 1996 până în 1999 o multitudine de asemenea pagini, suntem surprinşi să constatăm că succesul însuşi al Internet-ului nu a condus la nimic altceva decât la revirimentul culturii cărţii şi al scriiturii tradiţionale. Iată cum şi de ce s-a petrecut acest proces.

O primă noutate adusă de scriitura electronică a fost nelinearitatea. Dacă textul tradiţional se desfăşoară secvenţial în ordine logică (de la premise la concluzii) sau crono-logică (de la origini până în prezent), mediul electronic permite structurarea discursului în straturi multiple, trecerea de la unul la altul efectuându-se printr-o arborescenţă de opţiuni ale lectorului. Avem de a face cu un hipertext, câmp de simboluri de parcurs în multiple sensuri şi direcţii, ale cărui antecesori au fost cărţile de referinţă: dicţionarele, enciclopediile, tratatele. Într-adevăr, nimeni nu citeşte o astfel de lucrare de la început până la sfârşit, cu sufletul la gură, pentru a vedea dacă se termină cu bine. Se trece de la un termen la altul, se revine, pentru clarificare, la paragrafe anterioare, sau se face un ocol prin referinţele bibliografice. Fiecare lectură trasează propria ei traiectorie şi ajută la generarea unui nou text, produs de cel care

citeşte nu pentru pura şi simpla delectare, ci pentru ca, la rândul său, să scrie.

A doua particularitate este caracterul multimedia al scriiturii electronice. Imagini, sunete şi paragrafe textuale se articulează între ele după legile neformulate încă ale unei noi sintaxe. Pagina astfel produsă are un aspect iconic, în care diagrama joacă rolul de vedetă. Ceea ce se oferă lecturii este mai mult decât un complex audiovizual, este un ansamblu multimedial (chiar hipermedial, dacă ţinem seama de ramificaţii) ceea ce presupune, în plus, interactivitatea.

În sfârşit, un alt element se noutate este aspectul de <rulou> antic al paginii electronice: suprafaţa disponibilă este nelimitată, scriitura se poate desfăşura nestingherit (îndeosebi pe verticală), de aceea cuvintele se aglomerează într-o desfăşurare frenetică, ideile sunt expulzate într-o erupţie continuă, propoziţiile subordonate se multiplică în cascadă, într-o intricare cuasi-anarhică.

Totuşi, nu există o reală competiţie între carte şi scriitura electronică, dimpotrivă, ele se sprijină reciproc, aşa cum filmul şi televiziunea au realizat o bună coabitare. Cele mai profitabile *site*-uri de pe *www,* cu cifre de afaceri de ordinul miliardelor de dolari americani, sunt *amazon.com* şi *barnesandnoble.com,* centre de prezentare şi de comandă a cărţilor realizate în cea mai tradiţională tehnologie a tiparului.

Vizitând câteva *situri* la modă, renumite pentru ţinuta lor intelectuală, precum *web-zin*-ele *nerve.com* sau *salonmagazine.com,* constatăm că o anumită sobrietate a înlocuit excesul multimedial în vogă acum doi ani. Pentru comparaţie, se poate recurge la *site*-ul francofon, de găsit (încă) la adresa *http://www.cicv.fr/SYNESTHESIE/*, a cărui concepţie barocă,

orbitoare în 1996, pare demodată în 1999. Profuziunea de imagini şi de fişiere sonore s-a dovedit incomodă, ea împietând asupra rapidităţii transferului informaţiei de la sursă către calculatorul receptor. Textele despletite au fost înlocuite de bucăţi de proză elaborate într-o manieră strict supravegheată, amintind de experimentalismul cel plin de rigori. Paginile cu imagini sunt net separate de cele cu texte, deoarece combinaţiile multimediale s-au dovedit dificil de transmis. Interactivitatea este redusă la minim, se doreşte înregistrarea vizitatorului (ea măreşte *box-office*-ul *site*-ului), dar comentariile lui nu trebuie să se înscrie în paginile redactate cu atâta grijă, este suficient ca ele să fie transmise prin *e-mail*, sau comunicate în cadrul grupului de discuţii care poate eventual însoţi un *web-zin* (nu este cazul cu *nerve.com*). Stilistic, prozele propuse de către *nerve.com* (*salonmagazine.com* este orientat mai mult spre recenzii) sunt gândite ca şi cum ar urma să fie publicate ulterior în volum. Ele sunt ordonate în categorii intitulate: *fire* (propuneri de ficţiuni), *roluri* (relatări de experienţe personale), *pedanterie* (eseuri, studii teoretice, recenzii). Nu lipseşte fila *boutique*, pentru eventualele cumpărături prin comenzi electronice care asigură suportul material al *web-zin*-ului. James Poniewozik afirmă că transformarea paginilor electronice în cărţi este efectul unui efort de legitimare culturală. Supremul compliment adus unei pagini *web* este acela că ar merita să fie tipărită. Se pare că succesul Internet-ului s-a manifestat şi prin faptul că lumea a început în sfârşit să citească documentele propuse, nu numai să le răsfoiască, ceea ce a impulsionat redactarea lor ca texte tradiţionale. Mediul electronic, care şi-a propus să revoluţioneze stilistica tradiţională, a ajuns să o imite. De unde se credea că succesul Internet-ului se va

manifesta prin modificarea tehnicilor şi strategiilor scriiturii, realitatea arată că el n-a făcut decât să le fortifice.

CE ŞI CUM MAI SCRIU
REVISTELE VIRTUALE

În 1999, când interesul pentru Internet devenise o vogă, revistele virtuale puteau să scrie oricum despre orice, fiind sigure de succes. Finanţate copios din reclame, ele ofereau gratis informaţie de ultimă oră, comentarii, cronici, reportaje, eseuri, devenind o concurenţă redutabilă pentru presa "reală". Euforia fiind de domeniul trecutului, revistele virtuale trebuie să-şi inventeze o identitate proprie, simpla dublare a revistelor reale fiind redundantă şi păguboasă. De altfel, între timp, orice revistă tradiţională are dubletul ei virtual, astfel încât simpla prezenţă în ciberspaţiu, fără a ţine seama de liniile de forţă stilistice ale câmpului cibercultural nefiind suficientă. Dificultăţile sunt însă, ca mai întotdeauna, stimulatoare ale succesului. Necesitatea adaptării la un context economic mai aspru a determinat o reflecţie asupra specificului culturii cablate şi în redacţiile publicaţiilor virtuale periodice. O analiză aprofundată a fost întreprinsă în cadrul webzinului *Slate*, publicat de *Microsoft*, punându-se în evidenţă punctele tari şi cele slabe ale publicaţiei şi imaginându-se noi modalităţi de a personaliza vocea acesteia.

Două caracteristici au fost considerate atu-uri ale revistei. Promptitudinea comentariilor, revista apărând zilnic, şi originalitatea utilizării poştei electronice ca mijloc de comentariu cultural. Astfel, cronica de carte este susţinută, pentru fiecare lucrare, de mai mulţi recenzenţi - cei mai competenţi în domeniu - care-şi confruntă părerile într-un schimb de e-mail-uri, folosind un ton vivace, antrenant, familiar, mai mult polemic decât consensual, dar mai curând politicos decât pamfletar. La aceasta se adaogă

corespondenţa din partea cititorilor, stimulată prin întrebări inteligent formulate şi bine diversificate.

Neajunsul principal al revistei îl constituie, după părerea redactorului-şef Michael Kinsley, faptul că nu a găsit un substitut adecvat pentru reportajele şi eseurile relativ lungi care, deşi gustate de cititorii revistelor tradiţionale n-au deloc impact în ciberspaţiu. Soluţia de a fragmenta articolul lung şi stufos în secţiuni interconectate hipertextual, încercată şi de autorul acestor rânduri, ţine de fard, nu de fond. De aceea, un efort de imaginaţie este necesar pentru a introduce în ciberspaţiu un echivalent al studiul aprofundat - reportaj sau eseu - din lumea reală. Ideea redacţiei, pe care o vom prezenta mai jos, este strălucitoare, ea combinând un subiect senzaţional cu o formă narativă absolut nouă. Experimentul jurnalistic constă dintr-un serial de articole grupate sub titlul general *Seed* (*Sămânţă*).

Pentru înţelegerea subiectului acestui reportaj realizat în spiritul şi cu mijloacele culturii cablate, este necesară o mică introducere istorică. Cu douăzeci de ani în urmă, la sfârşitul anilor 'şaptezeci, miliardarul american Robert K. Graham, care a făcut avere din inventarea ochelarilor incasabili, a lansat un proiect şocant. Intitulat *Depozitul pentru Opţiunea Germinală*, acesta consta în esenţă dintr-o bancă de spermă care nu accepta ca donori decât persoane de maximă performanţă intelectuală, laureaţi ai premiului Nobel, savanţi de renume (mondial, aşa-zicând), excelenţi cercetători în diverse domenii etc. Nobelatul William Shockley, inventatorul tranzistorului, a fost cel mai notoriu dintre donori, el susţinând puternic proiectul din punct de vedere publicitar. Prin aceasta, el urmărea să ajute fiecare generaţie să-şi multiplice cele mai bune

gene. La baza proiectului stăteau convingerile lui R. K. Graham privind decăderea inevitabilă a rasei umane, convingeri expuse în cartea *Viitorul omului*, publicată în 1971. Cauza acestei decăderi era, după Graham, faptul că selecţia naturală ar fi încetat să acţioneze asupra speciei umane. De-a lungul mileniilor, brutalitatea naturii a întărit ansamblul genelor umane, permiţând doar celor mai puternici şi mai inteligenţi să se reproducă, cei mai slabi fiind eliminaţi înainte de a putea procrea. Din păcate, ajungând să domine mediul ambiant, omenirea a permis exemplarelor nereuşite să prolifereze, astfel încât "incompetenţii şi imbecilii au ajuns să sufoce pe inteligenţi". Singura soluţie ar fi "selecţia inteligentă", adică multiplicarea şanselor specimenelor celor mai reuşite de a se reproduce. După ce a strâns destul material reproductiv de calitate, Graham a început acţiunea publicitară, având ca public ţintă femei măritate cu bărbaţi sterili, de bună educaţie şi cu standard social de la mediu în sus. Un catalog a fost întocmit care conţinea date ca acestea: "Dl. Fuschia, deţinător al unei medalii olimpice de aur, înalt, brunet, frumos, deştept, om de afaceri şi scriitor de succes"; "Dl. Alb-cenuşiu, frumos la modul brutal-viril, extravertit, profesor universitar, bun ochitor, iubitor de lecturi clasice". Marea inovaţie a băncii de spermă create de Graham era că alegerea donorului depindea de clientelă, nu de medicul specialist. Femeia dornică să fie mamă îşi alegea flaconul însămânţător cu exigenţa cu care un manager în căutare de angajaţi ar fi studiat un CV. Se vede că faimosul răspuns al lui Einstein la propunerea lui Marylin Monroe fusese uitat: actriţa propusese savantului să procreeze împreună, pentru a face un exemplar inteligent ca el şi frumos ca ea, dar Einstein a declinat oferta, spunând că se temea ca nu carecumva să iasă invers.

Proiectul lui Grham a stârnit un val de proteste, având în vedere faptul că similitudinea lui cu ideile naziste asupra eugeniei era de domeniul evidenţei. Umbrele rasismului şi ale genocidului planau în spatele acestui demers elitist, care urmărea să creeze o nouă rasă de "stăpâni". Progresiştii, care dintotdeauna au crezut mai mult în pedagogie decât în genetică, s-au agitat, au încercat să pătrundă cu forţa în ferma lui Graham, ca să-i fure sperma, astfel încât acesta a trebuie să angajeze forţe specializate pentru a şi-o proteja. Ca urmare, acesta a devenit mai discret în relaţiile cu mediile de informare şi, cum era de aşteptat, atenţia lor s-a îndreptat destul de repede în altă parte. Între timp, copiii au început să se nască. Din 1982 până în 1997 s-au născut 229 de bebeluşi presupuşi geniali. Ce-i drept, nu se folosise la niciunul sperma nobelaţilor, considerată prea în etate, ci a nu mai puţin valoroşilor, dar mai viguroşilor lor elevi şi colaboratori. Proiectul webzinului *Slate* constă din urmărirea evoluţiei celor 229 de copii rezultaţi din "selecţia inteligentă". Ce s-a ales de ei? S-au ridicat ei la înălţimea aşteptărilor? Astăzi, când descifrarea genomului uman face posibilă manipularea genetică, eugenia revine la modă.

Proiectul reportajului *Sămânţa*, prin care se urmăreşte destinul celor născuţi din spermă atent selecţionată după calităţile intelectuale ale donatorilor, presupune nu numai îndrăzneală în conţinut, ci şi inovare în formă. Documentarea şi redactarea nu preced publicarea, iar cititorii sunt implicaţi încă de la început în dezvoltarea proiectului, care este un experiment absolut nou de ceea ce s-ar putea numi "jurnalism transparent". Cititorii sunt invitaţi ca, sub stricta protecţie a anonimatului, să aducă informaţii şi mărturii asupra felului în care au fost implicaţi direct sau indirect în operaţiile

de însămânţarea artificială cu spermă selecţionată. Donatorii sunt invitaţi să-şi expună motivaţia participării şi eventualele satisfacţii. Părinţii vor explica dacă au dezvăluit copiilor adevărata lor identitate, dacă aşteptările lor în privinţa performanţelor progeniturii au fost influenţate de modul de concepţie, dacă au fost mulţumiţi sau dezamăgiţi. În fine, copii rezultaţi vor contitui studii de caz de cel mai acut interes; ei îşi vor prezenta carierele, cu reuşitele şi neîmplinirile lor, vor relata în ce măsură cunoaşterea modului în care au fost concepuţi a reprezentat un şoc, o inhibiţie sau un factor stimulator. Cunoaşterea relaţiilor părinţi - copii, a modului în care au fost acestea influenţate de circumstanţele neobişnuite ale naşterii vor fi de asemenea menţionate. Noutatea constă în faptul că autorul David Plotz nu va aştepta strângerea tuturor relatărilor, încheierea tuturor interviurilor, pentru a prelucra datele şi a publica sinteza lor. Pe măsură ce se strâng mărturii, acestea vor fi prezentate, cititorii participând la scrierea reportajului şi luând la cunoştinţă, de asemenea, şi de încercările eşuate de a obţine informaţii. Astfel, cititorii nu sunt puşi, ca elemente pasive, în faţa unui fapt împlinit, ci sunt atraşi în jocul investigaţiei şi în aventura învăţării.

Noutatea conceptuală a "jurnalismului transaprent" este aceea că scopurile teoretice şi practice ale cercetării, ca şi fundamentul ei ideologic sunt de la început perfect cunoscute celor care deţin informaţia necesară dezvoltării experimentului. Anticipările reporterului, strategiile sale de chestionare, concluziile parţiale, totul este cunoscut dinainte. Cu alte cuvinte, spre deosebire de situaţia binecunoscută din jurnalismul tradiţional, nu numai că "sursele" nu pot fi divulgate, ele nici măcar nu pot fi manipulate. Libertatea

cititorilor se întemeiază şi în acest caz pe apartenenţa simultană a acestora la două categorii: a informaţilor şi a informatorilor.

Nimic nu stimulează mai mult participativitatea decât anonimatul şi confidenţialitatea. Mijloacele culturii cablate permit transmiterea lesnicioasă şi discretă a a mărturiilor, punându-le totodată pe acestea "sub pecetea tainei". Ca urmare, relatările n-au întâziat să apară. Deja două mame au ţinut să-şi exprime fericirea de a fi dobândit copii buni prin metoda selectiv-artificială. Niciuna dintre ele n-a urmărit cu tot dinadinsul să aibă copii geniali, niciuna nu exagerează importanţa moştenirii genetice în raport cu condiţiile create pentru o dezvoltare intelectuală şi fizică armonioasă. Deosebirile dintre cele două martore sunt însă mari în privinţa raporturilor cu copiii şi cu donatorii. Mama cu numele fictiv Annie, căsătorită cu un bărbat care făcuse o vasectomie ireversibilă, n-a manifestat nici o curiozitate pentru persoana donatorului, pe care l-a dorit însă selectat în prealabil de o instituţie specializată. Spune ea: "n-aş fi agreat o spermă oarecare, de la vreun student dornic să câştige şi el un ban în plus". I-a încredinţat băiatului ei circumstanţele naşterii sale la vârsta de 14 ani, sfătuindu-l să le păstreze secrete, pentru a nu influenţa modul cum este privit şi evaluat la şcoală şi în societate. Este mândră de faptul că băiatul ei are interese şi cunoştinţe vaste în cele mai diverse domenii, de la sociologie la tehnologie, dar fericirea ei nu vine de acolo, ci din faptul că are un băiat sănătos şi normal. Cealaltă mamă, să-i spunem fictiv Betty, a ţinut să-l cunoască personal pe donator (indicativ Red#45), pe care l-a solicitat în două rânduri, ea dorindu-şi doi copii. L-a ales întru-totul asemănător soţului, atât fizic, cât şi intelectual; a contat până şi originea est-europeană comună celor doi bărbaţi, pe aceştia

deosebindu-i doar vigoarea. De altfel, donatorul, făcuse dovada virtuţilor sale procreative atât în propria familie, cât şi în cadrul instituţionalizat al băncii de spermă. A rezultat o asemănare perfect acceptabilă între copii şi părinţii semi-nominali, ca urmare informarea copiilor asupra originii lor a fost amânată *sine die*. Părinţii păstrează cu grijă fiolele seminale, legate cu fundiţe roşii şi, la orice aniversare a copiilor, beau un pahar şi în cinstea donatorului.

Un astfel de donator, om de afaceri de mare succes şi cu un fizic atletic admirabil, mărturiseşte că a frecventat banca de spermă cam de patru ori pe an timp de zece ani, furnizând, la fiecare prezentare, o cantitate de material suficientă pentru cinci doze. Personajul crede în importanţa factorilor genetici, circumstanţele dezvoltării neputând avea, după el, o pondere mai mare de 7-8%. Personal nu şi-a dorit şi nici n-a avut copii pe care să-i cunoască şi să-i crească. Nu-l interesează copiii, nici nu crede că modesta sa contribuţie ar putea ajuta la ameliorarea calităţii umane: "e ca şi cum ai urina într-un ocean", spune el. Ceea ce l-a convins să participe a fost felul măgulitor în care i s-a făcut propunerea, accentuându-se asupra faptului că nu arată ca un biet intelectual ochelarist, dimpotrivă, mintea lui ageră este adăpostită de o carcasă admirabilă, astfel încât şi cererea din partea clientelei este foarte mare. Nu are nici o curiozitate să întâlnească vreo persoană care l-a folosit sau fiinţa care a rezultat din aceasta.

Există şi mărturiile a două asemenea "fiinţe". Unul, un adolescent de 15 ani pe care reporterul David Plotz îl consideră necreditabil, relatează că, în urma rezultatelor foarte proaste obţinute la învăţătură, mama lui a izbucnit furioasă, comunicându-i originea şi condamnând banca de spermă pentru eşec. Celălalt,

impostor sau nu, oferă o relatare de un comic irezistibil, aşa că o citătm *in extenso*: "Sunt eu însumi produsul unui experiment de eugenie. Mi s-a spus că tatăl meu ar fi fost inventatorul împachetării în folie de plastic cu bule de aer incluse. O minte ca a sa este demnă de tot respectul. Contribuţia tatălui meu la perfecţionarea tehnologiei împachetării nu poate fi măsurată în bani, ci în cantităţile imense şi neştiute de farfurii preţioase salvate de la spargere. În semn de respect pentru memoria tatălui meu, îmi voi dedica viaţa îmbunătăţirii tehnologiei de împachetare în bule de aer şi a aplicaţiilor sale".

O ALTĂ PROZĂ

Fideli principiului că tropismele schimbării se lasă mai bine citite dacă intrăm în corpul ficţiunii, nu le vom căuta nici în tratatele savante, nici în eseurile strălucitoare, ci ne vom apleca asupra literaturii de azi, încercând să înţelegem viaţa de mâine. Vom găsi acolo descrierea procesului dureros şi inevitabil al des-fiinţării personalităţii, al virtualizării sexualităţii, al disoluţiei politicului. Vom învăţa noi reguli retorice, vom cunoaşte noi tipuri psihosociale, altele decât cele demult repertoriate - avarul, ipocritul, mizantropul, arivistul şcl. Vom asista şi chiar vom juca în hiperdrame, ne vom delecta cu hiperpoezii.

Începutul acestei literaturi vizionare este marcat de Wiliam Gibson cu al său *Neuromancer*. Au urmat Neal Stephenson cu *Snow Crash*, Harry Crews cu *Car,* J. G. Ballard cu *The Atrocity Exhibition* şi *Crash*. Aceştia sunt autori care au pornit pe traseele SF-ului, sub semnul lui Isaac Asimov şi Stanislaw Lem, dar au transgresat limitele domeniului, au lăsat în urmă jocurile în care imaginaţia îşi dădea mâna cu tehnologia, pentru a constitui astăzi un corp ficţional mai pasionant decât orice *Glassperlenspiel* postmodernist, deoarece se-ncumetă să propună noi <mari teme>, tocmai acum când postmodernismul a reuşit să ne convingă de dispariţia lor pe veci. Navigarea pe Internet este pentru ei voiajul lui Ulise, căutarea informaţiei relevante, preţioase, ascunse prin bazele de date ale lumii, utilizând, ca pe nişte nave, instrumente ca *Yahoo, Altavista, Goto* sau *Excite,* este forma actuală a călătoriilor lui Iason pe *Argos,* a căpitanului Ahab la bordul lui *Pequod,* a căpitanului Cook comandând pe *Endeavor* şi pe *Resolution*. Iar dacă altă dată exploratorii Terrei citeau seara în cabină *Milionul* lui Marco Polo,

jurnalul lui Columb sau al lui Magellan, navigatorii în ciberspaţiu îi citesc astăzi pe Gilles Deleuze şi Félix Guattari.

Ei văd pe ecranele monitoarelor fantomele care bântuie Internet-ul, cum bântuia altădată spectrul comunismului Europa, ciborgi şi entităţi post-umane, inextricabile combinaţii de fragmente de oameni şi module de *hardware*. Din viziunile lor, se încheagă o astfel de proză:

Cibergoticul loveşte cu o hiperîncălzită critică în <instrumentul de vedere> ultramodern, retine telecomercializate, stimulate cu raze laser provenite din radiaţia multimedia a viitorului implodat. In creierele înmagazinate cu imagini ale experimentelor de distrugere psihică repetitivă. În alterarea non-consensuală a mediului umed. Inteligenţă artificială înnebunită, replicanţi, terminatori, ciberviruşi, nano-orori se îmbulzesc pe piaţa apocalipsului. De ce să aşteptăm execuţia? Ziua de mîine a fost deja incinerată în iad.

(Nick Land, *Cybergothic*. În: J. B. Dixon, E. J. Cassidy (editori.), *Virtual Futures. Cyberotics, Technology and Post-Human Pragmatism*. Routledge, 1998, pag. 79.)

Aceeaşi carte ne propune o versiune literară a jocului ALL NEW GEMS realizat de VNS Matrix. Citim amuzaţi fragmente ca:

<Matricea> drapase o curbă spline în jurul torsului ei cromatic. Ea bolborosea ecuaţii porno, aluneca algoritmic în sus şi-n jos pe dubla ei densitate, îşi citea în exclusivitate propria ei memorie. (...) Stăpâna detestabilei plăceri descria o circumferinţă completă în geometria dragostei.

Genul acesta de jargon tehnic uşor sexualizat trimite la preferinţele adolescenţilor studioşi. Întâlnim în aceste creaţii literare personalităţi sexuale multiple, relaţii virtuale agreabile cu *celălalt*, plăceri falsificate şi multe altele. Un autor ca Stephen Pohl ne oferă un delir discursiv care ar putea intra cu uşurinţă în antologia

imposturii intelectuale a lui Alan Sokal. El împărtăşeşte cu Matteo Mandarini (*De la istoria epidermică la politica vitezei*) şi cu Iain Hamilton Grant (*Gheaţa neagră*) farmecul inefabil al nonsensului. Ar trebui să se ţină seama că există şi constrângeri legate de limba în care se produce textul. Franceza, ca şi româna, permite scăparea frâielor şi galopul sub imboldul inspiraţiei. Engleza are, din nefericire, neplăcuta însuşire de a pune absurdul în exergă şi, ceea ce e mai grav, nu în avantajul său. Probabil de aceea Peter Brook n-a pus nicicând în scenă vreo piesă de Ionesco.

Autori ca J. G. Ballard şi Harry Crews au pregătit terenul pentru investigaţia literară a întrepătrunderii erotice dintre fiinţa umană şi maşină, relaţie cu vizibile accente sado-maso. Stelarc (*De la corpul psihic la ciber-sisteme: imagini ale entităţilor post-umane*) reînvie mitul *omului nou*, un complex post-uman format din unirea, deseori dureroasă, a organicului cu tehnologicul. Corpul este reproiectat în conformitate cu funcţiunile, nu cu pulsiunile lui. Este modular, fiecare fragment poate fi înlocuit dacă se defectează, fără a i se întrerupe funcţionalitatea. Invadat de tehnologie şi complet conectat la mediul înconjurător, corpul se menţine în eternitate prin repetate reînnoiri, asemenea corăbiei lui Tezeu. Povestea lui aşteaptă să fie scrisă, el este noua întruchipare a lui *Adam Kadmon*.

TEXT VS. HIPERTEXT

În 1991, cunoscutul săptămînal francez Le Nouvel Observateur publica, debordînd de satisfacţie, rezultatele unei anchete despre soarta cărţilor. Susţinuţi de evidenţa statisticilor, referitoare îndeosebi la numărul de titluri editate, intelocraţii convocaţi pentru ocazie - Laurent Joffrin, Bernard Pivot - exaltau victoria mediului tradiţional al culturii. Pînă şi Umberto Eco, fan declarat al calculatorului, explica reîntoarcerea la scris prin faptul că pe ecranul monitorului, contrar situaţiei de pe ecranul televizorului, se pot vedea, de regulă, cuvinte, nu imagini. "Ordinatorul reprezintă civilizaţia alfabetului, aşa cum piramidele şi catedralele au reprezentat civilizaţii ale imaginii", afirma el peremptoriu. Este adevărat că, în 1991, dialogul cu calculatorul se desfăşura îndeosebi prin intermediul mesajelor, sistemul de operare MSDOS fiind atunci cel mai răspîndit. De atunci, sistemul WINDOWS, cu imaginile sale seducătoare, a cîştigat primul loc în preferinţele marelui public, marginalizînd sistemul MACINTOSH, pe care l-a imitat, şi lăsînd UNIX-ul specialiştilor. Tot Eco, într-un scurt articol, făcea remarca spirituală că WINDOWS este analog catolicismului, seducător prin splendoarea ceremoniilor, MSDOS şi UNIX se aseamănă cu protestantismul, pretinzînd o participare lucidă şi responsabilă din partea utilizatorului calificat, în timp ce programarea directă în limbaj maşină ar fi aidoma Cabalei, prin complexitatea ei dezarmantă. Între timp s-a putut constata că nu atît sistemul de operare, cît integrarea calculatoarelor în reţea, a contribuit esenţial la modificarea raportării lectorului la texte.

Integrarea bazelor de date în reţeaua tuturor reţelelor (INTERNET) a permis ca o vastă informaţie, aproape egală cu infinitatea combinatorie a simbolurilor din "cartea de nisip" a lui Borges, să fie disponibilă călătorilor pe păienjenişul cărărilor care învăluie lumea (world wide web). Fiecare document pe care-l poţi găsi într-un anume loc este redactat într-un limbaj cu cuvinte marcate (HTML). Prin selecţia unui cuvînt marcat, se poate face legătura cu un alt document, astfel încît lectura poate lua, în aproape orice moment, mai multe direcţii posibile. Lectorul are la dispoziţie nu un text, de parcurs de la început pînă la sfîrşit, ci un hipertext, existenţă potenţială actualizată prin interacţiunea dintre program (software) şi utilizatorul care-şi imprimă deciziile la claviatură. Un lector de hipertext nu citeşte aceleaşi cuvinte şi nu urmează aceeaşi

ordine ca un alt lector. Mai mult, lectura nu este inocentă, fiecare lector modifică hipertextul prin intervenţii, comentarii, adnotări, facilitate de caracterul interactiv al programului. Se redescoperă astfel lectura studioasă de altă dată, cînd se făceau sublinieri şi comentarii pe marginile paginilor tipărite. Hipertextul, incunabul al revoluţiei numerice, are nevoie de un alt tip de cititor, activ, critic, lucid, hiperlectorul, pentru care distincţia dintre consum (lectură) şi producţie (scriitură) devine greu de realizat.

Dacă documentele întreţesute nu conţin numai cuvinte, ci şi fişiere în care sînt codificate structuri sonore sau imagini, rezultatul este o configuraţie hipermedia. Explorarea nu se face numai în toate sensurile, ca la hipertext, ci şi prin toate simţurile. Calculatorul oferă mijloace foarte asemănătoare pentru prelucrarea textelor, a imaginilor şi a sunetelor. Articularea documentelor hipermedia poate fi realizată selectînd cuvinte, imagini sau detalii ale lor, fişiere sonore. În consecinţă, munca de a integra sunete şi imagini în texte, de a crea trasee între ele, de a "compune" cu sunete, imagini şi cuvinte, ţine de practica lingvistică de a ordona un vocabular conform regulilor unei gramatici. Autonomia expresiei artistice în raport cu limbajul apare diminuată, legile retoricii literare ajung să domine multimedia în ansamblul său, fapt care ar putea fi considerat ca o surprinzătoare revanşă a culturii livreşti. În pofida pan-lingvismului anilor 60', arta nu s-a lăsat niciodată redusă la un tip specific de limbaj. Astăzi însă, exportul strategiilor scriiturii către compoziţia multimedială readuce în actualitate o dezbatere care părea tranşată. Wolfgang Wackernagel propune noţiunea de icografie, sau caligrafie virtuală pentru arta de a "scrie" cu imagini. Spre deosebire de iconograf care scrie despre imagini, <u>alături</u> de ele, icograful lucrează <u>cu</u> imaginile, "în interiorul" multimediei.

Hipermedia ne aminteşte de cartea ideală, care include infinitatea cunoaşterii într-o manieră infinit de seducătoare. Ea întăreşte autoritatea strategiilor scriiturii asupra gramaticii audiovizualului. Dar, în timp ce cartea ne invită pe un drum liniar de la necunoscut la cunoscut, hipermedia ne invită să rătăcim în toate sensurile şi să percepem prin toate simţurile. Verbul cărţii este a răsfoi, cel al hipermediei este a surfa, iată aproape o anagramă.

Cartea virtuală a hipermediei nu are însă corp, şi prin aceasta slăbeşte unitatea existenţială a subiectului cititor. Lectorul de hipertexte nu este o monadă, precum cel al cărţilor, ci un loc de

conexiune, de schimb, un joc de raporturi cu maşina numerică. Acest lector, care pluteşte în eterogenitatea informaţiei multimediale, păstrează o iluzie a libertăţii: multiplele alegeri pe care le face la claviatură. El uită că hipermedia este organizată după principiul supermarket-ului, astfel încît cerinţele să-i fie stimulate şi sugerate. Maşină de fabricat dorinţe, îndată îndeplinite printr-un simplu click, omul se împrăştie pe păienjenişul informatic urmărind fantasma comunicării imposibile.

BORGES ŞI WEB-UL

După cum bine observă Douglas Wolk (în *WEB masterBorges*, studiu publicat în webzinul *salon.com*, 6 decembrie 1999), Borges, chiar dacă nu a inventat el însuşi www-ul, l-a presimţit şi l-a pus la lucru înainte chiar ca tehnologia acestuia să fi apărut (Tim Berners Lee a avut ideea documentelor electronice întreţesute patru ani după moartea lui Borges). Cel mai la îndemână exemplu de păienjeniş hipertextual din literatura lui Borges este, evident, Biblioteca Babel, imensul labirint care conţine toate textele posibile, adevărate, false, cu sens sau fără, obţinute prin aranjarea, combinarea şi permutarea literelor alfabetului. Cu cât însă web-ul ne devine mai familiar, cu atât mai uşor îi simţim prezenţa în opera lui Borges, în ipostaze mai sofisticate şi mai voalate. Borges, care a teoretizat anacronismul comis intenţionat, l-a şi practicat. Uneori, ca în cazul web-ului, el a recurs la varianta lui protocronă, atât de compromisă în cultura noastră.

Astfel, în nuvela <Aprilie Martie>, personajul Herbert Quain scrie o carte (intitulată chiar *Aprilie Martie*), formată dintr-un număr infinit de naraţiuni cu infinite ramificaţii. Paralizatul Ireneo Funes nu poate uita nimic din tot ce vede sau află, asemenea unui instrument de căutare supraîncărcat de hiper-legături mai niciodată activate. Tlön, lumea contrafăcută din <Tlön, Uqbar, Orbis Tertius> nu este altceva decât ciberspaţiul, construit pe măsură ce este explorat, suprapus peste lumea reală, pe care aproape că o reduce la insignifianţă. *Aleph*-ul din nuvela cu acelaşi titlu, portalul prin care se poate vedea oricare punct al universului, nu este decât previziunea unui *browser*, fie acesta *Netscape Communicator* sau *Internet Explorer*. *Zahir*-ul, obiectul care-şi schimbă forma, dar îţi monopolizează pe veci atenţia, imobiliz1ndu-te în contemplare este *applet*-ul *Java,* care-l pedepseşte pe cel care s-a aventurat în siturile porno, reţinându-l acolo până la terminarea defilărilor erotice, însoţite abil de reclame.

Borges nu numeşte niciodată instrumentul ca atare, nu dă web-ului vreun nume exotic sau poetic, deoarece respectă regula pe care singur a enunţat-o în <Grădina cărărilor care se bifurcă>: în enunţul unei enigme al cărei răspuns este şahul, singurul cuvânt de nefolosit este cuvântul <şah>. El trece chiar dincolo de metaforă, ajungând la alegoria unei societăţi postmoderne, care-şi găseşte în spaţiul virtual locul predilect pentru a munci, a se delecta, a se

amuza, a se reuni, a iubi. Nuvela <Loteria din Babilon> descrie o întreagă societate care trăieşte în vârtejul modificărilor aleatorii. Statutul simbolic al fiecărui cetăţean, ca avere şi putere, se ridică pe culmi, pentru a se prăbuşi pe neaşteptate în neant. Regăsim aici frenezia de pe piaţa acţiunilor companiilor cu activitate pe Internet, balonul de săpun al comerţului virtual, care se umflă ameţitor în timp ce toată lumea-l aşteaptă, cu răsuflarea tăiată, să explodeze.

Opera lui Borges nu numai că integrează web-ul ca detaliu constitutiv, dar este şi în întregul ei o întruchipare a web-ului. Fragmentul este un păienjeniş de relaţii, întregul, de asemenea. Fiind similară cu orice parte a sa, creaţia lui Borges este un fractal, în care imprevizibilul şi miraculosul survin în urma acţiunii celor mai stricte reguli. Naraţiunile, poemele şi articolele lui Borges sunt întreţesute printr-un amplu sistem de hiper-legături. Motivele predilecte – labirintul, tigrii, Dante – apar în repetate rânduri, activând conexiunile. Aluziile culturale sunt legături intertextuale, care leagă opera borgesiană de marele hipertext universal. Una dintre delectările lui Borges, proprie şi lui Budai-Deleanu al nostru, este să citeze cu acribie autori inexistenţi, ca şi cum ar presăra, în glumă, pe pagina web, trimiteri care nu duc nicăieri, link-uri moarte.

Dacă atribuim şi altor autori, chiar forţând lucrurile, tehnica anacronismului dezvoltată de Borges, rezultatele interpretative pot fi dintre cele mai interesante. Astfel, romanul <Interviu cu un vampir> al lui Anne Rice poate fi interpretat ca un discurs negru şi amar despre SIDA, cu toate că boala nu era cunoscută la vremea redactării romanului. <Maestrul şi Margareta> al lui Mihail Bulgakov este mai interesant ca alegorie a dezordinii intelectuale şi morale din Rusia postcomunistă, decât ca denunţare a totalitarismului stalinist. S-ar putea ca orice carte cu adevărat mare să fie formată din două ficţiuni, una ascunzând-o pe cealaltă. Prima ficţiune are un referent identificabil în momentul scrierii cărţii, a doua anticipează un referent încă inexistent şi rămâne virtuală până la actualizarea ei printr-o interpretare îndemânatică, ulterioară. Un exerciţiu intelectual aparent van îşi află rostul într-o nouă realitate, la constituirea căreia el însuşi contribuie.

HIPER-ROMANUL

Moartea romanului ca gen literar acompaniază simbolic disoluţia lumii ca univers coerent. Romanul apare târziu, în zorii modernităţii, atunci când perspectiva transcendentă începe să piardă din vigoarea care asigurase atâta vreme o unitate conceptuală dincolo de diversitatea sensibilă. Literatura începe astfel să propună, prin romanele sale, o multiplicitate de lumi posibile - câţi mari autori, atâtea universuri - în care temătorii se pot refugia, dezamăgiţii se pot consola, visătorii îşi pot revigora imaginaţia, iar căutătorii îşi pot regăsi cărarea pierdută. Mai presus de orice, lectura romanelor întăreşte încrederea în consistenţa lumii fizice şi psihice, ajutându-te astfel întrucâtva să rămâi credincios ţie însuşi.

Colocviul despre roman organizat de către Nicolae Breban sub egida Academiei Române a detaliat elementele constructive - arhitectura, personajele, alternarea modalităţilor narative - prin care romanul dobândeşte virtuţile terapeutice de actualizare, compensare şi transfer. În mod firesc, reuniunea a pledat pentru conservarea speciei romaneşti, ameninţate, după unii, de dispariţie. În cultură, moare însă numai cine nu poate să se transforme. Reţeaua întreţesută a documentelor din spaţiul virtual a permis apariţia unui alt tip de roman, articulat de noi principii constructive, animat de noi strategii narative. Romanul a murit, trăiască hiper-romanul!

Am găsit un interesant exemplu de hiper-roman la adresa *http:// www. ryman-novel. com*. Autorul, Geoff Ryman, provenit din zona SF, ştie să-şi plieze stilul pe particularităţile Internet-ului, oferind un produs care, deşi orientat spre înalta tehnologie, este înzestrat, în acelaşi timp, cu toate graţiile firescului. Romanul se intitulează *253* , iar acţiunea se petrece în metroul londonez la 11 ianuarie 1995, zi în care autorul a aflat vestea îmbolnăvirii cu SIDA a

celui mai apropiat prieten. Ne aflăm pe linia Bakerloo, într-o garnitură cu 7 vagoane, fiecare având câte 36 de locuri, toate ocupate. Ca urmare, socotind şi conductorul, numărul personajelor este 253, de unde titlul <cărţii>. Acţiunea constă din călătoria între staţiile *Embankment* (cheiul pietruit de pe malul nordic al Tamisei) şi *Elephant and Castle*, pe latura sudică a Tamisei, mai jos de gara Waterloo. Denumirea bizară a staţiei finale provine de la Infanta de Castilia, a cărei reşedinţă londoneză s-a aflat cândva pe locul respectiv. Autorul este conştient de rolul romanului în menţinerea coerenţei lumii, dar nu foloseşte în acest scop obositele efecte de *trompe-l'œil,* ci înşelătoarea precizie a numerelor. Toate textele separate din care romanul este compus (să le zicem capitole) au, fiecare, exact 253 de cuvinte, exceptând titlurile. Fiecare personaj este descris în trei moduri:

a) prin înfăţişarea exterioară (trebuie să arate astfel încât să doreşti să afli mal multe despre el);

b) prin informaţii despre ceea ce se petrece înăuntrul său (se ilustrează astfel încă odată platitudinea că omul nu este întotdeauna ceea ce pare a fi);

c) prin ceea ce face şi / sau gândeşte (unii fac şi / sau gândesc lucruri interesante, alţii nu).

Călătoria cu metroul este monotonă, cu excepţia ultimei staţii, când se îngrămădesc toate evenimentele senzaţionale. Fiecare nume de personaj este subliniat, făcându-se astfel o legătură cu pagina de descriere / caracterizare a lui prin cele trei moduri. Legăturile multiple între fragmentele-capitole, în care se povesteşte cu răbdare ce se întâmplă în fiecare vagon de-a lungul călătoriei, conferă naraţiunii caracterul de hipertext, de unde denumirea de hiper-

roman. Autorul afirmă că miza naraţiunii sale este iluzia posibilităţii unei cunoaşteri absolute a celor din jur, asemenea lui Dumnezeu, omniscientul. Are însă grijă să-l avertizeze pe hiper-lector că singurul omniscient adevărat rămâne el, autorul. Iată un extras din capitolul final privind vagonul nr. 1.

Milton ciungul năvăli prin uşa dintre vagoane, ţinând în dinţi un cuţit, ca un pirat, hotărât să o omoare pe Eveleen. Ea îl vede şi râde în hohote. Joy începe să-şi scoată jerseul pentru a domoli impactul cuţitului(....) Trenul ar trebui să încetinească, dar trece în mare viteză de peron. (...) Yoshi vede un pumn de metal îndreptându-se ameninţător spre ea. Curios, se gândeşte cu liniştită curiozitate, cât de ciudată e Anglia. Zdrobit, în cabina conductorului, Tahsin e încă viu, inconştient, visând.

Noutatea cea mai importantă adusă de hiper-roman este interactivitatea. Hiper-lectorul este îndemnat să-şi depăşească modesta lui condiţie şi să devină nu chiar autor, adică egalul lui Ryman, dar măcar un fel de hiper-autor, care ar institui legături intratextuale după un algoritm simplu, cum este cel de mai jos. Fiecare personaj din cele 253 are un număr de ordine, de pildă Mr. Keith Olewaio are numărul 9. Al nouălea cuvânt din fiecare secţiune conţinând exact 253 de cuvinte aparţine personajului în cauză. Dacă se asamblează cuvintele respective din mai multe secţiuni, se pot obţine noi texte halucinante, de efect surrealist garantat. A trata cuvintele ca pe lucruri, a le număra şi a le muta de colo colo este esenţa actului literar, ne spune, nu fără umor, autorul. Hiper-romanul pare a fi doar o parodie de roman şi nu o nouă formă a lui. Nu trebuie uitat însă că şi *Don Quijote* a fost receptat, la vremea lui, ca o simplă ironie la adresa istoriilor cavalereşti.

HIPERTEXT EMINESCIAN

Orice încercare critică presupune o transformare prealabilă a textului examinat în hipertext. Interpretul selectează fragmente din opera studiată - citate *holomerice* (cu relevanţă asupra întregului), care-i prilejuiesc propriile comentarii - aşa cum editorul în limbaj HTML (Hyper Text Markup Language) subliniază cuvinte sau expresii care trimit la alte pagini, conţinând alte texte. În felul acesta, înlănţuirile complexe de pe suprafaţa textuală a unei opere sau a unei literaturi generează traiectorii posibile de lectură, fiecare privilegiind o anumită interpretare. Opera eminesciană, având ca suport fizic lada cu manuscrise legate arbitrar, refuză secvenţialitatea discursului şi solicită,la fiecare contact, un act interpretativ, ordonator. Dezvoltată rapid în toate direcţiile, într-o continuitate de tipul rizomului, ea sfidează cronologiile şi despărţirile după genuri. Ca urmare, numărul selecţiilor care să grupeze în variate succesiuni un fragment dramatic, un conspect ştiinţific, o pagină de proză, un poem original, o traducere este potenţial infinit. Printre ele, anumite propuneri se impun, mai ales în cazul când comentariul ataşat prin *link* hipertextual are darul de a captiva. Este cazul demersului regretatului Constantin Crişan, a cărui antologie eminesciană însoţită de un scurt şi dens eseu intitulat (cam pompos pentru unele gusturi) *Eminescu versus Dumnezeu* sau *Blestemul în genunchi* a fost publicată prin efortul comun al editurilor *Eminescu* şi *Vinea*, sub îngrijirea atentă a Ruxandrei Crişan şi a lui Theodor Rogin.

Constantin Crişan dezvăluie o posibilă sintaxă logică a gândirii eminesciene, orânduind o serie de fragmente poetice, dramatice şi de proză, mai mult sau mai puţin cunoscute, în jurul unui nucleu constituit din *Rugăciunea unui dac*. Tonul comentariului este incandescent, ca toate scrierile acestui pasionat teoretician, care s-a

consumat fără economie, arzându-şi lumânarea la ambele capete. El se opune pe bună dreptate celor două tendinţe majore prezente în exegeza eminesciană: mizerabilismul existenţial şi sursologia culturală. Primul explică opera prin detaliile sordide ale vieţii: lipsuri materiale, femei fără caracter, travaliu epuizant etc. A doua identifică influenţe acolo unde nu sunt, în mod cert, decât confluenţe. Constantin Crişan citează în acest sens un fragment revelator: *... coincidenţa cea ades uimitoare în pasaje, ba chiar în cugetări organice întregi a autorilor celor mari* ăse explică prin faptul căî *este acelaşi om care trăieşte în toţi - şi naturi inferioare cred cum că s-a plagiat unii pe alţii...* Ideea unităţii omenirii (Eminescu scrie *omenimei*) ţine de romantismul înalt (*high romanticism,* după terminologia lui Virgil Nemoianu), care implică extinderea orgolioasă a *eu-lui,* prin asumarea alterităţii, până la integrarea complexităţii în intimitate. Inevitabil, aceasta duce în final la confruntarea cu divinitatea, confruntare pe care Constantin Crişan o vede eroică, sfidătoare, într-un cuvânt (nerostit însă), byroniană. Autorul insistă asupra faptului că raportarea lui Eminescu la transcendenţă are loc în afara cadrului religios creştin, acesta fiind, în opera poetului, mai curând devalorizat. Aspectul din urmă este discutabil (se pot produce probe în ambele sensuri prin selecţie de citate), dar admiţându-l, trebuie să observăm că de aici, până la exaltarea unei mitologii autohtone *sui generis,* se află o prăpastie peste care ar fi imprudent să se treacă. Ciocnirea dintre omul complet, care strânge în sine omenirea întreagă, şi Dumnezeu nu este, de fapt, antitetică, ci empatetică, eroul imolându-se în efortul suprem de contopire cu divinitatea. Noutatea absolută este că accederea la transcendenţă nu se realizează nici prin contemplare

meditativă, nici prin practică ascetică, ci prin temerară şi nemiloasă autodistrucţie. Nu <farmecele milei> cu care e umplută inima pot salva, nu darurile cerute divinităţii în genunchi, cu fruntea plecată pot alina, doar chemarea eroică a suferinţei în vederea dezintegrării totale se dovedeşte eficace, deoarece numai ea poate anihila. De aceea, interpretarea schopenhaueriano-budistă a poeziei <Rugăciunea unui dac>, ca şi lectura în cheie pur socială a poemului <Împărat şi proletar> sunt piste înşelătoare, reductive, neinteresante. În ambele, este vorba de autodistrucţia omului, deci a lumii. Versurile invocând imolarea individuală *Ş-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă, / Ce-o să asmuţă cânii ca inima-mi s-o rumpă* îşi găsesc pandantul în îndemnul la destructurarea ambientului *Sfărmaţi tot ce arată mândrie şi avere / O! Desbrăcaţi viaţa de haina-i de granit*. Imaginea dantescă din versurile *Prin limbile de flăcări, ce-n valuri se frământ /Răcnete, vuiet de-arme pătrund marea cea caldă / Evul e un cadavru - Paris al lui mormânt* nu se referă la revoluţie, ci la apocatastază. Discursul lui Sarmis, imprecaţia lui Decebal sunt <înduplecări spre ură şi blestemuri>, care au drept finalitate ex-tincţia şi, ca urmare, anularea dis-tincţiei dintre om şi divinitate.

Fina şi aprofundata analiză a lui Constantin Crişan ne sugerează că evenimentul Comunei din Paris, petrecut pe vremea când Eminescu avea 20 de ani, a avut asupra lui acelaşi efect pe care l-a avut nelinişтea din Mai 68 asupra generaţiei mele, tot la 20 de ani: ne-au învăţat că *Patria vieţii e numai prezentul*.

ANTOLOGIA CA HIPERTEXT

A alcătui o antologie de texte înseamnă a coase alături fragmente dintr-o literatură în funcţie de câteva obiective mărturisite, de alte câteva ascunse, precum şi de anumite presiuni venite din subconştient. Relativ numeroasele şi voluminoasele antologii recent apărute, unele lansate de personalităţi literare de prim rang ca Marin Mincu sau Constantin Abăluţă, au stârnit nu puţine valuri, îndeosebi datorită faptului că propuneau noi perspective şi, mai ales, noi ierarhii. Din punctul nostru de vedere, interesează operaţia de selectare şi de juxtapunere prin care se defineşte o traiectorie de lectură din ansamblul unei producţii literare care se desfăşoară în mai multe dimensiuni. De fapt, rezultatul însuşi al antologării este departe de a fi liniar, deoarece nimeni nu citeşte o antologie pagină cu pagină şi rând cu rând, ci îşi constituie propriul traseu, actualizând unele latenţe ale demersului original, ba chiar ajungând să meargă în răspăr faţă de intenţiile acestuia. Ca urmare, antologatorul, prin decuparea continuului literar multidimensional, propune un hipertext, oferind o margine de libertate, restrânsă, ce-i drept, cititorului care-şi croieşte, la rândul lui, prin alegeri succesive, unul sau mai multe parcursuri liniare.

În lumina considerentelor de mai sus, antologia în limba franceză intitulată *Poètes roumains contemporains*, realizată de Irina Petraş, merită o atenţie specială. Cartea a fost publicată printr-o colaborare dintre Editura Didactică şi Pedagogică şi *Écrits des Forges*, o editură din Québec, cu sprijin guvernamental canadian. Acest elegant volum constituie o replică la editarea, acum câţiva ani, la iniţiativa directorului de atunci al Editurii Didactice, profesorul Constantin Floricel, a unei antologii de poezie din Québec în colecţia prestigioasă *Akademos*, din păcate defunctă acum. În prefaţa cărţii,

distinsa literată clujeană Irina Petraş îşi dezvăluie strategia de antologator, arătând că a decis să includă un număr mare de poeţi, mai mult de 70 în doar 150 de pagini, riscând să dea fiecărui autor un portret poate prea sumar. Crede însă că se obţine o panoramare mai bună a unei literaturi atunci când se consideră nu numai vedetele, ci şi autorii de rangul doi, bineînţeles prin vârfurile operei lor. Mai mult, observă autoarea antologiei, câteodată un singur poem poate surprinde prin timbrul personal al unei voci literare aparte. A include în antologii şi nume care nu sunt de largă circulaţie înseamnă să dai o şansă atât multiplicităţii percepţiei, cât şi valorii autentice, dar lipsite de noroc. Irina Petraş respinge orice intenţie care i s-ar putea eventual atribui de a contesta sau de reinventa ierarhii. Numărul de poeme alese din opera unui autor nu este un semn al importanţei sale. Ordinea adoptată în sumar este cea alfabetică, evitându-se astfel cronologia - discutabilă prin raportarea la vârstă sau la debut - şi clasificarea fastidioasă după variate afinităţi. Se insistă însă asupra criteriilor tematice pe care autoarea le-a adoptat şi care fac din antologia ei altceva decât un mozaic mai mult sau mai puţin aleator. Preferinţele tematice sunt afirmate deschis şi sunt legate de mai vechi preocupări ale Irinei Petraş, relevate îndeosebi de volumul "Ştiinţa morţii". Astfel, "frisonul trecerii în nefiinţă", "tresărirea celor muritoare" sunt temele privilegiate, urmate, în subsidiar, de poezia semnificativă pentru arta poetică a autorului ei, mărturie a conştientizării procesului de producere a textului poetic, tematizare a "poiesis-ului". Timpul şi discursul, ca opoziţie între disoluţie şi construcţie constituie scheletul ideatic al antologiei. Data primei apariţii a fiecărei poezii antologate este notată cu grijă, fiind urmată de menţionarea altor volume relevante pentru autori. Această

inserţie în temporal ţine să dovedească relativa independenţă a poeziei faţă de ingerinţele ideologice ale vremii, ignorate cu calm de către cei mai mulţi autori.

Traducerile sunt semnate de Ioana Crăciunescu şi Alexandru Ştefănescu, care au avut dificila sarcină de a strecura fiorul poetic prin filtrul extrem de riguros al limbii franceze, fără a pierde *vague à l'âme*-ul originar. Iată un fragment din Mariana Bojan, care ilustrează atracţia pentru macabru: *Je crois que vous devriez tenir compte / De moi / non pas comme d'un fusil-mitrailleur / Mais comme d'un frémissement sensible / De l'ombre / Car la mort / A une très bonne mémoire / Des ombres*. Din Ion Brad, poet ocolit azi, Irina Petraş aduce la suprafaţă accente abisale: *Le vide derrière...tes yeux devant... / deux abîmes qui m'absorbent / et me renvoient l'un à l'autre: / -Une sphère d'illusions*...Denisa Comănescu apare, cam surprinzător, ca semioticiană reflexivă: *Les mots deviennent plus rares. / J'ai essayé aujourd'hui de sauver / le plus fragile, / le plus singulier du monde du langage*.

Propriul meu traseu prin antologia Irinei Petraş ocoleşte culmile, *Aussiehtpunkt*-ele obligatorii, în căutarea poienilor ascunse. Mă delectez o clipă cu o imagine din Dinu Ianculescu: *Il fait un temps pressé comme une neige / dans laquelle je laisse la trace de mes pas*. Zăbovesc apoi în preajma lui Negoiţă Irimie, care spune: *Les tilleuls neigent toujours / Dans des dictionnaires illusoires / La terre respire de tous ses pores / Et des paroles deviennent les étoiles*. Nu ştiu cine este Vasile Macoviciuc, dar mă impresionează gândul său: *je finirai comme frontière entre les cieux et la terre*. Nu mai puţin atrăgător este cel al lui Vasile Sav: *Aucune tristesse n'est*

féconde mais spasmodique. / Un déchirement intérieur, arborescent, dévastateur. / Lucide

Teologii recomandă citirea Bibliei într-o limbă străină pentru că orice traducere înseamnă o redistribuire a umbrelor şi luminilor asupra textului, făcând să se modifice echilibrul semnificaţiilor. La fel, lectura în franceză a unor poeţi familiari mie în româneşte contribuie nu puţin la împrospătarea recepţiei. Iată, de pildă următorul fragment din Geo Dumitrescu: *oh, siècle mélancolique et cabotin, / Tu emporteras dans ta tombe des milliers / d'intelligences énormes.*

Antologia Irinei Petraş este pusă sub semnul lui Blaga, care afirmă că orice poezie este o traducere din îngânarea intimă a interiorităţii. Ea oferă un hipertext bogat, bine alcătuit, care permite numeroase şi plăcute trasee de lectură. Cu atât mai mult ne surprinde o neglijenţă copilărească, pentru a nu spune românească. În prefaţă, numele lui Nichita Stănescu, poet neantologat, nemaifiind în viaţă, este însoţit de următoarea notă explicativă: "este vorba de un celebru caricaturist român". *Tiens!*

BABUINUL ŞI COLUMBA

În limba engleză, expresia “deştept ca o maimuţă“ (*clever as a monkey*), sugerează zîmbetul încurajator şi amuzamentul binevoitor al britanicului, pus în faţa unei însuşiri simpatice, dar exotice, cu siguranţă mai puţin importantă pentru el decît lealitatea sau perseverenţa. Dintre toate maimuţele însă, niciuna nu-şi poartă mai ostentativ proverbiala inteligenţă decît babuinul, îndeosebi cel denumit *Papio hamadryas*, babuinul sacru, arăbesc. Este o maimuţă puternică, mare, care trăieşte în cîmpiile şi podişurile stîncoase din Arabia sudică şi Africa de nord-est. Are blana cenuşie iar masculul poartă o coamă impozantă, leonină, în partea din faţă a corpului. Babuinul *hamadryas* este consacrat lui *Thot*, zeul egiptean al lunii, al calculului şi al învăţăturii. *Thot* este considerat inventatorul scrierii, creatorul limbilor, în cooperare, ce-i drept, cu zeiţa *Seshat*. El este scribul arhetipal, consilierul zeilor şi reprezentantul soarelui. Identificat de greci cu *Hermes*, a fost numit “de trei ori mare”, bîntuind mai apoi visele alchimiştilor ca *Hermes Trismegistos*, autorul *Tablelor Smaragdine*. Centrul cultului lui Thot era oraşul *Khmunu*, mai tîrziu *Hermopolis*, astăzi *al-Ashmunayn*, unde s-au găsit nenumăraţi babuini mumificaţi, mărturii ale rădăcinilor animale care dau vigoare celei mai intelectuale dintre ocupaţiile umane: scrierea. Îndărătul textelor care umplu bibliotecile sau se întreţes în reţeaua informatică a *world wide web*-ului, putem astfel distinge încă surîsul inteligent al babuinului sacru, partener al lui *Thot*.

Scrierea are ca scop comunicarea. O carte, spunea Sartre, se reduce la un simplu obiect de hîrtie obosită, dar poate deveni şi o mare formă în mişcare: lectura. Astăzi, am spune că textele rămîn într-o virtualitatea hipertextuală pînă cînd decizia lectorului le

actualizează. Tehnologia informatică reduce decalajul dintre lectură şi scriitură, dintre contemplaţie şi creaţie, dintre stimulare şi reacţie. Ca să se ajungă aici, a fost nevoie de un efort îndelungat de a face informaţia să circule mai repede şi mai departe. Dacă scrierea ne trimite la figura babuinului, deplasarea ei în spaţiu cheamă imaginea unei păsări, aceea a porumbelului călător.

Capacitatea de orientare a porumbelului călător îi conferă acestuia, printre păsări, prestigiul inteligenţei, acelaşi de care se bucură babuinul printre animale. Siguranţa în a-şi urmări cu exactitate destinaţia de-a lungul a mii de kilometri l-a făcut apt pentru transportul de mesaje şi această însuşire a fost folosită încă de Iuliu Cezar. Rothschild, la începutul secolului al XIX-lea, avea să facă avere aflînd cu promptitudine, prin intermediul porumbeilor, ştiri despre operaţiile militare din timpul războaielor napoleoniene. Agenţia Reuter nu a neglijat transmiterea informaţiilor prin porumbei în timpul războiului franco-german iar, în timpul asediului Parisului din 1870, porumbeii erau singura cale de comunicare între capitală şi restul ţării. Trimiterea, astăzi, a unei scrisori electronice prin Internet se apropie de comunicarea prin porumbeii călători, deoarece, deşi mediată de ISP-uri (*Internet Service Providers*), ea nu presupune apelul explicit, de fiecare dată, la serviciile centralizate ale unei instituţii (sau regii) naţionale, cum este poşta. Porumbeii, acţionînd prin instinct, sînt însă rigizi, fiecare se orientează, din naştere, numai de-a lungul unui singur traseu. O oarecare flexibilitate s-a obţinut prin dresaj, atunci cînd s-a ţinut seama nu numai de instinctul foamei, cum se obişnuieşte, ci şi de cel erotic. Italianul Malagoli a propus ca, pentru învăţarea unei rute, porumbelul să fie copios hrănit la unul din capetele traseului, dar

supus totodată unei riguroase abstinenţe sexuale. Dus apoi la celălalt capăt, el îşi putea da curs liber libido-ului, în condiţiile, însă, ale unei alimentaţii moderate. Rezultatul a fost că porumbelul "a învăţat" drumul dorit de utilizator, chiar dacă acesta nu figura în bagajul său informaţional moştenit.

Babuinul şi columba îşi profilează figurile în spatele păienjenişului creat de Internet. Animalul şi-a fructificat inteligenţa inspirînd redactarea textelor, pasărea şi-a pus instinctul în slujba transportului lor. Zeul *Thot* era, desigur, conştient că redactarea fără transmitere este neputincioasă, aşa cum şi transmiterea fără reflexie este oarbă. De aceea, a decis să sublinieze prin chiar înfăţişarea sa unirea simbolică a păsării cu animalul. Pe trunchiul lui atletic, el poartă cu distincţie capul păsării sacre ibis.

VENEA O MOARĂ PE...
AMAZON.COM

<Pietrele morii macină încet, dar macină extrem de mărunt>, spune un proverb englezesc. Metafora se potriveşte cu demersul critic care, aplicat textelor literare, face mai mult decât să le trieze conform unei grile temporar admise, el le prelucrează printr-o atentă decorticare, punându-le în valoare virtuţile energizante şi nutritive pentru intelect. Prelungirea actului critic de-a lungul mai multor generaţii, fiecare cu propriul sistem decodificator, conduce fie la obţinerea unei substanţe literare esenţializate şi potenţate, fie la subţierea acesteia până la rarefiere şi anihilare, totul depinzând de bogăţia iniţială a materiei prime.

Revistele literare tradiţionale fac o diferenţă clară între articolul critic şi anunţul publicitar, plătit, de regulă, de către editori. Comerţul electronic de carte face însă ca această distincţie să devină mai puţin clară. Acest lucru poate fi verificat în cazul companiei *Amazon.com*, cea mai cunoscută distribuitoare de cărţi prin intermediul Internet-ului. Succesul comercial al afacerii este uimitor: acţiunile cotate la bursă şi-au crescut valoarea de zece ori într-un an (cu toate că nu aduc încă dividende, încrederea şi interesul cumpărătorilor sunt mari), iar vânzările din ultimul trimestru al anului trecut au cunoscut cote nesperate, chiar dacă ţinem seama că perioada include sărbătorile de iarnă. *Amazon.com* nu dispune de nici o reţea de librării, nu are nevoie să închirieze spaţii centrale, costisitoare, nu are angajaţi cu aparenţă sofisticată, nu se teme de furturile cititorilor împătimiţi. Este un simplu depozit de carte şi un *sit* pe *world wide web,* unde se pot face comenzile prin mijloace electronice, clientul indicându-şi preferinţa, adresa şi numărul cărţii de credit. Deosebirea faţă de vechiul serviciu <Cartea prin poştă>

constă, pe de o parte, în uşurinţa tranzacţiei şi, pe de altă parte, în modul atrăgător de prezentare a cărţilor pe paginile *sitului* de la adresa www.amazon.com. Noutăţile sunt recomandate prin articole scrise de specialişti avizaţi, iar cărţile mai vechi sunt prezentate cu îngrijire, incluzându-se o traiectorie a receptării în presa scrisă sau în rândurile cititorilor, aceştia fiind mereu stimulaţi să-şi comunice impresiile de lectură. Recent, s-a iscat o controversă privind obiectivitatea recomandărilor făcute de companie, având în vedere că editorii plătesc pentru ca produsele lor să fie luate în seamă. Să ne imaginăm că rubrica de critică literară din, să zicem, *România literară* ar fi sponsorizată de o editură, fie aceasta *All*: suspiciunile de părtinire ar abunda. *Amazon* insistă că finanţările nu influenţează cu nimic integritatea judecăţilor de valoare: cărţile care nu îndeplinesc anumite standarde nu apar în selecţie, indiferent cât s-a plătit pentru ele. <Criticii noştri îşi asumă întreaga responsabilitate a verdictelor lor. Banii primiţi contribuie la prezentarea mai detaliată şi grafic mai somptuoasă a cărţii, numai în cazul în care se dovedeşte că aceasta o merită pe deplin>. Dezbaterea este interesantă privind morala unei evaluări critice făcute de însuşi criticul vânzător, susţinut de către producătorul editor, eventual în detrimentul publicului cumpărător. Pentru clarificare, să luăm exemplul a două prezentări, una referitoare la o carte mai veche, <Pendulul lui Foucault> de Umberto Eco, alta recomandând o noutate, eseul <Proust şi cu mine> de Edmund White.

După ce se dau obişnuitele date privind formatul, editura, traducătorul, preţul şcl., se precizează poziţia în ierarhia vânzărilor şi în preferinţele exprimate ale cumpărătorilor. Urmează un rezumat pe care nu rezistăm plăcerii de a-l reproduce:

Trei editori milanezi, care şi- au pierdut mult timp rescriind manuscrise stupide cu problematică ocultă, decid să se şi distreze puţin. Planul lor include secretele sistemului solar, riturile satanice de iniţiere, voodoo-ul brazilian. O glumă grozavă...până când unii încep să dispară.

Din revistele literare se selectează un singur scurt fragment favorabil. Apoi, o notă ditirambică a editorului caută să atragă nu numai pe amatorii de ocult şi şi pe cei cu preocupări pozitive, insistând asupra caracteristicilor tehnice ale pendulului. Se reproduc opinii ale cititorilor şi aici se manifestă un anumit echilibru între bune şi rele. Astfel, iată părerea domnului Steve Davis din Philadelphia:

Un autor inteligent scrie o carte plicticoasă. Eco este un tip strălucit, care a făcut un mare efort de cercetare pentru a scrie această carte. Dar are tendinţa să o lungească, înaintând cu greu de la un eveniment la altul pe parcursul a 500 de pagini.

Sigur că şi printre cititori părerile favorabile sunt majoritare (scor 4.5 pe o scară de 5). Ele sunt însă bine argumentate, arătând o lectură atentă şi competentă, contrar prejudecăţilor noastre despre incultura americanilor.

Cartea despre Proust, fiind o noutate, este prezentată cu entuziasm bine controlat de către echipa firmei, insistându-se asupra afinităţilor dintre biograf şi erou. <Ca şi Proust, White este un maestru frazelor nesfârşite şi despletite, în care se reunesc cu delicateţe toate tipurile de percepţii etc. etc.>. Apoi, fiind prea devreme pentru reacţiile cititorilor şi ale revistelor tipărite, se dă cuvântul autorului însuşi. El povesteşte cu răbdare în ce împrejurări l-a citit pe Proust, efectul principal al lecturii fiind acela că l-a reconciliat cu propria lui înclinaţie erotică *gay*. <Homosexualitatea

şi măreţia literaturii franceze, două preocupari de bază ale vieţii mele, s-au împletit cu maximă claritate în magistrala figură a lui Proust>.

Venind vorba de Proust, trebuie să mărturisesc că mostrele de critică literară de pe Internet m-au făcut, ca o madlenă bine pregătită, să retrăiesc plăcerile încercate la lectura volumului vizionar <Bibliografia generală> din ciclul <Ingeniosul bine temperat al lui Mircea Horia Simionescu.

CIBERCULTURA LICHIDEAZĂ POSTMODERNISMUL

Literatura modernă începe cu povestea relaţiei complicate dintre persoană, lume şi ficţiune. Ea avea să o întoarcă pe toate feţele, insistând însă cu precădere asupra primilor doi termeni. Don Quijote se situa concomitent în spaţiul virtual al romanelor cavalereşti şi în podişul bătut de soare din La Mancha, dar vicontele de Valmont, Becky Sharp, Julien Sorel, Heathcliff, Werther, Rastignac sau Andrei Bolkonski se raportau doar la lumea lor, crezând că sunt făcuţi doar pentru a o cuceri sau a o seduce. Este adevărat că Wilhelm Meister este tentat de teatru tot atât cât de Mignon, dar diversele lui pasiuni pot merge liniştit mână în mână. Modernismul începe atunci când povestea conflictului dintre individ şi societate, dintre bărbat şi femeie, dintre clasă şi istorie, fiind spusă de atâtea ori, a ajuns să intereseze mai puţin decât actul povestirii în sine. Contează nu atât ce se întâmplă între personaje şi lumea lor, cât modul cum se raportează ficţiunea la lumea re-creată. Persoana centrală nu mai este eroul, ci naratorul, doar el suferă incomparabil mai mult. Balzac s-ar fi concentrat asupra baronului de Charlus (căruia i-ar fi spus Vautrin), asupra ducesei de Guermantes (sau de Langeais), Proust l-a preferat pe Marcel. Dickens ar fi scris povestea marii întâlniri dintre Bloom şi Dedalus, Joyce a scris povestea limbii engleze. Moderniştii voiau să ştie cum trebuie procedat astfel încât să se redea fugacitatea temporală a trăitului, savoarea existenţială a actelor consumate. Pentru ei, modul de preparare era mai interesant decât produsul finit. Cu o vorbă celebră, scriitura aventurii a fost înlocuită de aventura scriiturii.

Moderniştii aveau nobila naivitate de a crede că literatura este realmente importantă, ea având capacitatea să schimbe lumea

(*changer le monde*, visa Rimbaud înainte de a decide să se schimbe mai bine pe sine). Ficţionalizarea lumii era proiectul drag inimii lor, doar lumea se împlinea numai devenind o carte. Post-modernii au lăsat lumea în pace (*lumea-i cum este*...) şi au abordat fără încrâncenare, cu jucăuşă (şi jucată) indiferenţă relaţia dintre persoană şi ficţiune. Naraţiunea postmodernă este o construcţie având cusăturile la vedere, în care persoana autorului se întâlneşte amical cu personaje create de el sau (mai ales) de alţii. Conflictul se converteşte în conversaţie, invenţia devine inventariere, iluzia se schimbă în aluzie. Corinticul compozit domină piaţa tehnicilor literare. Criticul de serviciu nu oboseşte să îndemne: <Permutaţi, permutaţi, poate totuşi iese ceva>.

Postmodernismul era pregătit să asimileze *cyberpunk*-ul. SF-ul, ruda mai în vârstă şi mai puţin prezentabilă a acestuia din urmă, ignora liniştit mofturile moderniste, reluând banalul realism pentru a relata neobişnuitul. Una e să scrii <Marchiza a ieşit la ora cinci>, alta să enunţi <Androidul a ieşit din aeronavă>. Dar graniţele banalului stilistic de tip SF au fost repede trecute. Delirul verbiajului pseudo-tehnic se autoorganizează rapid într-o adevărată critică a raţiunii digitale: *Monologicul este răspunsul cultural înrobit logicului (Suveranitate a Idealului), care asimilează intermitenţa signalectică cu instrumentalizarea pseudo-transcendentă. Critica schizofrenică a raţiunii digitale este condusă mai curând de procesul maşinal distribuit decât de subiectivitatea filosofică integrată. Ea se raportează la critica raţiunii pure ca o escaladare.* (Nick Land, *Cybergothic*. În: *Virtual Futures. Cyberotics, Technology and Post-Human Pragmatism*. J. B. Dixon, E. J. Cassidy (eds.), Routledge, London, 1998, p. 84). Acest tip de discurs

utilizează memoria culturală ca depozit de podoabe îndrăgite pentru a decora noul pom de Crăciun. Intertextualitatea accentuată, ca şi detaşarea conceptuală, îl fac compatibil cu perspectiva postmodernă. Mai mult, jocurile hipertextuale interactive prezente pe *web,* romanele deschise la care cititorul poate contribui cu ramificaţii digresive sau propuneri de posibil deznodământ, poezia privită ca o creaţie colectivă la masa rotundă a întâlnirilor virtuale par adevărate exemplificări ale demersului postmodern.

Toate acestea sunt doar aparenţe, variaţiuni formale care acoperă cu un văl pudic sensul real al revoluţiei ciberculturale. Scoţând ficţiunea în ciberspaţiu, tehnologia face mai mult decât să propună o nouă infrastructură pentru funcţiile literare tradiţionale. Ea propune reflexiei teme noi, legate de reinventarea persoanei ca multiplicitate distribuită pe *net*, de sfâşierea suprafeţelor dintre interioritate şi exterioritate, de ipostazele noi pe care agenţii rătăcitori şi le asumă în peregrinările lor virtuale. Jocul postmodern între persoană şi ficţiune apare derizoriu în raport cu noile întrebări pe care invazia tehnologicului le ridică, în speranţa că literatura va fi capabilă să le răspundă. Cibercultura nu poate să nu ia în serios *lumea nouă* a virtualităţii, care aşteaptă să fie cartografiată şi civilizată, de aceea ea nu are cum să se cantoneze prea multă vreme în apele liniştite ale golfului postmodern. Ciber-ficţiunea ne cheamă în larg, acolo unde navele persoanelor sunt iarăşi zgâlţâite de furtunile lumii. Cibercultura lichidează postmodernismul în sensul propriu al cuvântului, transformându-l într-un lichid, prin dizolvarea în mediul acid al noilor mari teme.

WEB-UL POSTMODERN

Ciberspaţiul pare să fie, prin excelenţă, un fief al postmodernismului. Precum Lumea Vestică pentru ideologia pieţii libere şi lumea estică pentru modernismul marxist, ciberspaţiul oferă postmodernismului un laborator pentru experimentare, testare şi optimizare. Spre deosebire de spaţiul newtonian, ciberspaţiul nu este un gol preexistent, de umplut cu particule mişcătoare - animate sau pur mecanice – de materie şi gândire, supuse legilor universale ale ştiinţei şi filosofiei. El este mai curând o entitate în curs de a se face, o nesfârşită suprafaţă generată de discursuri care se intersectează, uneori interacţionând, alteori nu, fiecare dezvoltându-şi propriile supoziţii după o retorică proprie. Figurile esenţiale ale ciberspaţiului – navigatorul care explorează web-ul, fondatorul care-i construieşte siturile, evanghelizatorul care le promovează - nu mai sunt entităţile psihice coerente şi raţionale, formate la Şcoala Nouă a modernismului, ci multicentratele, jucăuşele, fugarele şi acorporalele spirite ale postmodernismului.

Ca atare, ele nu recunosc existenţa unui <adevăr universal> şi resping opinia că raţiunea şi ştiinţa ar oferi un reper stabil şi sigur pentru cunoaştere şi comportare. Cunoaşterea vehiculată de variatele discursuri care împânzesc web-ul este cel mai adesea considerată cu prudenţă a fi produsul unor puncte de vedere posibil eronate şi sigur parţiale. Ştiinţa, aşa cum este ea expusă pe web, nu are autoritatea pe care altădată o deţinea ca paradigmă a cunoaşterii în ansamblul ei. Mai mult, niciuna dintre mostrele de ciber-cunoaştere oferite de web, fie acestea fiabile sau înşelătoare, adevărate sau false, relevante sau insignifiante, nu este neutră, ci expresia polarizată a viziunilor parţiale şi a intereselor particulare. Conform opiniilor unor critici postmoderni ca Foucault sau Lyotard, discursul purtând marca adevărului nu este decât o modalitate eficientă de exercitare a puterii. De aceea, adevărul celor afirmate în numele cunoaşterii este validat doar contextual, conform premiselor şi regulilor unui joc de vorbire particular. Demersul postmodern confundă adevărul cu

puterea şi realitatea cu reprezentarea. În plan literar, acest lucru implică o glisare a conceptelor cheie ale narativităţii de la descoperire la invenţie, de la coerenţă la complexitate, de la poetică la politică.

Textul, incluzând toate tipurile de semne audio-vizuale, este materia din care ciberspaţiul e construit. Ca urmare, acest <spaţiu> se supune dogmei postmoderne a primatului textului asupra realităţii. De fapt, tot ceea ce ştim despre <lume> provine din *relatări*, acestea fiind doar *relativ* creditabile, fiabile sau informative. Limbajul în care ele sunt formulate nu denotă o realitate percepută consensual, ci de cele mai multe ori se ia pe sine însuşi ca referinţă. Fiecare cuvânt este explicat cu ajutorul altor cuvinte prin multiple delimitări, semnificaţia sa rezultând dintr-o succesiune de comparări binare. Conform binecunoscutei teorii a lui Saussure, semnul generează înţeles prin raportare, însă nu la vreo entitate din lumea reală, ci la alte cuvinte din sistemul limbii. Semnificaţia este obţinută în mod negativ, ca delimitare faţă de alte semne: <albul> este înţeles nu prin raportare la zăpadă, ci prin diferenţiere faţă de <negru>. Ca urmare, <realitatea> nu este decât un efect generat de limbaj, nu o stare pre-existentă reflectată de acesta. O asemenea concepţie, aparent excentrică, îşi găseşte terenul predilect în ciberspaţiu, unde unica realitate este hipertextul. Aici, orice *link* oferă o asociere semnificant – semnificat, într-un nesfârşit proces de semnificare. Activarea *link*-ului deschide o nouă ramificare a arborescenţei textuale, dezvăluind, în spatele conceptului, naraţiunea, îndărătul afirmaţiei, explicaţia, în locul platitudinii, metafora. *Linking*-ul nu trebuie confundat cu *zapping*-ul. *Zapping*-ul este modernist prin aceea că oferă posibilitatea de alegere - refuzul

unui discurs în favoarea altuia - prin simplă comutare, fără a interveni în structurarea discursurilor, aceastea fiind dezvoltate independent de el. *Linking*-ul este postmodern pentru că, prin interconectarea fragmentelor, construieşte la fiecare lectură un plan sintagmatic particular, actualizând un anumit traseu posibil din multiplicitatea virtuală.

În tărâmul postmodern al ciberspaţiu nu este loc pentru <marile> naraţiuni, pentru miturile care impun orientări şi legitimează abordări. Nu întâlnim aici marile <povestiri despre om> ca Dialectica Siritului, descoperirea adevărului, emanciparea subiectului sau raţionalizarea haosului. <Micile> naraţiuni ciberspaţiale sunt îndeosebi istorii personale, care urmăresc fabricaţia şi de marketing-ul unor noi identităţi. Selectând elemente cheie printre experienţele şi angoasele sale, ordonându-le după reguli retorice adecvate discursului hipertextual, ciber-naratorul îşi promovează individualitatea aşa cum corporaţia îşi impune marca. Naraţiunea ciberspaţiului promite portretul autorului ca obiect aspiraţional.

IMAGINAŢIA REVINE LA PUTERE

Fericitul amor în trei între Lume, Persoană şi Ficţiune avea să fie torpilat de neastâmpărul imaginaţiei. Cibercultura ameninţă să distrugă fragilul echilibru dintre cele trei entităţi, punând în prim plan raportul conflictual dintre persoană şi ficţiune şi lăsând lumea "reală" să dispară în ceaţă. Focalizarea pe această opoziţie aduce cu sine un nou tip de subiectivitate, caracterizată îndeosebi de o pulsiune romantică spre asumare globală a imaginarului, cu riscul autodistrucţiei.

Creaţia ciberspaţiului a fost rezultatul unui val de entuziasm ale cărui forme de exprimare ţin de stilistica romantică. Nici o undă de ironie postmodernă nu străbate *Declaraţia de Independenţă a Ciberspaţiului* redactată de John Perry Barlow. Dimpotrivă, în ea răsună clar accentele romantice:

Guvernatori ai Lumii Industriale, giganţi uzaţi de carne şi oţel, vin la voi din Ciberspaţiu, noul sălaş al Minţii. În numele viitorului, vă cer vouă, care locuiţi în trecut, să ne lăsaţi în pace. Nu sunteţi bineveniţi printre noi. Suveranitatea voastră nu se exercită în locul unde noi ne reunim. Noi nu avem guvern ales prin vot, nici nu vom avea, aşa că singura noastră legitimitate este aceea pe care dintotdeauna o conferă libertatea. Declar că spaţiul social pe care-l construim este în mod natural independent de tiraniile pe care voi vreţi să ni le impuneţi. Nu aveţi nici un drept moral de a domni asupra noastră, nici nu aveţi mijloace să o faceţi, deci nu ne temem de voi.

De când John Perry Barlow şi-a lansat *Manifestul* din care am citat, modul în care este perceput ciberspaţiul s-a modificat, luând forme mai subtile şi mai nuanţate. Cu toate acestea, ideea de eterogenitate

faţă de spaţiul real s-a păstrat neschimbată. Din perspectiva ciberculturii, realitatea este ţinută la distanţă şi la respect. Ea nu este luată în seamă nici măcar pentru a se încerca schimbarea ei. Or, demersul romantic porneşte tocmai de la negarea lui aici şi acum. A trece în ciberspaţiu echivalează cu retragerea romantică din real. Carl Schmitt, în lucrarea sa fundamentală *Romantismul politic*, arată că retragerea romantică se înfăptuieşte "în spiritul ironiei şi al intrigii". Ironia şi intriga nu sunt însă proprii stării de spirit a unei persoane aflate în fugă, căutând disperat un refugiu, ci mai curând se asociază cu încercarea de a construi o nouă realitate, opusă celei date în mod obiectiv, urmărindu-se, în fapt, paralizarea acesteia din urmă.

Tipurile umane care populează ciberspaţiul nu sunt câtuşi de puţin instanţieri ale "individului postmodern", nihilistul pasiv despre care Nietzsche spunea: "Lui îi place ziua, ca şi noaptea, doar câte un pic. Ceea ce-l interesează cu adevărat este sănătatea. Pentru a o întreţine, foloseşte câte puţină otravă când şi când: aceea care produce vise plăcute. Iar la sfârşit, va recurge la mai multă otravă, pentru a avea o moarte uşoară". Dimpotrivă, locuitorii ciberspaţiului sunt persoane active, entuziaste, însufleţite de dorinţa de a trăi mai intens o viaţă stilizată estetic. Teama de nebunie nu-i împiedică să ridice drapelul imaginaţiei. Prin aceasta, se aseamănă cu surrealiştii, care sperau să refacă unitatea dintre dragoste, poezie şi libertate, distrusă de procesul de raţionalizare.

Ciber-individul, cel care a ales ciberspaţiul ca loc de predilecţie, este mai curând romantic decât postmodern. El respinge visul dulceag al stilului de viaţă postmodern, care ameninţă să-i paralizeze pulsiunile entuziaste. Încrederea anarhică în sine, ca şi excesiva sa nevoie de sociabilitate, sunt trăsături tipic romantice. În consecinţă,

el combină cu uşurinţă sentimente puternic altruiste, ca mila şi simpatia, cu revărsări de dispreţ şi manifestări de snobism. Bill Gates, care alternează actele de filantropie cu izbucnirile de obrăznicie, ne vine la îndemână ca exemplu.

Jos De Mul, în excelenta sa carte *Romantic Desire in (Post) Modern Art & Philosophy*, susţine că perechea entuziasm - ironie, intrinsecă spiritului romantic, este un instrument conceptual explicativ al raportului dintre modernism şi postmodernism. Entuziasmul modernist, care tinde către unitatea dintre Adevăr, Frumos şi Bine, ar alterna cu indiferenţa ironică specifică postmodernismului. De Mul neglijează însă faptul că ironia romantică diferă considerabil de cea postmodernă. Individul postmodern se priveşte pe sine cu aceeaşi ironie cu care priveşte lumea reală. Dimpotrivă, romanticul tratează cu ironie doar lumea, niciodată pe sine. Ţinta ironiei sale este nu subiectul, ci obiectul, adică realitatea obiectivă, vinovată pentru că nu ţine niciodată seama de subiect.

Nimeni nu putea pătrunde în Academia lui Platon fără o cunoaştere prealabilă a geometriei. Tot astfel, nimeni nu poate intra în ciberspaţiu fără o iniţiere în tehnologia informaţiei. Cu toate acestea, demersul cibercultural nu este unul tehnologic. Nu raţiunea, ci imaginaţia guvernează tărâmul ciberspaţial. Ca şi romanticii, oamenii ciberspaţiului contestă pretenţiile grandioase ale unei culturi bazate exclusiv pe raţiune. Ei sunt, totodată, conştienţi de marea prăpastie dintre naturalitate şi libertate, pentru care cultura însăşi este singura punte posibilă. În lumea reală, se consideră că ştiinţa este ingredientul esenţial al acestei culturi; în ciberspaţiu, primează arta. În consecinţă, cucerirea ciberspaţiului nu este decât

procesul de stilizare a unei pseudo-realităţi, bazat pe impulsul artistic romantic de poetizare a vieţii.

Produsele fragmentare ale imaginaţiei, risipite pe *web*, au fost luate cu prea multă uşurinţă drept simptome ale postmodernismului. La o privire mai atentă, elementele de hipermedia din ciberspaţiu sunt mai apropiate de paradigma romantică. Fragmentarismul îl găsim la Novalis, ca şi în jurnalele şi scrisorile în care romanticii discută, analizează, se caracterizează pe ei şi pe alţii, transformând orice demers intelectual într-o conversaţie agreabilă. Fluxul continuu de producţie simbolică caracteristic romantismului, pe care-l regăsim ca atare în ciberspaţiu, are rolul de a garanta supremaţia asupra realităţii. Aceasta din urmă nu merită atenţie decât ca punct de început, ca pretext pentru desfăşurarea fanteziei. Cum spune Novalis, "Toate accidentele vieţii noastre sunt materiale din care putem face ceea ce dorim. Totul poate constitui primul termen dintr-o serie infinită, începutul unui roman fără de sfârşit". Lumea virtuală a ciberspaţiului, asemenea spaţiului literar romantic, reuneşte toate ştiinţele şi artele, toate popoarele şi naţiunile, statul, biserica, cunoaşterea "vechii lumi" şi face din ele obiectul unor jocuri ingenioase ale fanteziei. Ficţiunea din ciberspaţiu, mai mult decât noi strategii retorice pentru vechi istorii, propune noi teme, dintre cele mai fascinante: emergenţa ordinii în ciberspaţiu, contradicţia din interiorul hibridului biologic-tehnologic, manipularea imaginii corporale, emoţiile implicate de contactele virtuale.

Istoria are mai multă imaginaţie decât oamenii, spunea Marx, iar afirmaţia lui poate fi îndreptată împotriva celor care anunţă sfârşitul istoriei şi finitudinea permutărilor culturale. Noi aventuri

ale ficţiunii sunt făcute din nou posibile de revenirea în forţă a imaginaţiei.

REALITATE VIRTUALĂ ŞI ILUZIE ROMANESCĂ

1. O alunecare semantică

Orice translaţie semantică a cuvintelor este cel mai adesea simptomul unei modificări operate în imaginarul colectiv. Virtualul desemna, nu cu mult timp în urmă, posibilul, eventualul, potenţialitatea pură şi dezirabilă. Virtuală era forma închisă în blocul de marmură, pe care artistul trebuia să o facă să apară îndepărtând materialul de prisos. Virtuală era ideea din spaţiul platonic, aşteptând momentul când gânditorul avea să-şi înţeleagă misiunea: de a o enunţa, de a o articula, de a o face să răsune în spaţiul sensibil. A face perceptibil virtualul presupunea astfel o operaţie dură de renunţare la orice surplus accidental, acţiune imposibilă în afara unui anumit tip de asceză.

Nimic din toate acestea în semnificaţia actuală a virtualităţii. Virtualul a devenit, în zilele noastre, i-realul, facticele, inautenticul infiltraţi în cotidian şi sărbătoriţi ca tot atâtea evaziuni *n'importe où, hors du monde*. Mutaţia de sens este strâns legată de dezvoltarea tehnologică. O tehnologie primitivă, manipulată cu stângăcie umilă, se mulţumea să aducă la lumină o formă ascunsă sau să facă auzit un mesaj dinainte înscris. Dimpotrivă, o tehnologie sofisticată, sigură de posibilităţile ei, se încumetă să propună forme noi, pe care le creează în conformitate cu propriile ei legi interne, fără a se sinchisi de păstrarea unor raporturi organice cu naturalitatea.

Istoria contemporană a arătat clar că tehnologia, ca instrument (*ancilla*) al politicii, a eşuat în tentativa sa de a crea o ambianţă civică armonioasă. Dimpotrivă, lăsată la voia ei, a inventat <realitatea virtuală>, copie ameliorată a realităţii, veritabilă <lume

mai bună>, care face să pălească toate utopiile inventate de cei cufundaţi cu nasul în cărţi.

2. Virtuţile virtualului

Să amintim ingredientele esenţiale ale realităţii virtuale: casca prevăzută cu ecranul permiţând o viziune spaţială, mănuşa cablată cu senzori care traduc calculatorului fiecare gest al mâinii, dispozitivul cu ultrasunete care localizează în spaţu subiectul experimentator. Şi, mai ales, programul de calcul care compune imagini prin asamblarea unor poligoane generate pornind de la baze de date tridimensionale, imagini care se schimbă după poziţia şi gesturile persoanei imersate în noul mediu. Fiecare ochi primeşte 120 de imagini pe secundă, ceea ce înseamnă 60 de imagini spaţiale, ele constituind un ambient dinamic, senzitiv la orice impuls din partea subiectului. Imaginile se modifică la fiecare mişcare a capului în funcţie de noul punct de vedere, fiecare gest al mâinii declanşează evenimente în spaţiul virtual, ambianţa se pliază cu docilitate la orice intenţie a experimentatorului. Astfel, tensiunea frustrantă dintre individ şi mediul ambian dispare, integrarea în noua realitate devine aproape completă, el se abandonează acestei comuniuni, iar conştiinţa <diferenţei>, a identităţii sale slăbeşte din ce în ce.

Subiectul care cochetează cu experienţele virtuale nu are totuşi nimic dintr-un experimentator, dintr-un cercetător care explorează lumi posibile din curiozitate ştiinţifică. El este mai curând în căutarea unui refugiu din dezgust romantic faţă de realitate, sau din cauza eşecurilor repetate de a se adapta la ea. Realitatea virtuală joacă acum, la sfârşitul secolului douăzeci, un rol asemănător celui jucat de *Jugendstil* în jurul anului 1900. În ambele cazuri, grupuri restrânse, elitare s-au refugiat într-o lume cu aparenţe areabile, unde

nu se puneau problemele presante ale realităţii tehnice, economice şi sociale[1]. Diferenţa dintre cele două sfârşituri de veac este că, în timp ce <realitatea virtuală> de acum o sută de ani era construită pornind de la valorile estetice ale decadenţei, cea de acum este produsul colateral al tehnologiei. Nu mai este ornamentul graţios cel care ne leagă de o lume stilizată, ci calculatorul, casca şi mănuşa cablată.

Se pare că experienţa directă a realităţii virtuale este de neînlocuit. În timpul unei vizite la Institutul Francez din Bucureşti, esteticianul René Berger, un venerabil de optzeci de ani, povestea că avusese o astfel de experienţă de natură specială şi numai pudoarea îl împiedica să ne împărtăşească violenţa extremă a reacţiilor sale. În lipsa tehnicii necesare, ne rămâne totuşi un mijloc de a sugera, cel puţin, realitatea virtuală: acest mijloc este ficţiunea.

Puţină lume ştie că un film somptuos şi enigmatic - <Anul trecut la Marienbad> - este inspirat de un scurt roman de Adolfo Bioy Casares, <Insula lui Morel> (aluzie la Wells, desigur). Este vorba acolo de o lume fantasmatică de imagini tridimensionale ale unor oameni dispăruţi, care refac într-o eternă reîntoarcere acelaşi scenariu compus din gesturi, replici, atitudini, ritualuri sociale. Eroul, îndrăgostit de o femeie aparţinând acestei lumi, studiază succesiunea de situaţii, se pliază legilor acestui univers factice, se integrează în el încetul cu încetul, prin intervenţii prudente care-şi găsesc, aparent, răspunsuri plauzibile. Avem de a face aici cu o realitate virtuală primitivă, neadaptivă, care reclamă permanent efortul lucid al subiectului, ca într-o versiune uşor actualizată a <Castelului din Carpaţi> de Jules Verne. Abia înalta tehnologie

(High Tech) a permis apariţia imaginilor artificiale adaptive, care scaldă simţurile noastre în cea mai propice ambianţă posibilă.

Să ne amintim, de asemenea, filmul <Solaris> al lui Tarkovski şi cartea lui Stanislaw Lem care l-a inspirat. Acolo, materia astrală inteligentă, capabilă să dea corp obsesiilor exploratorilor pare să reprezinte realitatea virtuală în culmea perfecţiunii sale. Să ne imaginăm pentru un moment că o asemenea realizare tehnologică ar fi posibilă. În acest caz, o societate tehnologizată care şi-a ratat vocaţia politică poate să-şi răscumpere eşecul oferind fiecărui individ exact tipul de virtualitate de care acesta are o subconştientă nevoie. Un ideal definitoriu al comunismului s-ar realiza astfel în plan virtual - de la fiecare după posibilităţi, fiecăruia după nevoi - iar spaţiul nostru ar deveni, dacă nu cea mai bună dintre lumi, lumea celor mai bune spectacole. O societate informatizată ar strânge despre fiecare individ informaţii a căror amploare ar face să păleasca de invidie orice serviciu secret tradiţional şi ar construi, pornind de aici, nu o lume mai bună pentru toţi ci fiecăruia căte o lume, cea mai bună pentru el.

Este ceea ce face Emanuelle îmbătrânităşi cuminţită, păstrând doar vestigiile unei frumuseţi îngreunate, atunci când ne prezintă la televizor, la ore târzii din noapte, virtuţile bordelului virtual, care sfidează limitele trupului, cu contrarietăţle şi infirmităţile lui. Doi tineri care se iubesc se lasă analizaţi de sistemul expert, care apoi îi proiectează în spaţiul virtualităţii, unde dubletele lor clonate se pot acupla fără umbra vreunui risc.

3. Grota lui Platon

Exemplele de mai sus arată că spaţiul virtual posedă cel puţin o virtute esenţială: el oferă o şansă reală comunicării. Închişi în noi

înşine, cum am putea comunica pe deplin altundeva decât în spaţiul virtual unde, umbre fără consistenţă, ne permitem luxul de a visa şi unde visele noastre lasă neaşteptate umbre? Aceste umbre au fost descrise mult timp înainte de revoluţia informaţională, într-o scriere care anticipează aproape toate marile teme ale aventurii intelectuale europene: <Republica> lui Platon. Platon imaginează un grup de oameni ghemuiţi în adâncul unei peşteri, privindu-i peretele din spate. Singura sursă de lumină este un foc situat la înălţima, îndărătul lor. Între foc şi oameni se află o platformă mărginită de un zid asemenea pravanului folosit de prestidigitatori. De-a lungul zidului, personaje ascunse transportă obiecte, a căror înălţime depăşeşte zidul, statui din piatră sau din lemn reprezentând diferite fiinţe. Oamenii ghemuiţi, asemenea nouă, n-au văzut niciodată altceva decât propriile lor umbre şi pe cele ale obiectelor purtate pe platformă. Pentru ei, aceste umbre sunt singura realitate cognoscibilă, adevărul nu este altceva decât umbra lucrurilor. Acela dintre ei care, mai abil în conjecturi, reuşeşte să prezică ordinea de desfăşurare a fantasmelor va fi considerat cel mai înţelept, în timp ce un nou venit care ar încerca să le dezvăluie înscenarea ar fi luat în râs şi alungat cu pietre. Pe bună dreptate căci, deşi stăpân al unei raţiuni explicative, el este lipsit de experienţa acumulată prin observaţii şi puterea lui predictivă ar fi, în consecinţă, nulă.

Am reluat principalele elemente ale mitului platonic al peşterii, deoarce majoritatea comentatorilor uită detaliul esenţial că umbrele privite pe peretele peşterii nu sunt cele ale unor fiinţe, ci ale obiectelor, ale artefactelor, ele însele simple imagini ale realului, purtate prin faţa focului de către misterioşii manipulatori. Aceştia din urmă sunt asemenea programatorilor care fac din ordinator un

instrument de producere al imaginilor seducătoare şi, mai ales, docile. Umbrele din peştera lui Platon sun cópii ale cópiilor, generate de obiecte artificiale, aşa cum imaginile virtuale sunt creaţia tehnologică a unui artefact, calculatorul.

O dată conştienţi de manipularea tehnologică, trebuie să rezistăm primului elan de a ne năpusti afară din peşteră, scoţându-ne casca şi spărgând calculatorul. Mai bine am face să explorăm virtuţile virtualităţii, ceea ce se poate învăţa situând tehnologia - cea mecanică din vremea lui Platon, cea electronică din zilele noastre - în contextul cultural care să-i fie cel mai propice.

4. Răul nu e întotdeuna cert

Simlarea este utilizarea intelientă a virtualului, de la încercarea maşinilor înainte chiar de a fi construite la pregătirea în laborator a corecţiei telescopului Hubble, înainte ca aceasta să fie efectuată în spaţiul cosmic. Între atâtea posibilităţi, cea mai bună ni se pare aceea de a simula eventualitatea cea mai defavorailă, pentru a evita să suportăm orbeşte actualizarea ei. Trăim într-un timp când consecinţele actelor noastre sunt greu de evaluat, iar incertitudinea legată de diferitele variante este din ce în ce mai ridicată. Într-un cuvânt, suntem constrânşi să luăm decizii afectate de mari riscuri. Realitatea virtuală poate fi un mediu extrem de prielnic unde ne putem juca <cu focul>, luând decizii grave fără a le resimţ consecinţele, apreciind însă în mod realist posibila lor extensie. S-ar putea obiecta că un calcul al eventualităţilor, bazat pe un bun model matematic ar fi suficient pentru a evita cele mai rele consecinţe ale acţiunilor noastre, făcând inutile simulările din spaţiul virtual. La aceasta se poate răspunde, pe de o parte, că modelele analitice care să descrie realist contextul acţiunilor ar fi prea complexe pentru a fi

eficient manipulate. Pe de altă parte, ceea ce realitatea virtuală aduce, dincolo de predicţiile abstracte ale modelelor teoretice, este iluzia participării directe la desfăşurările viitoare. Implicarea personală şi afectivă valorează mai mult decât orice conjectură. Eventualitatea unei confruntări armate rămâne neutră în raţionamentul geopolitic, dar capătă trăsături alarmante în cadrul exerciţiului virtual. A suporta nenorocirea prin procură, iată o experienţă virtuală utilă pentru cei care cred, alături de Claudel, că răul nu este întotdeauna cert.

5. Spaţiu virtual şi spaţiu romanesc

Ne-am adresat ficţiunii pentru a încerca să sugerăm experienţa virtualităţii. Este tentant să procedăm şi în celălalt sens, folosind conceptul de virtualitate pentru a explora şi a cartografia spaţiul ficţiunii. Spunem ficţiune şi ne gândim de îndată la roman, <acea naraţiune care transcende scriitura, pentru a crea o lume>[2]. Efect, deci, de *trompe l'œil*, având în vedere că lumea în patru dimensiuni (trei spaţiale şi una temporală) este generată prin ordinea secvenţială a frazelor care seamănă atât de bine cu succesiunea instrucţiunilor unui program de calcul. Privirea urmăreşte înşiruirea de cuvinte într-o unică dimensiune, aceea a timpului real al lecturii, iar mecanismele imaginaţiei, având rolul executor al maşinii de calcul, construiesc reprezentări, unităţi de sens asamblate într-un spaţiu care concurează realitatea. Este interesant de observat că spaţiul romanesc nu este populat în mod compact cu unităţi de sens, existp locuri goale la dispoziţia lectorului, în care acesta construieşte punţi, concretizări ale sugestiilor textuale, prelungiri ale tendinţelor conţinute în ritmul succesiunilor de fraze. Ibrăileanu <o vedea> pe Anna Karenina şi în alte veşminte decât cele

descrise de Tolstoi, evoluând şi în alte ambianţe decât Moscova, St. Petersburg, Italia etc. Cei care iubesc cu adevărat un anumit roman simt întotdeauna dorinţa de a-l completa, adăugând scene, situaţii noi, prelungindu-l dincolo de final, lipind un prolog cu ample incursiuni în premisele naraţiunii. Orice ecranizare, orice <continuare>, cum este acum la modă să se scrie, îşi întemeiază raţiunile comerciale pe dorinţa cititorilor de a-şi oferi un suport lărgit pentru propriile visări. Publicul vizionează ecranizările şi citeşte <continuările>, fiind de la început convins că va fi dezamăgit: prea terestră şi comună este întruparea standardizată faţă de forţa imaginaţiei individuale. El primeşte însă, prin aceste experienţe, un nou impuls pentru desfăşurarea propriilor lui reverii, un sprijin pentru poducţia fantasmatică ameninţată de oboseală. Proiecţia imaginativă, stimulată de concretul reprezentării multimedia, dă târcoale insistente şi zonelor erotic firbinţi, lăsate de regulă în penumbră de scriitura bine stăpânită. Ce variaţii de tehnică erotică au intervenit în experienţele lui Julien Sorel de la M-me de Rênal la Mathilde de la Mole, cum de Milady nuşi dă seama că are de-a face cu acelaşi bărbat, chiar dacă el îşi spune de Wardes în prima noapte şi d'Artagnan în cea de-a doua, cum o (îl) mângâie Marcel pe Albertine,iată teme fierbinţi pentru îndrăgostitul de literatură, pete albe pe care imaginaţia le completează şi pe care audiovizualul le suplineşte.

Un posibil mecanism prin care lumea romanescă se încheagă în dimensiunile iluzorii ale realului constă în a defini câteva elemente de bază - personajele - şi câteva tipuri de interacţiune între ele. Scriitorul n-are decât să impună tipurile, pregnanţa individuală a caracterelor, să expună, prin câteva confruntări, relaţiile dintre ele şi

să propună cititorului declanşarea mecanismului de producere a lumii fantasmatice. Cititorul va proceda inductiv, multiplicând interacţiunile după modelul fixat de scenele cheie, construind o ambinaţă a continuităţii din detaliile disparate oferite de autor, contribuind, într-un cuvânt, la alimentarea funcţionării autonome a principiului romanesc. Procedeul poate funcţiona algoritmic, incluzând permutările posibile, ceea ce conduce eventual la productivitatea maximalizată a Barbarei Cartland. Deşi spaţiul romanesc astfel generat este schematic şi arid, el se apropie mai mult, prin efectele de *trompe l'œil*, de realitatea virtuală, decât de spaţiul cu textură bogată a; scrisului ambiţios. Acesta din urmă foloseşte alte unităţi de sens ca elemente de construcţie, faptcare implică o permanentă pendulare imaginativă între iluzia spaţială a reprezentării şi realitatea temporală a percepţiei de pur lector.

Principiul narativ se întemeiază, în acest caz, pe interferenţele dintre discursuri, nu pe interacţiunile dintre personaje, acestea din urmă fiind reduse la suporturi provizorii de evanescente reacţii verbale. Riscul acestui procedeu este eseismul ca simplă etalare a cugetărilor mai mult sau mai puţin năstruşnice ale omniprezentului (chiar dacă nu şi omniscientului) autor. Când discuRsurile devin însă delir polifonic, fără a se dizolva în verbozitate, un nou tip de spaţiu romanesc se articulează. Pierzând din efectele de virtualitate, acesta câştigă în virtuozitate, dobândind statutul ambiguu al obiectului muzical, în acelaşi timp arhitectură elaborată şi procesualitate pură.

A stăpâni cu luciditate un asemenea spaţiu care se refuză iluzoriului facil presupune o pendulare continuă între nivelul macrostructural al formelor *ready-made* adoptate cu nonşalanţă postmodernă (fals balzacianism, fals psihologism, fals etc.) şi nivelul

microstructural al inserţiei în detaliu, al infiltrării în pliurile formate prin întoarcerea textului asupra lui însuşi.

Spaţiul romanesc şi spaţiul virtual se aseamănă prin modul de producere: declanşarea mecanismelor reprezentaţionale de către o succesiune de cuvinte. Ficţiunea elementară, destinată consumului oferă un spaţiu al iluziei perfect congruent cu cel al realităţii virtuale. Ca şi acesta din urmă, este rarefiat şi lipsit de substanţă. Romanul în afara seriei utilizează aceleaşi mecanisme de producere a spaţialităţii, dar porneşte de la alte unităţi constructive (discursuri, nu personaje) şi dereglează într-un mod controlat operaţiile de asamblare, astfel încât, sacrificând continuitatea iluzoriului, să adăpostească, sub aparenţele liniştitoare ale unui univers *déjà vu,* jocurile pâlpâitoare ale hazardului.

---

[1] Cf. Jacques le Rider, *Modernitatea vieneză şi crizele identităţii.* Editura Universităţii Al. I. Cuza, Iaşi, 1995.

[2] Michel Guérin, *La politique de Stendhal.* PUF, 1982, pag. 122.

CIBER - ARTA
ANTI-MALRAUX

Estetica lui André Malraux a fost, la vremea ei, reflexul perfecţionării tehnologiei tiparului, atât în privinţa calităţii reproducerilor artistice, cât şi a costului relativ redus. Consumatorul de artă al epocii anilor '50-'60 avea la îndemână tipicul album *Skyra*, în format de caiet gros, pânzat, cu reproduceri lucioase, colorate, lipite pe pagina de hârtie densă şi strălucitor de albă, care conţinea textul şi grafica (desene, fotografii, gravuri). Albumul permitea juxtapunerea unor imagini reproduse după originale uneori inaccesibile, alteori aflate la mari distanţe unul de celălalt. Punerea în pagină nu era niciodată neutră; chiar în absenţa comentariului explicit, succesiunea reproducerilor, focalizarea asupra detaliilor, alegerea formatului susţineau o teză, aduceau argumente vizuale, sugereau o nouă interpretare, impuneau un punct de vedere. Cartea de artă portabilă, accesibilă stimula şi consolida memoria vizuală, făcând din fiecare amator de artă deţinătorul unui adevărat "muzeu imaginar". Malraux a teoretizat conceptul şi i-a analizat consecinţele asupra fenomenului receptării artistice. Nimeni nu mai vine inocent la întâlnirea cu capodopera, aceasta este imediat integrată într-o serie care rezultă din reordonarea imaginilor preexistente în conformitate cu criteriile determinate de experienţa livrescă a receptorului. Seriile în care experienţa estetică individuală este constrânsă să se integreze sunt limitate ca număr: autoritatea discursului critic stabileşte succesiunile valabile, iar competiţia teoretică conduce la emergenţa formulelor dominante într-o anumită perioadă.

Marile muzee ale lumii au ajuns, în ultimii treizeci de ani, să semene din ce în ce mai mult cu muzeul imaginar al lui Malraux.

Înainte, colecţiile permanente constituiau un spaţiu reconfortant de referinţă, iar unele opere erau, prin tradiţie sau prin voinţa explicită a donatorului, fixate imuabil într-un anumit loc. Într-un mic salon de la National Gallery, stau încă, inseparabile, două tablouri de Turner şi două de Claude Lorrain. Pictorul englez donator a dorit să reunească pentru totdeauna lucrările sale cu cele pe care le-a iubit şi care l-au inspirat. Gioconda şi-a păstrat multe decenii la rând locul în faimosul *salon carré* (care nu e, în realitate pătrat) de la Luvru, iar când Malraux (tot el) a trimis-o să călătorească în Japonia, opinia publică a fost mai mult decât şocată. Astăzi, muzeele sunt organizatoarele unor mari expoziţii tematice, astfel încât operele aflate în proprietatea lor se retrag în depozite, lăsând, ca nişte gazde ospitaliere, spaţiile cele mai bune pentru musafiri. Aşa a procedat Muzeul Guggenheim, care a consacrat, vreme de câteva luni, marele său atrium şi scara melcată retrospectivei de artă video a lui Nam June Paik. Când nu se aduc lucrări din exterior, colecţiile muzeelor sunt permanent reorganizate în conformitate cu diverse concepte mai mult sau mai puţin sofisticate. Astfel, Muzeul de Artă Modernă din New York a regrupat colecţiile sale după câteva trasee teoretice insolite. Tema <Mariajul dintre raţiune şi abjecţie> reuneşte pe Brâncuşi, César, Louise Bourgeois, Frank Stella ş. a. într-o încercare de a contrasta rigoarea abordării ideatice cu accidentele benefice aduse de umilitatea materialelor, iar subiectul <Ştiinţa derizorie> aduce alături mecanismele funcţionând în gol ale lui Calder şi Tinguely, experimentele opto-metrice ale lui Duchamp şi murmurul provocator al patafizicienilor, imprimat în publicaţii şocante şi înregistrat pe discuri microsillon.

La prima vedere, cultura cablată a reţelelor de calculatoare constituie un nou pas tehnologic înainte, pe drumul estetic al lui André Malraux. Când acesta din urmă alinia reproduceri pe podeaua salonului său în vederea construcţiei unei serii conceptuale şi expoziţionale, el crea link-uri între imagini, ca într-un document hipermedial de pe *world wide web*. Într-adevăr, întreţeserea electronică a imaginilor este cea mai lesnicioasă cale de a alcătui un nou muzeu imaginar. Cu toate acestea, în mod surprinzător, metoda este puţin folosită, construcţia traseelor contemplative între reproduceri de opere preexistente cedând în favoarea unei creaţii artistice originale, adaptate specificului cibercultural. Acest fapt proiectează o lumină interesantă asupra diferenţelor dintre tipo-spaţiu şi ciber-spaţiu. Reproducerea tipografică uniformizează, prin eliminarea din percepţie a tactilităţii: dispar consistenţa pastei, senzualitea tuşei, nervozitatea liniilor, energia ductului. Or, toate acestea trimit la durata de elaborare, la ritmurile narative care personalizează. Diverşi autori sunt juxtapuşi într-un câmp tipografic al purei extensiuni, în care contează doar vecinătatea spaţială, nu şi alteritatea temporală. Situl artistic de pe web are însă, prin chiar gesturile exploratorii pe care le impune, o adâncime care se dezvoltă mai puţin în spaţiu (într-o falsă a treia dimensiune) cât în timp. Desfolierea activată de amator a paginilor bidimensionale, aflate într-o multiplă suprapunere în geometria unui sit face ca experienţa estetică virtuală să nu fie înseriere mecanică în spaţialitate, ci comunicare intimă în temporalitate. În mod paradoxal, tehnologia rece a electro-formatului restituie parfumul uitat al unicatului.

ÎN CĂUTAREA TIMPULUI REAL

Bill Viola este obsedat de urmele pe care oamenii le imprimă în obiecte, dintre care unele ajung la gunoi, altele la muzeu. Un tablou este amprenta trupului celui care l-a pictat, a-l comercializa aduce cu traficul de carne vie. Arta lui Viola, obiectualizată în instalaţii multimediale, presupune însă mai multe stadii de intermediere tehnologică între artist şi amator decât sculptura în piatră, pictura în ulei sau modelajul în lut. Substanţa ei derivă, la urma urmei, tot din pământ, resursa ultimă a tuturor tehnologiilor, dar elocvenţa materiei este pusă, de data aceasta, în surdină prin acţiunea pedalei *high-tech*. Asamblajul de sunete, imagini şi idei care constituie aparenţa experienţei estetice ne face uneori să nu observăm noutatea acestei arte, care este mai curând temporală decât multimedială. O picătură este urmărită de o cameră de luat vederi în timp ce se formează, iar imaginea ei, reflectând-o şi pe aceea a privitorului, este proiectată pe un ecran. Picătura se măreşte, se alungeşte şi, în sfârşit, cade pe o suprafaţă rezonantă, declanşând un sunet solemn amplificat. Nu atât stimularea audio-vizuală este pusă în joc, cât durata de aşteptare a evenimentului. Lectura, teatrul sau cinematograful captează şi ele atenţia pentru un timp determinat, dar o fac prin intermediul narativităţii. În cazul artei lui Viola, suspense-ul se desprinde de subiect şi pluteşte autonom în spaţiul unei instalaţii care ne ţine mesmerizaţi atâta cât doreşte autorul. Pe un scrin demodat, plasat în centrul unei încăperi întunecate, se află un monitor, o vază cu flori artificiale, un ceas electronic şi o veioză aprinsă. Vedem pe ecran imaginea unui personaj adormit, pradă viselor. Brusc, pe pereţi se proiectează imagini terifiante, însoţite de zgomote explozive. Şi în acest caz, nu conţinutul coşmaresc este important, ci aşteptarea angoasată a

declanşării evenimentelor. Arta tradiţională ne lasă mult mai liberi. Putem să privim un tablou de Leonardo cât timp dorim, să-i acordăm atâta atenţie cât ne ţin puterile şi ne îngăduie programul zilei, putem să o contemplăm pe Mona Lisa ceasuri în şir, sau să-i aruncăm doar o privire fugară. În cazul artei tehnologizate, singura libertate care ne rămâne este aceea de a o ignora. Altfel, protocolul tehnic al expunerii ne obligă la o completă abandonare temporară a propriei persoane la voia artistului, atât cât el socoteşte că este necesar pentru obţinerea efectului estetic. Corpul nostru devine parte integrantă a instalaţiei, atenţia ni se cuplează la gradaţia temporală mecanic controlată, luând naştere, astfel, aşteptarea. Evenimente surprinzătoare sunt inserate în durata prescrisă a contemplării, uneori conform cu teoria secţiunii de aur, alteori utilizând întâmplarea în mod sistematic. Dialogul cu arta clasică este provocat cu insistenţă. Pe un ecran putem vedea desfăşurându-se o reconstituire video a *Vizitaţiunii* lui Pontormo. Trei personaje feminine, îmbrăcate în veşminte cu aspect atemporal, reiau conversaţia sacră dintre Fecioara Maria şi vara ei, Elisabeta, ca siluete monumentale, în prezenţa unei martore tăcute. Filmarea este făcute astfel încât să se reconstituie *veduta* renascentistă, inclusiv personajele de fundal diminuate şi perspectiva încă indecisă. Mai importantă însă decât scenografia este manipularea temporală bine temperată, presupunând încetiniri şi accelerări atent controlate. Durata vizionării nu coincide cu durata filmării, mişcările personajelor mult încetinite sunt în mod voit desincronizate în raport cu fluturarea veşmintelor lor, producând, în spaţiul emotiv, o adiere şoptită de sacralitate. Viola contrazice clişeul iuţimii de neîntrecut a gândului, afirmând că, în realitate, lucrurile se mişcă mai repede decât puterea noastră de a le urmări. De aceea,

încetinirea artificială are rolul de a adapta mişcarea vieţii la viteza conştiinţei. În multitudinea proceselor desincronizate care alcătuiesc curgerea globală, timpul ca realitate inconturnabilă şi entitate unică se şterge ca atâtea alte *universalia*, despre care s-a afirmat în repetate rânduri că *non sunt realia*. Năzuinţa secretă a lui Bill Viola este ca, prin epuizarea experienţelor sale de manipulare temporală, să reconstituie cu răbdare, să regăsească printr-o întâmplare, sau chiar să reinventeze, la rigoare, conceptul destrămat al timpului real. Deocamdată, nu-şi poate închipui o încercare mai potrivită în acest scop, decât să pună în funcţiune un video-recorder într-o cameră goală şi să aştepte până când ecranul imobil va încorpora el însuşi timpul iremediabil trecut. Urmând exemplul literaturii, care a reuşit performanţa regăsirii timpului pierdut, tehnologia, devenită artă, a pornit în căutarea timpului real, în căutarea timpului, în căutare, în....

CULTURA "RUPTURII"

Mediul culturii cablate este un spaţiu al multiplicităţii tolerante, astfel încât ar fi de aşteptat ca proiectele artistice dezvoltate pe web să fie libere de orice ingerinţe ideologice. Cu toate acestea, selecţia de ciber-artă expusă pentru prima dată la Bienala 2000 a Muzeului Whitney de Artă Americană din New York arată că angajarea politică a artiştilor din epoca informaticii nu stă cu nimic mai prejos de aceea a pasionaţilor de dezbateri din lumea reală. Lucrarea *Redsmoke* a lui Lew Baldwin (www.redsmoke.com) pune în scena virtuală un muncitor programat care evadează din sistem. Colectivul ®™ark (www.rtmark.com) propune o subminare sistematică a miturilor fondatoare ale societăţii capitaliste. În consecinţă, un studiu al raportului artă-ideologie în societatea informaţională este cum nu se poate mai oportun. Pentru a-l întreprinde însă, este nevoie de un îndreptar metodologic.

Cartea lui Vladimir Bulat, *Artă şi ideologie*, publicată în anul 2000 de editura Cartier, poate fi considerată un ghid valoros în această privinţă. Autorul, un tânăr istoric şi critic de artă de expresie percutantă, întreprinde un studiu al artelor plastice, aşa cum s-au manifestat ele în teritoriul dintre Prut şi Nistru între anii 1940 şi 2000, în variate ipostaze contradictorii, de la "realismul socialist" la "noua sensibilitate". Cartea este împărţită în trei secţiuni: prima conţine eseuri teoretice privind relaţia dintre artă şi ideologie cu referire precisă la situaţia din Republica Moldova; a doua cuprinde studii de caz, îndeosebi cronici de expoziţii, care susţin cu material faptic ideile primei părţi; a treia abordează creaţia unor personalităţi artistice considerate reprezentative de către autor pentru variatele şi contradictoriile tendinţe ale artei din acest areal geo-cultural.

Vladimir Bulat pune analiza lui sub semnul "rupturii", metaforă care vrea să sugereze "traseul discontinuu al organismului plastic, caracterizat în permanenţă prin stări conflictuale, prin intermitenţe vădit deranjante, prin stări nevralgice, tensiuni şi momente de criză" (pag. 43). Rupturile se manifestă atât în traiectoriile individuale ale artiştilor, cât şi la nivelul destinului comunitar. Artişti ca Mihai Grecu sau Aurel David caută să folosească cele mai mici semne de şovăire din partea regimului politic pentru a infuza în arta lor sinceritate şi autenticitate. Ruptura apare dramatică în cazul unor artişti ca Moisei Gamburd şi Aurel David care, nemaisuportând schizofrenia dublului limbaj, ajung la sinucidere. "Dezgheţul" ideologic datorat lui Hruşciov din anii şaizeci prilejuieşte constituirea unui nefericit specific naţional moldovenesc, care valorifică "valenţele şi particularităţile unice ale artei ţărăneşti din această zonă etnografică" (pag. 22). Se recurge la "filonul sensibilităţii mistico-rurale" (pag. 60), la "cumsecădenia cu iz rustic, moşnegesc, proverbial caracteristice intelectualului *politically correct* de pe malurile Bâcului" (pag. 37). Clivajul din 1989-1990 a produs pe de o parte "noua sensibilitate" a tinerilor care pun în valoare "o poetică anti-evenimenţială, permisivă, profund autoreflexivă, cu baroce trimiteri livreşti, o poetică autoironică a faptului imaginat şi imaginar" (pag. 37). Pe de altă parte însă, pentru reprezentanţii grupării oficiale din Uniunea Artiştilor Plastici, schimbarea politică nu a însemnat decât propuneri de noi teme tratate tot în spiritul clasicismului specific anilor 50-80, un realism care nu-şi mai spune socialist, fără să fie mai puţin convenţionalist. Politica acestora este menţinerea lucrurilor din punct de vedere stilistic, singurul realmente important în context, *in statu quo ante*,

în numele necesităţii de a păstra "controlul asupra calităţii imaginii" (pag. 36). Pentru "oficiali", tinerii nonconformişti nu sunt decât "o coterie, o gaşcă de uneltitori, de netrebnici, de ipochimeni neserioşi, de *jidani* şmecheri " (pag. 39).

Analiza lui Vladimir Bulat arată legăturile dintre arta practicată în Republica Moldova şi conceptualismul moscovit, influenţa faimoasei "expoziţii a buldozerelor" din 1974, precum şi legăturile intelectuale cu mişcarea culturală din România. El observă însă cu acuitate că scoaterea la lumină a artei "neoficiale", cuasi-*underground* din URSS, venită odată cu perestroika gorbaciovistă, a dovedit că această formă artistică, mai mult sau mai puţin pitorească, "nu mai era interesantă decât din punct de vedere pecuniar, de unde *boom*-ul aferent" (pag. 119). În ceea ce priveşte legăturile cu România, lectura excelentelor volume de teorie a artei editate la *Meridiane* s-a dovedit extrem de productivă, ca şi relaţiile directe dintre Constantin Noica şi Mihai Grecu sau dintre Corneliu Baba şi Lazăr Dubinovschi. Oprindu-se asupra acestuia din urmă, Vladimir Bulat deplânge distrugerea unora dintre lucrările sale, din raţiuni ideologice simetrice în raport cu cele care au dictat realizarea lor. Astfel, grupul sculptural cu efigiile lui Marx şi Engels, declarată capodoperă de către autor, a fost dărâmat cu barbarie iconoclastă similară cu aceea a "barbarilor neoprotestanţi (sic!) de la 1566, care distrugeau icoanele din bisericile catolice" (pag. 107). La Chişinău, în locul unui Gorki decent a apărut un Eminescu dizgraţios, semnul unei "barbarii cu iz naţional - ineficientă, tristă şi atroce" (pag. 107). Simpatia criticului se îndreaptă spre artişti din tânăra generaţie, ca Mark Verlan sau Vasile Raţă - inteligenţi, dezinhibaţi, bine racordaţi - despre care afirmă că nu recurg la tradiţie: "ei nu se raportează la

un *înapoi,* deoarece nu au nevoie de un *înainte*" (pag. 41). Mai mult, autorul laudă "desăvârşita neangajare politică" a acestor artişti, cu toate că "orice tip de act cultural, autonom şi critic al epocii actuale implică / include o ideologie, o politică discordantă, poate chiar ostilă şi insurgentă în raport cu o ideologie culturală instituţionalizată şi controlată de vreo structură a statului" (pag. 42).

Cartea lui Vladimir Bulat are un anumit dezechilibru de compoziţie: textele teoretice atent elaborate contrastează cu unele dintre studiile de caz - schiţe rapide, constatative - care ar fi trebuit lăsate deoparte. Criticul are un limbaj colorat, expresiv, în care moldovenismele, ca verbul *a clironomisi* sau expresia "pe cale de consecinţă", au savoare exotică. Ambiţios şi grăbit, Vladimir Bulat îşi face cu hotărâre loc în primele rânduri ale defilării intelectualilor.

SCANDALUL EXCREMENTELOR DE ELEFANT

Spiritele cultivate din Statele Unite sunt în plină efervescenţă. Agitaţia intelectuală face valuri în toate mediile de informare, cu precădere pe Internet. Fapt greu de crezut, deoarece prea numeroasele provocări artistice din ultima sută de ani au ajuns să anestezieze sensibilitatea publicului, totul a început de la o expoziţie. Cu puţin timp înainte de vernisaj, s-a aflat că, la Muzeul de Artă din Brooklyn, urmează să se prezinte, printre alte obiecte provocatoare ca, de pildă, un porc secţionat, o pictură a Fecioarei Maria ca negresă. Mai grav, figura Madonei ar fi încadrată într-un colaj de organe genitale feminine, decupate din reviste porno şi, culmea, ar conţine intervenţii cu excremente de elefant pe sânul drept. Autorul este un tânăr artist britanic, remarcat şi premiat, nigerian de origine, numit Chris Ofili. Majoritatea protestantă, destul de indiferentă la cultul Fecioarei, ar fi privit, probabil, lucrurile cu calm, catolicii s-au simţit însă profund jigniţi. Cel mai notoriu dintre ei, Rudy Giuliani, primar general al New-York-ului şi candidat la funcţia de senator, a declarat că, dacă tabloul va fi expus, va retrage subvenţia considerabilă pe care primăria o acordă muzeului. Din acest moment, spiritele s-au încins şi toată lumea s-a simţit datoare să-şi spună părerea. Personaje care, nu cu mult timp în urmă, îşi manifestau deschis solidaritatea cu Salman Rushdie, vituperându-i pe fundamentaliştii islamici, neînţelegători ai autonomiei estetice, au declarat că vor picheta muzeul şi, la rigoare, îi vor spoi pereţii cu balegă de cal. Inteligheţia a strigat că libertatea de expresie se află din nou în pericol, iar Hilary Clinton, concurenta lui Giuliani la funcţia de senator, a afirmat solomonic că arta trebuie susţinută, indiferent ce-ar face, dar că ea personal nu se va duce să vadă

blestemăţii. Chris Ofili, aflat la Londra, nu şi-a pierdut capul şi nu s-a lăsat antrenat în comentarii, declarând doar că la el, în Europa, lumea n-ar face atâta caz de mici amănunte. Sondajele de opinie se ţin lanţ, estimându-se procentele pro şi contra Giuliani. Persoanele luminate, care se tem şi de Dumnezeu, şi de gura lumii, nu contestă dreptul artiştilor de a exprima orice, eventual chiar ceva indecent şi provocator pentru a epata pe burghez, dar nu doresc ca acesta din urmă să şi plătească, din impozitele sale, dreptul de a fi batjocorit. Ceea ce liber-cugetătorii denunţă drept cinism, deoarece, în condiţiile în care arta trăieşte din taxarea plătitorilor, nu din contribuţiile cunoscătorilor, lipsa subvenţiei echivalează cu sugrumarea expresiei.

Caracterul insolit al acestei dispute a apărut abia atunci când obiectivul cotidian *New-York Times* a publicat, atât în paginile sale imprimate, cât şi în situl său de pe web, reproducerea în culori a tabloului cu pricina. Figura elegant simplificată, drapată într-un veşmânt floral, combină coloritul sumbolic de tradiţie occidentală cu frontalitatea artei africane. Albastrul veşmântului pe ocrul torid al fondului, negrul feţei cu buze roşii marcate şi bitumul celebrelor excremente formează o armonie simplă şi, orice s-ar zice, nobilă. Decupajele dispuse împrejur sunt ambigue, ele trimit, privite de aproape, la simbolul matricei atot-generatoare dar, privite de departe, la îngerii zburători din iconografia occidentală. Văzută pe ecranul monitorului, lucrarea pare expresia reuşită a unui demers artistic intercultural. Se poate obiecta că este vorba doar de o imagine electronică, epurată de concreteţea materialelor blasfemiatoare şi că abia contactul cu originalul ar fi cu adevărat provocator. Iată o observaţie realmente revelatoare: disputa nu a fost

declanşată nici de obiectul artistic însuşi, nici de reproducerea lui, ci de asocierea cuvintelor Fecioară, pornografie şi excremente, fiecare cu încărcătura lui semantică general acceptată. În actul artistic de faţă nu intervine însă pornografia generică, ci anumite imagini al căror sens se modifică prin asamblare, nu scatologia în sine, ci un material anume, cu virtuţi expresive discutabile, rezultat din digerarea calmă a ierbii savanelor. Desfăşurată îndeosebi în spaţii parcurse de impulsuri de energie dematerializată ca televiziunea sau Internetul, dezbaterea s-a virtualizat, purtându-se la nivelul semnelor lingvistice convenţionale, nu la acela al elementelor artistice concrete. Se eludează faptul că obiectul artistic nu se reduce nici la materialele din care este confecţionat, nici la vocabularul simbolic din care este elaborat. El este prezenţă elocventă, capabilă eventual să producă, la întâlnirea cu privitorul, evenimentul minunat şi efemer al experienţei estetice. Există transsubstanţiere şi în artă, nu numai în credinţă, astfel încât o imagine, fie şi pornografică în contextul ei iniţial, sau un material, fie el dezgustător în starea lui naturală, pot deveni, prin prelucrare individuală sau prin reorganizarea relaţiilor reciproce, ceva nou, neobişnuit şi preţios. Să ne amintim, înainte de a ne înfierbânta, că parfumurile cele mai rafinate includ obligatoriu, în reţetele lor, picătura iute şi proaspătă de excrement.

EXPOZIŢII PE WEB

Perioada de experimentare cu complexe audio-vizuale interactive (multimedia), începută în anii ’60, a dus la maturizarea unei arte care foloseşte dezinvolt reţeaua world wide web ca mediu de localizare şi de exprimare. Artiştii ciberspaţiului au învăţat să personalizeze limbajul tehnologic, astfel încât amprenta maestrului se observă fel de bine într-o pagină web ca şi într-un tablou de van Gogh. O caracteristică importantă a acestei arte este aceea că, datorită numeroaselor trasee posibile de interacţiune, dintre care alegerile succesive ale vizitatorului actualizează doar unul, fiecare experienţă estetică este unică. Doi admiratori al unui aceluiaşi <obiect> nu-l vor explora în acelaşi fel, iar cel care doreşte să revină la un sit favorit va încerca în zadar să retrăiască exact delectarea de altădată. Restricţiile tehnice legate de resursele de calcul sunt din ce în ce mai neînsemnate, astfel încât arta web, spre deosebire de cea tradiţională, n-are cum să câştige ca urmare a presiunii rigorilor de tot felul. Singura constrângere, acum pe cale de a fi depăşită prin mijloacele holografiei şi ale realităţii virtuale, este limitarea la ecranul calculatorului. Ecranul nu trebuie înţeles însă doar ca o suprafaţă, asemănătoare pânzei pictorului sau ecranului televizorului, ci ca o suprapunere de multiple planuri accesibile prin comenzi succesive, suprapunere din care rezultă senzaţia de adâncime. Pătrunderea în profunzimea semnificantă a sitului artistic arhitecturat se realizează prin exfolierea treptată a paginilor acestuia.

Operele web-artei nu sunt făcute pentru a fi expuse în muzee, sub sticlă incasabilă. Ele se află, vii şi schimbătoare, în lumea virtuală a ciber-spaţiului. Fără interacţiunea cu vizitatorul, ele rămân <multimedia moartă>, astfel încât reflexele comportării disciplinate din muzeele tradiţionale, care au promovat contemplarea pasivă,

trebuie înlăturate prin dezvăţare. Prezentarea care va urma trebuie privită ca o ademenire la siturile unde contactul direct cu lucrarea poate eventual declanşa o experienţă nouă însoţită de o subtilă plăcere.

Victoria Vesna (*http:// arts. ucsb. edu / bodiesinc*) problematizează, în lucrarea <Trupuri Inc>, relaţia dintre persoană şi corp, relaţie din ce în ce mai autoritar gestionată de către cultura corporativă (de întreprindere). Situl prezintă trei zone ale trupurilor: limbul, casa şi necropola. Limbul este static, acolo se găsesc trupurile uitate şi abandonate; casa este zona activă, unde fiecare poate construi un trup după gustul lui, folosind o gamă largă de forme şi sunete predeterminate. Necropola este un ambient neobişnuit, menit să provoace teamă şi anxietate. Corpurile construite pot fi analizate, manipulate şi translatate dintr-un spaţiu în altul. Imaginarul foarte bogat legat de morfologia trupului este folosit pentru a descoperi ce se ascunde sub anumite concepte cheie ale modernităţii târzii ca spectacol, performanţă, control, autoritate, ataşament, asentiment, devotament.

Piotr Szyhalski este unul dintre cei mai renumiţi reprezentanţi ai web-artei. Lucrarea <Spleen" (*http:// www. mcad. edu / home / faculty / szyhalski / Piotr6*) este un complex multimedial care integrează texte şi imagini într-o vastă metaforă vizuală a <plictiselii detaşate" faţă de realitate. Călătoria <prin mările interioare>, adică printr-o vastă arborescenţă stilizată după regulile unui gotic târziu, permite activarea unor variate experienţe multimediale. În cadrul fiecărui <eveniment>, combinaţii de imagini şi texte angajează participarea exploratorului în numeroase nivele succesive, rezultatul

semănând cu o secţiune verticală într-un zăcământ de gândire stratificată.

Komar şi Melamid au transformat sondajul de opinie în operă de artă. In situl întitulat <Imagini preferate, imagini detestate> (*http:// www. diacenter. org / km / index.html*), ei prezintă rezultatele unui studiu privind preferinţele publicului în materie de artă vizuală. Statisticile sunt calculate pentru fiecare ţară pe baza unor eşantioane naţionale (România lipseşte, Ucraina este însă - surprinzător? - prezentă) şi separat pentru ciber-spaţiu, deşi autorii recunosc că eşantionul nu este, în acest caz, reprezentativ. Imaginaţia şi umorul cheltuite în formularea întrebărilor, ca şi eleganţa prezentării grafice a concluziilor dau cercetării despre consumul de artă un conţinut şi un aspect, ele însele, artistice. Sinteza finală constă în prezentarea alăturată a două imagini care ar corespunde, conform sondajului, cu cea mai apreciată, respectiv cea mai puţin agreată imagine pentru fiecare dintre comunităţile naţionale şi virtuale examinate. Să amintim cu un surâs că, la întrebarea <preferaţi imagini cu nuduri, cu figuri semi-nude, sau cu persoane complet îmbrăcate?>, jumătate dintre italienii chestionaţi se declară incapabili de a se pronunţa, în timp ce comunitatea virtuală de pe www are opţiuni riguros egale.

Jill Scott a venit de la Zürich la Karlsruhe pentru a-şi prezenta acolo, în cadrul Centrului pentru Artă şi Technologie, complexa instalaţie inspirată din reflexele corpului şi din reflecţiile despre corp. Apoi, a transpus-o pe web, dându-şi seama că poate astfel să atragă, cu mai puţin efort, mai mulţi vizitatori (*http:// digitalbody. zkm. de / dba. htm*). Lucrarea este un triptic de situri legate intre ele. Primul, intitulat <O istorie figurativă>, expune imagini evocatoare

ale încercărilor de transformare mecanică ale corpului, din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat. Al doilea, <Interskin", este un joc virtual care foloseşte metodele transformărilor informaţionale, între care *morphing*-ul. Cel de-al treilea, <Dualitatea nemuritoare>, abordează posibilităţile transformărilor corporale prin intervenţii la nivel molecular. Toate cele trei situri încurajează pe vizitator să interacţioneze cu ambientul într-un mod intim, contemplativ, diferit de selecţia mecanică prin click, caracteristică celor mai multe instalaţii multimedia. Siturile oferă intimitatea unui ambient în care se evocă încercările trecute de ameliorare a trupului prin modelare şi se anticipează teoria proiectării <noului corp>, în conformitate cu o imagine condiţionată cultural. Mesajul ascuns al acestei opere de web-artă este că modificările trupului trebuie integrate în amplul proiect de reinventare, stratificare şi reorientare a dorinţei.

Masaki Fujihata este interesat de conexiunile inter-umane, pe care le vizualizează ca interconectări electrice. La Centrul Softopia din Gifu, Fujihata a instalat o matrice de 7*7 becuri, fiecare bec având propriul lui circuit. Pe de altă parte, la situl de la adresa *http:// www. flab.mag.keio.ac.jp/light/,* Fujihata prezintă imaginea fotografică a matricii de becuri în starea ei curentă şi propune vizitatorului să schimbe configuraţia luminoasă după dorinţă, selectând de la claviatura calculatorului de acasă poziţiile corespunzătoare dintr-o diagramă. Mărturisesc că, încercând să interacţionez, am primit un mesaj de scuze cum că instalaţia este în revizie.

Lynn Hershman (Leeson) este o pioniera a ciberspaţiului, cunoscută ca realizatoarea primului video-disc interactiv, *Lorna* (1979-1983). De curând, a construit la adresa *http:// www.*

construct. net/who/fog/zkm/site/html situl intitulat <Maşina diferenţială“, după numele primului calculator, realizat în secolul al XIX-lea de Charles Babbage, prin mijloace mecanice. Vizitatorul îşi alege la intrare un avatar, adică una dintre imaginile-identităţi propuse de autoare. Va trece apoi prin experienţe care-i vor face prezente limitările sale fizice şi virtuale, îl vor face să contemple posibile transformări ale propriului trup şi inevitabile alterări ale propriei identităţi. Mai mult decât atât, el va experimenta cele mai diverse forme ale <privirii>: voyeurism, supraveghere, spionare, pândă.

Deosebit de interesant, realizat cu inteligenţă şi fără exces audiovizual este situl intitulat <Cazul Mojca>, al Marijei Mojca Pungercar. Artista se află în ex-comunista Slovenie, lucrarea la adresa *http://mila.ljudmila.org/scca/mojca/*. Proiectul reprezintă dezvoltarea jucăuşă şi autoironică a unui CV ca web-site de auto-prezentare, subminând însă în mod programatic toate strategiile omologate ale marketing-ului de personalitate. Concepţia artistică porneşte de la structura şi forma dosarului penal. Pagina principală conţine datele personale şi fotografia <infractoarei> Mojca, alături de descrierea <cazului>: <inculpata foloseşte evenimente istorice situate în coordonate spaţio-temporale reale şi le modifică în funcţie de jocul imaginaţiei sale. Naraţiunile multimediale pe care le dezvoltă se întorc împotriva sursei lor de inspiraţie, pe care o alterează, o ridiculizează, o deformează“. Se adaogă declaraţie auto-incriminatoare: <Punându-mă cu bună ştiinţă în diverse contexte compromiţătoare, am comis delictul de a reconfigura după bunul meu plac fragmentele realităţii spulberate. Am folosit imaginaţia ca mediator între eveniment şi document, iar uneori am făcut pierdut

documentul însuşi>. Pagina are legături cu diferite proiecte ale artistei, prezentate ca <infracţiuni>. Astfel, a umplut, de Ziua Tineretului, mica localitate slovenă Celje cu postere reprezentând imagini optimiste de copii şi tineri ai erei comuniste, însoţite de slogane ca <Noi nu cunoaştem conflictul dintre generaţii!> sau <Suntem mândri că suntem sloveni>.

Nu toţi artiştii de pe web îşi lasă operele la voia hazardului aducător de vizitatori. Unii ştiu să se auto-promoveze cu mijloace abile, dacă nu chiar agresive. Am primit de curând un e-mail de la Melinda Rackham, persoană necunoscută mie. Textul scurt <Melinda vrea să te cunoască> m-a făcut să activez neîntârziat legătura la adresa *www. subtle.net/carrier* menţionată după semnătură. Totul nu era însă decât o ademenire pentru a-i vizita situl cu creaţia-i artistică, o simplă dulcegărie multimedială fără pretenţii. Vizita, deşi scurtă, a avut totuşi o urmare: a doua zi am primit, de la aceeaşi persoană, un alt e-mail: <Melinda te-a cunoscut şi te-a plăcut>.

VAN GOGH ÎN TREI DIMENSIUNI

Pe autostrăzile reţelei culturale internaţionale circulă în toate sensurile idei, imagini, proiecte şi obiecte. Pe drum, ideile se pot fura, imaginile se pot altera, proiectele se pot devaloriza, iar obiectele se pot deteriora. În ciuda pericolui, cele mai preţioase dintre ultimele - cele de artă - sunt plimbate din ţară în ţară, trecute dintr-o expoziţie în alta. Ştii că ai lăsat la Ermitaj un minunat Picasso din perioada albastră, eşti surprins să-l reîntâlneşti în Muzeul de Artă Modernă din New York, nuferii lui Monet de la Londra vin la Paris să-i regăsească pe verii lor de la *Orangerie*, Păsările lui Brâncuşi stau o vreme la Philadelphia, tablourile lui Van Gogh părăsesc Amsterdamul pentru National Gallery din Washington. Eşti gata să le adresezi în treacăt un surâs, ca unui vechi prieten de care te loveşti pe neaşteptate: "ce cauţi tu pe-aici?" Dar amatorii săraci sau sedentari, pentru care goana prin expoziţiile lumii este fie lux neîngăduit, fie timp iremediabil pierdut, nu au ocazia unor asemenea întâlniri. Aplecaţi asupra claviaturii calculatorului, ei pot cel mult să părăsească o vreme documentul pe care stau concentrţi, să-şi acorde un răgaz de peregrinare, să se resfeţe, surfând prin expoziţia virtuală, universală, atemporală. Să ne îmbarcăm cu ei, pe urmele lui Van Gogh.

Lăsăm de o parte siturile didactice, care ne prezintă, într-o înşiruire cuminte, imagini ale tablourilor însoţite de elementare explicaţii. Mergem direct la Washington să vedem ce- a mai rămas în ciberspaţiu din expoziţia care tocmai s-a închis. *Icoana stelei ce-a murit* ni se transmite încet pe ecran (prea încet, vai, din raţiuni tehnice!), ne convingem singuri cu uşurinţă că *era, pe când nu s-a zărit, azi o vedem şi nu e*. Situl cu adresa *www.nga.gov* - terminaţia *gov* arată că este vorba de o instituţie guvernamentală, ce m-ar mira?

- oferă planul schematic al întregii expoziţii, prin care te poţi plimba luând-o la dreapta, la stânga, înainte sau înapoi. Mai sus, în mijlocul ecranului, ai imaginea tridimensională a sălii în care te găseşti, cu tablourile agăţate pe pereţi, întocmai ca în realitate. Selectând un tablou, îl vei vedea mărit, în dreapta ecranului, deasupra unor explicaţii consistente privind perioada, stilul, influenţele şi semnificaţia. Strălucirea indiferentă a ecranului nu lasă să se vadă tumultul pastei, mărimea reală a tablourilor trebuie doar imaginată, turul expoziţiei se face însă comod, cu oricâte reveniri, pe oricâte trasee.

Dl. Schmidt nu se lasă mulţumit atât de uşor. Mare amator de van Gogh, a strâns la situl său un adevărat muzeu imaginar, în care-şi situ-ează idolul alături de Gauguin, Toulouse Lautrec, Renoir şi Pissaro. Nu avem de a face cu refacerea în virtual a unei expoziţii reale, ci cu fantasmele asociative ale constructorului informatician. El vrea să sublinieze impresia de tridimensionalitate, de aceea şi-a luat ca adresă *www.3dvangogh.com*. Imaginile lui redau cu voluptate consistenţa sculpturală a ramelor, prezenţa autoritară a cordoanelor de mătase, care nu îngăduie, sub ameninţarea alarmelor ţiuitoare, apropierea prea mare de lucrări.

Compania de software Oz, fondată de nişte tineri islandezi care n-au uitat marile cărţi ale copilăriei, a mers mult mai departe. Deviza lor este că oamenii sunt deasupra reţelelor, iar ambiţia lor este să emuleze cu cei mai buni producători de realitate virtuală. Punând în formă algoritmică legile perspectivei, ei au inversat procesul de reprezentare plană a realităţii tridimensionale, reconstituind în trei dimensiuni motivul care s-a întâmplat să-l inspire pe van Gogh. De data aceasta, nu ne mai plimbăm numai prin

expoziţie, printre tablouri, ci şi prin ele, prin tablouri. Tradiţia occidentală spune că tabloul perfect - al lui Apelles - este cel pe care păsările îl iau drept realitate, venind să ciugulească din strugurii reprezentaţi pe pânză. O poveste chinezească spune că un pictor n-a fost mulţumit de peisajul la care lucra până când nu a putut să intre în el şi să rămână acolo. Tinerii islandezi sunt mândri că au ştiut să refacă banala lume de acum o sută de ani, cu străzile prăfoase şi clădirile mucede, al cărei farmec nu este, de fapt, decât o simplă (complicată, de fapt) invenţie a convenţiei, adică a artei. În naivitatea lor, informaticienii se plâng de faptul că abaterile lui van Gogh de la legile stricte ale perspectivei le-au creat dificultăţi în reconstrucţia exactă a tridimensionalului. Se scuză, dând vina pe artist, de imperfecţiunile vizibile în redarea spaţială a unei străzi din Montmartre, a câmpului cu cipreşi din Auvers, a clăii de fân de la Arles. Ei uită că pictorul le-a făcut aşa tocmai ca prin tablourile lui să nu se plimbe oricine.

KITSCH - TREE - STREET

Cuvântul *kitsch* este intraductibil, pentru că denotă un fenomen strict circumscris perimetrului Europei Centrale, zonă aflată sub autoritatea cuturii germane. Fenomenul s-a născut în Bavaria şi Tirol, sub forma piticilor de grădină, a cromolitografiilor sentimentale, a broderiilor de perete şi a bibelourilor în stil *biedermeier* ruralizat. Genul n-a difuzat în Vest dincolo de Rin, iar în Est, ca şi diviziile lui Mackensen, s-a oprit la Carpaţi. Prostul gust moldo-valah este de altă natură, el ţine de aglomerarea orientală şi de fascinaţia faţă de consumism. Decorarea camerelor <bune> din vechiul regat cu ambalaje multicolore de ţigări, cu păpuşi strident îmbrăcate şi cu doze de deodorant expirat reprezenta, până nu de mult, mai curând o variantă protocronă de pop art decât o manifestare vernaculară a *kitsch*-ului. Popor viril, românii nu apreciază solicitarea graţioasă a protecţiei şi nici nu se emoţionează în faţa nevinovăţiei persecutate, cele două teme tipice ale acestei culturi. Conform interpretării generalizante date de Hermann István (*Kitsch-ul, fenomen al pseudo-artei*, Editura Politică, Idei Contemporane, 1972), *kitsch*-ul include orice tentativă de diminutivare, care face ca excepţionalul să devină inteligibil, concentratul ingerabil şi tragicul suportabil. În acest sens, <Pe aripile vântului> este *kitsch* în raport cu <Război şi pace", Herrenchiemsee faţă de Versailles şi Sabin Bălaşa faţă de Puvis de Chavannes. Inovatorii care experimentează valenţele unor materiale şi medii de comunicare noi sunt expuşi contaminării *kitesch*-oase ca unei boli a copilăriei, care trece însă de cele mai multe ori fără să lase urme. Anericanii, oameni lipsiţi de umori dulcege, dar inventatori pasionaţi, au trecut inevitabil prin astfel de crize de gust, vizibile în

arhitectura veacului trecut, în filmele anilor treizeci, şi în paginile web de astăzi.

Cea mai prestigioasă stradă din Kalamazoo, statul Michigan, numită South Street, este o înşiruire de cabane de lemn cu verandă deschisă (*porch*), care ar fi rude bune cu casele de lemn din împrejurimile Moscovei (*dacia*), dacă nu şi-ar fi căutat cu tot dinadinsul filiaţii mai prestigioase. Cele mai multe imită vilele toscane, cu un foişor svelt deasupra acoperişului plat, unele se fălesc cu coloane ionice de lemn învelit în tablă vopsită, cu caneluri practicate prin ambutisare, altele se conformează stilului sever englezesc neo-georgian, doar una singură, mai ceva decât toate, exhibă, încastrat în peretele de lemn, un portal de piatră în stil gotic flamboaiant. Aceste clădiri nu reprezintă rodul amintirilor din vreo călătorie prin Lumea Veche, ele sunt rezultatul cablării culturale, aşa cum exista ea la sfârşitul secolului trecut, sub forma circulaţiei cărţilor poştale ilustrate. Suvenirurile din Bavaria trimise prin poştă explică de altfel şi existenţa, nu departe de centrul cultural St Mark's Place din East Village, New York, a unei copii reduse la scară a castelului de la Neuschwanstein, imitaţie a unei imitaţii. Dar bogăţia arţarilor somptuoşi de pe South Street şterge aproape complet orice stridenţă, iar casele actuale din urbe, construcţii sobre cu un singur nivel, înconjurate de gazon, nu-şi permit altă extravaganţă decât aceea a pereţilor de sticlă.

Astăzi, casa americanului mijlociu nu mai este un mod de autoafirmare, rolul ei a fost preluat de situl de pe *world wide web* care, reprezentând o tehnologie încă nouă, are, inevitabil, multe trăsături *kitsch*. Este, în primul rând mare, cu multe pagini întreţesute ca hipertext. Pagina de primire, nu întâmplător intitulată

home page, cuprinde, alături de datele personale ale titularului, un motto exprimând valorile pe care respectivul le respectă şi apără. De cele mai multe ori, deviza se referă la familie, profesiune şi credinţă, patria fiind subânţeleasă. Orice asemănare cu îndemnul vichist t*ravail, famille, patrie* este, fără îndoială, întâmplătoare. Legături electronice duc la pagina pe care se răsfaţă fotografiile copiilor şi consoartei, alături de texte amănunţind calităţile şi realizările lor. Alte legături duc la diversele domenii în care proprietarul sitului s-a afirmat. Dacă este colecţionar, îi vedem reproduse raritățile, dacă este profesor, îi putem citi cursurile, dacă este poet, îi avem la îndemână opera, pusă în pagină cu o fantezie multimedială demnă de cele mai fastuoase poveşti cu zâne. Animaţia şi ilustraţia vocal-muzicală nu lipsesc, făcând din cea mai sobră carieră de manager, de funcţionar sau de (biet) intelectual o mirifică poveste plină nu de zgomot şi furie, ci de sunet şi culoare. *Ciber-Kitsch*-ul pare compensaţia pe care şi-o îngăduie nişte oameni cu temperamente de aventurieri, care suportă greu ideea de a fi ajuns la liman.

CIBER - RUGA

CUM AM DEVENIT ÎNGER

Totul a început când am încetat să mai zăbovesc asupra cărţilor. Mai întâi, am renunţat la ficţiune, la roman şi la proza scurtă. Au urmat eseurile şi versurile. O vreme, am continuat să răsfoiesc lucrări teoretice, asamblaje de articole, să frunzăresc grăbit ziare şi reviste, legând între ele, cu ochii şi cu mintea, texte disparate. Apoi, m-am dedicat cu totul Internet-ului. Pe când încă mai iubeam cărţile, le alegeam cu grijă, cercetându-le atent integritatea şi mânuindu-le cu delicateţe. Ştiam că o carte are un corp, şi îl doream bine legat, în pânză sau măcar în pergamoid. Paginile trebuiau cusute cu grijă, astfel încât cartea să nu se desfacă, iar dacă-mi puteam procura doar o variantă broşată, cercetam atent cotorul, pe care-l voiam fără îndoituri. Legătura fizică a paginilor era pandantul coerenţei conţinutului. Cartea era un univers autonom, consistent, fără fisuri, o lume posibilă şi trebuia, ca obiect, să arate ca atare. Explorând-o, mă obişnuiam să citesc realitatea cu ochi de autor, proiectând asupra-i scheme romaneşti. Întâlneam personaje şi trăiam vieţile lor, învăţam astfel să mă percep ca o entitate distinctă, ca un corp. Nu eram numai erou de roman - D'Artagnan, Fabrice, sau M-me Bovary - îmi asumam şi discursul poeţilor sau al autorilor de teorii, eram Rimbaud şi Byron, Marx, Nietzsche şi Bernard-Henri Lévy. Corpul meu fizic şi intelectual asimila, prindea contur, statură, densitate. Volumul lui era o replică a volumelor parcurse, eram câte puţin din tot ce am citit.

Continui, firește, să citesc. Alunec pe suprafaţa nesârşită a documentelor întreţesute din memoriile calculatoarelor, asociez, la bunu-mi plac, imagini, texte, sunete, intru în numeroase şi complicate interacţiuni comunicaţionale. Pânza hipertextuală, mai

bine zis hipermedială, pe care lectura mea, pe măsură ce o ţese, o şi desface, nu are nici început, nici sfârşit, nici centru, nici margini, nu este o posibilă carte, nu are corp. Cibernaut neobosit, navigând în toate sensurile şi receptând informaţia multimedială prin toate simţurile, am început ca, asemeni hipersuprafeţei parcurse, să nu mai am nici margini, nici centru, să mă dilat destructurându-mă. Conştiinţa propriului corp, formată prin contactul cu cărţile, începea să se destrame, simţeam cum mă dematerializez. *Eul* meu nu mai era decât o configuraţie provizorie de simboluri. Decorporalizat, bântuiam ca un spectru în infosferă. Sigur, funcţiile fiziologice nu dispăreau, dar se reconfigurau şi ele. Săpunuri eficiente, deodorante prestigioase şi parfumuri cu nume încărcate de aluzii culturale eliminau zilnic mirosul de viu. Mâncarea devenea din ce în ce mai inconsistentă. Trecusem repede de la vegetarianism la naturism, storceam legumele şi fructele pentru a absorbi doar esenţa lor vitală. Plecând de la cruditǎţi energizante, aveam să ajung în curând la o formulă care-mi procura un reuşit surogat de ambrozie şi nectar. Prestigiul simbolic al hranei rafinate sublinia faptul că înghiţeam în primul rând informaţie, nu materie. Viaţa sexuală se modificase şi ea profund. Cibersexul avea să ia locul relaţiilor riscante, tele-comunicarea acţiunilor şi a senzaţiilor încercate crea o tele-comuniune mai satisfăcătoare decât orice gimnastică trupească. Unind hard-ul tehnologic cu soft-ul informaţional, refuzam din ce în ce mai hotărât umed-ul biologic. Dematerializarea corporală, însoţită de fluidizarea intelectuală, mă transformaseră într-un fel de înger. Pur Spirit, ca ciocârlia lui Shelley sau monstru, ca gândacul lui Kafka, cine poate şti ? Malefic, desigur, ca orice înger, *schrecklich*, cum spune Rilke, risipindu-mă şi desprinzându-mă ca o suflare,

îmbogăţind puţin aroma universului virtual în care mă destram. Tehnologia realităţii virtuale îmi îngăduie să mă şi re-materializez la dorinţă, să împrumut, ca simplu complex de senzaţii, orice trup, orice identitate, să fiu oricât de performant, Casanova sau Messalina, nu importă. Imaginile şi cuvintele fiindu-mi stimulente, dorinţa nu-mi mai explodează brusc căutând o rapidă liniştire, ci se topeşte lent într-o plenitudine de platou. Când mă gândesc că atâţia alţii au vrut să ajungă îngeri alegând pustiul şi refuzând femeia. Eu am dobândit acelaşi lucru virtualizând plăcerea.

Nu voi lăsa, după completa mea virtualizare, niciun nume adunat pe-o carte, doar valuri pe oceanul informaţional, nimic care să mă continue. Am de gând, totuşi, să scriu câteva programe în care să-mi înregistrez, codificate, unele dintre ipostazele mele favorite - de literat, estet, aventurier - să înzestrez aceste programe cu atributul esenţial al inteligenţei artificiale, acela de a învăţa din propriile greşeli, şi să le dau drumul în infosferă, agenţi virtuali, îngeri de rangul doi, heruvimi faţă de serafimul care am devenit. Le voi urmări câteva vreme peregrinările, îi voi ajuta din când în când cu sfaturi şi soluţii - algoritmi şi subrutine - vreau să simt şi asta: cum e să fii un înger păzitor.

Uneori mi-e dor, totuşi, de vechiul meu corp, cu neputinţele, foamea şi transpiraţia lui. Bâzâitul hard-disk-ului, click-ul mouse-ului şi, mai ales, mesajele intermitente de eroare mi-l readuc în amintire, ca pe un simbol al imperfecţiunii. A fost odată o povară, acum e un prieten lăsat cu mult în urmă.

Toată această mărturie va rămâne înscrisă într-o pagină *web* la o adresă obscură. O va citi, oare, cineva ? Aş dori s-o citească

Adrian
Mihalache

CĂUTÂNDU-L PE DUMNEZEU ÎN CIBERSPAŢIU

Înainte, Dumnezeu era căutat în cer. Sateliţii şi navetele spaţiale au descurajat însă asemenea încercări, făcând din depărtarea azurie mai mult un loc de muncă decât unul de meditaţie. Constatăm însă că ciberspaţiul format prin interconectarea bazelor de date ale ordinatoarelor poate fi şi el privit ca un fel de cer, respectiv un mediu eterat, epurat de urme materiale, în care totul este trecător, evanescent, adică simbolic (*alles vergängliches ist nur ein gleichniss*), în care totul se poate citi, deşi se vede numai prin oglindă şi în ghicitură (*per specula et in enigmate*). În spaţiul virtual, am plecat în căutarea lui Dumnezeu îmbarcat când pe unul, când pe altul, din instrumentele de căutare cu nume care stârnesc imaginaţia - *Yahoo, Excite* sau *Altavista* - pentru că amintesc de navele marilor exploratori: *Trinidad, San Antonio, Victoria, Endeavor, Adventure, Resolution*. Curios, primul lucru peste care am dat a fost derizoriu: automobilul *Gang Way 4 God* (<pasaj spre Dumnezeu>), un *art car* conceput în gust american de către Harrod Blank, model VW personalizat, având caroseria bogat decorată cu piese religioase de tip *Saint Sulpice*. Am cercetat apoi siturile catolice şi neoprotestante, bogate în informaţii de orice natură, de la teologie la gospodărie, cu îndrumări practice competente în privinţa unei mari varietăţi de subiecte, de la optimizarea vieţii intime până la dotarea PC-ului cu felurite interfeţe în stil pios. Am vizitat situl sobru al Vaticanului şi pagina personală <neoficială> a lui Ioan Paul al II-lea, concepută în stilul vioi şi inteligent al celui mai mediatizat papă al istoriei. Am întâlnit imagini siderale şi mesaje astrale, opinii milenariste şi considerente tehniciste, Dumnezeu nu era însă de găsit la niciun sit.

Aceasta nu înseamnă că navigarea în ciberspaţiu ar fi lipsită de orice fior mistic. Explorarea la voia întâmplării a zonelor virtualităţii echivalează cu zăbava pasageră în <celălalt tărâm>, cel plin de tentaţii şi de primejdii. Acolo eşti atras în capcana siturilor excitante, deşi riscul de a întâlni fantomele extravagante care-l ispiteau pe Sfântul Anton este totuşi mic, acolo rătăceşti adeseori prin pădurea simbolurilor, revenind, în cerc, pe urmele paşilor tăi, acolo poţi suferi cea mai gravă formă de iluzie, aceea de a uita de unde ai plecat. Pentru aceia care nu navighează la întâmplare, ci îşi urmează cu obstinaţie propriul plan, acela de a descoperi drumul Indiilor, comoara din insulă, eternul feminin sau răspunsul la o mare întrebare, explorarea ciberspaţiului seamănă mai mult cu o călătorie în lumea de dincolo, tentativă şamanică de a ieşi din limitele celor trei dimensiuni pentru a găsi şi a aduce încoace soluţii la problemele care ne frământă. Cultura tradiţională a rafinat şi îmbogăţit întrebările prin necontenită reformulare, tehnocultura modernismului a adus răspunsuri şi, acolo unde nu le-a găsit, a dizolvat întrebările, contestându-le sensul, postmodernismul a pretins că la orice întrebare există nenumărate răspunsuri egal valabile din care putem alege orice, aproape la întâmplare, cibercultura, văzută ca tehnoşamanism, reînnoadă cu tehnicile iluminării, restaurând încrederea în existenţa soluţiilor punctuale precise şi propunând noi alternative la strategiile raţionale de căutare a lor. Inspiraţia ghidează navigaţia şi orientează meditaţia, îndreptând-o spre unicul Dumnezeu.

Se întâmplă ca prezenţa Lui să se manifeste aproape palpabil în ciberspaţiu, atunci când căutătorul solitar intră, împreună cu alţi navigatori, într-o coliziune benefică. Atunci pulsiunile, ideile,

sentimentele şi speranţele lor fuzionează, iar ei gustă fericirea de a fi împreună, netulburată de niciunul din dezagrementele fizice inerente apropierii din spaţiul real. Dacă întâlnirea, oricât de admirabilă, rămâne sub semnul stimulărilor mutuale, evenimentul rămâne în registru minor, redus uneori la o partidă de cibersex. Dacă este însă urmată de implicarea constructivă într-un proiect, dacă eroii se pun de acord *să acţioneze împreună*, virtualitatea relaţiei lor devine virtute şi Dumnezeu îşi face simţită prezenţa printr-o fină adiere informaţională. Nu este de mirare, doar El a spus demult că: *unde sunt doi sau trei adunaţi în numele Meu, acolo sunt şi Eu în mijlocul lor* (Matei XVIII, 20). Siturile cu utilizatori multipli (MUD - *multi-user dungeons*) sau tehnica mediilor virtuale partajate (*shared virtual environments*) dau naştere unor comunităţi virtuale unite nu numai prin afinităţi fireşti şi necesare, dar şi prin năzuinţa comună de autoperfecţionare. Aceste comunităţi sunt desprinse de ancorările în circumstanţial, de orice limitare spaţio-temporală, ele comunicând în bandă largă, fără obişnuitele întârzieri şi deformări datorate imperfecţiunilor mijloacelor de transmisie mai vechi, pe deasupra graniţelor statale, etnice, sociale, profesionale, generaţionale. Idealul bisericii universale descris în enciclica *Lumen gentium* pare a-şi fi găsit infrastructura tehnologică, astfel încât *în toate naţiunile de pe pământ să fie prezent un singur Popor al lui Dumnezeu...toţi credincioşii risipiţi prin lume comunică cu ceilalţi prin Duhul Sfânt, şi astfel cel care trăieşte la Roma ştie că Indiile sunt membrele sale... Fiecare parte îşi împărtăşeşte propriile daruri celorlalte părţi şi întregii Biserici, drept care întregul şi părţile se consolidează, comunicând fiecare cu celelalte şi lucrând simultan pentru*

împlinirea în unitate. (v. Ioan Paul al II-lea, *Să trecem pragul speranţei*. Humanitas, 1995, pag. 174-175).

Dumnezeu nu este de găsit la vreun sit anume, care să poarte eventual adresa *www. god. com*, dar ştim că toate conexiunile fericite sunt inspirate de El. Biserica din ciberspaţiu a devenit o instalaţie multimedială *high-tech*, vizitată de Duhul Sfânt, al cărui chip, porumbelul, nu este decât un simbol bine ales al comunicării. Ea aşteaptă, deasupra îngrădirilor parohiale din spaţiul fizic, celebrarea viitoarei liturghii virtuale.